

בסיעתא דשמיא

קונטרס

בנין ועקב

פסח

חודש ניסן - חג הפסח - ספירת העומר

אמדים יקדים מפנינים נפלאים
לעודד הלכות בימים המאודים
להבהיק עיניים ביהלום וספידים

אשר חנני השי"ת

יעקב עקיבא הכהן רבינוביץ
בלאאמו"ר הגה"צ רבי גמליאל שליט"א

מהדורה רביעית - ניסן תשפ"ה

©

כל הזכויות שמורות

להערות אפשר לפנות לטל-פקס:

02-999-8201

או למייל:

3122131@gmail.com

ניתן להשיג הקונטרס בירושלים:

בטלפון 05331-53661 | 05041-75336

בית שמש:

בבית המחבר רח' חזון איש 26

טלפון 02-991-0636 | 05276-30720

שאר ספרי המחבר

'בנין יעקב' הלכה:

בשר בחלב • תערובות (ג"כ)

'בנין יעקב' על המועדים:

ראש השנה • יום הכפורים • סוכות - שמחה

חנוכה • שוכבי"ם • פורים - ד' פרשיות

חודש ניסן - חג הפסח - ספירת העומר

שבועות • בין המצרים • אלול

'בנין יעקב' על התורה:

בראשית • שמות • ויקרא • במדבר • דברים

ניתן לשמוע שיעורי המחבר בקול הלשון

מספר ישיר: 0733-718-414

תוכן הענינים

פתיח הבנין

בניסן נגאלו.....ג

מילין אחדין בפתח 'בנין יעקב' על פסח וחודש ניסן

החודש אשר ישועות בו מקיפות ◊ שורות אחדות לקראת הוצאת
המהדורה השלישית

שבת החודש

ברכנו בשלום בחודש הזה.....יא

בזכות אהבת ישראל ומידות טובות נגאלו ישראל ממצרים

בדמייך חיי - דם פסח ודם מילה ◊ למה הרעותה לעם הזה ◊ בכובד השעבוד
התגלו מידותיהם הטובות של ישראל ◊ ויזכו שוטרי בני ישראל ◊ עתה תראה
- כובד השעבוד היה הכנה לגאולה ◊ פרעה חשב למנוע מהם האסיפה ולא
עלתה בידו ◊ אהבת חברים - קירוב הגאולה ◊ הריני מקבל עלי מצות עשה של
ואהבת לרעך כמוך ◊ הכנה לפסח על ידי תוספת אחוה ורעות ◊ בערבי פסחים
- זה לעומת זה ◊ ברכנו בשלום בחודש הזה

ניסן

ונעריצך קדוש בחודש הזה כט

עבודת חודש ניסן דומה להעבודה של חודש תשרי

מחלוקת אימתי נברא העולם ◊ ניסן - זמן של תשובה ופשפוש המעשים
 כבתשרי ◊ עסק התשובה - כדי שתאכל המצה במקום קדוש ◊ עבודת חודש
 תשרי במחשבה ועבודת ניסן במעשה ◊ בתשרי עובד את ה' בציבור ובפסח
 בביתו פנימה ◊ כל כבודה בת מלך פנימה

שבת הגדול

השבת הגדול והקדוש הזה מא

שבת הגדול מטהר ומזכך את הנפש לקראת חג הפסח

כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין ◊ משכו ידיכם מעבודה זרה וקחו
 לכם צאן של מצוה ◊ בשבת הגדול נפתחו שערי התשובה ◊ אך בעשור לחודש
 - כקדושת יום הכפורים ◊ טהורים יירשוה ויקדשוה

ערב פסח

לא ימצא בבתיכם נא

בבדיקת וביעור חמץ יבער את החמץ שבלב

אור לארבעה עשר בודקים את החמץ ◊ ומי מעכב שאור שבעיסה ◊ לבער
 החמץ שבתוך מפתחי הלב ◊ הנזהר ממהוהו חמץ מובטח לו שלא יחטא ◊ הבא
 לטהר מסייעין אותו ◊ לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח ◊ הצילנו מאיסור
 חמץ אפילו מכל שהוא

ליל הסדר

ליל הסדר סג

פנימיות הענין למה נקרא ליל התקדש החג 'ליל הסדר'

על שם הסדר המיוחד במצוות הנוהגות בליל זה ◊ בליל זה מסדרים את שבחו של מקום ואת הנסים הגדולים ◊ בפסח התגלה הסדר הנכון שישראל עליונים מן האומות ◊ מסדר העולם שיהיה נסים לישראל ◊ בליל הסדר שואבין האמונה שהכל מתרחש על פי סדר ◊ סדר לכל השנה

סיפור יציאת מצרים

והגדת לבנך עג

דיבורים נפלאים מלהבות אש בגודל מעלת סיפור יציאת מצרים

ישיב לבנו תשובות הגונות עד כי יזקין לא יסור ממנו ◊ והגדת לבנך - מצות עשה מן התורה ◊ תכלית הנס בכדי שנספר עליה ◊ סיפור יציאת מצרים בפשטות ללא פלפול ודרוש ◊ היו נכונים - יכין הספור מקודם הפסח ◊ כשמחת נישואין בלעדי החתן ◊ יבאר את ההגדה כיד ה' הטובה עליו ◊ האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ◊ האב משפיע אמונה על הבן ומזכה גם לעצמו ◊ בליל זה פתוח הבן לקבל האמונה מאביו ◊ במורא גדול זה גילוי שכינה - בזמן הסיפור ביציאת מצרים ◊ וכל המרבה לספר הרי זה משובח ◊ כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך ◊ מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה ◊ וכאן הבן שואל ◊ באוויליגט פארן אייבערשטען

מצוה עלינו לספר צז

בסיפור יציאת מצרים ינמיך האב את דעתו לדעת הבן

והגדת לבנך ביום ההוא לאמור ◊ הקב"ה צמצם את שכינתו להכות את מצרים ◊ בליל הפסח עלינו לצמצם דעתנו לדעת הבנים

מתחיל בגנות ומסיים בשבח קב

הגנות והצער הוא המבוא אל השבח והגאולה

כאשר יתבונן בצער הגלות יבין את עוצם הגאולה ◊ בשעת היסורים צריך להתחזק באמונה שהכל רחמים ◊ בליל פסח ייטע בלבו את האמונה הטהורה ◊ לכרוך את המרור בתוך האמונה ◊ תכלית הצרה הוא להגיע לבסוף אל הישועה ◊ הקב"ה אינו מייסר יותר ממה שיכול לסבול ◊ זבחי אלקים רוח נשברה ◊ אנו משתוקקים לתפלות שהתפללו ישראל בתוך השעבוד

לפיכך אנחנו חייבים להודות קטו

להכיר בחסדים והטובות שעושה עמנו הקב"ה ולהודות לו עליהם

אסור לספר בשבחו של הקב"ה ◊ סיפור השבחים בליל פסח הוא מצד הכרת הטוב ◊ סיפור יציאת מצרים מתוך פרשת הביכורים ◊ בפרשת הביכורים ניכר ביותר מידת הכרת הטוב ◊ כל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח ◊ יראה את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים ◊ אפילו כולנו חכמים מצוה עלינו לספר ◊ טבע הבריות לחזור תמיד על המאורעות הכבירות ◊ משה רבינו נוטל רשות ממטיבו לרדת למצרים ◊ ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ◊ לא ידע את יוסף - לא ידעתי את ה' ◊ הכרת הטוב על כל פרט ופרט ◊ מצד הכרת הטוב שומה עלינו לעבוד את ה' ◊ אילו היה שם לא היה נגאל ◊ חג הפסח הוא זמן של הודאה כללית ◊ פסח על שום שפסח על בתי אבותינו ◊ הודאה להשי"ת שמתחסד עמנו בתמידות

אחד חכם ואחד רשע קמג

גם הבן הרשע נכלל בין הבנים כי סופו להיות צדיק

ברוך המקום ברוך הוא ◊ בנים אתם לה' אלוקיכם ◊ גם הנראה כרשע אינו רשע באמת ◊ הלילה הזה לה' ◊ ברגע אחד יכול הרשע להתהפך לצדיק ◊ וזכנו לגדל בנים חכמים

פסח מצה ומרור

ואמרתם זבח פסח קנה

הפסח נאכל לפני חצות למוען הראות גודל בטחוננו בהשי"ת

ואכלו את הבשר בלילה הזה ◊ בני ישראל אכלו את הפסח על שם הנס
העתיד ◊ להודות להשי"ת בתוך הצרה על מה שעתיד להושיע ◊ מהולל
אקרא שם ה' - ומן אויבי אוושע ◊ עתידין ישראל לומר שירה - להקדים
השירה ◊ סעדני ואושעה

מצה זו על שום מה קסג

קדושת המצה והעניינים הטמירים הגנוזים בגווה

היגיעה הגדולה בעסק המצות ◊ שתי סיבות הפכיות לאכילת המצה ◊ מיכלא
דמהימנותא ומיכלא דאסוותא ◊ המצה שהאכילו מצרים לישראל נתן להם כח
◊ המצה רומז לשתי בחינות של גאולה ◊ קדושת המצה שבאה אל תוך פינו
מצה זו שאנו אוכלים על שום מה ◊ לאחר גילוי השכינה התעלה קדושת המצה
◊ שם הוי"ה ב"ה מרומז במצה ומקדש את האוכלו ◊ עבד אוכל מה שרבו אוכל
◊ ואתכא דרחמנא סמכינן ◊ אכילת מצה - להזכיר לנו שישועת ה' כהרף עין ◊
השפעות טובות בזכות מצוות מצה

על מצות ומרורים יאכלוהו קפב

למה מקדימים המצה שרומז לגאולה לפני המרור והגלות

מצה קודם למרור ◊ זכרון השעבוד אחר הגאולה מגדיל השמחה ◊ לברך על
הטובה כשם שמברך על הרעה ◊ אחר הגאולה רואים כי גם המרור היה לטובה
◊ כל זמן שנמצא בגלות הדעת אינו מרגיש במרירות מעשיו

הא לחמא עניא קפט

כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה

שני טעמים לאכילת מצה הנראים כסותרים זה לזה ◊ מצה - לחם עוני ◊ כדרך יוצאי צבא שאוכלים בחיפזון ותמיד מוכנים לעת קרב ◊ דרך עבדי ה' להסתפק במועט ◊ השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך ◊ הנסיון האמתי כאשר התענוגים בהישג יד ונמנע מהם

ושמרתם את המצות קצח

מצוה שבאה לידך עשה אותה בזריזות עד שלא תחמוץ

מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה ◊ ימהר לקיים המצוה בטרם יתגבר השאור שבעיסה ◊ תיכף ביציאת מצרים הודיעו להם שגב מעלת הזריזות ◊ הזריזות מוכיחה על אהבת ה' הבווער בקרבו ◊ כל מעשי הצדיקים המה בזריזות ומהירות ◊ משה רבינו הזדרז תמיד לעשות רצון ה' ◊ בני ישראל הביאו את תרומת המשכן בזריזות ובחריצות ◊ צא הלחם בעמלק הדוחה את המצוות למחר

גלות וגאולת מצרים

ואחרי כן יצאו רט

גלות מצרים היתה הכנה לדורות עולם לבלתי ידח ממנו נדח

במה אדע כי אירשנה ◊ אברהם אבינו חשש שמא יחטאו בניו ◊ ירידת מצרים - הכנה לשמירת קדושת ישראל ◊ יש תקוה לאחריךך

זרה בחושך אור לישרים..... ריז

התבוננות בחסדים והמאור פנים שבתוך השעבוד

בידיעת עומק הגלות יודה כראוי על הגאולה ◊ יש להתבונן בהארת פנים שבתוך ההסתרה ◊ ענו בכבל רגלו - וגמליהם נושאים נכאת וצרי ולוט ◊ וירכיבהו ברחוב העיר - וישב מרדכי לשקו ותעניתו ◊ הנסים שאירעו לאבותינו בתוך עמק הבכא במצרים ◊ יתרון האור מן החושך ◊ ברכנו אבינו כולנו כאחד יחד באור פניך

כי מנסה אתכם ה'..... רכו

אין הקב"ה מנסה לאדם אלא אם יש בו הכח לעמוד בזה

הקב"ה שמר עלינו לבל ניפול בשער הנ' שבטומאה ◊ אין הקב"ה מנסה את הבריות למעלה מכוחם ◊ הכח לעמוד גם בנסיונות העצומות של דורנו ◊ כי מנסה אתכם לדעת הישכם אוהבים את ה' בכל לבבכם ◊ לעתיד יתגלה שכל הנסיונות היו דמיון בעלמא לנסותנו

וישמע את נאקתם..... רלו

תפילת ישראל בכל מצב שהוא נשמעת למעלה

לך אל פרעה בבוקר - קודם שיספיק להתפלל ◊ גם תפלת הפחות מישראל עושה רושם - ק"ו מפרעה ◊ חביבין בני ישראל לפני השי"ת אף בשפל המצב ◊ פרעה הכביד את העבודה כדי שלא יוכלו להתפלל ◊ בכח התפילה אפשר להפך הגזר דין לטובה ◊ בעתות רצון יזהר ביותר להרבות בתפילה ותחנונים ◊ תכלית התפילה להשיג קרבת אלוקים ◊ אפילו הצדיקים הדבקים בהשי"ת מוכרחים להתפלל ◊ ביטול גזירות רעות דייקא בכח התפילה

אהיה אשר אהיה רמז

חביבים ישראל שבכל עת יכולים להתחזק ולהתחיל מחדש

אהיה שלחני אליכם ◊ השכינה שורה על כללות ישראל גם בזמן שאינם ראויים
 ◊ פרעה לא ידע על שם הוי"ה של רחמים ◊ אהי"ה טוב - על ידי התשובה זוכה
 לרחמים ◊ רק בני ישראל יכולים לומר 'מעתי אהיה טוב' ◊ המקבל על עצמו
 להיות טוב מעתי זוכה לעולם הבא ◊ המחפש בטובו בכל יום תמיד - כח
 ההתחדשות ◊ כימי צאתנו מארץ מצרים

ואבדיל אתכם מן העמים רמז

גאולת מצרים היתה בזכות ההתבדלות והפירוד מאומות העולם

דרגת בני ישראל בעת שהותם במצרים ◊ כי בחפזון יצאת מארץ מצרים ◊ הן
 עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב ◊ על ידי שנאת המצרים לא התערבו ישראל
 ביניהם ◊ 'לא יכלו להתמהמה' נסוב רק על יום צאתם מארץ מצרים ◊ אלו ואלו
 דברי אלקים חיים ◊ לא הספיק בצקם להחמיץ עד שגאלם ◊ והקב"ה מצילנו
 מידם - שחלילה לא נתערב בגויים

מעבדות לחירות

שלה את בני ויעבדוני רמז

שתי בחינות בעבודת השי"ת - בחינת בן ובחינת עבד

מבוא ופתח למאמרים 'הללו עבדי השם' - 'בני בכורי ישראל' ◊ אם כבנים אם
 כעבדים ◊ בן ועבד הם שני בחינות נגדיות ◊ מעלותיהן ומגרעותיהן באים כאחד
 ◊ יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם ◊ הבן יקיר לי אפרים אם ילד
 שעשועים ◊ בן מרגיש גם במה שלא בקש ממנו האב ◊ לעבדה ולשמרה ◊
 לעבדך באמת וביראה ובאהבה

ה' הללו עבדי ה' רפ

הקב"ה הוציאנו מיד פרעה להיות לו לעבדים

כמלך בגדוד ◊ חירות שנינו כאן או שמא עבדות ◊ עיקר שעבוד מצרים הייתה גלות הדעת ◊ יצאנו ממצרים להיות לו לעבדים ◊ ביציאת מצרים קבלו בני ישראל עול מלכות שמים ◊ האדון אינו סומך על איש אחר שיקנה עבד עבדו ◊ עבדות שהוא חירות ◊ אני עבדך - לך אזבח זבח תודה ◊ חירות עולמית מפרעה ועבדות נצחית להשי"ת ◊ שעבוד ועבדות מצרים היה הכנה לעבדות השי"ת ◊ ההכנה הראויה לפסח הוא מתוך עבודה קשה ◊ עבד ה' - השבח הגדול ביותר

בני בכורי ישראל שג

ביציאת מצרים נודע שבני ישראל חשובים כבנים לפני המקום

על ידי הפסיחה והדילוג ניכרה האהבה לבני ישראל ◊ 'דא וואוינט א יוד' ◊ במכת בכורות בקע האור של 'בני בכורי ישראל' ◊ 'בני בכורי ישראל' - אפילו בשעת החטא ◊ בכל שנה מתעורר מאליו הבחינה של בני בכורי ישראל ◊ קל וחומר מזמן יציאת מצרים ◊ מזכירין יציאת מצרים בלילות ◊ כנגד ארבעה בנים - גם הרשע בכלל בן ◊ בסיפור ההגדה מתהפך מגוי לישראל ◊ הניח הקב"ה את כל העולם ובחר בנו ◊ בנים אתם לה' אלוקים

עניני הפסח

וספרתם לכם ממחרת השבת שכה

קדושת יום הראשון של פסח מאיר באיתערותא דלעילא כמו שבת

פסח איקרי שבת ◊ קדושת שבת מתעורר מלעילא וקדושת המועדים מלתתא ◊ קדושת פסח קביעא וקיימא באתערותא דלעילא כמו שבת ◊ בפסח זוכים למדרגות והארות בדרך דילוג וקפיצה ◊ שלא יהא כנהמא דכיסופא ◊ אין כל

חפץ בהשגות שלא התייגע עליהם בעצמו ◊ בהוציאך את העם ממצרים תעבדון
את האלקים ◊ ועבדתם עבודת מתנה

לא יחרץ כלב לשונו שלט

פה סח - חובת שמירת הפה מלשון הרע

פסח - זמן גאולת הדיבור ◊ אכן נודע הדבר ◊ על ידי לשון הרע מענישים אותו
על כל חטאיו ◊ המדבר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים ◊ ואתא כלבא ונשך
לשונרא ◊ מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו ◊ בני ישראל תיקנו
את ברית הלשון ◊ אין הקב"ה מקפח שכר בריה ובריה

שביעי של פסח

דרך אמונה בחרתי שנא

על ידי החיזוק באמונה בטלו המקטרגים ונבקע להם הים

תשובת הצדיקים ◊ ובחרת בחיים למען תחיה ◊ עבודת האדם הוא לרומם
השגותיו מזמן לזמן ◊ הללו והללו עובדי עבודה זרה ◊ צדיק באמונתו יחיה
דבר אל בני ישראל ויסעו - לא לעמוד באותו מקום ◊ אמונה עד כדי מסירות
נפש ◊ איך בין אָ נאר און גלייב ◊ וירא ישראל את היד הגדולה ויאמינו בה'

אשירה לה' שסה

מגודל האמונה ורגשי הלב בקריעת ים סוף פרצה השירה מאליה

בכבודו נגלה עליהם - גילוי האמונה ◊ בקריעת ים סוף האמינו למפרע שהכל
מאת ה' ◊ לפי גודל ההתגלות הבינו שאין חקר לגדולת הקב"ה ◊ על הים ראו
את עומק הדין כיצד דנים כל אחד לפי דרגתו ◊ רק לבני ישראל הותר לומר
שירה כי הם יצאו מצרה לרוחה ◊ עלה בלבו שישיר שירה - מתוך רגשי הלב

◇ מרוב התלהבות פרצה מפיהם זעקת 'מי כמכה באלים בה' ◇ האומר שירת הים בשמחה מוחלין לו עונותיו

ספירת העומר

ואתקדש בקדושה של מעלה שעז

תכלית ושגב גדולת ימי הספירה להתקרב בהם אל השי"ת ולעבדו

ימי הספירה קדושים בקדושת חול המועד ◇ הנהגת האדם בימי הספירה עושה רושם ◇ להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו ◇ ימים המסוגלים לטהרה ולרפואת הנפש ◇ וספרתם לכם - כספיר ויהלום ◇ וספרתם לכם - לעורר את הספירות על ידי עבודתכם ◇ דע את אלקי אביך ועבדהו ◇ משלו משל למה הדבר דומה ◇ כאשר תקום מן הספר תחפש אם יש בו דבר שתוכל לקיימו ◇ וקמת ועלית

כעבד ישאף צל וימנה שצא

החשיבות והעליה הגדולה שיש בכל יום מימי הספירה

בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים ◇ להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו ◇ אם תבקשנה ככסף וכמטמוני"ם תחפשנה ◇ כל יום מימי הספירה רוכש קניינים בתורה ובמידות ◇ בימי הספירה מתעלה מבהמה למדרגת אדם

כלל גדול בתורה שצט

מחובת הימים הללו להתחזק בענינים שבין אדם לחברו

דרך ארץ קדמה לתורה ◇ שלא נהגו כבוד זה לזה ◇ והיה העולם שמם ◇ אמר רבי עקיבא זהו כלל גדול בתורה ◇ אהבת חברים במשנת הרשב"י תלמידו של רבי עקיבא ◇ אהבת חברים - אבן הבוחן על כל הרוחניות

בניסן נגאלו

מילין אחדין בפתח 'בנין יעקב' על פסח וחודש ניסן

החודש אשר ישועות בו מקיפות

הינם ימים המבורכים, החודש הזה אשר בו יצאנו לחרות עולם, לב מי לא יתרונון בהגיע הימים האלה של חודש האביב, הבריאה כולה מתעוררת לחיים, כל עצי השדה לובשים חג וכאילו אומרים הנה הגיע זמן גאולתנו ופדות נפשנו, הזמן אשר גאל אותנו הקב"ה מבית עבדים, מקור הטומאה וערות הארץ, ונשא אותנו על כנפי נשרים והביא אותנו אליו.

אילן היו כל הימים דיו וכל קני חורשתא קולמוסים וכל בני אדם לבלרים, עדיין לא היה בכוחם לבטא עלי גליון את עומק הגאולה ועוצם הישועה שזיכה אותנו הקב"ה בימים ההם בזמן הזה, מן הדרגה הנחותה ביותר של עבדים לאומה שפלה ונבזה - עם הדומה לחמור, עד למעלה העליונה ביותר של להיות לו לעם סגולה ממלכת כהנים וגוי קדוש, כיצד מסוגל המוח האנושי והמוגבל להשיג דבר עמוק כזה, ואילולא דבריהם הקדושים והטהורים של רבותינו ז"ל אשר מימי בארותיהם אנו שותים, כמעט ולא מצאנו ידינו ורגלנו בזמנים האלו, רק המה ידעו והשיגו בכח תורתם וגודל קדושתם מהו חובתנו לעת הזאת.

ברוך הוא וברוך שמו שאנו זוכים לעמוד שוב בפתח שער הקונטרס הנפלא **'בנין יעקב - פסח'** רב הכמות והאיכות, אשר כבר פקיע שמייהו בקרב יראי ה' ותאבי דעת המשתוקקים להרגיש את טעם המועדים ולחוש את מתיקות הנהר היוצא מעדן, רעיונות בהירים ומאמרים מאירים המושתתים על יסודות איתנים אותם הניחו רבותינו מאורי הדורות נשמתם בגזי מרומים, דברים מתוקים מדבש ונופת צופים.

ואכן, לאחר שבשנה העברה כבר הופיע לאור עולם הקונטרס **'בנין יעקב'** על חג הפסח, בו היו מכונסים אוצר בלום של מאמרים נפלאים על חודש ניסן בכלל ועל חג הפסח בפרט, שנערכו מתוך השיחות שנמסרו במשך השנים, ולאחר שעלה הקונטרס על שולחן מלכים והפליאו כל רואיו את המאמרים הנפלאים והרעיונות הנחמדים, אמרו כולם כאחד מתי יבוא לידינו ונוכל לטעום עוד מיצרת הדבש, וביותר לאחר שנודע לנו על כמה וכמה מרביצי תורה ומחנכים ששאבו מן הקונטרס הזה יסודות נאמנים להשקות בהם את צאן מרעיתם ולהאיר בקרבם את הארת הימים האלה.

לפיכך הנפנו את ידינו שנית, ומלבד המאמרים שכבר הופיעו בשנה שעברה, הוספנו עליהם עוד כמה וכמה מאמרים חדשים שעדיין לא ראו את אור הדפוס עד הנה, וגם המאמרים שכבר נדפסו בעבר חלקם נערכו מחדש ונוספו עליהם עוד כהנה וכהנה, עד שאפשר לומר כי פנים חדשות באו לכאן, ואלו יחד עם אלו מצטרפים לקובץ גדול ונכבד, כמעט שהכפיל הקונטרס את עצמו בכמות ובאיכות.

וזאת למודעי, כי כל יסודי הדברים שנדפסו בתוך הקונטרס הנוכחי ושאר הקונטרסים **'בנין יעקב'**, יסודתם מהררי קודש ומקור נביעתם הינם מן הספרים הקדושים, החל מן הגמרא ומדרשות חז"ל ועד לספרי גדולי הדורות האחרונים זכר צדיקים לברכה לחיי העולם הבא, השתדלות מיוחדת ועבודה רבה השקענו למען לציין על כל פרט ופרט את המקור המדויק מנין נשאבו

הדברים, למען יוכל כל אחד לראות את הדברים כיוצא מפיהם הקדוש ולמען יהיו שפתותיהם דובבות.

כמו כן זה המקום לציין שהמאמרים כולם עברו עריכה מדוקדקת ביותר, ממש ימים כלילות השקענו למען ייצא דבר מתוקן וכלול בהדרו, כתבנו ומחקנו ושוב כתבנו, כשלנגד עינינו עמדו רק טובת האנשים שילמדו בתוך הקונטרס הנפלא הלזה, שיהיו הדברים מובנים לכל אחד ואחד וכתובים בלשון צחה וקולחת, בכדי שיהיו הדברים נאים ומתוקנים ולמען ירוץ הקורא בו, אפילו העניינים שהם יותר עמוקים ופנימיים השתדלנו עד כמה שידנו מגעת לכתבם בשפה פשוטה ונעימה בכדי שכל אחד ימצא כאן את שאהבה נפשו.

השתדלנו מאד להקיף כמה שיותר עניינים ונושאים השייכים ונוגעים לענייני חודש ניסן ולחג הפסח, כמו כן, בכדי להקל על הקורא, השקענו מחשבה מיוחדת כיצד לסדר את המאמרים על פי סדר ופרטי מאורעות החודש בכמה מדורים שונים, אולם יאמר בזה, שעל אף ששורשי המאמרים נטועים כל אחד במקום המיוחד לו, אך ענפיו מתפשטים לכאן ולכאן והרבה פעמים שהם נוגעים לכלליות עבודת ימי החודש והם נכונים ושייכים לכל תקופת ימי הפסח.

הציר המרכזי של חודש זה הוא ללא ספק עצם חג הפסח ויציאת מצרים, אולם מתוך כך יוצאים ומסתעפים עניינים שונים למכביר, בבחינת נהר יוצא מעדן ומשם יפרד לכמה ראשים, אנו מצדנו השתדלנו ככל הניתן לגעת בכל הנושאים הללו, למען יהיו כשולחן הערוך ומוכן לאכילה, טעמו וראו כי טוב ה', השתדלנו לא להניח מתחת ידינו דבר שאינו מתוקן, ובכל נושא עשינו כמיטב יכולתנו לרדת לעמקם של דברים ולהעלות בהם פנינים ומרגליות להאיר בהם עיני חכמים.

בין הנושאים הנידונים בהרחבה גדולה בספר זה אנו מוצאים את העניינים כדלהלן: חודש ניסן, שבת החודש, שבת הגדול, ערב פסח, ליל הסדר,

חמץ ומצה, המושג של חירות, סיפור יציאת מצרים, קרבן פסח, אכילת מצה, מרור, גלות וגאולה, ולאחר מכן שביעי של פסח ושירת הים, מעלת האמונה שזכו בני ישראל בשעת הנס, כמו גם הענין של ספירת העומר שאנו הולכים ומונים עד לחג השבועות ומתן תורה, ועוד הרבה ענינים כפי אשר השיגה דינו שנידונים בין בתרי הספר שאתם אוחזים אותו כעת וכאשר עיניכם תחזינה מישרים.

תקוותינו איתנה, שכמו הקונטרסים הקודמים, גם הקונטרס הזה ימצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם ויעלה ויבוא בסוד ישרים ועדה ובתוככי שלומי אמוני ישראל, לשאוב ממנו דברי חיזוק ואמונה ורגשי אש קודש לעבוד את השי"ת בימים המאירים האלה, ימי גאולה וישועה, וכפי שמתבאר היטב בתוך הקונטרס הנפלא הלזה, שאותה גאולת מצרים לא לשעתה בלבד היתה, אלא גאולת עולם לדורות עולם, ובכל שנה ושנה בהגיע הימים האלו מתעורר מחדש האור הנפלא והבהיר בשחקים של אותה גאולה ופורקן, ואנו יוצאים שוב משעבוד לגאולה ומעבדות לחירות.

ובפרט לעת הזאת, כאשר עת צרה היא ליעקב, וכלל ישראל בכל מקומות מושבותיהם נתונים בצרה ובחשש גדול מן הבאות, כמעט סגורים ומסוגרים בתוך הבתים אין יוצא ואין בא, כעין בית האסורים, יעזור השי"ת שנזכה מהרה לצאת מאפלה לאורה ומשעבוד לגאולה, ויתקיים בנו מקרא מפורש (שמות טו, כו) "וכל המחלה אשר שמתני במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך", ונזכה מהרה לגאולה השלימה ולקיבוץ נדחי ישראל מתוך רחמים וחסדים גדולים, אמן ואמן.

שורות אחדות לקראת הוצאת המהדורה השלישית

המהדורה הקודמת יצאה ממכשש הדפוס בפרוס חג הפסח שנת תש"פ, כאשר מגיפת הקורונא התחילה להתפשט על פני הארץ ונפל פחד גדול

בכל העולם, היה זה עת צרה ליעקב, כאשר בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם ישבו מסוגרים בבתיהם, בבחינת אל יצא איש ממקומו, על כן נודה להשי"ת ונהללו בכל לב על שבחסדו הגדול זכינו לעבור תקופה קשה זו ולחזור לבתי כנסיות ובתי מדרשות ללמוד ולהגות בתורת השי"ת במנוחה ושלווה.

אבן לאחר שגם המהדורה השניה ספה וגם תמה מן השוק, ורבים וגם טובים אומרים מי יראנו טוב, הננו שמחים לאדפוסי אדרא ולהוציאו שוב לאור עולם במהדורה תליתאי, בתוספת כמה וכמה מאמרים חדשים ונפלאים שעדיין לא נדפסו כאן, כאשר עיניכם תחזינה מישרים, זאת מלבד מה שעברנו בהגהה מחודשת ומדוקקת על כל המאמרים בתוך הספר למען ירוץ בו הקורא ללא שום מכשול ותקלה.

כמו כן הוספנו בהערות למטה עוד עשרות אמרים יקרים ונבחרים מתוך הספרים הקדושים שנוגעים לעניינים הנידונים בגוף המאמר למעלה, מאמרים אלו נערמו במשך הזמן על שולחן המערכת והמתינו לשעת הכושר לשבצם בתוך הספר על מקומם הראוי, יודגש שאמרים אלו מובאים בלשון קדשם של רבותינו הקדושים למען יוכל כל לב להתעורר מהם ולהתלהב כבשעת מסירתם.

תקוותנו שגם הפעם יתקבלו הדברים על לב כמים קרים לנפש עייפה, שנוכל להתכונן לקראת החג הבא עלינו לטובה בהכנה דרבה, ויזכנו השי"ת לראות בישועתן של ישראל בביאת גואל צדק ובקיבוץ נדחי ישראל, שמחים בבנין עירך, וששים בעבודתך, ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו.

וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות

ברכנו בשלום בחודש הזה

בזכות אהבת ישראל ומידות טובות נגאלו ישראל ממצרים

בדמייך חיי - דם פסח ודם מילה

הנה קרב לו ובא הזמן המיועד אשר הבטיח הקב"ה לאברהם אבינו להוציא את בניו מתוך גולת ארץ מצרים, אכן הגיע זמן הגאולה וכבר נתעורר העת דודים, אלא שבני ישראל בעצמם, שהם אמורים להיגאל, לעת עתה אינם ראויים לכך מצד עצמם כלל וכלל, שהלא שקועים המה ומשועבדים מתחת ערות וקליפת מצרים, ריקנים הם מן המצוות וממעשים טובים, ובאיזה זכות ראויים להיגאל. לפיכך מסר להם הקב"ה שתי מצוות, פסח ומילה, ומתוך שיקיימו את המצוות האלו יהיה להם איזה זכות להיגאל.

למה הדבר דומה, לאב שמגודל אהבתו את בנו חשקה נפשו להעניק לו מתנה נדירה ויקרת הערכין, אבל מה יעשה שהבן אינו מתנהג כל כך בטוב ואינו מן ראוי להעניק לו מתנה בשעה שאין מעשיו הגונים, לפיכך מבקש הימנו האב שיתנהג בטוב, אפילו לזמן מועט, ובזכות אלו המעשים טובים נותן לו האב את המתנה היקרה, אף על פי שאותה מתנה לא תסולא ערכה בפז וחשובה לאין ערוך מקומץ מעשיו הטובים.

ובך איתא במכילתא (פרשת בא פרשה ה): "היה רבי מתיא בן חרש אומר, 'ואעבור עליך ואראך' (יחזקאל טז, ה), והנה עתך עת דודים הגיע, שבועתו שנשבע הקב"ה לאברהם שיגאל את בניו. ולא היה בידם מצוות שיעסקו בהם כדי שיגאלו, שנאמר (שם) 'שדים נכוננו ושערך צמח ואת ערום ועריה' - ערום מכל מצוות. נתן להם הקדוש ברוך הוא שתי מצוות, דם פסח ודם מילה, שיתעסקו בהם כדי שיגאלו, שנאמר (שם) 'ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי'.

והנה, כל זה הוא אמת ויציב, אלא שעדיין צריכים אנו להתבונן בזה טובא, שהרי אף אם נאמר שהמצוות של פסח ומילה היו הכנה למען יהיו ראויים לצאת מארץ מצרים, מכל מקום אין די בשתי המצוות הללו בלבד, היות ששניהם גם יחד הם מצוות שבין אדם למקום, ויש לתמוה מדוע לא הוסיף להם הקב"ה גם איזה מצוות שבין אדם לחברו, למען יהיה ההכנה יותר בשלמות בשני הבחינות גם יחד, שהרי כל זמן שפגום האדם במצוות שבין אדם לחברו מה יועיל לו כל המצוות שבין אדם למקום.

למה הרעותה לעם הזה

אכן, הגאון הצדיק רבי אליהו לופיאן זצלה"ה כבר עמד על הדיוק הזה בספרו 'לב אליהו', ואף יישב את הדברים כדבעי, ואומר, שאם נתבונן היטב בהשתלשלות הענינים ביציאת מצרים, נגלה שהקב"ה ניהל את סדר הדברים באופן שבני ישראל יעשו הכנה דרבה גם בעניינים שבין אדם לחברו.

היה זה עוד בזמן שהשעבוד התנהל בכל התוקף, אז קרא הקב"ה למשה ואהרן וציווה אותם לילך אל פרעה, למסור לו את דבר ה' ולשלח את עם בני ישראל מארץ מצרים. משה ואהרן קיימו את דבר שליחותם על הצד היותר טוב, ואכן התייצבו לפני פרעה ומסרו לו את הדברים אשר שם השי"ת בתוך פיהם.

אך מה מאד נכזבה תוחלתם ואבד שברם בשעה שנוכחו לראות שכל דבריהם נופלים על אוזניים ערלות, לא רק שפרעה סירב לשמוע אל דבריהם ולשלח את בני ישראל, אלא עוד הכביד עליהם בגזירות חדשות ואכזריות, עד כמה שקשתה השעבוד עד עכשיו הרי שכעת נעשתה הגלות קשה שבעתיים, גזירה חדשה יצאה מעם פרעה הרשע, גזירת 'לא תאספון לתת תבן לעם' (שמות ה, ז), ואם היו רגילים לקבל מידי יום ביומו את שיעור התבן הנצרך להם למלאכתם מבית המלך, הרי שמעתה יהיו מוכרחים ללקט את התבן בעצמם, בו בזמן שאסור להם לפחות ממכסת הלבנים שהיו רגילים להכין עד עתה.

משראה משה רבינו שמכל השליחות נצמחה רק רע, כאב מאד את אשר נעשה, ומתוך שלא היה מסוגל לראות בצערן של ישראל פנה אל הקב"ה ותינה את כאבו באמרו (שם ה, כב), "למה הרעותה לעם הזה, למה זה שלחתני, ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך", להיפך, רק רע יצא מכל ענין שליחותי אל פרעה, כך התאונן משה. מיד ענה לו הקב"ה וניחמו (שם ו, א), "עתה תראה אשר אעשה לפרעה, כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו".

בכובד השעבוד התגלו מידותיהם הטובות של ישראל

ויש לנו להתבונן היטב מה היתה הכוונה בתשובתו של הקב"ה למשה רבינו, מדוע אמר לו 'עתה תראה אשר אעשה לפרעה', הלא מן הלשון 'עתה תראה' משמע, שתיכף ומיד יתחיל לראות את הישועה שייעשה לישראל, וזה אינו, שהרי למעשה אירע עתה דבר אשר הוא ממש ההיפך של גאולה, שהיה פרעה רק מכביד עליהם את עול הגלות והשעבוד באופן מבהיל, וניתוספה צרה על צרתם.

בן הוא בהשקפה ראשונה, אולם כאשר נתבונן יותר בעומק, נראה שדבר גדול נפל בישראל, ובשעה זאת הונחה היסוד לבניין גאולתם של ישראל.

הא כיצד, אלא בשעה ששמעו בני ישראל על הגזירה החדשה שיצאה מעם פרעה, וכי מעתה, מלבד מכסת עבודתם הרגילה יהיו צריכים ללקט בכח עצמם גם את התבן, התחכמו בני ישראל והערימו סוד על רשעי מצרים בכדי להקל מעליהם במקצת את עול הגלות, ותחת שכל אחד ואחד ייצא בעצמו אל השדה לבקש תבן לעצמו - באופן שכמעט אין מציאות שבעולם להספיק את שניהם, גם להביא את התבן וגם ללבוך לבנים בסך הרגיל - היו בוחרים בכמה מהם שייצאו לקושש קש לתבן עבור כל העדה, ואילו שאר החברים ישלימו תחתיהם את מכסת הלבנים ואת שאר כל עבודתם.

ויוכו שוטרי בני ישראל

עוד מובא במדרש (שמות רבה א, כח), שהמצרים ברוב רשעותם העמידו שוטרים מקרב בני ישראל, שכל תפקידם היה להשגיח על שאר אחיהם שימלאו כראוי את מכסת עבודתם היומית, ועל שוטרי ישראל היו ממונים נוגשים מצריים, רשעים ארורים, שכל תפקידם היה לשמור ולפקח בשבע עיניים אחר השוטרים, לראות האם הם עושים את תפקידם נאמנה.

אבל אותם שוטרים צדיקים היו, וכאשר נוכחו לראות בעול הכבד שהוטל מעתה על בני ישראל, לא הרהיבו עוז בנפשם לרדות באחיהם ולא היו מאיצים בהם אפילו בדברים בעלמא, וכאשר ראו נוגשי מצרים כי אין השוטרים עושים את מלאכתם ואינם רודים בעם, היו הנוגשים מפליאים בהם מכות נאמנות ונמרצות, כדכתיב (שם ה, יד) "ויוכו שוטרי בני ישראל אשר שמו עליהם נוגשי פרעה לאמר מדוע לא כיליתם חקכם ללבוך כתמול שלשום".

אף על פי כן עמדו השוטרים בצדקותם ולא הכבידו על בני ישראל, למרות שסבלו על כך מרורים, ואומר המדרש (שם ה, כ) שעל כן ובשכר זאת זכו, שלימים כאשר הצטווה משה רבינו למנות שבעים אנשים מישראל שיהיו

הסנהדרין, בחר בשבעים אנשים מבין השוטרים האלו שקבלו מכות עבור בני ישראל, אותם הועיד לגדולה הזאת.

עתה תראה - כובד השעבוד היה הכנה לגאולה

ממשיך הגה"צ רבי אליהו זצוק"ל ואומר, שאכן זאת היתה המטרה של קורא הדורות מראש כאשר שלח את משה רבינו לפרעה, בכדי שפרעה יכביד עליהם את העבודה, כי ידע הקב"ה שמתוך כובד העבודה יתגלו ויופיעו המידות הטובות והנאצלות של בני ישראל, על ידי שכל אחד מישראל התחיל להתבונן בנפשו כיצד יוכל להקל מן העול הקשה המוטל על חבריו, כמו גם שוטרי ישראל שהתגלו באותה שעה במלוא תפארתם, כאשר נתנו את גוים למכים ולחיייהם למורטים ויטו שכמם לסבול עבור כלל ישראל, על אף שאילו היו עושים מלאכתם נאמנה ורודים בבני ישראל היו ניצולים מכל אלו המכות.

והיה זה ההכנה הגדולה והנעלית ביותר לקראת הגאולה העתידה, שיהיו בני ישראל ראויים באמת להיגאל מארץ מצרים, וכשם שהיו צריכים הכנה מצד מצוות שבין אדם למקום, שזה השלימו על ידי דם פסח ודם מילה, כך גם היו צריכים להכנה מצד מצוות של בין אדם לחבירו שבא על תיקונו על ידי כובד השעבוד, כי כאשר בני ישראל נושאים בעול האחד עם השני, ובזמן שיש יהודים שמוכנים לסבול ולקבל מכות ויסורים עבור הזולת, אין לך זכות גדול מזה למען יהיו ניצולים מעולו של פרעה ושעבוד מצרים.

זהו פשר התשובה 'עתה תראה אשר אעשה לפרעה', שהשיב הקב"ה למשה רבינו אחר שהתמרמר ושאל 'למה הרעותה לעם הזה'. כי הקב"ה נתן לו להבין שכל העניין בשליחותו לפרעה לא היה אלא בכדי שמעתה יכביד פרעה עולו עליהם, וזהו עתה תראה, שמתוך כך יתגבר בהם מידת אהבת ישראל והשתתפות בצערן של ישראל, ודבר זה גופא יעמוד להם לזכות להחיש את הגאולה והפדות ולהינקם בפרעה.

פרעה חשב למנוע מהם האסיפה ולא עלתה בידו

ויש להוסיף כאן עוד, על פי ביאורו הידוע של הרה"ק רבי דוד מלעלוב זי"ע, שפרעה ידע כי כל כוחם של ישראל תלוי באחדותם והתחברותם זה עם זה, ומשום כך השתדל למנוע מהם את האחדות, שהרי עד לגזירת התבן נהגו בני ישראל להתאסף בכל שבת ושבת בצוותא חדא, והיו קוראים אז במגילות שבידיהם (שמות רבה ה, יח) ומתחזקים כולם כאחד, ההתוועדות הזאת נוסכת היתה בקרבם כח לכל ימות השבוע שלא תישבר רוחם בתוך הגלות המר הזה.

אולם פרעה, בחששו כי רב, שעל ידי אלו האסיפות בכנישתא חדא וכאיש אחד בלב אחד יקרבו את הגאולה, גזר עליהם שמעתה תיאסר להם להתכנס יחדיו ולעסוק במילי דשמיא, אלא כל אחד ואחד יהיה יחיד בפני עצמו. בכך ייחל לשבר את רוחם ולמגר את נפשם שיהיו נכנעים אליו לגמרי, ודבר זה יעכב את הגאולה מישראל.

דבר זה מדויק היטב בלשונו של פרעה, שאמר (שמות ה, ז), "לא תאספון לתת תבן לעם ללבון הלבנים כתמול שלשום הם ילכו וקושו להם תבן", והנה, תחת שיהיה כתוב 'לא תוסיפון לתת תבן', שינתה התורה בלשונה וכתבה 'לא תאספון' - מלשון אסיפה וקיבוץ, כי באמת זאת היתה מטרתו, למנוע הקיבוץ וההתחברות בין בני ישראל, שלא יוכלו להתחזק בטללי אמונה ודברי חיזוק^א.

הערות והוספות

א. חידוש זה באופן נפלא, ושם מביא אמרה זו בשם צדיק אחד, ובוודאי הכוונה להרה"ק מוהר"ד מלעלוב זי"ע, וזה לשונו: והנה זה רבות בשנים אשר שמעתי בשם צדיק אחד אשר לא תאספון ר"ל לא

א. ביאורו של הרה"ק רבי דוד מלעלוב מובאים משמו בכמה וכמה ספרים, גם בשם משמואל' מזכיר דבר זה כמה פעמים בשמו, ובספר 'אמרי יוסף' (שמות) להרה"ק רבי יוסף מאיר מספינקא, הרחיב לבאר

אך מחשבתו הרעה לא עלתה בידו כלל וכלל, כי לא רק שלא נעשה ביניהם פירוד לבבות, אלא אדרבה, עוד נוסף ביניהם אהבה ואחווה ורעות, וכל אחד ואחד מהם היה נושא בעול לסבול יחד עם חברו ולהקל מעליו את חוק עבודתו, וכך הופרה מחשבתו הרעה של פרעה אשר חשב על היהודים, ועל ידי האחדות והאהבת חברים שהוסיפו עליהם זכו באמת בני ישראל לגאולה השלימה.

אהבת חברים - קירוב הגאולה

והיה הגה"צ רבי אליהו זצ"ל מבאר הדק היטב, מדוע מידת האחדות והאהבת ישראל הם היסודות לקרב את הגאולה, שהרי איתא בגמרא במסכת יומא (ט:), "מקדש ראשון מפני מה חרב, מפני ג' דברים שהיו בו, עבודה זרה וגילוי

הערות והוספות

וזו שהיה ירא פרעה גם כן שעל ידי שיתאספו ישראל יחדיו על ידי זה יהיה הגאולה, וכמו שמצינו במדרש שכ' (פ"ה, כב) על כן הם צועקים לאמר וגו' תכבד העבודה על האנשים, מלמד שהיו בידן מגילות שהי' משתעשעין בהן משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלן, לפי שהיו נוחין בשבת, אמר להם פרעה תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו וגו', אל יהיו משתעשעין ואל יהו נפשין ביום השבת עכ"ל, הרי כי הי' ירא שלא יתאספו יחדיו ביום השבת כדי שלא יצמח מזה הגאולה, ונמצא נכונים למבין גם דברי הצדיק הנ"ל, שאמר 'לא תאספון' הוא לשון אסיפה, והגזירה שלא יתאספו רק יפוצו לקושש תבן.

תאספון, והכוונה שהגזירה היה שלא יתאספו בני ישראל יחד, כי נודע אשר על ידי התאספות בני ישראל נתרבה הקדושה, והיה ירא שעל ידי זה יהיה הגאולה, לכן גזר שלא יתאספו יחד כדי שלא יצמח מזה הגאולה, וכמו ששמעתי גם כן בשם צדיקים במה שאמרו רז"ל (סנהדרין לט.) כל בי עשרה שכינתא שריא, ר"ל שריא הוא לשון התרה מלשון שרי ואסיר, והכוונה כי נודע שהשכינה קשורה עמנו בגלות כטעם (תהלים צא, טו) עמו אנכי בצרה, וכל בי עשרה, ר"ל כאשר מתאספון יחד עשרה אנשים מישראל, נתעלה הקדושה ושכינתא שריא, ר"ל שניתר קשר שלה ומתעלית על ידי התאספות ישראל.

עריות ושפיכות דמים וכו', אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב, מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות, עבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים", עד כאן.

נמצאת למד, ששנאת חנם הוא הדבר הגרוע ביותר, עד שהוא מגרש את השכינה ומחריב את בית מקדשינו ותפארתנו, והסיבה לכך פשוטה ביותר, שהרי כל מעמדם וחוסנם של ישראל הוא רק כאשר הם נמצאים באגודה אחת, שאזי נעשים כקומה שלימה וכיתד בל ימוט עד שאין דבר העומד בפניהם, אבל כאשר חלילה נעשה פירוד ביניהם, הרי שאין להם שום כח וחוסן ומיד נופלים הם כעלה נידף בפני קמיהם.

ומידה טובה מרובה, שכאשר חפצים לקרב ולהחיש את הגאולה, העצה לכך הוא להרבות באהבת חברים ולתת כל אחד את לבו להשתתף בצער הזולת, עד כדי כך, שיהיה מוכן אפילו לסבול בגופו ובנפשו בכדי שיוקל מעולו של השני, ודבר זה נוגע גם לזמנינו אנו, שהלא אנו שרויים כהיום הזה בעומקה של הגלות, ממש עד דכדוכה של נפש, והדרך הנכונה ביותר להחיש את הגאולה השלימה הוא על ידי חיזוק האחדות וההתחברות בקרב ישראל³.

הערות והוספות

ופרשתי המאמר בפרק הנזקין (גיטין נח). ברבי יהושע בן חנניה שהיה ילד אחד נשבה ור' ישמעאל בן אלישע שמו, ושמע 'מי נתן יעקב למשיסה ישראל לבוזזים' (ישעיה מב, כד), והשיב הילד סיפיה דקרא, 'הלא ה' זו חטאנו לו', ואמר על ר' ישמעאל מובטחני בו שיורה זה הוראה בישראל. **והענין** כבר כתבתי במקום אחר (ע"י ח"ס עה"ת ח"א עמ' קכו), כי מה שאנו

ב. וראה ב'חתם סופר' (דברים יא, כא) בביאור הכתוב (ישעיה נא, ב) 'הביטו אל אברהם אביכם וגו' כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו, כי נחם ה' ציון וגו'', וזה לשוננו: הארכתני בזה, ועיקר הענין, כי מרמז על הגאולה האחרונה שחטא הגלות הוא על שנאת חנם מבלי אחדות, על כן התיקון והגאולה יהיה על ידי אחדות, אחד היה אברהם ואברכהו וארבהו, ועל ידי זה כי נחם ה' ציון.

אבן לעתיד לבוא, בימות המשיח, או אז יהיה התיקון השלם ואז ישרור אהבה ואחווה ושלוש ורעות בין כל כלל ישראל באופן השלם והנעלה ביותר, וסגולה זאת יאציל עלינו מלך המשיח מרוחו הגדולה, ככתוב (מלאכי ג, כג) "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם", דהיינו שזה יהיה כוחו של משיח, לקרב את לבות בני ישראל האחד אל השני¹.

הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך

ולעולם יש לומר, כי גדול כח אהבת חברים לא רק לעניין הגאולה, אלא הוא המפתח והשורש לכל ההשפעות טובות הישועות והנחמות, עד שמחמת כן תיקן רבינו האר"י ז"ל (שער הגלגולים הקדמה לח) לומר קודם התפילה, 'הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך', כי על ידי האהבה בין האדם לחברו וההתכללות בתוך בני ישראל נעשה קורת רוח בעליונים ומעורר

הערות והוספות

אחד], שזה עיקר היחוד שיהיה הלבבות מיוחדים זה כזה, והיינו אתה אחד ומי כעמך גוי אחד, ובשנאת חנם בעוונותינו הרבים נהי שלא עבדו עבודה זרה בבית שני ולא פגמו בהו' יתברך שמו אבל פגמו באחד, ע"כ. וראה שם המשך דבריו הנפלאים כיצד מפרש בדרך זה את תשובת רבי ישמעאל בן אלישע.

ג. ראה בספר 'נצח ישראל' להמהר"ל זי"ע (פרקים לב-לד), שם מבאר ארוכות את עניין האחדות שיהיה לאחר ביאת מלך המשיח.

מיוחדים פעמים בכל יום ה' אחד, האי אחד הוא שלא לצורך ליחוד הי"ת, כי באמרנו הו' ית"ש הוא אלקינו מבואר מזה שהוא אחד, כי אי אפשר להו' ושיהיה אלקינו משגיחנו ומנהיגנו בלי שיהיה אחד בתכלית האחדות, ומה שאנו מוסיפים 'אחד' - בבחינתנו, שאנו כולנו יחד בלב אחד מיוחדים שמו בלי תערובות וסיג ומחשבה אחרת שיחלוק אחד על חברו בשום ענין, ועל זה אמרו חז"ל (פסחים נו). שאמרו שבטים ליעקב אבינו ע"ה, כשם שאין בלבבך אלא אחד כך אין בלבבינו [אלא

הרחמים למעלה, ואז נעשה ראוי שתעלה תפלתו לעילא ולעילא לעשות שורש למעלה ופרי למטה.

אבל כאשר חלילה שורה פירוד הלבבות ושנאה ח"ו בין בני ישראל, אזי אין השכינה יכולה לשרות ביניהם, כמסופר על הרה"ק בעל ה'צמח צדק' מליובאוויטש ז"ע, שפעם אחת שאל אותו בנו הקטן, אבי אבי, מדוע תיקנו רבותינו לקבל על עצמנו מקודם התפלה את המצוה של אהבת חברים, הלא אנו הולכים להתפלל לפני המקום ברוך הוא, ומוטב היה שנקבל על עצמנו לאהוב אותו בכל מאודנו וללכת בכל דרכיו, ולומר 'הריני מקבל עלי לקיים מצות עשה של ואהבת את השם אלקיך'.

השיב לו ה'צמח צדק', כאשר תגדל ותהיה גם אתה אב לבנים, אז תבין שבמידה מסוימת חשוב לאב שתשרה האהבה בין בניו יותר ממה שחשוב לו שהבנים ישמעו בקולו המדבר אליהם, כי כאשר האב מצווה את בנו באיזה דבר והבן אינו שומע בקולו, בכל זאת מתנחם האב שכעבור זמן יגדל הבן ויחכם, ויבין למפרע את דברי אביו שדיבר אליו מאז ומתמיד, ויקיים אותן על הצד היותר טוב, אבל כאשר רואה האב שבניו מתקוטטים ביניהם ושונאים האחד את השני, אין גבול לצער שנגרם לו כראותו את זאת, כי במה יתנחם¹.

הערות והוספות

יט. ב) 'ויחן שם ישראל', ופירש רש"י ז"ל, 'כאיש אחד ובלב אחד', ובתפלה כתב האר"י ז"ל שקודם התפלה יקבל על עצמו מצות ואהבת לרעהו כמוך, והיינו שיכלול עצמו בהכלל ישראל, ויתפלל בעד חבריו, כי אם האדם מרגיש בצער חבריו ומרחם עליו ומתפלל בעדו, אזי מעורר רחמים מלעילא, ולזה אמרו רבותינו ז"ל (שבת קנא:) 'כל

ד. וראה עוד בספר 'תפארת שמואל' - אלכסנדר (פרשת ויחי ז), וזה לשונו: 'ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים', אולי יש לומר בזה על פי דרך העבודה, כי יעקב אבינו ע"ה הורה להם הדרך ילכו בה, בתורה ובתפלה, שעיקר ההכנה לתורה ותפלה הוא אחדות ורעות, וכמו שנאמר בתורה (שמות

הכנה לפסח על ידי תוספת אחוה ורעות

לבן בינו נא והתבוננו בזאת בימים אלו של חודש ניסן, חודש הגאולה, שהרי בניסן נגאלו ובניסן עתידין להיגאל (ראש השנה יא.), ובימים האלו מתעורר שוב הארת יציאת מצרים כבימים ההם, כדאיתא ב'אור החיים' הק' על הפסוק (במדבר כג, כב) 'א-ל מוציאם ממצרים', שבכל שנה ושנה מוציא הקב"ה את בני ישראל מארץ מצרים, כמו שהוציא אותם בימים ההם. ואם כן, כמו שהתכוונו בני ישראל בטרם יצאו ממצרים, גם אנו צריכים לעשות לזה הכנה ראויה במצוות שבין אדם לחברו, כי לקראת יציאת מצרים צריך עם ישראל להיות אומה שלימה כמקשה אחת ולא יחידים יחידים בפני עצמם.

ואפשר שעל כן אנו מוצאים בחודש ניסן כמה וכמה עניינים שהם בבחינה של תוספת אחוה ורעות בתוך בני ישראל, ובוודאי יש בהם מעין

הערות והוספות

זה להשראת השכינה על ידי התורה ותפלה, ובזכות זה תזכו לקץ הימין, וכמו שנאמר (דברים לג, ה) 'ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל', ופירש רש"י ז"ל בהתאספם יחד באגודה אחת ושלוש ביניהם אז הוא מלכם, וכתרגום אונקלוס על הכתוב (במדבר כג, כא) 'ותרועת מלך בו' ושכינת מלכהון ביניהון, על ידי חיבה וריעות, שלשון ותרועת מלך היא מלשון ריעות ואחוה כפירוש רש"י ז"ל שם, וזהו שאמרו בספה"ק השכינה הק' נקראת כנסת ישראל שעל ידי כנסיות ואסיפות ישראל הקב"ה משרה שכינתו, וממילא קרובה ישועתו לבוא.

המרחם על הבריות', והיינו שהוא בתומכי נפשם ומתפלל בעדם, 'מרחמין עליו מן השמים', וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (בבא קמא צב.) 'המתפלל על חברו והוא צריך לאותו דבר', רצה לומר שהוא צריך לישועת חברו, הוא נענה תחלה, וזהו הענין שצריך לקבל עליו קודם התפלה מצות עשה ואהבת לרעך כמוך, ועוד כי על ידי זה נעשה תפלתו כתפלת רבים שאינה נמאסת, שהרי לא על עצמו הוא מתפלל רק על חברו ועל כל כלל ישראל.

הרי דלזכות בתורה ותפלה צריך אחדות וריעות וזהו שאמר יעקב לבניו 'האספו' יחד באגודה אחת ותזכו על ידי

הכנה לקראת חג הפסח ויציאת מצרים. ובזה נוכל לתת עוד טעם לשבח למנהג המובא בשל"ה הק' (מסכת פסחים פרק גר מצוה אות ח), לקרוא בכל יום מתחילת חודש ניסן את קרבן הנשיא שהקריב באותו היום בחנוכת המזבח, ויתכן לומר הטעם בזה, שהוא כדי לעורר את כללות שבטי ישראל של כל השבטים כאחד, להיות כולם כאיש אחד בלב אחד.⁷

אך ביותר נוכל למצוא סימנא מילתא בעצם המצוה של קרבן פסח, שהרי כבר הזכרנו לעיל שבזכות קרבן פסח יצאו בני ישראל מארץ מצרים, והנה, ההלכה הרווחת בקרבן פסח, שאין היחיד יכול להקריבו לבדו עד שימנה בתוך חבורה גדולה של אנשים, והא גופא הוא עניין של התחברות והתכללות בני ישראל זה בזה, ההיפך של מחלוקת ושנאת חנם, ובוודאי עמדה להם זכות ההתחברות הזאת להיגאל מארץ מצרים.⁸

הערות והוספות

ו. והנה הגם שלהלכה נפסק שמותר להקריב קרבן פסח עבור היחיד, וכדברי רבי יוסי דפליג על רבי יהודה (פסחים צא.), אולם למעשה אינו שייך מב' טעמים, האחד, כי כל ההיתר להקריב הפסח עבור היחיד הוא רק בתנאי שיוכל לאכול את כל בשר הפסח, מה שכמעט אינו שייך בדרך הטבע, ושנית כל כתב הרמב"ם (הלכות קרבן פסח פרק ב הלכה ב), "משתדלין שלא ישחט לכתחלה על יחיד שנאמר (במדבר ט, יא) יעשו אותו".

ובענין התחברות בני ישראל לחבורות בכדי להקריב ולאכול את הפסח ראה מה שכתב בספר 'תפארת שמואל' - אלכסנדר (פסח - ליל הסדר), וזה לשונו: זהו שאמר המגיד ייתי ופסח, שיחבר את עצמו עם הכלל ישראל כאז"ל (פסחים) פסח נאכל על

ה. וראה בספר 'פרי צדיק' (פרשת נשא אות ו' ד"ה 'והנה לאחר') לרבי צדוק הכהן מלובלין ז"ע, שכתב לבאר מדוע בסוף הפרשה של קרבנות הנשיאים, לאחר שהתורה מונה ומפרטת קרבנו של כל נשיא ונשיא בפני עצמו, חוזרת התורה לחשב את הסך הכולל של כל קרבנות הנשיאים כאחד, וזה לשונו: והנה לאחר שנפרטו בפרט כל הקרבנות הנשיאים בפני עצמם נאמר אחר כך החשבון של כולם בכלל, מה שנראה לכאורה בודאי למוותר, שכל אחד יוכל לחשב זאת, ונכתב על זה פרשה מיוחדת בכמה פסוקים להורות לנו גם כן בזה, שכמו שיש כוונה וטעם חדש בכל נפש בפרט אף באותו מעשה עצמו כמו כן יש עוד כוונה וטעם מיוחד על ידי התכללות החשבון של כולם יחד.

בערבי פסחים - זה לעומת זה

ואבן בערבי פסחים מורגש ביותר ההתגברות של זה לעומת זה עשה אלקים, כשמצד אחד אנו רואים שהיצר המפתה מנסה לזרוע בימים האלו כעס וקפדנות, בפרט בעת ההכנות לקראת החג הממשמש ובא, כאשר מתוקף הלחץ והטרדה לצחצח ולהבריק את הבתים מחשש שאור וחמץ עלולים מאד בקל להגיע לידי רוגז וחרון אף חלילה.

אולם האיש הירא והמשכיל מבין אל נכון שאין זה אלא מתעתועי היצר בלבד, כי יודע הס"מ שאהבת חברים ואחדות הלבבות הם התנאי וההכנה לגאולה השלימה, ועל כן הוא מתאמץ ביתר שאת וביתר עוז להשרות כעס ופירוד לבבות בזמן הראוי לגאולה, ומי חכם וישמר אלה שנוזהר במאד מאד חלילה לא להיכשל בשמץ כעס, אלא הכל עושה מתון מתון מתוך יישוב הדעת ומאור פנים.

הערות והוספות

ויטהרו הלשכות' (נחמיה יב, ל), ועל ידי התקונים האלה ייתי ויפסח לפה - סח, להכרית כל החוחים והקוצים הסובבים את השושנה העליונה. וכמו שאמרו במדרש 'שוחר טוב' (כב; תנחומא בשלח ט), מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפיה, כך ישראל אין להם אלא פיהם ומכין את העכו"ם שנמשלו כארזים, השתא הכא, משעה הזאת שאנחנו נאספים יחד בתבורא חדא נוכל ליכות להיות בשנה הבאה בארץ ישראל, שיקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ לארצינו, ולהיות בני חורין משעבודי היצר.

החבורה, שזה היא עיקר טהרתן של ישראל, וכמו שאמר בקדשו כ"ק אחי אדמו"ר הק' זצלה"ה [בעל ה'שמח ישראל'] הפי' על דברי הזוה"ק שכתב, 'בחיליא סגי מהני תשובה', רוצה לומר אפילו על החטא הזה, על ידי ביטול והכנעה להכלל ישראל נתקן הפגם, כי איש את רעהו יעזורו. **וכמו** שכתב הנביא (ירמיה יז, יג) 'מקוה ישראל', רוצה לומר, כמו שהמקוה מטהר כן הכלל ישראל מטהרים (עיי' יומא פה:), וכמו שאמרו במדרש (פרשת ויחי צח, ב) 'האספו הטהרו היך מה דאת אמר' ויאספו

אפם כי מדה טובה מרובה, ואי אפשר שלא להתפעל בכל שנה מחדש, מההתגלות הנפלאה של מידת החסד השוררת באלו הימים בקרב בני ישראל במדה גדושה, כאשר נדיבי לב מוזילים זהב מכיסם, ומחלקים קמחא דפסחא באופן שאין בדומה לו בכל עם ולשון, כל צורכי הפסח מוענקים ביד רחבה לכל דורש ולכל מבקש, סכומים עצומים של אלפים ורבבות מחולקים בבתי ישראל בלב ובנפש חפצה בכדי שיוכלו להכניס את החג אל תוך ביתם במנוחת הנפש ובלא טרדת הדחקות.

והגם שבכל ימות השנה כולם ניכר בהם בישראל מדת החסד עד אין שיעור, שהרי הוא אחד מן הסימנים שבני ישראל מצוינים בהם, כדאיתא בגמרא במסכת יבמות (טז.), אבל עכשיו מורגש ביותר. ובוודאי שאין לך הכנה גדולה מזו בכדי להיות כל אחד ואחד ראוי לצאת ממצרים, גאולת הכלל וגאולת הפרט, וכדרך שביארנו בארוכה.

ברכנו בשלום בחודש הזה

מעתה נבוא לביאור דברי הפייטן ביוצר לשבת החודש, קודם הוא מפליא לבאר על פי דברי רבותינו והמדרשים, שהחודש הזה הוא החודש המסוגל לגאולה וישועה, וכשם שזכינו לנסים ונפלאות בימי צאתנו מארץ מצרים כן נזכה לנסים ונפלאות גם בגאולה העתידה. ובסופו חותם הפייטן בברכה מיוחדת לשלום ושלווה, ואומר בזה הלשון, "כאשר שמענו כן עוד נחזה, ברכנו בשלום בחודש הזה".

ולדברינו אתי שפיר מאד מדוע מכל הברכות חתם הפייטן דייקא בברכת השלום, כי בכדי להיות ראוי לצאת ממצרים צריך קודם כל לתקן את המידות של בין אדם חבירו ולהיות בשלום עם הבריות, רק לאחר מכן נעשה ראוי לצאת ולהיגאל מארץ מצרים, כל אחד לפום דרגא דיליה, עדי יזכנו

השי"ת בקרוב בימינו לראות בגאולה השלימה וכימי צאתנו מארץ מצרים
יראנו נפלאות.¹

הערות והוספות

תל), 'שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול'... כי נודע מה שכתוב בזוהר (ח"ב פח ב) וז"ל: מאי שבת שמא דקוב"ה וכו', ואז כשיצאו ממצרים נקרא שבת הגדול, שהיה שמו של הקדוש ברוך הוא גדול ושלם על ידי חיבור ואחדות של ישראל למטה, שזהו סיבת גאולתן כמו שכתוב (שמות ג, יב) 'בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה', ושם כתיב (שמות יט, ב) 'יחן ישראל נגד ההר', באחדות אחד, וגם כאן סבת גאולתן ממצרים הוא על ידי אחדות ושלום.

ז. ראה דברים ערבים בעניין זה בספר 'בן פורת יוסף' (דרשות והוספות שבת הגדול א) להרה"ק רבי יעקב יוסף מפולנאה זי"ע, שכתב בזה הלשון: והנה כמו שהגלות האחרון הוא לסיבת העדר השלום ושנאת חנם, שעבור זה חרבה הבית וכנ"ל, ולכך קודם הגאולה (מלאכי כ, כג - כד) הנני שולח את אלי' הנביא לעשות שלום בעולם (עדויות ת, ז), כך היה גלות מצרים וגאולת מצרים, וזהו 'אהיה אשר אהיה' (שמות ג, יד), 'פקד פקדתי' (שם ג, טז), וכתבתי מזה במקום אחר. ובזה יובן מה שכתב הטור (אורח חיים סימן

ונעריצך קדוש בחודש הזה

עבודת חודש ניסן דומה להעבודה של חודש תשרי

מחלוקת אימתי נברא העולם

נחלקן רבי אליעזר ורבי יהושע במסכת ראש השנה (י:) אימתי נברא העולם, רבי אליעזר סובר בתשרי נברא העולם ולרבי יהושע בניסן נברא העולם, והגם שנראו דבריהם כסותרים זה את זה, הרי שהתוספות (שם כז.) כבר יישב זאת בשם רבינו תם, שאלו ואלו דברי אלוקים חיים וצדקו דבריהם יחדיו, כי בתשרי עלה במחשבה לבראות את העולם ולא נברא עד ניסן.

ביאור פנימיות הדברים מצאנו בספרי המקובלים (פרע"ח שער השופר ה), שביארו את דברי התוספות על פי חכמת האמת, ואמרו שבחודש תשרי היה העיבור של העולם, ואילו בחודש ניסן היה עת הלידה והגילוי.

הכלל העולה מן הדברים, שחודש ניסן וחודש תשרי שקולים וחופפים זה לזה, ומה שיש בזה ישנו גם בזה, וכדביאר המהרש"א (חידושי אגדות יומא ב.) בשפה ברורה כיצד משתווים סדר המועדים של חודש תשרי כנגד המועדים

של חודש ניסן ותואמים זה את זה, כשסדר המועדות של חודש תשרי מתחיל בראש השנה ומסתיים בשמיני עצרת, ואילו הסדר של חודש ניסן מתחיל בראש חודש ניסן - היום שנטל עשר עטרות, וגומר בשביעי של פסח וחג השבועות⁸.

ניסן - זמן של תשובה ופשוט המעשים כבתשרי

על כן תגלה הרבה עניינים המצויים גם בחודש תשרי וגם בחודש ניסן, כשעצם הדמיון של חודש ניסן לראש השנה כבר ידוע ממאמרו המפורסם של סניגורן של ישראל - הרה"ק רבי לוי יצחק מבארדיטשוב זי"ע, שאמר שהמלאכים העולים מן עמל וטורח בני ישראל בהכנות לפסח, הוא ממש כאותם המלאכים העולים מן התקיעות בריש שתא, ואף רימז זאת בר"ת קשר"ק (-קראצן רייבן שיערן קערן), כידוע.

הערות והוספות

ו"ו רמז על קדושת הושענא רבה שהוא ביום ו' אחר יום ראשון של סוכות, וכל מספרם כ"ב רמז על קדושת שמיני עצרת, וכדאמר' פ' החליל, פר יחידי בשמיני למה כנגד אומה יחידה, משל למלך בשר ודם כו'.
וכן תמצא קדושת המועדים שבחדש ניסן, א' בראש חודש אותו יום נטל עשר עטרות כו' כדאמרין פרק רבי עקיבא (שבת פז:), יו"ד רמז על שבת הגדול מקחו בעשור, שבו נעשה נס גדול, ה"א רמז על קדושת חג הפסח שהוא יום ה' אחר שבת הגדול, וי"ו רמז על קדושת שביעי של פסח שהוא ביום ו' אחר יום ראשון של פסח, גם וי"ו רמז על חג השבועות שהוא ו' ימים בחדש.

א. לשלמות הענין נעתיק כאן את דברי המהרש"א במילואם, וזה לשונו: ונראה לפרש שקראן 'מקרא קודש', על שם כי השבת וכל המועדות נקבעו על יסוד סוד האותיות שם הקודש, והיינו מקרא של אותיות משמו הקדוש שהוא שם הוי"ה, והן אותיות אהו"י שהם בשם אהיה אשר אהיה ובשם י"ה ובשם המיוחד של ד', וכמ"ש אבן עזרא בחידתו על קדושת אלו אותיות אהו"י. והם מורים על קדושת המועדים שבתשרי, אל"ף רמז על קדושת ראש השנה שהוא א' בחודש, יו"ד היא רמז על קדושת יום הכפורים שהוא י' בחודש, ה"א רמז על קדושת חג סוכות שהוא ביום ה' אחר יוה"כ,

בך גם מצאנו עוד עניינים שהשוותה בהם חג הפסח ליום הכיפורים, כגון הקיטל הלבן שאנו לובשים בעת עריכת ליל הסדר, שהוא דומה ליום הכפורים שאף בו נהגו בני ישראל להתעטר במלבוש זה, וככהן הגדול שהיה משמש לפני ולפנים בבגד לבן.²

אולם עמוד התווך ובריח התיכון החופף בין שני חדשים אלו, הוא ללא שום ספק עניין התשובה, דכשם שבחודש תשרי צריכים לשוב בתשובה שלימה ולסלק את היצר הרע היושב על מפתחי הלב, כן גם עתה בחודש ניסן יש לנו להתעורר בתשובה ולבער את היצר הרע הנקרא בגמרא (ברכות יז.) 'שאור שבעיסה', וכדכתב שם רש"י, 'שאור שבעיסה - יצר הרע שבלבבנו המחמיצנו'.

על דרך זה פירש השל"ה הק' (מצה עשירה - תה, וכן הוא ב'עבודת ישראל' לשבת הגדול ובעוד ספרים) את המשנה הראשונה במסכת פסחים - "אור לארבעה עשר בודקין את החמץ", וביאר בזה הלשון: "וסדר הנכון, יפשפש אדם במעשיו, ויבדוק חמץ הנגלה וגם החמץ הנסתר, ויבדוק כל החורין וסדקין, כי הקדוש ברוך הוא בוחן לבבות"³.

הערות והוספות

ב. מקור דברים אלו הוא מן הספר 'דברי נגידים' (עמוד מא) לרבינו המהר"ל מפראג זי"ע, שכתב שם וזה לשונו: ענין לבישת

הקיטל נוהגים ללבוש בגד לבן בליל פסח לעבודת הסדר. כי גוון הלבן הוא גוון פשוט בלי שום הרכבה. וזה מורה שהגאולה היתה מצד עולם העליון הנבדל והפשוט בכח אתערותא דלעילא ולא מצד שום עולם המורכב. וכדמיון זה היה הכהן גדול משמש ביום הכפורים לפני ולפנים בבגדי לבן שבביל שהיה קונה מדרגה העליונה. וליל

שמורים הוא כיום הכפורים בזה הענין. וטעם שניהם נסתר. ג. ראה את דברי השל"ה הק' בשלמותם, בו מפרש את כל פרטי התשובה על פי אופני וחיובי בדיקת החמץ, וזה לשונו: אור לארבעה עשר בודקין כו' (פסחים ב.). וסדר הנכון, יפשפש אדם במעשיו, ויבדוק חמץ הנגלה וגם החמץ הנסתר. והבדיקה לאור נר יחיד, רצה לומר, לה' לשמו, 'ה' אורי וישעי' (תהלים כז, א). ו'אור לארבעה עשר' מציל מן 'נאום ה' אשר אור לו בציון' וגו' (ישעיה לא, ט) שהוא

אפילו ה'פרי מגדים' בהלכות הפסח (משבצות זהב סימן תצ ס"ק ד) עוסק בחובת התשובה ביומין דניסן, וכה כתב: "והנה יש לומר בניסן נגאלו ובניסן עתידים ליגאל, והדבר תלוי בתשובה, כי אנו נקראים בניסן למקום ולא כעבד שמכרו רבו", וכן מצאנו עוד רבות בספרים הקדושים¹.

עסק התשובה - כדי שתאכל המצה במקום קדוש

ועמדו רבותינו הקדושים לבאר מפני מה עבודת התשובה היא חובת השעה בימים אלה, ואמרו שהטעם לזה הוא כדי שיתקין את עצמו להיות ראוי לקבל את הקדושה הגדולה של הפסח, ובעיקר צריך להדיח את הגוף העכור מכל הטומאות שנדבקו בו, בכדי שיהיה טהור וקדוש בקדושה של מעלה עוד

הערות והוספות

וכתב רמ"א בהגה"ה בשלחן ערוך (או"ח סי' תלג ס"א), צריך לבדוק הכיסין. אמת, כי הכיסין צריכין בדיקה ביותר, כי רוב עבירות בממוון, ותלוי בלב - 'לא תחמוד', והלב תלוי בכיס (ירושלמי סוף פ"ח דתרומות). ועיקר חמין - עכבר נכנס (פסחים י:), עכברא דשיכב אדינרי (סנהדרין כט:), ומי שעשה ביתו אוצר צריך בדיקה (פסחים ו:). וקל להבין. בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה (ירושלמי פסחים פ"א ה"א), אף שהמקום קדוש, צריך לבדוק סדר הלימוד וסדר התפלה כו'. ד. ראה כדברים האלה בספר 'דגל מחנה אפרים' פרשת בא ד"ה החודש, 'מאור ושמש' פרשת ויקרא ד"ה והנה, 'ייטב לב' פרשת תרומה ד"ה ועשית.

הגיהנם. וכן ברר אברהם אבינו גלויות וגלות מצרים, שהוא סילוק החמץ כדי להינצל מגיהנם, כדאיתא בבראשית רבה פרשת לך לך (פמ"ד סכ"א).

ויבדוק כל החורין וסדקין (פסחים ח.), כי הקדוש ברוך הוא בוחן לבבות. גם הרבה עברות שהאדם דש בהן ונשכחות ממנו, הקדוש ברוך הוא זוכר כל הנשכחות, על כן יבדקם לתקנם בעודו בחיים חיותו. וכמו שבדק עברות שבינו למקום, כן בודק שבינו לחברו. וזהו חור שבין אדם לחברו כו' (שם). וכל אחד בודק ומתקן מה שיודע, ומה שנעלם מבטל ומוחל אחד לחברו, הן ממון הן שאר דברים שביניהם.

בטרם יכניס לשם את המצה הדומה לקרבן מנחה לה', כי את המצה יש לאכול כשהוא קדוש ומקומו קדוש.

כפי שכתב המהרש"א בחידושי אגדות (פסחים קטז:), שהמצה שאנו אוכלים בפסח הוא כדוגמת המצה שהיו מביאים עם קרבן המנחה, שעליהם אמרה תורה (ויקרא ו, ט-י) "מצות תִּאֲכַל במקום קדוש... לא תִּאֲפֶה חמץ... קודש קדשים הוא", ומבאר המהרש"א מדוע היה חיוב לאכול עם הקרבן רק מצות ולא חמץ, היות שהמצה מורה על קדושה וסטרא דימינא מה שאין כן החמץ מרמז על ההיפך, היצר הרע וסיטרא דשמאלא.

וזהו מה שאמרה התורה 'מצות תאכל במקום קדוש', שמפאת קדושת הקרבן יש לאכול עמה רק לחם שהוא מצד הקדושה, ומוסיף על כך המהרש"א ואומר: "וזהו טעם אכילת מצה בליל פסח כדמיון המנחה לגבי כהן, כי אז נתקדשו כל ישראל להבדיל בין ישראל למצרים".

ביתר ביאור, הבט נא בלשונו הטהור של הרה"ק ה'תפארת שלמה' זי"ע (מועדים - שבת הגדול), שכתב גם הוא לפרש פסוק זה, וכך הוא אומר: "הנראה לרמז בזה גודל מעלות אכילת מצה שהוא דומה קצת לאכילת קדשים, כי הנה כל המצות הם נעשים בגופו של האדם מבחוץ, אך מצות אכילת מצה ואכילת קדשים הם נכנסים בגופו של האדם בפנים לכן נקראו קרבנות שמקרבת את האדם ברפואת הנפש בפנימיות".

"ונם ענין אכילת מצה הוא נקרא בזהוה הק' (חלק ב פגנ:) 'מיכלא דאסוותא', כי הוא רפואת הנפש בפנים והוא גם כן תועלת לאדם על ידי שמכין את עצמו בהכנה דרבה בתשובה ומעשים טובים שיהיה הגוף טהור ומוכן להכניס הקדושה בתוכו על ידי אכילת מצה, וזהו שכתוב 'מצות תאכל במקום קדוש' - בהכנה הראויה אז בחצר אוהל מועד יאכלוה, כמו אכילת קדשים בחצר אוהל מועד".

חזינן מכל האמור כאן, שהימים האלו דורשים הכנה מרובה מתוך תשובה ופשוט המעשים - ממש כמו בחודש תשרי - כדי שיהיה מוכן לקבל ההשפעות הנשגבות מחג הפסח, ובכדי שיהיה גופו מוכן לאכול המצה בקדושה וטהרה ככהן האוכל קדשים בטהרה⁷.

עבודת חודש תשרי במחשבה ועבודת ניסן במעשה

ברם, כאשר נרד לשורשם של דברים להתבונן בהעבודה של חודש ניסן, נגלה שעל אף שבהרבה עניינים הוא דומה לחודש תשרי, מכל מקום תמצא כמה מיני הבדלות וחילוקים המבדילים בין חודש ניסן לחודש תשרי, אבל שניהם גם יחד משלימים הם זה את זה בכל חלקי עבודת השי"ת, והעבודה הוא לקרב אותם אחד אל אחד עד שיהיו לאחדים בידינו ויחדיו יהיו תמים.

כפי שכתבו בתוספות (ראה לעיל), שבריאת העולם הייתה גם בחודש ניסן וגם בחודש תשרי, אלא שבחודש תשרי עלה המחשבה לברוא את העולם ובחודש ניסן היה הבריאה בפועל ממש, ולפי זה יש לנו לומר החילוק לדידן בין ניסן לתשרי, שעיקר העבודה בחודש תשרי הוא יותר בחלק של המחשבה, אבל בחודש ניסן יש להתייגע יותר בחלק של המעשה.

וזהו באמת הנפקא מינה בין העבודות של החודשים הללו, כי בחודש תשרי חזינן שעיקר העבודה הוא יותר במוח ובלב, לחשוב מחשבות בקבלת עול מלכות שמים על ידי מלכויות זכרונות שופרות ובתפילות ותחנונים, מה שאין כן חודש ניסן שעיקר העבודה הוא יותר בכלי המעשה, במירוק ובצחצוח

הערות והוספות

ה. ראה מה שכתב בספר 'עבודת ישראל' עשרי, הובא לקמן במאמר 'לא ימצא לשבת הגדול (ד"ה 'בגמרא אור לארבעה בבתיכם' בהערה הראשונה ומשם תדרשנו.

הבתים, בביעור החמץ ובהכנות המרובים לקראת הפסח הממשמש ובא, בעבודה רבה ויגיעה עצומה בכל רמ"ח איבריו ושס"ה גידיו.

בך גם מצאנו בספרים הקדושים (י"טב לב תרומה ועוד) שהיו מחלקים בין ניסן לתשרי, שבחודש תשרי עובדים את השי"ת יותר מצד היראה, מגודל הפחד ואימת הדין, אבל בחודש ניסן, מתוך הזכרון וההתבוננות בנסים והנפלאות שעשה עמנו הקב"ה בהוציאנו ממצרים, אנו זוכים לעבוד את השי"ת מתוך אהבה וחיבה.

בתשרי עובד את ה' בציבור ובפסח בביתו פנימה

עוד מצאנו חילוק בין חודש ניסן לתשרי, שהרי העבודה של חודש תשרי, על פי הרוב, מתקיים ברב עם הדרת מלך ובפרהסיא, כאשר כבר מהחל ימי הרחמים והרצון מרבים להתכנס בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לשפוך שיח ותחינה לפני המקום ברוך הוא, שעות ארוכות הרבה יותר מן הרגיל נמצאים כל ישראל בבתי כנישתא אגודים יחד לעבוד את השי"ת אל הרנה ואל התפלה.

כמו כן גם בחג הסוכות יוצאים ומתקהלים עם ישראל לעבוד את השי"ת כל העם יחדיו, בקול גלת ורנן ובמקהלות ברכו את ה', בתפלות ובנענועים וכן בשמחת בית השואבה, ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל.

אבל שונה לגמרי הוא חודש ניסן, שאז כמעט ולא משים מתוך האוהל, אלא כל אחד שוהה בביתו בימים של ערבי הפסחים, ובזמן זה מצחצחים את הבית למן המסד ועד הטפחות, מחזקים את בדק הבית וגוחנים בכל החורין והסדקין שבביתו לתור אחר חמץ כלשהוא שאולי נסתר מחמתו, הבית הוא מרכז העבודה והיגיעה בחודש הנוכחי.

גם בימי היום טוב עצמם מיוחד חג הפסח בזה שכל אחד נמצא בביתו פנימה ומקפיד שם על מנהגי אבותיו ואבות אבותיו, ואין מתערבים בבתי אחרים, אפילו בבתי היראים והשלמים ביותר, ואין זאת אלא כי זהו העבודה של הפסח, לתקן ולהעמיד את הבית על יסודותיו ושורשיו הקדומים.

ויסוד דבר זה נובעים שורשיו מהררי קודש, מקרבן הפסח אותו היינו מקריבים ואוכלים בזמן שבית המקדש היה קיים, שכל צורת ואופן אכילת קרבן הפסח היה מצטמצם לתוך הבית פנימה, כמאמר הכתוב (שמות יב, ג) "ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית", ואינו נאכל אלא למנוייו ואסור לעבור מחבורה לחבורה, כי זהו מהות העבודה של הפסח, הבית.

כל כבודה בת מלך פנימה

עתה, משהתברר לנו שעבודת הימים האלה מוקדש לתוך הבית פנימה, אזי זה המקום והעת לציין ולהוקיר את חלקן של נשי ובנות ישראל הכשרות, הנוטלות חלק בראש של ההכנות לחג הפסח הקרב ובא בבתי ישראל.

ואפשר לומר טעמא במילתא שהן זכו לזה, היות ואמרו בגמרא (סוטה יא:): "בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים", על כן כשם שבימים ההם היה חלקם רב בהכנת גאולתן של ישראל ממצרים, כך גם עתה נותנים הן את כוחן ויגיעתן בהכנות הגדולות לקראת חג הפסח זמן גאולתנו ממצרים.

על כן, בעת הזאת שהוא זמן פשוש ובדיקה בחורין ובסדקין, הרי שיש גם לעמוד על המשמר על תקנת בנות ישראל, ולראות שעדיין עומדות הן בצדקותן כמימים ימימה, בכל העניינים והנושאים, וכל כבודה בת מלך פנימה,

וכשם שבאותו הדור נגאלו ישראל בזכות נשים צדקניות כן אף עתה יזכו הן להחיש את גאולתנו ופדות נפשנו במהרה בימינו¹.

הערות והוספות

להאריך יותר מדי בכתיבת התשובה, וזה לשונו: והיותי חוץ לחדר לימודי כי גרשוני נשים צדקניות המכבדים ליום טוב של פסח, על כן לא יכולתי להאריך ככל הצורך.

1. ונציין כאן לשון נפלא של מרנא ורבנא בעל 'חתם סופר' זי"ע בו מתנצל לפני אחד משואליו (שו"ת או"ח תשובה קלו), על שמפאת טרדות ההכנות לחג הפסח לא היה בידו

השבת הגדול והקדוש הזה

שבת הגדול מטהר ומזכך את הנפש לקראת חג הפסח

כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין

השבת שלפני הפסח מכונה בפי כל ישראל בשם 'שבת הגדול', וכבר נאמרו בזה כמה וכמה טעמים בשם רבותינו הראשונים, הטעם הפשוט כתב בספר 'ארבעה טורים' (סימן תל), וזה לשונו:

"שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול, והטעם לפי שנעשה בו נס גדול, שפסח מצרים מקחו בעשור, כדכתיב (שמות יב, ג) 'בעשור לחודש הזה ויקחו להם שה לבית אבות שה לבית', ו...עשירי בחודש היה שבת, ולקחו להם כל אחד שה לפסחו וקשר אותו בכרעי מטתו, ושאלום המצריים למה זה לכם, והשיבו לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו, והיו שינייהם קהות על ששוחטין את אלוהיהן ולא היו רשאין לומר להם דבר, ועל שם אותו הנס קורין אותו שבת הגדול"^א.

הערות והוספות

עקיבא (שבת פז:): תניא דפסח שיצאו בו ישראל ממצרים היה ביום חמישי, וכתבו התוספות (ד"ה ואותו), ונמצא בשבת שעברה

א. וב'בית יוסף' (שם) כתב הנס באופן אחר וזה לשונו: שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול וכו'. בפרק אמר רבי

ובספה"ק 'באר מים חיים' (פרשת נצבים פרק כט) כתב לבאר על פי המובא בזוהר הק' (חלק ב', פח.) ששבת קודש הוא מקור הברכה, וכל הברכות שנשפעים בכל ששת ימי המעשה מקור נביעתם מן השבת קודש, וכלשון הזוה"ק "דההוא יומא מתברכין מניה כל שיתא יומין עלאין".

והיות שכל הברכות והחסדים טובים שנעשים עמנו בכל ימי השבוע מתמשכים מאור קדושת השבת קודש שלפני זה, שאז מתברך המעיין ממקור מים החיים בטובות וברכות אלו, ומשם נמשך למטה בששת ימי המעשה ביום הראוי לאותה טובה וברכה, נמצא ממילא, שתחילת התנוצצות הנס הגדול והנורא של יציאת מצרים היה בשבת קודש שלפני זה.

ומבין שהנסים והנפלאות הגדולים שהיו בארץ מצרים מכוונים בפי הכתוב בשם של גדלות, כמו שנאמר (שמות יד, לא) "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים", על כן מתקראת השבת שקודם הפסח בשם 'שבת הגדול', כלומר, השבת שממנה מושפעים הנסים הגדולים והנפלאות הגדולות של יציאת מצרים².

הערות והוספות

ב. ובדומה לזה כתב גם בספר 'אוהב ישראל' (ליקוטים השמטה לשבת הגדול) בזה הלשון: טעם לקריאת שם שבת הגדול, הקדמונים בקשו טעם לזה, זה בכה וזה בכה, ונפלאתי מאוד על בקשת הטעמים. ונאמר, כי בעת גאולת מצרים התחילו מוחין דגדלות להאיר בהעולמות והם חיות העליון, וכל שבת ושבת אזי מתנוצץ האור העליון ממוחין דגדלות להעולמות, וכל ימי השבוע מקבלין שפע עילאה משבת קודש.

לקחו פסחיהם ועל כן קורין אותו שבת הגדול, לפי שנעשה בו נס, כדאיתא במדרש, כשלקחו פסחיהם באותה שעה נתקבצו בכורות אומות העולם אצל ישראל ושאלום למה היו עושים כך, אמרו להם זבח פסח הוא לה' שיהרוג בכורי מצרים, הלכו אצל אבותיהם ואל פרעה לבקש ממנו שישלחו ישראל ולא רצו, ועשו הבכורות מלחמה והרגו מהם הרבה, הדא הוא דכתיב (תהלים קלו, י) 'למכה מצרים בבכוריהם', עכ"ל.

משכו ידיכם מעבודה זרה וקחו לכם צאן של מצוה

במהות כוחה וסגולתה של שבת הגדול, מטי משמיה של הגה"ק בעל ה'חידושי הרי"ם' מגורר זי"ע (שיח שרפי קודש - שבת הגדול ב), שהיות ובשבת הגדול בארץ מצרים, בשעה שמסר הקב"ה לישראל את המצוה של קרבן פסח, ציווה את בני ישראל ואמר להם (שמות יב, כא), "משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח", וכוונת המאמר מבואר במדרש (שמות רבה טז, ב), שביקש הקב"ה לומר להם, "משכו ידיכם מעבודת כוכבים וקחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים ועשו הפסח, שבכך הקב"ה פוסח עליכם".

על כן, בכל שנה ושנה, בהגיע היום הנשגב והקדוש הזה של שבת הגדול, מתעוררת ההשפעה הגדולה והרשימה דקדושה שנעשו באותם הימים על ידי בני ישראל, שמשכו את ידיהם ושבבו בתשובה שלימה מגילולי העבודה זרה, וכאז כן עתה יש לנו הכח המיוחד לרחוץ ולטהר מן העבודה זרה שבידינו, דהיינו כל החטאים והעוונות, שבכולם יש איזה פגם של עבודה זרה בשרשו.

ומאחר שמצאנו שענין עזיבת חטא העבודה זרה מכונה גם הוא בשם של גדולה, כדרך שמצאנו אצל יתרו, שמיד אחר שזנח את כל גילוליו ובא להסתופף בצל כנפי השכינה, התבטא בשפתיו ואמר (שמות יח, יא) "עתה ידעת כי גדול ה' מכל האלהים", הלכך קוראים לשבת הזו 'שבת הגדול', השבת של עזיבת החטא וההתקרבות לגדלות הבורא יתברך שמו¹.

הערות והוספות

¹ 'משכו וקחו', וחטא עבודה זרה נקרא גדול כמו שאמרו חז"ל (ערכין טו:): על פסוק (שמות יב, לא) 'חטאה גדולה'.

ג. כעין זה כתב ב'הגהות חתם סופר' (או"ח סימן ת"ל ט"ז סק"א) וזה לשונו: ואולי נקרא שבת הגדול שבו נתבטלה עבודה זרה על ידי

בשבת הגדול נפתחו שערי התשובה

באותו הענין כתב לכאר גם בספה"ק 'מאור ושמש' (בפרשת צו), שכל עבודתו ויגיעו של פרעה לא הייתה, אלא לטמא את ישראל ולשקע אותם בתוך חמישים שערי טומאה רח"ל, ומתוך כך סבר, שחלילה לא תהיה תקומה לשונאיהם של ישראל ולא יוכלו להיגאל משם, וכמעט שכבר עלתה בידו ודרך רשעים צלחה, עד שהגיעו בני ישראל קרוב לשער החמישים של הטומאה, ולולא הקב"ה שעמד להם בעוזרם כמעט והיו משתקעים שם.

והנה, בעשור לחודש, בעצם יום השבת קודש, כאשר נתן להם הקב"ה את המצוה של לקיחת השה לקרבן פסח, על ידי זה נפתחו בפניהם שערי התשובה לרווחה, עד שבכל יום מאלו החמשה ימים שבין שבת לחג הפסח זכו להיכנס בתוך עשרה שערים משערי הקדושה, ובסוף היום החמישי, בליל ט"ו בניסן, אז זכו להיכנס בשער החמישים של שערי הקדושה, ומתוך כך נשתברו מוסרות מצרים ויצאו לחירות עולם מתחת קליפות וטומאות פרעה.

מחמת זה קראו לשבת הזו וְנִקְבַּ בְּשֵׁם 'שבת הגדול', כי על ידי מצוות לקיחת השה לקרבן פסח נפתחו לפניהם שערי הקדושה ועולם התשובה, עד שזכו לעלות מעלה מעלה ולצאת לגמרי מתוך מ"ט שערי הטומאה, וראה זה פלא, כי תיבת 'שה' הוא נוטריקון וראשי תיבות של 'שערי התשובה' ושל 'שבת הגדול'.

אך בעשור לחודש - כקדושת יום הכפורים

בל כך היו הצדיקים מפליגים בגודל קדושת שבת זה, עד שהיה הרה"ק רבי דוב בעריש מביאלא זי"ע אומר, כי תוקפו של שבת הגדול הוא כתוקף קדושת יום הכפורים, וכשם שיום כפור חל בעשור לחודש תשרי, כך גם שבת

הגדול של פסח מצרים היה ביום העשירי לחודש ניסן (שבת פ"ג), וכשם שיום הכפורים הוא הכנה לחג הסוכות, כך גם שבת הגדול הוא הכנה לפסח, ובזה יתיישב לנו מדוע נקרא 'יום הכיפורים' בלשון רבים, כי מלבד יום כפור של חודש תשרי נוסף עוד יום דוגמתו בראשון לחודשי השנה, בחודש ניסן, ומיעוט רבים שנים.

יְסוּד איתן לדברים אלה אנו מוצאים ב'חידושי אגדות' לרבינו המהרש"א ז"ל (יומא ב.), שהאריך לבאר מדוע מצאנו בתורה הקדושה שתקרא לכל השבתות והמועדים בשם 'מקראי קודש', ואומר שסיבת הדברים הוא היות ושורש כל המועדים נעוצים בתוך אותיות שמו של הקדוש ברוך הוא, והוא השם א-ה-ו-י, שממנו מקור המועדים כולם, גם של חודש תשרי וגם של חודש ניסן, והולך רבינו המהרש"א ופורטן אחד לאחד, שהאות א' רומז על קדושת ראש השנה שהוא בא' בתשרי, ואילו האות י' מרמז על יום הכפורים שחל בעשרה בו, וכן הוא ממשיך על זה הסדר.

בהמשך הדברים מונה רבינו המהרש"א את המועדים של חודש ניסן, שאף הם מרומזים באותו השם, דהנה האות א' רומז על ראש חודש ניסן, שהוא יום גדול וקדוש שאותו היום נטל עשר עטרות (שבת פ"ג), ואילו האות י' של אותו השם מרמז לשבת הגדול שבזמן יציאת מצרים היה חל בעשירי לחודש ניסן, וכן ממשיך שם למנות שאר המועדים ומבאר היטב היאך נרמזים גם הם באותיות שמו הגדול והקדוש¹.

הערות והוספות

הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג ז"ע, אלא שהוא למד זאת מן השם של אדנו"ת, וזה לשונו: וכמו שכתבתי בצירוף הימים שמעשירי באב עד יום ראשון של סוכות על פי מה ששמעתי מהרב הגאון מוה' שמואל

ד. דברי המהרש"א במילואם מובאים בהערות למאמר הקודם ו'נעריצן קדוש בחודש הזה', ראה שם ותמצא נחת.
בדומה לזה כתב בספה"ק 'עבודת ישראל' (פרשת דברים ד"ה 'וכמו שכתבתי') בשם

ואם נדייק בדבריו נראה, כי שורש קדושת שבת הגדול נובע מאותו האות בשמא דקודשא בריך הוא שממנה מקור התנוצצות הקדושה של יום הכפורים, וכשם שעיצומו של יום הכפורים מכפר ומטהר את ישראל מן העוונות שדבקו בהם, כך גם שבת הגדול, שיש בכח קדושתה לטהר ולזכך נשמות ישראל, ואם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו (ישעיהו א, יח).

טהורים יירשוה ויקדשוה

אחר ההתבוננות בדברי רבותינו הקדושים, כבר נודע לנו אפס קצהו של מעלת וקדושת שבת הגדול, עד שכולם כאחד יחד ענו ואמרו כי בשבת זה נפתחים לפנינו שערי התשובה ממש בבחינת יום הכיפורים, וגדול כוחה של השבת הדין לטהר ולזכך נפשותינו מכל סיג ופגם, ולהיות מוכנים ומזומנים לקראת קדושת חג הפסח כאשר אנו נקיים מכל רבב ורחוצים מכל שמץ של חמץ ושאר שבעיסה, הלא הוא היצר הרע וכל גונדא דיליה.

הערות והוספות

חמשים יום כנגד אות נ', ואחר כך עשרת ימי תשובה נגד אות י', ואחר כך ארבעה ימים שבין יום הכפורים לסוכות הם כנגד אות ד', ואחר כך יום ראשון דסוכות הוא נגד אות א' שהוא יום ראשון, כמו שכתבתי בפסוק (ויקרא כג, מ) ולקחתם לכם ביום הראשון וגו', [והצירוף הוא ניד"א כנ"ל], וזה הוא בנין המלכות מחדש אחר החורבן. וגם כי בתשעה באב אסור ללמוד תורה ועליו נאמר (תהלים קיט, קכו) הפרו תורתך, לכן תיכף אחריו קורין פרשת ואתחנן עם עשרת הדברות להתחיל התורה ולקבל עול מלכות שמים מחדש.

שמעלקא אב"ד דק"ק ניקלשבורג כי מראש חודש ניסן עד בעשור לחודש בו הם עשרה ימים כנגד אות י' של אדנ"י, ואחר כך ארבעה ימי ביקור קרבן פסח הם נגד אות ד', ואחר כך מיום הראשון של פסח עד ערב שבועות הם חמשים יום כנגד אות נ', ואחר כך יום ראשון דשבועות נגד אות א' דאדנ"י, [והוא צירוף ידנ"א אותיות אדנ"י], ואז נבנה המלכות עד שנתגלה אות א' במלת אנכי ה' אלקיך עכ"ל.

וכמוהו אמרתי גם אני בימים הללו, שמעשירי באב עד כ"ט באלול הם

באן אתנו המקום לעורר בקריאה של חיבה ולהאיר העיניים במנהג העולם, ישראל קדושים הם ונוהגים סלסול בעצמם, שאף על פי שהרבה פעמים חל שבת הגדול כמה וכמה ימים לפני פסח, מכל מקום החמירו ישראל על עצמם שלא לסעוד בשבת הזאת בתוך הבית פנימה, אלא דוחקים עצמם לאכול בחורים ובסדקים, רק בכדי להיזהר עד קצה היכולת שחלילה לא ישאר באור הבית אפילו זכר של משהו חמץ לקראת חג הפסח הבא עלינו לטובה.

מנהג זה מגלה אכן את יפייפיתם של ישראל וגודל אהבתם את המצוות, אבל יחד עם זה צריך מאוד מאוד להיזהר מעצת היצר, שמתוך הטרדה והדחק עלול להביא לידי היסח את הדעת ולידי שכחה מגודל מעלת וקדושת השבת הזו, שהוא היסוד והשורש לקדושת חג הפסח הבא עלינו לטובה.

על כן ראוי לנו להיזהר במשנה זהירות שלא להיכשל בדבר זה, ואפילו בשעה שגולה מתוך הבית וממקומו הרגיל, עדיין נניח על לבנו את הדברים האלה, להתבונן בשום דעת ושכל במתנה הגדולה שאנו זוכים לזה בשבת הגדול, ומתוך כך נזכה לטהר ולקדש את נפשותינו ורוחותינו להיות מוכנים בטהרת הנפש ובנקיון חדרי הלב לקראת הלילה הקדושה אשר בו יצאנו ממצרים, מצוחצחים וממורקים מן החטאים והעוונות שבידינו, ולהיות כלי מוכן לקבל את ברכת ה' לקנות בקניין עולם את האורות והקדושות הנשפעים עלינו בליל הסדר ממרום במדה מרובה⁷.

הערות והוספות

כיוצא בזה, על כל דהוא דרך וטלטול שהוא מוכרח לעשות, בין לדבר מצוה בין לצורך פרנסתו, יכוין ויבקש שיהא חשוב לגלות מכפרת עון, שכמו שאמרו מה לי כל נפש מה לי מקצת נפש, כן הדבר הזה, מה לי גלות גדול מה לי גלות מועט, הכל עולה לחשבון ובלבד שיכוין לבו לכך וליקבליהו באהבה רבה.

ה. באותו הענין ראה גם מה שכתב בספר 'פלא יועץ' (ערך גלות), שבערבי פסחים, בשעה שנע ונד מביתו, ראוי לו לכוון שיהא עולה לו זה כגלות המכפרת, וזה לשונו: וכן ערבי פסחים שמפנים הבתים בעבור בדיקת חמץ, ומושיבים את הבעה"ב בין תנור וכירים, יקבל באהבה, ויכוין שיהא גלות מכפרת, וכל

לא ימצא בבתיכם

בבדיקת וביעור חמץ יבער את החמץ שבלב

אור לארבעה עשר בודקים את החמץ

מִי כַעֲמֵךְ יִשְׂרָאֵל גּוֹי קָדוֹשׁ בָּאָרֶץ, אֲשֶׁר בְּהוֹדִיעַ לּוֹ הַמֶּלֶךְ כִּי יָבוֹא לִשְׁכּוֹן בְּבֵיתָם פְּנִימָה וּמִצּוּוֹה אוֹתָם (שמות יב, ט) "שִׁבְעַת יָמִים שְׂאוֹר לֹא יִמְצָא בְּבֵיתְכֶם", הָרִי שִׁמְחַמֵּת זֶה הַצִּיּוּרִי עֲסוּקִים בְּכֹל בְּתֵי יִשְׂרָאֵל עַד לַמַּעֲלָה רֵאשׁ, וְעַל צְבֵאָם מִנְצַחִים הַנְּשִׁים צְדָקְנִיּוֹת שְׂבוּכּוֹתָן נִגְאָלוּ יִשְׂרָאֵל, וּמְכַבְּדִים אֶת הַבַּיִת בְּכֹל מִיָּנִי מִירוֹק וְכִיבוֹד עַד כִּמָּה שִׁיד אָדָם מִגַּעַת, וּמִתְרַחֲקִים מִמָּאָה שְׁעָרֵי הַיָּתֵר וּבִלְבָד שֶׁלֹּא לְהִיכְשֵׁל חֲלִילָה בְּסַפֵּק וּנְדוּדֵי שֶׁל חֲמֵץ, אֲשֶׁרֵי הָעַם שִׁכְחָה לּוֹ אֲשֶׁרֵי הָעַם שֶׁה' אֱלֹהֵינוּ.

וּבְרוּךְ הוּא וּבְרוּךְ שְׁמוֹ, שֶׁהִגִּיעֵנוּ לְאַחַר שְׁבוּעוֹת הַרְבֵּה שֶׁל הַכְּנָה דְרָבָה לְקִרְאָת יְמֵי הַפֶּסַח הַמִּמְשֵׁשִׁין וּבֵאִין, וְזִיכְנוּ לְהִגִּיעַ עַד אֹר לְאַרְבַּעַה עֶשֶׂר, הַזְמַן שְׂבוּדְקִין בּוֹ אַחַר הַחֲמֵץ בְּחֹרִין וּבְסֻדְקִין לְאוֹר הַנֵּר.

הוֹוִי אֹמֵר, שֶׁהִנֵּה זֶה עוֹמֵד אַחַר כְּתַלְנוּ, וְלֹא נוֹתֵר לָנוּ אֵלָּא מִסְפַּר שְׁעוֹת עַד הוֹפִיעַ עֲלֵינוּ לַיִל הַתְּקַדֵּשׁ הַחֵג הַקָּדוֹשׁ וְהַנּוֹרָא - הַלַּיְלָה אֲשֶׁר כִּיּוֹם יֵאִיר,

וזזהו הזמן הראוי והנכון לערוך את חשבון נפשנו, לבדוק ולבחון עד כמה תיקנו את נפשותינו להיות ראויים - ולו באפס מה - לקראת ההארות הגדולות והקדושות המתגוללים ומושפעים עלינו בחג הפסח עד אין שיעור, והאם באמת ביערנו את החמץ הפנימי מתוך מסתרי הלב^א.

ומי מעכב שאור שבעיסה

מובדלת היא האיסור של חמץ וחמורה משאר כל האיסורים שבתורה, ועינינו תראינה שהצריכה אותנו התורה הקדושה לבער את החמץ ולהעבירה מן העולם בשריפה, ועוד הוסיפו חכמים החיוב לחקור אחר החמץ בשבע עיניים בחקירה ודרישה, ואף לבדוק אחריו בחורין ובסדקין, וכל כך חמור האיסור, עד שבחג הפסח אי אפשר לבטלו אפילו בכלשהוא, ואלו

הערות והוספות

החמץ בערב פסח ולעשות הכנה שיוכל להשרות עליו הקדושה הגדולה שמתגלה בליל פסח.

שפסח, הוא מלשון פסוח ודלוג. כי בכל מועד הקדושה אינה באה לאדם בפעם אחת, רק צריך להמשיך עליו הקדושה בתפלות ערבית ושחרית ומנחה. אבל בפסח בא הקדושה לאדם בפעם אחת כלשון פסח כנ"ל. ולכן צריך הכנה, כי אף על פי שבא אור הבהיר אף על פי כן צריך כל אדם לטהר עצמו כדי שיוכל לקבל אור הבהיר. למשל, שהחמה אף על פי שהיא זורחת ביותר אף על פי כן צריכה החלונות להיות פתוחים, שאם יהיו סתומים לא תוכל החמה לזרוח להבית.

א. ואע"פ שקדושת ליל הסדר מופיע עלינו בדילוג ושלא לפי ערך מעשינו ומדרגתנו, ולכאורה כיצד שייך בזה הכנה, מכל מקום כתבו בספרים הקדושים שיש להכין ולפתוח את פתחי הנפש ומסתמי הלב, שיהיה הדלת פתוח ויוכלו כל אלו הקדושות להיכנס פנימה, וכדרך שכתב בספה"ק **'עבודת ישראל'** (לשבת הגדול), וזה לשונו: בגמרא (פסחים ב.) אור לארבעה עשר בודקין את החמץ. כבר פירשתי שהחמץ הוא היצר הרע כמו שפירש הרמב"ם שחמץ הוא מלשון גזילה מלשון אשרו חמוץ (ישעיה א, יז), ולכן חמץ מרמז על היצר הרע שמי שהולך בעצת היצר הרע הוא נגזל משרשו. ולכן צריך לבער

איסורים שלא מצאנו דוגמתם בכל התורה כולה גם בשאר איסורי כרת, ואומר הדבר דרשנו, על מה ולמה ראו להחמיר בזה כל כך.

שאלה זו כבר נשאל הרדב"ז בספר תשובותיו (ח"ג סימן תקמו), ואף כתב על זה תשובה ברורה ונעימה המובאת כאן ככתבו וכלשונו: "על כן אני סומך על מה שאמרו רבותינו ז"ל במדרשות, כי חמץ בפסח רמז ליצר הרע והוא שאור שבעיסה, ולכן כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו ויחפש עליו בכל מחבואות מחשבותיו, ואפילו כל שהוא לא בטיל, והרי זה אמת ונכון, והנראה לעניות דעתי כתבתי", עד כאן לשון הרדב"ז זי"ע.

העולה מתשובה זו, כי כל גופי ההלכות החמורות של איסור חמץ, וכל החובה הגמורה לבער אותה מכל וכל, אינם אלא ענף המסתעף מן השורש הפנימי, הלא המה היצר הרע וחילותיו שמחמיצין את הלב ומרחקין אותו מכל דבר שבקדושה, ואף על פי שהרצון האמתי של האיש הישראלי הוא לעשות את רצון קונו ולעבדו בלבב שלם, אבל קשה לו לעמוד לפני אותו מלך זקן וכסיל שנמשל לשאור המחמיץ ומתפיל את העיסה. ועל כן, בהגיע זמן חירותנו, הזמן שבו אמרה לנו התורה (שמות יב, יט) "שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם", הרי שהחובה לנו לעמוד על קמינו, לחפש בדרישה ויגיעה בכל חדרי ומסתרי הלב ולבער משם את היצר הרע ולעקרו מן השורש.

יסוד ושורש הדברים הוא מתוך דברי רבותינו בגמרא (ברכות יז.) שכבר אמרו, "רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב, שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות. יהי רצון מלפניך שתצילנו מידם, ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם". ובדומה לזה אמרו גם בזוהר הק' (רעיא מהימנא פרשת בא מ:) בזה הלשון: "והא אוקמוה חבריא, ורזא אוקימנא, בין חמץ ומצה דכמה דוכתי, דא יצר רע, ודא יצר טוב", [והרי פרשוה החברים, וכבר בארנו את הסוד שבין חמץ למצה בכמה מקומות, שהחמץ הוא היצר הרע והמצה הוא היצר טוב].

לבער החמץ שבתוך מפתחי הלב

הרי לנו מפורש, שמצות ביעור חמץ מכוונת הדק היטב כנגד החובה הקדושה לבער מאיתנו את היצר הרע וכל גונדא דיליה, ולפיכך כתב בשל"ה הק' (מסכת פסחים פרק דרך חיים תוכחת מוסר - תקכת) כלשון הזה: "בביטול החמץ ובביעורו, יזכור כי החמץ הוא היצר הרע הוא השטן, שאור שבעיסה, ושאסור אפילו במשהו, ויבדוק אחריו בחורין ובסדקין לבערו ולבטלו בסור מרע ועשה טוב, ויטהר קודם החג הקדוש, אשר השם יתברך בחר בנו"².

כיוצא בזה כתב הרבינו בחיי בחיבורו 'כד הקמח' (ערך פסח): "וכיון שהחמץ יש בו רמז ליצר הרע, מכאן יש לנו רמז שכשם שאנו מצווים לבטל החמץ בלב מן התורה, כך אנו חייבים לבטל יצר הרע מהלב ושלא ימשול בנו, וזהו שאמר הכתוב 'תשביתו', ודרשו רבותינו ז"ל (פסחים ד:), דהיינו ביטול בלב, דכתיב 'כי יצר לב האדם רע מנעוריו' (בראשית ח, כא)".

ובולם מתנבאים בסגנון אחד, כי ממש כדרך זה כתב בספה"ק 'אוהב ישראל' (לפסח), וזה לשונו: "וזהו ענין בדיקת חמץ, היינו שכל אדם יבדוק עצמו מהמדות שיש לו, ואחר כך, אם ימצא אצלו איזה מדה רעה חס ושלום, יבער אותה מכל וכל על ידי התשובה שלימה שיקבל האדם על עצמו שלא לעשות עוד כזאת. וזהו 'בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא

הערות והוספות

חבריהם בעוד ואינם רואים כלל את נגעי עצמם, ואומרים על זה בדרך צחות, שעל כן שורפים יחד עם החמץ גם את הכף והנוצה של הבדיקה, כי בהיות שהם חיפשו את החמץ שאינו שייך להם לפיכך יש לדונם בשריפה.

ב. אך למוותר לומר, שכל מה שהאריכו רבותינו בענין החובה לחפש אחר החמץ שבלב, לא אמרן אלא בחובת האדם אצל עצמו, אבל חלילה וחלילה מלחפש אחר החמץ של השני, ושלא כטבע האנשים המחפשים את נגעי

יצא ממצרים', היינו שממש צריך האדם בעת הזאת שיצא ממצרים, שהם הקליפות, ומן השמים יסייעוהו".

הנזהר ממשוהו חמץ מובטח לו שלא יחטא

על כל פנים, למדים אנו מכל אלו הדברים, שהחמץ והיצר הרע אגודים וצורורים יחדיו כחדא מחתא, ובכל מקום אשר תמצא בו חמץ אתה מוצא שם גם את היצר הרע הכרוך אחריו ככלב, ואילו כאשר מבער את החמץ מן החורין ומן הסדקין הריהו משרש ועוקר יחד עם זה גם את השטן ואת הסט"א וניצול מהם ומהמונם, וכדכתב ה'באר היטב' עלי גליון בהלכות הפסח (סימן תמז) בזה הלשון: "האר"י ז"ל כתב, הנזהר ממשוהו חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה"².

הערות והוספות

רעות ולבחור בטוב, הכל בשפיטת הדעת בצדק, דבר גדול דיבר לנו מרן האריז"ל הנזהר ממשוהו חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה, המשכיל על דבר יבין הדבר לאשורו על פי הנ"ל, ובעל 'הפלאה' ז"ל (ב'פנים יפות' פרשת בא) אסמכה אקרא (שמות יג, י) 'ושמרת את החוקה הזאת למועדה' - כשתשמור את החוקה הזאת בזמנה - 'מימים ימימה', יהיה לך שמירה כל השנה, היינו כענין 'ימים תהיה גאולתו' (ויקרא כה, כט), וכענין 'תשב הנערה אתנו ימים' (בראשית כד נה), היינו סביבות הגלגל שנה שלימה, ע"כ. **ודבר** פלא כתב בספר 'שם משמואל' (מועדים - ראש השנה) בשם ספר 'חסד לאברהם' למקובל רבי אברהם אזולאי זצוק"ל (הובא גם

ג. בספר 'דברי תורה' להרה"ק המנחת אלעזר' ממונקאטש (ח"ו אות פ"ו) הביא מקור לדברי האריז"ל מזהוה"ק (כי תצא רפ"ב) וזה לשונו: "כולהו צריכים למיהוי שמורים ונטורים מחמץ ושאור בכל שהוא וכל מאכלים ומשקין כלהו נטורין, ומאן דנטיר לון מחמץ ושאור גופיה איהו נטיר מיצה"ר לתתא ונשמתא לעילא ואתמר ביה לא יגורך רע דהא איתעביד גופיה קודש ונשמתיה קודש קדשים", ע"כ. **ראה** עוד בספר 'בני יששכר' (מאמרי חודש ניסן מאמר ד - טיול בפרדס, דרוש ו) שהרחיב במאמר זה, וזה לשונו: והנה ככה תרמוז המצוה הזאת בכל שנה ושנה, והיא בחינה שרשית לכל השנה לבער המדות

בענין זה מסופר על הרה"ק רבי אברהם אלימלך מקארלין זצוק"ל הי"ד, שבכל שנה ושנה בהתקרב ימי הפסח היה מכשיר ומגעיל את כל כלי הפסח שלו לקראת החג הממשמש ובא, אף על פי שהיו מוצנעים במקום המשתמר, ואף טעם היה נותן בזה, שהרי אמרו שהנזהר ממהו חמץ מובטח לו שלא יחטא כל השנה, ומאחר שלדעתו נכשל בחטא במשך השנה האחרונה, יש מקום לחשוש שמא בפסח דאשתקד לא נזהר דיו מן החמץ, אי לכך, הריהו מכשיר מחדש את כל הכלים שהשתמש בהם בשנה העברה, בכדי לצאת מכל חשש שהוא.

פשיטא הדבר שאין לנו לפרש מעשה זה כפשוטו, שהרי לא יעלה על הדעת שאותו צדיק וקדוש נכשל חלילה באיזה נדנדוד חטא ועוון, אלא שלפי מדרגתו הגדולה ושפלות רוחו היה מרגיש כן בנפשו, ולא באנו לספר בזה סיפורי דברים בעלמא, אלא ללמדנו עד היכן הדברים מגיעים, ועד כמה צריך להיזהר ולהתרחק ממהו חמץ, ויתירה מזה, שנבין ונדע אל נכון, כי ביעור היצר הרע והמעשים הרעים מקרבנו הינם חלק בלתי נפרד מחובת ביעור החמץ, וכאשר זוכה אכן להיזהר מאיסור החמץ הריהו זוכה לשמירה יתירה שלא להיכשל בכל מיני עבירות.

אסמכתא לזה אנו מוצאים בדברי הגמרא במסכת עבודה זרה (ד:), שאמרו כי לעולם לא היו בני ישראל ראויים להיכשל בחטא העגל, ולא

הערות והוספות

שהבא בו לא ישוב לעולם, רק אם חוטא ארבע מאות יום בלי הפסק, ופסח ושלושים יום שלפניו הם מוציאים את האדם מתחת שעבוד הקליפות, ועל כן אי אפשר ששום איש מישראל יבוא ח"ו לשער הנ' בקליפה כי טרם מלאות ת' ימים בא הפסח ומוציאו.

בספר 'ערבי נחל' פרשת שמיני, וזה לשונו: והנזהר במשהו חמץ בפסח נעשה גופו קודש ונשמתו קודש קדשים כבזוהר הק', ובספר 'חסד לאברהם' (מעין ב - נהר נז - סוד נפלא מענין השבתת חמץ ואכילת מצה) שאין אדם יכול לבוא לשער הנ' בקליפה, הוא השער

נכשלו ישראל בחטא זה אלא בכדי ליתן פתחון פה ודרך של תשובה לבעלי עבירות בדורות הבאים, שילמדו מדור המדבר שאין להתיימשך מן התשובה.

ויש לדקדק בזה, מנין הווי ליה לגמרא לידע שלא היו ראויין כל אותו הדור לחטוא, אולי היו ביניהם כמה וכמה אינשי דלא מעלי שראויים היו להיכשל בזה, אלא אמרו בספרים הקדושים, שיש ראייה ברורה מן התורה המעידה על יוצאי מצרים שהיו כולם אנשים כשרים באותה שעה, שהרי התורה עצמה אומרת שבשעה שיצאו ישראל ממצרים לא היה בידם שום חשש חמץ, כמו שנאמר (שמות יב, ט) "ויהיו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ", ואם התורה הקדושה מעידה עליהם שלא היה בהם שום חמץ, הרי שלא היו ראויים לחטוא כל השנה כולה, כדאמרינן לעיל, ומדחזינן שבאותו השנה נכשלו בחטא העגל, חייב אתה לומר שלא מחמת שהיו ראויים לזה נכשלו, אלא אך ורק בכדי להורות דרך תשובה לרבים.

הבא לטהר מסייעין אותו

בביאור פנימיות העניין שאמרו שהנזהר ממהו חמץ מובטח לו שלא יחטא, איתא באלשיך הק' (שמות יב, יג-כ) וכיוצא בזה גם ב'אור לשמים' (ליקוטים), שביארו על פי המובא בזוה"ק (חלק ג רנב.), שהאותיות של 'חמץ' ושל 'מצה' שווין האחד לשני מלבד אות אחת המשתנה ביניהן, שהחמץ נכתב בהאות ח' ואילו מצה נכתב באות ה', ולעולם גם שני האותיות הללו ה"א וחי"ת כמעט ודומין מאד בצלם דמות תבניתם, שבשניהם יש פתח פתוח בתחתית האות.

ובגמרא (מנחות כט:): אמרו, שהפתח הגדול מלמטה בא לרמז, שכל הרוצה לירד מטה מדחי אל דחי ולצאת לתרבות רעה הרשות בידו ואין מי שימנע בידו, אבל כאשר יתחרט האדם וירצה לשוב בתשובה שלימה אז כבר לא יוכל לשוב דרך אותו הפתח מלמטה, אלא הוא כבר צריך לחתירה מיוחדת אשר יוכל

לשוב בעדה עד למקום הקדושה, וזהו הפתח הקטן שיש רק בצדה העליון של האות ה', שהוא פתוח אך במשהו, ודרך הפתח הזה יכול הבעל תשובה לשוב אל השי"ת ולחסות בצל כנפי השכינה הקדושה.

בזה פירשו את המאמר 'כל הנזהר ממהו חמץ', דהיינו, שכל שנוהר לשוב בתשובה על חטאיו באותו הפתח של האות ה' דמצה, שהוא פתוח אך במשהו יותר מן האות ח' דחמץ, אזי 'מובטח לו שלא יחטא כל השנה' - כי כל ימיו הם בתשובה, אבל אם אינו נזהר דיו לשוב באותו הפתח קטן, הרי שהאות ה' דמצה נהפכת חלילה להאות ח' דחמץ הסתום בצידה, ואזי זקוק הוא להתעוררות רחמים רבים, (וראה עוד בענין זה במהרש"א מסכת פסחים קטז:).

לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח

עתה, עם הביננו את גודל עניין הזהירות מן המשהו חמץ, שהוא מחובת האדם בעולמו להיזהר ולהישמר שיהיה ביתו ריקן מכל חטא ועוון, עד שמכוח זה החמירו חכמינו כל כך בהלכות ביעור חמץ, וחייבו אותנו לחפש אחריו אפילו בחורין ובסדקין ובכל מקום שידו של אדם מגעת, נדע גם עד כמה יש לנו להתאמץ בעבור חובת המצוה הזאת בגשם וברוח, ולא לחסוך כל עמל ויגיעה למען מצוה רבה זו.

ובן נהגו רבותינו מאורי ישראל עיני הדורות, שלא היו סומכים על שליחים לבדוק את החמץ, אלא היו מטריחים את עצמם ביותר עד שהיו יודעים בנפשם כי אכן עלתה בידם, ואפשר לומר הטעם בזה, שהיות והמצוה של ביעור חמץ מורה על ביעור השאור שבעיסה, על כן לא יכלו הצדיקים השקט, עד אשר הרגישו באמת שזכו לבער את היצר הרע מכל וכל.

העיד בקדשו הגה"ק רבי שמעון סופר זצוק"ל אב"ד קראקא ובעל המכתב סופר, על אביו הגדול מרנא ורבנא ה'חתם סופר' זי"ע (מכתב סופר סוף

סימן יז), וזה לשונו: "ועיני ראו את אדוני אבי מורי ורבי מאור הגדול ז"ל, כשבדק חמץ לבש הסרבל והכובע כהולך לבית הכנסת, והרבה לבדוק כל הבית והעליה והלול וכל ארגז וארגז והגן, כל מקום שאפשר במציאות שבעולם להכניס שם חמץ. ויש לקחת ממנו ז"ל מוסר וללמוד קל וחומר, מה הוא שתורתו אומנתו והיה לו בנים ובנות ובחורי חמד אשר היו כדאי לסמוך עליהם ומכל מקום עשה בעצמו גם מה שלא היה לפי כבודו להכניס ראשו ללול של תרנגולים, מכל שכן אנו והמונינו שאנו מבטלים בעונותינו הרבים מדברי תורה לשיחה בטילה, מכל שכן שנעשה הכל בעצמינו ובכבודינו באופן המועיל"⁷.

הצילנו מאיסור חמץ אפילו מכל שהוא

מִרָם נכלה דברינו, שומה עלינו לעורר על חובת התפלה, להפיל את תחינתנו לפני המקום ברוך הוא, שהוא ציונו על מצות ביעור חמץ, שיהא בעזרנו לזכות להינצל ממשוהו חמץ בעין ומן המשהו חמץ שבלב, ועל אף שאנו מתאמצים על כך ביותר ומטריחים עצמנו עד כמה שידינו מגעת, עדיין צריכים אנו לסייעתא דשמיא מרובה שלא ניכשל חלילה, כי מבלעדי עוזו עזרתו אין לנו עזרה וישועה.

על כן ראוי לכל אחד ואחד לומר בכוונה גדולה את התפילות שכתב רבינו החיד"א ז"ל בספר 'עבודת הקודש' (מורה באצבע סימן ז), והוא כולל בתפלתו את שני מיני החמץ גם יחד, וכך כתב בקדשו לומר בליל בדיקת חמץ אחר

העדות והוספות

שם את הרע, ולא סמך כלל על מלאך או על שליח שיעשו זאת עבורו, כך גם אנו צריכים לליתך בדרך זה ולבער החמץ בעצמנו ולא לסמוך על השליחים.

ד. על החובה לטרוח בעצמו על בדיקת החמץ, כותב שם הגה"ק בעל ה'**מכתב סופר**' טעם הגון, ואומר שיש לנו ללמוד ממועשה הקב"ה שירד בעצמו למצרים לבער

אמירת 'כל חמירא': "יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו. שתזכנו לפשפש בנגעי בתי הנפש אשר נואלנו בעצת היצר הרע. ותזכנו לשוב בתשובה שלימה. ואתה ברחמיך תסייענו ותעזרנו על דבר כבוד שמך. והצילנו מאסור חמץ אפילו מפל שהוא בשנה זו ובכל שנה ושנה. כן יהי רצון".

ולמחרת היום, אחר שהשתדל לשרוף בעצמו את החמץ ולבטלו, יאמר: "יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו. שתרחם עלינו ותצילנו מאסור חמץ אפילו מפל שהוא. לנו ולכל בני ביתנו ולכל ישראל. בשנה זו ובכל שנה ושנה כל ימי חיינו. וכשם שבערנו החמץ מבתינו ושרפנוהו. כך תזכנו לבצר היצר הרע מקרבנו תמיד כל ימי חיינו. ותזכנו לידבק ביצר הטוב ובתורתך ויראתך ואהבתך תמיד. אנו וזרעינו וזרע זרעינו כן יהי רצון".

ליל הסדר

פנימיות העניין למה נקרא ליל התקדש החג 'ליל הסדר'

על שם הסדר המיוחד במצוות הנוהגות בליל זה

הלילה הזה המקודש בכל מיני קדושות הוא לילה אשר כיום יאיר, בליל זה מסובים בני ישראל מסביב לשולחנם כבני מלכים, ומקיימים את המצוות הרבות המיוחדים לזמן זה, ונתקבל בכל תפוצות ישראל מדור דורים לכנות זמן גדול זה בשם 'ליל הסדר'.

המקור לשם זה כבר מצאנו בין דברי הראשונים (ראה בכלבו סימן ג), והוא על שם המצוות הרבות הנוהגות בלילה זה, שיש להם סדר מיוחד כיצד ואימתי יש לקיים כל אחד מהם, דבר דבור על אופניו הראשון ראשון והאחרון אחרון, וכפי הסדר המקובל בדינו מן הקדמונים בסימנים של קדש ורחץ כרפס יחץ וכו' (מחזור ויטרי בשם רש"י ובאבודרהם עמ' רלו).

בליל זה מסדרים את שבחו של מקום ואת הנסים הגדולים

הרה"ק בעל 'שפת אמת' כתב לבאר בכמה דרכים את מהות השם של 'ליל הסדר', ובתוך הדברים (פסח תרמ"ד - ד"ה מה שתקנו) כתב, כי בשעה

שהגיע משה רבינו אל בני ישראל לבשרם על בשורת הגאולה, וחזר בפניהם על כל אלו הלשונות של גאולה שמסר לו הקב"ה (שמות ו, ו), 'והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי', אזי מקוצר רוח ועבודה קשה לא היה לבם ישראל פנוי כלל לקלוט את דבריו^א.

גם בשעה שכבר נוכחו בני ישראל לראות בעשרת המכות ובשפטים הגדולים שעשה ה' במצרים ובאלוהיהם, ואפילו לאחר מכת בכורות, שאז כבר פתח הקב"ה בפניהם את חומות מצרים שסגרו עליהם מאות בשנים ויצאו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה, גם אז עדיין לא היה סיפק בידם להתבונן כראוי בחסדי השי"ת שגבר עליהם, שהרי 'בחיפזון יצאת מארץ מצרים' (דברים טז, ג), וכמאמר בעל ההגדה: "שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם", ומרוב חופזה ומהירות לא הייתה דעתם מיושבת עליהם להתבונן כראוי ולהכיר בחסדים הגדולים והרחמים האדירים שהתגוללו עליהם ממרום.

אבל ברי הדבר, שהקב"ה - היודע תעלומות וסתרי נפש כל חי - ידע מתחילה, שכל זמן שבני ישראל שרויים במקום החושך והאפילה של טומאת ושעבוד ארץ מצרים, לא יקשיבו ולא ישימו אל לבם להתבונן על חסדיו

הערות והוספות

וידעתם כי אני ה' אלקיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים. והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אותה לכם מורשה אני ה'. וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה.

א. אלו הם הלשונות של גאולה כפי שכתובים בפסוקי התורה בסדר שמות (פרק ו, פסוקים ו-ט): לכן אמור לבני ישראל אני ה' **והוצאתי** אתכם מתחת סבלות מצרים **והצלתי** אתכם מעבודתם **וגאלתי** אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים. **ולקחתי** אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים

הרבים, אלא כוונת הקב"ה בשעה שאמר את כל הלשונות של גאולה הללו היה, שיִּפְתְּבוּ אלו הלשונות לדורות ויַעֲשֶׂה מהם דברי תורה.

וּרְקַ כעבור זמן, לאחר שכבר נפטרו בני ישראל מעולם של רשעי מצרים ונגאלו משם, אז שמו על לב להתבונן בחסדים הגדולים, והבינו למפרע, כי כל הישועות והנסים אשר עשה להם ה' במצרים, היה הכל על פי מתכונת וסדר נפלא בכדי לגאול אותם מארץ מצרים.

וּלְמַאזַז ועד עתה, בכל שנה ושנה בליל התקדש החג, מתעוררים שוב הנסים והנפלאות שעשה לנו השי"ת בעת צאתנו ממצרים, ועל כן יש לנו המצוה לספר ביציאת מצרים ולהתבונן שוב בכל אלו הנסים שנעשו לאבותינו, ואף ללמוד וללמד היטב את אלו הארבע לשונות של גאולה שנאמרו בארץ מצרים, ולסדרם בסדר נכון על פי מהלך וסדר הדברים שהיו באותו הזמן, ועתה אנו עושים זאת בישוב הדעת ולא בחיפזון, ובכל שנה ושנה מתפרשים ומתבארים יותר ויותר דברי התורה העוסקים ומספרים את כל מהלך הגאולה והיציאה מארץ מצרים.

זֶהוּ הדבר אשר מחמתה מתקריא שמיה של הלילה הזה 'ליל הסדר', כי בלילה הזה אנו מסדרים שבחו של מקום, ומתבוננים בנסים הגדולים אשר נעשו לנו במצרים מתוך הסדר הנכון והראוי, בישוב ובהתרוממות הדעת ולא בחיפזון, ונותנים שבח והודאה להשי"ת על אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים והגיענו ללילה הזה.

בפסח התגלה הסדר הנכון שישראל עליונים מן האומות

עוֹד כתב ה'שפת אמת' (פסח תרל"ג - ד"ה ובמדרש משל), שבמשך כל תקופת היות בני ישראל משועבדים מתחת יד מצרים, שרר בעולם בלבול גדול וערבוביה נוראה, שהלא כל העולם לא נברא אלא בשביל ישראל, וכדאי

במדרש (ויקרא רבה לו, ד) שכל מערכת השמים והארץ לא נבראו אלא בזכות ישראל, דכתיב (בראשית א, א) "בראשית ברא אלקים", ואין ראשית אלא ישראל, שנאמר (ירמיה ב, ג) "קודש ישראל לה' ראשית תבואתה".

אולם כל זמן שהיו ישראל נתונים לעם זר מתחת יד מצרים, לא היה ניכר בעולם שבני ישראל הם המה הראשית והראש, אלא עולם הפוך היה, ישראל היו לעבדים ולמשיסה, ואילו המצריים היו הראשים באותה העת, ועל דרך הכתוב (איכה א, ה) "היו צריה לראש", ממש כשפחה שתירש גבירתה, וכל כך שרר הערבוביה בעולם, עד שהיו מצרים מכחישים בהשגחה העליונה ואומרים שאין מנהיג לבירה, והיה פרעה מחציץ פניו ומתריס ואומר (שמות ה, ב), "מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל, לא ידעתי את השם".

אך כשהגיע זמן גאולת ישראל בחג הפסח, או אז התהפכה הקערה על פיה, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא על בני ישראל, וכי ה' הוא האלוקים ואילו בני ישראל הם בניו רחומיו אותם בחר לו לעם סגולה, ומעתה נהפכו ישראל להיות הראש והראשונים וקודמים לכל אומות העולם.

גם דבר זה הוא סיבה לקרוא ללילה זה בשם 'ליל הסדר', כי בלילה הזה נעשה סדר בעולם, שעד עתה היו ישראל עבדים מתחת מצרים ולא היה ניכר שהם הראשית, ואף לא ידעו ולא הבינו הגויים כי ה' הוא האלוקים וכי יש מנהיג לבירה, אבל עתה בחג הפסח התגלה הסדר הנכון בעולם, שהקב"ה מנהל את העולם ובני ישראל הם הראש והראשונים העליונים משאר כל אומות העולם.

מסדר העולם שיהיה נסים לישראל

עתה מוסיף ה'שפת אמת' (פסח - תרל"א) לתת לנו עוד טעם וביאור בהבנת שמו של הלילה הנשגב הזה, ומטי זאת בשם אביו זקנו הגה"ק בעל ה'חידושי

הרי"ם' זי"ע, והוא בהקדים דבריו הידועים של רבינו המהר"ל מפראג זי"ע, שכתב כי באמת אין שום חילוק בין מאורעות שהם בתוך הטבע למאורעות שהם מחוץ לגדרי הטבע, כי שניהם גם יחד ממקור אחד יהלכון, וכמו שכל אחד רואה שלסדרי הטבע יש סדר מסוים שעל פיו פועל העולם, כך גם הנסים נעשים על פי סדר מסוים שהקב"ה טבע בעולמו, אלא שהסדר הזה הוא סדר אחר מהנהגת הטבע, וישראל אשר כל הנהגתם הוא למעלה מדרך העולם, ראויים המה שייעשה להם נסים מחוץ לגדרי הטבע. אלו הם תמצית דברי המהר"ל (גבורות השם - הקדמה שניה).

ואימתו התגלה הדבר שלבני ישראל יש סדר אחר של הנהגה, הנהגה נסית למעלה מדרך הטבע, דבר זה היה בשעה שיצאו ישראל ממצרים, שאז השפיע הקב"ה בעולם נסים ונפלאות שהיו למעלה ולמעלה מכל גדרי הטבע, על ידי שידוד מערכות שלא היה כמוהו לעולמים, ומאחר שבלילה הזו היה הגילוי הנפלא שהנהגה עם בני ישראל הוא בסדר של נסים ונפלאות, על כן יקבנו בשם 'ליל הסדר'.

מוסיף על זה ה'שפת אמת' ואומר, כי לעולם גם מה שנראה בעינינו כדרך הטבע, גם זה נמשך ממקור החיים שהוא מקום הנעלם שלמעלה מדרך הטבע, אבל בעיני הבשר קשה לראות את זאת, אולם בפסח נמשך ההארה מיוחדת מלמעלה, וגם בתוך הטבע אפשר לראות שכל הנהגת השי"ת בעולם חד הוא, בין בדברים שבטבע ובין בדברים היוצאים מגדרי הטבע.

בליל הסדר שואבין האמונה שהכל מתרחש על פי סדר

ומן הדין הוא למיהדר אחר מה שכתב רבינו המהר"ל בספרו 'גבורות השם', שם ביאר בבאר היטב את כל מהלך השתלשלות הגלות ויציאת מצרים, החל מאברהם אבינו ועד לשעה שיצאו ישראל מארץ מצרים, ומסביר כי כל

המאורעות שאירעו לאבותינו היו כולם לתכלית אחד, שבסופו של דבר יהיה לנו השי"ת לאלוקים.³

ומן העיון בדבריו עולה, כי בשעה שהיו בני ישראל שרויים בכור הברזל ומתחת ידי נוגשי פרעה, לא ידעו ולא הבינו כלל שכל המאורעות העוברים עליהם, הם חלק מתוך מסכת שלימה ומהלך גדול, שכל תכליתה הוא להביא אותם עד שיהיו לעם הנבחר ובנים להשם אלוקינו, ועל כן היו מתמרמרים ביותר וצועקים אל השי"ת שיוציאם מן הגלות הנוראה שלהם.

הערות והוספות

בא הגלות בהכרח ולפיכך לא היה בא במקרה אלא בעצם, לכך דרשו וירד מצרימה אנוס על פי הדבור.

ומה שאמר ויעקב ובניו ירדו מצרים אף על גב דלקמן פי' שהיה יעקב אנוס על פי הדבור והוי למכתב יעקב ובניו הוריד למצרים, אין זה קשיא, דודאי היה גזירת הקדוש ברוך הוא שיבא יעקב ובניו למצרים אבל נתן הקדוש ברוך הוא סיבה טובה לבניו כדי שירד למצרים בשביל יוסף מרצון נעשו, וכבר נתבאר ענין זה בפרקים ועיין שם. עד כאן לשונו.

וראה עוד בסוף הספר (פרק סו), שם מבאר כי כל המאורעות לא היו אלא לתכלית אחד, תכלית גדולה מאד, וזה לשונו: אמר יהודה בן בצלאל זלה"ה כאשר לכל דבר יבוקש תכלית, ולפי ענין שלו יש לו תכלית, שאם היה הפועל פועל חשוב וגדול ראוי שיהיה לו גם כן תכלית חשוב, שאין ראוי שיהיה תכלית פחות ושפל לפועל חשוב,

ב. ראה בתוך הספר 'גבורות השם' באריכות נפלאה ובביאור עמוק מאד, מעשה אורג, את כל מהלך השתלשלות ירדת ויציאת ישראל ממצרים, שהכל היה בחשבון גדול ובסדר מדוקדק עד לפרטי הפרטים, עיין שם ותמצא נחת. ונציגה כאן גרגירים אחדים מתוך דבריו וממנו נבין את מהלך הדברים: זה לשונו בפרק נד: וירד מצרימה אנוס על פי הדבור, דע כי ענין יעקב היה כל דבריו שלא במקרה, שאלו היו דבריו של יעקב במקרה דהיינו הירידה למצרים היה אם כן הגאולה במקרה והיה עיקר סדר העולם במקרה, שהרי ידוע ומפורסם בודאי כי הגלות והגאולה הוא עיקר מענין העולם וסדר שלו, וכבר אמרנו זה שכל דבר מענין זה היה בעצם לא במקרה... ולפיכך אילו היה יורד יעקב מעצמו ואם לא רצה לא היה יורד, היה בא הגלות במקרה שקרה שירד ואם לא רצה לא היה יורד, ואין לומר כך כלל אלא היה אנוס על פי הדבור עד שהיה

אבל בשעה שהגיע הזמן הנשגב הלזה, כשיצאו ישראל ממצרים, אז הבינו למפרע, שכל היסורים והמכאובים שעברו על ראשם עד עתה בארץ מצרים, היה הכל על פי סדר נכון ומדוקדק, בכדי שלבסוף יגיעו אל התכלית הנרצה להיות במעלת 'בני בכורי ישראל' (שמות ד, כב), ולא היה סבלם להבל ולריק.

על פי זה יתכן לתת טעם נוסף למה נקרא שמו 'ליל הסדר', כי בלילה הזה התגלה שאין מקרה בעולם כלל, אלא הכל מתנהל על פי סדר מיוחד שנסדר על ידי קורא הדורות מראש, אפילו המאורעות שלעיני בשר נראים כמקרים רעים, גם הם אינם אלא חלק קטן מתוך מהלך וחשבון גדול אשר אין אתנו יודע עד מה, ומי יבוא בסודם של דברים העומדים בכשוננו של עולם.

סדר לכל השנה

אף יתכן להעמיס הארה זאת בכוונת דבריו של הרה"ק בעל הבית אהרן זי"ע (פ. ד"ה חסל סידור פסח), שאמר בשם אביו הרה"ק רבי אשר מסטאלין זי"ע: "שמטעם זה נקרא ספור הגדה סדר, כי זהו סדר על כל השנה". ואולי כוונת

הערות והוספות

וכאשר מצאנו בכתוב שתכלית היציאה הוא שיהיה לישראל לאלקים וכדכתיב בתחלת היציאה (שמות ו, ו) והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים, ובסוף פרשת תצוה (שם כט) כתיב המוציא אתכם מארץ מצרים לשכני בתוכם, מוכח כי תחלת היציאה היה על מנת שיהיה להם לאלקים.

ומכל שכן פועל הא-ל שכל פעולותיו בחכמה והשכל, שכל פעולותיו ומעשיו הם הולכים לתכלית ראוי לפי הפועל. וכאשר ראינו ביציאת מצרים שפעל השם נוראות גדולות מאוד והוא בעצמו ובכבודו הוציאם ממצרים, אם כן ראוי שיהיה לפועל הזה תכלית ויהיה תכלית חשוב כפי ערך הפועל אשר פעל השם למען אותו התכלית.

קדשו לומר שעתה בליל הסדר נעשה סדר ובהירות המחשבה לכל השנה כולה, כי בהגיע הלילה הקדוש הזה אשר בו מאיר אור האמונה הטהורה, ועל ידי סיפור גלות ויציאת מצרים האדם נוכח לראות שכל הצער וכל היסורים שבאים על האדם, וכן גם כל הישועות והנחמות, אינם בדרך מקרה כלל, אלא הכל מתנהל בחשבון וסדר מופלא על ידי הקב"ה שהוא מקור הטוב והרחמים, וידיעה זו משפיע סדר לאדם, שגם כל השנה כולה יוכל לחיות עם הידיעה וההכרה הזאת שיידע שיש סדר בעולם.¹

זֶהוּ מַה שְׁאָמַר עוֹד הַבַּיִת אַהֲרֹן (פה: ד"ה ואח"כ אמר): 'מי שהוא עובד ה' באמת, יכול ליקח מלילות הללו של סדרים הרבה והרבה הן בגשמיות והן ברוחניות'. וחזר ואמר, 'לאו דווקא אנשים גדולים יקרי הערך, אלא אף האנשים הגסים והעבים פחותי הערך, יכול כל אחד ואחד ליקח כפי ערכו'.

הערות והוספות

שבלילה הזה אין האורות נכנסים כסדר אלא בדילוג, ע"ז מכנים לסעודה זו סדר כנ"ל להורות שזה בסדר נפלא, ובפשיטות שלכאורה הי' צריך להיות המרור שבא לזכר וימררו את חייהם קודם למצה שזכרה לגאולה כי השעבוד קדום לגאולה, אבל הכל בסדר נפלא, ושם הזה מורגל בפי כל איש והוא אמונה בדברי חכמים שסדרו כן, והוא מותאם ליסוד החג הזה שהוא אמונה, ומצה מיכלא דמהימנותא.

1. וראה בספר 'שם משמואל' (סדר הגדה של פסח), שכתב לבאר כי כל הנעשה בלילה זה הוא על פי סדר נפלא, וגם מה שנראה לנו כמחוסר סדר, כגון המרור הנאכל אחר המצה, גם זה הוא על פי סדר נפלא, וזהו יסוד האמונה, וזה לשונו: טעם שנקראה סעודה זו סדר אמר אדומו"ר הר"ם מגור זצלה"ה עפ"י דברי המהר"ל שאין הנסים במקרה אלא שיש סדר לנסים, ויש לי להוסיף בה דברים שידוע בכוונת האר"י ז"ל

והגדת לבנך

דיבורים נפלאים מלהבות אש בגודל מעלת סיפור יציאת מצרים

ישיב לבנו תשובות הגונות עד כי יזקין לא יסור ממנו

דיבר בקדשו מרן המהר"י מבעלזא זי"ע ואמר, כי בליל חג הפסח מאציל השי"ת כוחות נפלאים ושמימיים, כח בבן שיהא בו הדעת לשאול את אביו, כמו כן כח מיוחד לאב שיוכל להשיב כהוגן על שאלות הבן, ואשר על כן צריך האב להשתדל מאד להשיב לבנו תשובות ערוכות והגונות בכדי שייקבעו בלב הבן עד עולם.

על פי הדברים האלו מיישב בנו, מרן המהרי"ד מבעלזא זי"ע, את פשר התשובה שהשיב בעל ההגדה לשאלת הבן החכם: 'אף אתה אמור לו כהלכות הפסח, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן'.

ומעון מאמר זה ביאור, מדוע אמר בעל ההגדה 'אמור לו כהלכות הפסח' בכ' הדמיון, היה צריך לומר בפשטות 'אמור לו הלכות הפסח'. ועוד קשה, מה ראה בעל ההגדה להשיב לבן החכם דווקא בהלכה הזאת של אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, הלא ישנם עוד הרבה הלכות בפסח ובמה נתייחדה הלכה זו?

אלא, השיב המהרי"ד זי"ע, כי כשם שסיבת האיסור לאכול אחר קרבן הפסח הוא בכדי שיישאר טעם אכילת הפסח בפה ולא ימוש משם, אותו הדבר צריך האב להשיב לבנו תשובות הגונות על שאלותיו עד שייקבעו בלבו ולא יסורו ממנו לעולם. ולכן אמר בעל ההגדה, 'אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומין', שכל כך צריכה התשובה שמשבי לבנו להיות הגונה ומתיישבת על הלב, עד שתהיה כאותה הלכה של אין מפטירין אחר הפסח אפיקומין, שתישאר התשובה חקוקה בלב הבן וגם כי יזקין לא יסור טעמה ממנו.

והגדת לבנך - מצות עשה מן התורה

מדברים אלו נבין מעט את גודל החובה והאחריות המוטלת על האב, להכין את עצמו כראוי לקראת המצוות עשה מדאורייתא של 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר' (שמות יג, ח), וכפי שפסק הרמב"ם: (יד החזקה - הלכות חמץ ומצה פרק ז): "מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן, שנאמר (שמות יג, ג) 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים', כמו שנאמר (שמות כ, ח) 'זכור את יום השבת', ומנין שבליל חמשה עשר, תלמוד לומר 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה', בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משובח".

ועל אף שמצוות רבות נוהגות בלילה הזה, מצוות חביבות ונדירות, אבל עיקר העיקרים והראש לכל הוא המצוה של סיפור יציאת מצרים, ואפילו אם

הערות והוספות

א. בירור קצר ונחמד בדברי הרמב"ם
ובגדר החיוב לספר ביציאת מצרים
בלילי פסחים:
דין הרמב"ם: הרמב"ם כתב כאן מפורש,
שבליל פסח יש מצוה מיוחדת של
סיפור יציאת מצרים והוא מצוה מדאורייתא,

ערך את הסדר ככל חוקתו ומשפטו אבל לא סיפר ביציאת מצרים הרי העיקר חסר מן הספר וכמעוות לא יוכל לתקון.

הערות והוספות

תירוץ החתם סופר: בשו"ת חתם סופר (אורח חיים סימן טז) כתב ליישב באופן אחר קצת, שבכל ימות השנה יש מצוות זכירה וסגי אם מהרהר על כך במחשבתו, אבל בליל פסח יש מצוה להוציאה בפה, וכל זמן שלא סיפר בפיו לא יצא ידי חובתו אלא אם ישמע מאחר הקורא בפה, (ומכל מקום אין צריך שיהיה הקורא בר חיובא).

תירוץ הגר"ח: ובחידושי הגר"ח (פסחים קטז). - במצוות והגדת לבנך) כתב ג' חילוקים בין חיוב זכירת יציאת מצרים של כל השנה לבין החיוב בליל פסח. **א.** בכל השנה די בזכירה ובליל פסח צריך לספר לאחר בדרך שאלה ותשובה, ואפילו אם אין אחר עמו צריך לשאול לעצמו ולענות עבדים היינו כדרך סיפור אחר. **ב.** כל השנה אינו צריך אלא לזכור את עצם היציאה ממצרים, ובליל פסח חיובא רמיא עליה לספר את כל השתלשלות העניינים שהיה שם, להתחיל בגנות ולסיים בשבת. **ג.** בליל פסח יש גם לפרש ולספר טעמי המצוות של אותו הלילה, כדאיתא במשנה (פסחים קטז), רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן פסח מצה ומרור, פסח על שום מה וכו' מצה על שום וכו' מרור על שום וכו'.

ויליף את החיוב מן הפסוקים שבפרשת בא (שמות יג, ג), "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים", ומן הפסוק (שם, ח) "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה" - בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך.

קושיית הפרי מגדים: אפס כי הפרי מגדים ז"ל (אורח חיים - פתיחות פתיחה לקריאת שמע) מקשה על הרמב"ם, מדוע מנה הרמב"ם את מצוות סיפור יציאת מצרים למצווה המיוחדת בליל פסח דייקא, הלא זכירת יציאת מצרים היא מצווה הנוהגת בכל ימות השנה כולה בין ביום ובין בלילה ולא דווקא בליל פסח, וכדכתב הרמב"ם עצמו בהלכות קריעת שמע (פ"ק א הלכה ג) שעל כן קוראים פרשת יציאת בקריאת שמע שחרית וערבית, היות שמוזכר בה עניין יציאת מצרים, "ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה, שנאמר (דברים טז, ג) 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך'".

תירוץ המנחת חנוך: ובמנחת חינוך (מצוה כא) כתב לחלק, שעל אף שבכל השנה חייב אכן לזכור את יציאת מצרים, אבל כל זה הוא רק לעצמו ואינו צריך לספר לאחרים, מה שאין כן בליל הפסח נוסף עליו עוד חיוב, כי באופן ששווה אצלו בנו או שום אדם אחר בליל הפסח מחויב לספר לו ביציאת מצרים.

תכלית הנס בכדי שנספר עליה

הגם שבפשטות היינו אומרים, שכל החיוב לספר ביציאת מצרים אינו אלא פועל יוצא ותולדה של הנס, דמאחר שזכינו והקב"ה יעשה עמנו נסים ונפלאות עד אין חקר, ממילא הסתובב עלינו החובה לספר עליהם. אולם הגה"ק בעל ה'הפלאה' זי"ע כתב מפורש שהאמת אינו כן (פנים יפות פרשת בא), אלא כל הסיבה שסיבב הקב"ה לעשות שפטים גדולים במצרים ובאלוהיהם לא היה אלא בכדי שאנו נבוא ונספר לבנינו אחרינו על גודל חסדו וטובו.

ובפי שכתב לנו בלשון קדשו: "לפי פשוטו, עיקר הנסים היה בשביל הסיפור לדורי דורות, כמו שיבואר בפסוק 'בעבור זה עשה ה' לי וגו' (שמות יג, ח)', שכל הניסים היו בשביל הסיפור, והיינו שאמרו שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים".

"ומה שאמר 'ולמען תספר באזני בנך ובן בנך' (שם יב, ב), היינו שמחויב כל אחד להזהיר לבנו שהוא יספר לבנו, כמו שתקנו בתשובת האב לבן 'עבדים היינו וכו' אפילו כולנו חכמים וגו' מצוה עלינו לספר', שמזהיר לבנו שגם הוא יספר לבנו, וכמו שכתוב 'והגדת לבנך לאמר' שהוא יאמר כך לבנו, והיינו דאמר דוד המלך ע"ה (תהלים עח, ו), 'למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקומו ויספרו לבניהם', דהיינו שהם יספרו לבניהם", עד כאן.

החזיק אחריו תלמידו הגדול, מרנא ורבנא ה'חתם סופר' זי"ע (על התורה - שמות יג, ח), אשר מדקדק בפסוק "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה", ויש להבין מהו תוספת הלשון 'לאמר', הלא די לנו אם היה אומר 'והגדת לבנך ביום ההוא'.

אלא אומר ה'חתם סופר': "על כן נראה לפי עניות דעתי, שבליל פסח מחויב לספר לבנו טעם פסח שאנו אוכלין על שום מה ומצה על שום מה, ועוד

צריכים לומר לו, שעיקר זכות היציאה היה בעבור ההגדה לבן, כדכתיב 'למען תספר באזני בנך', כדי שעל ידי זה כשיגדל הבן יספר גם הוא לבניו, ויתקיים 'למען תספר באזני בנך ובן בנך', והיינו 'והגדת לבנך' כל האמור למעלה, 'לאמור' עוד להבן בעבור זה ההגדה עשה ה' לי בצאתי ממצרים".

נמצא לפי דבריהם הקדושים, שהסיפור אינו זיכרון גרידא לניסים שהיו, אלא כל האותות והמופתים באו לעולם רק בשביל הסיפור, כי באמת היה הקב"ה יכול להוציאנו ממצרים ברגע כמימרא, שהרי הוא תקיף ובעל היכולות כולם, אין מי שיעמוד לפניו ואין מה שימנע ממנו להפיק את רצונו, ומדוע אם כן היכה הקב"ה בפרעה ובכל מצרים מכות נאמנות בזה אחר זה, עשרה במצרים ופי כמה וכמה לקו על הים, כמבואר בהגדה, אין זה אלא בכדי שאנחנו נספר לצאצאינו אחרינו על רוב טובו וחסדו של השי"ת שגמל עמנו באותו הזמן, ומובן מאליו שאם אחד ערך את הסדר ולא סיפר ביציאת מצרים, הרי זה כאילו לא עשה ולא כלום.²

סיפור יציאת מצרים בפשטות ללא פלפול ודרוש

עוד בא הרמב"ם (שם פרק ז) ללמדנו, באיזה אופן יש לנו לספר ולהעביר את הסיפור לבנינו אחרינו, וגם האם כל הבנים שווים בפני המצווה הזאת או

הערות והוספות

מארץ מצרים ביד חזקה וזרוע נטויה ובמורא גדול.

על כל פנים חזינן מזה, שלא היה מעצור מלפני ה' להוציא אותם ממצרים ברגע אחד, אלא שלא היה לו חפץ בזה, כי אם להוציאם על ידי ריבוי האותות והמופתים בפרעה ובעבדיו, למען יוכלו לספר מדור לדור על הנסים והנפלאות שעשה עמם.

ב. וידוע מה שכתב ב'תרגום יונתן בן עוזיאל' על הפסוק (שמות יט, ד) 'ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי', שבפסח מצרים הטעין הקב"ה את בני ישראל על גבי עננים, והולכים למקום בית המקדש בארץ ישראל בכדי לעשות שם את פסחיהם, ועוד באותו הלילה החזיר אותם לארץ מצרים, ורק למחרת יצאו בני ישראל

לאו, וכה כתב שם: "מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו, שנאמר 'והגדת לבנך' לפי דעתו של בן אביו מלמדו, כיצד, אם היה קטן או טיפש אומר לו, בני, כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים, ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות, ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו, הכל לפי דעתו של בן", עד כאן.

הנה ראינו בדברי הרמב"ם, שמוטלת חובה על האב לספר לכל בן כפום דרגה דייליה ולכל אחד לפי הבנתו, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו, והיות שאין דעת הבנים שווים, אי לכך על האב להכין את עצמו שתהיה משנתו סדורה בדברים נאותים וביאורים מחוורים השווים לכל נפש, בכדי שיוכל כל אחד ואחד מן הבנים להבין כפי השכל והחכמה אשר חננו ה', וכבר אמר בעל ההגדה "כנגד ארבעה בנים דברה תורה", דהיינו, שלא ראי זה כראי זה ולכל אחד יש להסביר באופן אשר יתקבל על לבו על צד היותר טוב.

ובהיות שעיקר המצווה הוא שיבינו הבנים את אשר אירע לאבותינו בצאתם ממצרים, על כן לא ירבה בלילה זה בדרושים ופוליס נחמדים, אלא כל מגמתו ישקיע כיצד לבאר ולהסביר באופן הפשוט ביותר של הסיפור, עם מדרשים נאים ואגדות חז"ל המספרים את קורות אבותינו בצאתם מארץ מצרים, וכלשונו של ספר החינוך (מצוה כא), "מצות סיפור יציאת מצרים, לספר בענין יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן, כל אחד כפי צחות לשונו".

הבט נא גם בדברי בעל ה'פלא יועץ' (ערך הגדה) שכתב: "ועיקר המצוה לספר לבניו ואשתו מעשי ה' בפרטי פרטות, ולהרבות להגיד שבחו של מקום ועוצם יכלתו והשגחתו פרטית וגודל אהבתו וחיבתו וחמלתו, וכמה מעלות טובות למקום עלינו, ושעל כן חובה מוטלת עלינו ליראה ולאהבה את השם ולעובדו עבודה שלימה, זה כל פרי ההגדה, ומאחר שכל דברי רז"ל באו

במספר במשקל וטמון בהם צפוני סודות, לכן ראוי לכל אדם לקרות כל פְּבָא תחלה בלשון הקודש ואחר כך יפרשנה לבני ביתו, "ע"כ.

ולעולם כבר כתב זאת בעל ההגדה בעצמו, "ואפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו זקנים, כולנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, מעשה רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית".

היה הגאון רבי יחזקאל לוויןשטיין זצ"ל מדייק בדברים אלה של בעל ההגדה ואומר, שרצה בעל ההגדה להשמיע במעשה זה את החובה לעסוק בסיפור יציאת מצרים על פי פשטות, שהרי התנאים הקדושים יכולים היו באותה שעה לעסוק במעשה מרכבה, ובייחודי שמות והצירופים העולים מהם, אבל תחת זאת ראינו שעסוקים היו בסיפור יציאת מצרים, מכאן ראייה שבלייל זה מתרוממת מעלת סיפור יציאת מצרים כפשוטה על כולנה, ועל זה אמר בעל ההגדה "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח".

היו נכונים - יבין הספור מקודם הפסח

לצורך זה צריך להשקיע הרבה מאד בימים שמקודם לחג הפסח, לעיין בספרים הקדושים ובמדרשי חז"ל המגוללים את קושי השעבוד ושאת היגון והאנחה שהיה מנת חלקם של אבותינו בארץ מצרים, ולעומת זה מתארים את גודל הנסים והנפלאות שנעשה להם אחר כך, כי בכדי להעביר את הדברים היטב שיתקבלו על לב הבנים, צריך קודם כל האב בעצמו להבינם כראוי, ורק אחר כך יוכל לבטא אותם היטב בשפה ברורה ונעימה.

במו שכתב בספר 'יסוד ושורש העבודה' (פרק שישי - סדר ההגדה), שם מורה את הדרך הישרה בו יילך המספר ולא יכשל, וזה לשונו: "ולא די לפרש להם כלליות הנסים מה שכתוב בהגדה, רק לפרט ולבאר באר היטיב כל נס ונס על פי מה שנמצא כתוב בגמ' ובמדרשים ובשאר ספרים. וראוי לכל יודע ספר, מקודם פסח לחפש בכל הספרים בדוקין שבעין, דוכתא דלדידהו הוה מאומה איזה ענינים קדושים בפרטי הניסים והנפלאות של יציאת מצרים הכתוב בתורה בכללות, ולספר פרטיהם לבניו ולבני ביתו בליל שימור פסח, כדי להגדיל בעיניהם הנס ויתנו בלבם יותר שבח והודיה להבורא ית"ש", עד כאן.

ברוך השם שאיכשר דרא, וכהיום הזה ישנם בנמצא ספרים למכביר והגדות לרוב המתארות את כל הקורות וההשתלשלות של בני ישראל בארץ מצרים על פי סדר בעל ההגדה, וכל אחד חייב לקחת לעצמו פנאי אפילו בימים הטרודים של ערב פסח ולהתבונן באלו הספרים, כי אם לאו, מה התועלת בכל ההכנות שעושה לקראת חג הפסח הממשמש ובא, אם עיקר העיקרים, דהיינו סיפור יציאת מצרים, לא יהיה אצלו בשלמות.

הלא הדברים קל וחומר, אם בכדי לנקות ולהדיח את הבית בכל מיני קרצוף ומירוק לקראת הפסח לא תמצא מי שיתעצל בזה, אלא כל אחד ואחד משקיע לכך כוחות עצומים בגוף ובנפש, כמו גם בכל מה שנוגע לסעודת החג שיהיה מתוקן כיד המלך כראוי וכנוכח לזמן חירותנו, כל אחד עושה השתדלות גדולה בכדי שיהיה ערוך על הצד היותר טוב, על אחת כמה וכמה שעל עניין סיפור יציאת מצרים, שזהו אבן היסוד שעליה נסוב כל המהות של חג הפסח, בוודאי ובוודאי שחייב להתכונן בכל האופנים שיכול ועד כמה שידו מגעת.

כשמחת נישואין בלעדי החתן

ובל מי שאינו עושה כן, הריהו דומה לאותו עשיר מופלג שאירס את בנו, ובגודל רצונו להראות בפני קהל ועדה את רוב עושרו וכבודו, הגה

בדעתו לערוך את החתונה על ספינה מפוארת בלב ים, כשלצורך זה עמלו משרתיו חודשים רבים, לילות כימים, בכדי להפיק את רצון אדונם על הצד היותר טוב, כסף נשפך שם כמים, משלחות רבות ונכבדות נפוצו על פני המדינה להזמין את המוני ידידיו וכל שועי הארץ לבוא ליטול חלק בשמחתו ולראות את רוב עשרו וגדולתו.

יום בא יום הולך והנה הגיע היום המיוחל, כל הקרואים והנכבדים כבר ניצבו הכן על ראש הספינה שכל כולו אומר פאר וכבוד, עין לא ראתה, כל המרחב מקושט היה בגלילי זהב דר וסוחרת, השולחנות היו ערוכים בכלים אשר ערכם לא יסולא בפז, האורחים לא יכלו לכבוש את התפעלותם מן המראות אשר נגלו בפניהם, לא נותר להם אלא להמתין בקוצר רוח לקראת הרגע אשר בו תתחיל השמחה הגדולה שלא ידעו מימיהם.

בהינתן האות הרים רב החובל את העוגן והחל מפליג אל מרחבי הים, באותו רגע משכו בעלי הכינורות את קשתם, ויחד עם עשרות רבות של כלי שיר החלו לנגן נעימות ערבות ברוב חן ורגש, ניחוחות המאכלים הערבים וכל מיני התבשילים החלה פושטת בחלל הספינה, השמחה התחילה על רגל ימין, כולם היו שמחים וצוהלים, מתענגים על המעמד הנפלא שנקרה לידם, הן לאו בכל יומא זוכים הם למאורע כביר כזה.

אולם לפתע נשמע קול שוד ושבר, אחד מן הממונים שם לב שהחתן שהיה ספון בביתו במשך היום, סמוך ובטוח שבבוא השעה יקישו על דלתו ויסיעוהו לעבר המקום שבו מתקיימת החתונה, פשוט לא נמצא על הספינה, הוא נותר בבית מחכה ומצפה עד בוש. מה מתברר, שמרוב ההכנות הכבירות והעול העצום מסביב המעמד הגדול שכחו את הדבר הפשוט ביותר, ללוות את החתן לעבר מקום החתונה.

אי אפשר לשער את הביזיונות הנוראים של העשיר אבי החתן, כגודל הפאר וההדר כך גודל הבושות, הוא שפך כסף כמים למען המאורע הגדול הזה, על כל פרט ופרט קטון כגודל שם על לבו שיהיה על הצד היותר טוב, ואילו הדבר המרכזי והפשוט ביותר – שמבלעדי זה כל סעודת המשתה המפוארה אינה שווה כקליפת השום – פרח מראשו.

הנמשל פשוט מאד, הן כל איש ישראל טורח ביותר לפני חג הפסח, עושה הכנות על גבי הכנות לקראת החג הגדול והקדוש הממשמש ובא, הכנות בגשמיות וברוחניות, אולם אם שכח להכין את העיקר, ובהגיע ליל הסדר לא היה הסיפור שגור על לשונו דבר דבור על אופניו ובשפה ברורה ומתוקה, אינו שונה כלל מאותו עשיר שהרעיש עולם ומלואו מסביב סעודת הנישואין ואילו את החתן עצמו שכח להביא.

יבאר את ההגדה כי ד' ה' הטובה עליו

אבן, גם לאחר שכבר הכין את הסיפור כראוי, ישתדל ביותר לספר אותה בחיות ובהתרגשות, כאילו וזה עתה ממש מתרחשים כל הנסים והנפלאות לנגד עינינו, ולא כחוזר על מעשה ישן שאירע לפני אלפי שנים.

התורה עצמה כבר רמזה לנו על כך, שכן נאמר 'והגדת לבנך ביום ההוא', ומדוע נקטה כאן התורה בלשון 'הגדה', אלא העניין הוא כפי שכתב הרד"ק בספר השורשים (אות נ' ערך נגד), שהלשון 'הגדה' מורה על סיפור של דברים חדשים שעדיין לא שמענו, ואילו הלשון 'סיפור' מורה על סיפור וחזרה על מה שאנו כבר יודעים, ועל כך רמזה התורה ואמרה 'והגדת לבנך', שתספר את המעשה הזה בהתחדשות ובחיות כאילו לא שמעתם און מעולם, שיהיו בעיניך כחדשים.

גם ישים ליבו בשעת הסיפור שלא ירוץ בו במרוצה ובחיפזון, כי אם מתון מתון בשובה ונחת, מתוך מנוחת הנפש ויישוב הדעת, וכפי שכתב בספה"ק 'קב הישר' (פרק ז) בזה הלשון: "הנך רואה גודל השבח של סיפור יציאת מצרים, על כן יראה לאמר ההגדה במתון ולא לאמרו במהירות, ואל יהא דומה עליו למשא ח"ו וכו'. כי בזכות זה הקב"ה יפרוש כנפיו תמיד עלינו להציל אותנו בכל המקומות ובכל הדרכים ויעשה לנו נסים ונפלאות. אבל מי שההגדה עליו דומה עליו למשא ואומר בעל כרחו או בעצלות ובלתי שמחה וכוונת הלב אז אינו זוכה שיעשו לו נס כשהוא במקום סכנה", ע"כ.

אה ימתיק את דבורו בלשון לימודים כיד ה' הטובה עליו, בדוגמאות נפלאות ובמשלים נאים המרחיבים את דעתו של אדם, ואפילו על דברי בעל ההגדה עצמו צריך לחזור עליהם בלשון המדוברת, ובכדי שיבינו כל המשתתפים בסדר את הדברים על נכונם, כמו שכבר כתב ב"יסוד ושורש העבודה" "ראוי להבינם כל סיפור ההגדה על לשון לע"ז, לפרסם להם גודל הניסים וגבורות ונפלאות של בוראנו יתברך שמו ויתעלה".

ובל מה שאמרו חכמינו להרחיב ולפרט הנסים, הוא בכדי שאפילו הבנים הקטנים, שעדיין אין להם דעת כל כך להבין את גודל הנסים, גם הם יהא כרוחם להבין באפס מה, ועל כן צריך להמחיש להם לפי דעתם את גודל הצרה שהיו בני ישראל שרויים בו, בכדי שיבואו להבין את גודל הנס שעשה עמנו הקב"ה, שאילו לא הוציאנו משם היינו נשארים באותו מצב נורא כמו שהיה בעת השעבוד ולא היינו זוכים לכל הטובה והברכה שיש לנו כהיום הזה, ובפרט שאנו זוכים להיות בניו של מלך ולהסב על שולחן הסדר ברוב פאר והדר כבני מלכים ממש¹.

הערות והוספות

העבד או השפחה ולומר להם, הביטו וראו, אם לא היה הקב"ה מוציא אותנו משם היינו

ג. הרמב"ם (יד החוקה - הלכות חמץ ומצה פרק ז) כותב, שצריך להראות בפני בניו על

האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא

סיפר הגאון האדיר רבי שלמה זלמן אויערבאך זצוק"ל מה שבדידו הוי עובדא: כד הווינא טליא, בעודי ילד רך בשנים צעדתי יחד עם אבי זצוק"ל ברחובה של עיר, היה זה ביום הראשון של חג הפסח, תוך כדי לכתנו יחדיו אנו מבחינים ברכה הנערץ של ירושלים - הגאון הקדוש רבי יוסף חיים זוננפלד זצוק"ל - שהולך לנגדנו.

לאחר שהחליף כמה מילות של שלום עם אבי, פנה אלי בחיבה וברוך ושאל אותי: האם אתמול בליל הסדר שאלת לאביך את הארבע קושיות? בוודאי, עניתי. שאל שוב: האם גם בשנה שעברה שאלת את הקושיות? כן. ומה ענה לך אביך אז? 'עבדים היינו' עניתי. המשיך הגרי"ח ותמה באזני הילד: אם עדיין זוכר אתה את התירוץ מן השנה שעברה מדוע שאלת שוב את אותם

הערות והוספות

הם היו צריכים לקיים את רצון האדון ככל העולה על רוחו, אפילו במלאכות הבזויות ביותר, ואם לא עשו כפי שהצטוו, היה האדון מלקה אותן ברבים בשבט ללא כל רחמים, בעוד שהיה אסור לעבד לזוז ממקומו כהוא זה, ואם לא היה מקבל את המכות בהכנעה לגמרי עוד היו מוסיפים לו בכפל כפליים, ולא זו בלבד, אלא כשסיים האדון להפליא את מכותיו הניף האדון את רגלו עד שהתכופף העבד ונישק את כפות רגלי מנעלי האדון, ובה נבין גם אנו את גודל רחמי השי"ת שהוציאנו משם וגאלנו גאולת עולם להיות לו לעם סגולה.

נראים ממש כמו אותו עבד נקלה, גם אנו היינו שפלים כמותו. והאמת הוא, שכהיום הזה, לא רק הבנים הקטנים מתקשים להשיג את גודל הישועה, אלא אפילו האנשים הגדולים צריכים להתאמץ ולהבין את זאת, שהרי בזמננו אינו מצוי לראות עבדים אמתיים כמו פעם, ואנו רחוקים מאד מכדי להבין את המשמעות האמתית של ההצלה מבית עבדים.

אבל אנו עוד שמענו מאנשים זקנים שזוכרים ימים מקדם, כשעדיין היה ניתן לראות עבדים זעיר פה זעיר שם, כיצד היו האדונים משפילים את העבדים עד עפר,

הקושיות?! ומאחר שלא ידע הילד רבי שלמה זלמן להשיב על השאלה המחוכמת היה נבוך ופרץ בבכי.

לימים, כשהיה רבי שלמה זלמן חוזר בעיני נערים על אותה הקושיה, והם ניסו את כוחם בתירוצים שונים ומשונים, הפטיר לעברם רבי שלמה זלמן: 'כאשר אני הייתי ילד ושאלו אותי את אותה שאלה לא ניסיתי כלל לענות אלא התחלתי לבכות'.

ואכן, השאלה היא שאלה טובה שאיננו יכולים להעלים עין ממנה, כי אם גדולים וצדיקים שאלו אותה משמע שצריך להיות על כך תירוץ נוקב ואמתי. לפיכך צריך לומר, שעניין סיפור יציאת מצרים איננה רק סיפור דברים בעלמא וחזרה על פרטי הנסים, כי אם אכן זהו התכלית של הסיפור מהו העניין לחזור כל שנה ושנה על אותו הסיפור, הלא אנו עדיין זוכרים אותו מן השנה העברה, ומה הטעם לחזור על דברים שאנו כבר מכירים.

אלא מוכרחים אנו לומר, שיסוד האמונה הטהורה בהבורא כל עולמים טמון בתוך הסיפור הזה, וכי על ידי הסיפור ביציאת מצרים חוזר האב ומשנן את יסודות האמונה ומשרישם בלב הבן שיכנסו אל תוך תוכו עד שיהיו מחוורים אצלו כשמלה, ועל כן אינו די במה שזוכר הבן את המעשה משנה שעברה, אלא דברי תורה וקדושה צריכים חיזוק תמיד, ובחג הפסח שהוא שורש ויסוד ויסוד האמונה צריך האב לחזור ולהשריש זאת בעומק לב בניו עד שגם בנו עצמו ידלה וישקה לבניו שלו בס"ד.

ולא מליבנו אמרנו שסיפור הנס של יציאת מצרים ושאר הנסים שהיו בדור המדבר הוא היסוד והשורש האמונה הטהורה, אלא כבר כתב כן הרמב"ן בדבריו המפורסמים בפרשת בא (שמות יג, טז) שכותב שם בזה הלשון: "האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כולה, ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו

שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון".

ראה גם דברים בהירים שכתב ב'יסוד ושורש העבודה' (פרק שישי - סדר ההגדה), "עיקר מצות הספור הוא לבניו ולבני ביתו, להודיע להם גבורותיו יתברך שמו ואת ישועת אלקינו יתברך שמו ויתעלה, שעשה עמנו עם קדוש בהוציאנו ממצרים ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו. ועיקר כוונתו יהיה להכניס בלבם האמונה שלימה באלקותו יתברך שמו ויתעלה ובגודל גבורותיו ונפלאותיו"⁷.

האב משפיע אמונה על הבן ומזכה גם לעצמו

דבר זה ברור מאליו, שבכדי שיוכל האב להנחיל לבניו אחריו את האמונה הפשוטה והטהורה, צריך קודם כל לקבוע היטב את האמונה בלב עצמו, רק אחר כך יוכל להעבירם מלבו אל לב בניו.

הערות והוספות

ויאמר עוד, שבלי הגדול והקדוש הזה יש את הכח לכל איש ישראל להפך את הדברים הנראים כדינים ולהמתיקם לחסדים ורחמים גלויים, ועל דרך שכתב הרה"ק מטריסק זי"ע ש'מגיד' הוא מלשון 'מגדים' (מגן אברהם - רמזי הגדה - והובא לשונו בהמשך המאמר), ולפי זה יתפרש הפסוק "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר" באופן הזה, שעל ידי סיפור ההגדה מהפכים את הדברים הקשים כגידים למגדים רכים ונחמדים ולרחמים וחסדים.

ד. על דרך זה נוכל לפרש את מה שציוותה לנו התורה (שמות יג, ח), 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר', ויש לדקדק על פי הידוע ש'אמירה' הוא לשון רך ו'הגדה' הוא לשון קשה, וצריך לדעת מדוע התחיל כאן הכתוב בלשון 'והגדת' הקשה והמשיך בלשון 'לאמר' הרך. אלא יתפרש כך, 'והגדת לבנך ביום ההוא' - שתשריש בבנך הידיעה הברורה שכל מה שנראה בעינינו כדברים הקשים כגידים ובבחינת 'הגדה', אינם אלא רחמים וחסדים ובבחינת 'לאמר' - אמירה רכה.

בך פירש הרה"ק רבי יהושע מבעלזא זי"ע את המקרא (שמות י, ב) "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים וכו' וידעתם כי אני ה'", וקצת קשה, הרי הכתוב עוסק כאן בחובת האב להודיע לבנים את הנסים והנפלאות שעשה עמנו הקב"ה ביציאת מצרים, שידעו הבנים מה היה, ואם כן היה הכתוב צריך לומר 'למען תספר באזני בנך וכו' וידעו כי אני השם', ומדוע אם כן אמר הלשון 'ידעתם כי אני השם', משמע שכולל גם את המספר עצמו בחובת הידיעה.

אלא אומר הרה"ק המהר"י זי"ע, שכאשר חפץ האדם להשפיע על חבריו להאמין באיזה דבר, מוכרח המספר עצמו להאמין כדיבורים שמוציא מתוך פיו, כי אי לאו הכי אין שום מציאות שבעולם לגרום לשני להאמין בדברים שהוא עצמו אינו בטוח בהם, ועל כן בא הכתוב להזהירנו 'ידעתם כי אני השם', כלומר, לא די בעצם סיפור האמונה לבנך ולבן בנך, אלא קודם כל תחזק בלב עצמך את הידיעה הברורה במציאות השי"ת ובעזוז נפלאותיו, וכמשמעות הכתוב 'ידעתם', ואז תוכל לבוא ולהעתיק את הידיעה והאמונה גם בלב בנך ובן בנך.

ובאמת כבר השיב אביו הרה"ק המהר"ש מבעלזא זי"ע תשובה על אותה התמיהה, אלא שהוא ענה בהיפוך קצת, ואמר שכה גדול הוא כח הסיפור של יציאת מצרים, עד שעל ידי הסיפור שמספר האב לבנו זוכה האב להשפיע ולחזק את האמונה גם בתוך עצמו, לא רק אצל הבן, וזהו 'ולמען תספר באזני בנך ובן בנך וכו' וידעתם כי אני השם' - על ידי הסיפור באזני בנך ובן בנך תזכה גם אתה לבחינה של 'ידעתם את השם', וכמאמר הכתוב 'והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם' (מלאכי, ג, כד).

בעין זה מקובל מהרה"ק מקאברין זי"ע, שפירש את הכתוב (תהלים קטז, י) "האמנתי כי אדבר", כלומר, כיצד נגיע לבחינה של 'האמנתי' על ידי 'כי

אדבר', ככל שמרבה האדם לדבר דיבורים של חיזוק ואמונה לחברו, הריהו זוכה להשפיע גם על עצמו עוד ועוד אמונה. וזהו גם עניין הסיפור בליל פסח, שעל ידי הדיבורי אמונה וקדושה שמספר האב לבנו בעת הזאת, מתחזקת ומתעצמת האמונה גם בלב האב עצמו, ומדזכי ליה לחבריה זכי נמי לנפשיה.

בליל זה פתוח הבן לקבל האמונה מאביו

ואל יאמר האדם לעצמו, מי אנוכי ומה חיי אשר אספר לבני בסיפור יציאת מצרים, הרי יודע אני את מך ערכי ושפלות מצבי ומי יקבל ממני את הדברים אשר אדבר, ובפרט שלא תמיד פתוח לב בני לקבל את אשר אומר אליו.

בוה נען ונאמר לו, בן אדם, מה לך לדאוג, דע לך כי בלילה זה משופע אתה בכח עליון ונורא לספר ולהשפיע אמונה בקרב בניך, וגם בנך מוכשר היום ביותר לקבל את דבריך, ולבו פתוח כאולם לקלטם כטללי תחי.

הלא כה דבריו של הרה"ק ה'אוהב ישראל' מאפטא זי"ע (לפסח ד"ה 'יכול מראש חודש'): "הנה באמת אף אם התינוק שואל את האב שאלה זו בשאר ימות השנה, אז יכול האב גם כן להשיב להבן כפי הכתוב בתורה, אך דהתורה הקדושה מורה לנו, דכל ימות השנה אף אם יאמר להבן הסיפור יציאת מצרים לא יהיו אז הדברים מתיישבים בלבו ולא יכנסו באזניו, כי זה תלוי באמונת הלב ולא כל מוחא סביל דא".

"וזהו שאמרה לנו התורה 'בעבור זה', ודרש בעל ההגדה 'לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך', רצה לומר, בליל פסח שאז מתגלין הארת המוחין אשר רומזין לזה המצה והמרור, ובזו הלילה מתגלה אור השכל והאמת והאמונה וחופף בלילה הזה על כל זרע ישראל, ואז כשתשיב

לבנך תשובה זו ותגיד לפניו כל הסיפור הלז, אז בודאי יכנסו דברי האב באזני הבן ויאמין באמת ביציאת מצרים".

במורא גדול זה גילוי שכינה - בזמן הסיפור ביציאת מצרים

איה העט ואיה הסופר אשר יוכל לשקול בפלס מיליו, גויל אילו רקיעי דיו אילו ימי לא יוכלו לשרטט ולצייר את החדווה העילאית והשמחה הגדולה המתחוללת בכל העולמות ובוקעת רקיעים בעת אשר בני ישראל מספרים בשבחו של מקום, הקב"ה וכל פמליא דיליה באים אלינו לשמוע ולהאזין כיצד אנו מספרים את סיפור יציאת מצרים בלילה זה.

תא חזי את דברות קדשו של הרה"ק בעל ה'תפארת שלמה' (מועדים - שבת הגדול): "וזהו שכתב (בהגדה) 'ובמורא גדול זה גילוי שכינה', כאשר כבר בארנו מגודל קדושת לילה זאת, אשר השם יתברך כביכול מתדבק עם כל אחד ואחד מבני ישראל, כמו שכתוב (שמות יא, ה) 'כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים', כי בכל חצות לילה השם יתברך נכנס בגן עדן להשתעשע שם עם הצדיקים (זה"ק ח"ב לו:), אך בלילה זאת אינו נכנס לגן עדן, רק בתוך בני ישראל העושים רצונו במצות הנהוגים בלילה זאת באכילת מצה וסיפור יציאת מצרים, וזהו שאמר 'ובמורא גדול זה גילוי שכינה'", עד כאן.

הא לך לשון הזוהר הק' (חלק ב, מ: בתרגום ללשון הקודש) המתאר לנו את החדווה היתירה ששוררת בפמליא של מעלה באותה שעה שמספרים בני ישראל את הסיפור הקדוש הלזה: הקב"ה שש ושמח בסיפור יציאת מצרים שמספרים בני ישראל, ובאותה שעה כונס הקדוש ברוך הוא לכל הפמליא שלו, ואומר להם, לכו ושמעו את סיפור השבח שלי שמדברים בני ושמחים בגאולתי. אז כולם מתכנסים, ובאים ומתחברים עם ישראל, ושומעים סיפור השבח ששמחים בחדוות גאולת אדונם. ואז באים ומודים לקדוש ברוך הוא על כל

אותם ניסים וגבורות, ומודים לו על העם הקדוש שיש לו בארץ ששמחים בשמחת הגאולה של אדונם^ה.

ומדעםקינן בענין זה של גילוי שכינה, לא ניכלא מלהזכיר את המעשה הנורא שאירע אצל שולחן עריכת הסדר של רבינו הק' הרבי מלובלין זי"ע, שבשעה שהגיע באמירת הגדה לתיבות 'ובמורא גדול זו גילוי שכינה', סילק ה'חווזה' את טליתו מעל פניו הקדושות שהיו מכוסות עד עתה, ומשהבחין תלמידו היהודי הקדוש זי"ע - שהיסב על שולחנו הטהור - בתואר מראה פניו הבוערות של רבו הק' והם כגילוי שכינה ממש, אחזו פחד ומורא גדול עד שנשרו שיניו מגודל היראה.

וכל המרבה לספר הרי זה משובח

דיבורים נפלאים הגיד בקדשו הרה"ק הי"שמח ישראל' מאלכסנדר זי"ע (הגדה של פסח אות ז), דיבורים שיש בהם הרבה חיזוק ועידוד לברכיים כושלות, ואמר שאין לך אדם מישראל - אפילו הפחות שבפחותים - שאין לו עלייה גדולה בשעה שמספר ביציאת מצרים, ונעתיק בזה את הדברים ככתבם וכלשונם שיהא לך כמים קרים על נפש עייפה.

וזה לשונו: "בסיפור יציאת מצרים נתעורר אותו הכח שהיה אז בעת יציאת מצרים, וכמו שאז אף שהיו ישראל משוקעים במ"ט שערי טומאה ולא

הערות והוספות

דישראל, ושמעין ספורה דשבחא דקא חדאן בחדוה דפורקנא דמריהון, כדין אתיין ואודן ליה לקודשא בריך הוא, על כל אינון נסין וגבורן, ואודאן ליה על עמא קדישא דאית ליה בארעא, דחדאן בחדוה דפורקנא דמאריהון.

ה. וזה לשון הזוהר הק': וקודשא בריך הוא חדי בהווא ספור, ביה שעתא כניש קודשא בריך הוא לכל פמלייא דיליה, ואמר לון, זילו ושמעו ספורה דשבחא דילי דקא משתעו בני וחדאן בפורקני, כדין כלהו מתכנשין ואתיין ומתחברין בהדיהו

היה כדאי לגאלם, אף על פי כן הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו הנפלאים ובידו החזקה נגלה עליהם וגאלם, כן גם עתה נתעורר זה העת רצון, ואף הפחות שבפחותים יוכל לזכות לתשובה שלימה ולצאת מאפילה לאור גדול".

ממשיך הישמח ישראל בדבריו, שלא רק האיש הפשוט זוכה לתשובה שלימה אם יספר ביציאת מצרים, אלא גם הצדיקים שנקיים מכל חטא ועוון אשמה ופשע, ואינם צריכים כל כך לעשות תשובה כמו הרשעים, גם הם, אם רק יספרו בסיפור יציאת מצרים יזכו לעלייה גדולה ונפלאה, עליה על גבי עליה. וזהו מה שמדייק בעל ההגדה ואומר "ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים וכו' מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים וכל המרבה הרי זה משובח", כי לא רק הרשעים זוכים אז לתיקון אלא אפילו הצדיקים שכבר תיקנו עצמם זוכים באותה שעה לעלייה גדולה, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים משתבח והולך כהנה וכהנה.

אולם יתירה מזאת כתב הישמח ישראל (שם קי), שאפילו הקב"ה בעצמו כביכול יש לו עליה בשעה שמספרים בני ישראל בשבחו ובנפלאותיו, ותומך יתדותיו על דברי הרה"ק הרבי ר' אורי מסטרעליסק זי"ע, שפירש את התפלה (בברכת ברוך שאמר) 'המהולל בפה עמו', דהיינו שהקב"ה עצמו נעשה יותר מהולל על ידי הפיות של בני ישראל, שפיהם לא פסיק מגירסא ואף שומרים על פיהם מכל דבר רע ומדיבורים אסורים.

ונמצא, שעל ידי הרננות והתשבחות שמשבחים בני ישראל בפיהם כליל פסח, ומספרים בנפלאות הבורא יתברך שמו שהוציאנו ממצרים, כביכול הקב"ה בעצמו יש לו שבח מזה ונעשה יותר משובח. וזהו הפירוש בדברי בעל ההגדה, 'וכל המרבה לספר ביציאת מצרים', כלומר, ככל שמרבה האיש הישראלי לספר בנסים והנפלאות שעשה עמנו הקב"ה עת הוציאנו ממצרים, 'הרי זה משובח' - הרי הקב"ה שנקרא 'זה' (על דרך הפסוק 'זה קלי ואנוהו' - שמות טו, ב) נעשה יותר משובח. דיבורים נוראים ומופלאים.

כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך

עתה משידענו גודל החיוב לספר ביציאת מצרים והשעשועים הנפלאים הנעשים על ידינו בפמליא של מעלה, הרי שחייבים אנחנו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו, ומצוה עלינו לומר את ההגדה ואת סיפור יציאת מצרים בשמחה כבירה ובקול נעים גילת ורגן, קול אומרים הודו את ה' צבאות כי טוב ה' כי לעולם חסדו.

וכבר כתב הרה"ק מטריסק זי"ע (מגן אברהם - רמזי הגדה), שלא בכדי נקראת מצוות הסיפור בלשון 'מגיד', שהרי 'מגיד' הוא מלשון 'מגדים', ואין לך מתיקות ועריבות יותר מאמירת שירות ותשבחות קמי קודשא בריך הוא ושכינתיה, וכדכתב בקדשו: "כשהאדם מדבר דיבורים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה צריך שירגיש מתיקות בהדיבורים, ובפרט כשמדבר סיפורי נפלאות והנסים של יציאת מצרים צריך בוודאי להרגיש בהם עריבות נעימות ידידות ומתיקות גדול".

גש נא הלום והבט בלשונו של מרן הרב החיד"א ז"ל, שכתב בספרו 'בתי הנפש' על הגדה של פסח, וזה לשונו: "בכל דור ודור חייב אדם להראות כאילו הוא יצא ממצרים, פירוש, לא סגי במחשבה ובלבו, שיקבע בלבו כאילו הוא יצא ממצרים ושמח בלבו, אלא צריך להראות בהתלהבות בגוף, שיכירו וידעו כל היושבים בביתו, מתנועת שמחתו וגופו שהוא עושה לשם שמים. ויליף ליה, מפסוק 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי', ומוכרח, שבאמירתו 'עשה ה' לי', הכר יכירו בתנועה כאילו הוא יצא", עד כאן לשונו.

ביותר יתלהב האדם בשמחה עצומה עד אין חקר, בשעה שידע ויכיר בערכו של שעת הכושר היקרה מפז שנקרתה לפניו בליל גדול וקדוש זה,

שהרי לעולם אין אנו רשאים כלל להרבות שבחים לפני הקב"ה, מלבד אותם נוסחאות ומטבעות הלשון שטבעו לנו חכמינו, כדאיתא בגמרא (מגילה יח.), "המספר בשבחו של הקדוש ברוך הוא יותר מדאי נעקר מן העולם".

אבל משונה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אין אנו רשאים לשבח יותר מדי ואילו בלילה הזה אשר כיום יאיר, ממתין הקב"ה ומצפה לבניו רחומיו שישבחו ויפארו אותו, ואף מורה לכל הפמליא של מעלה לדרת למטה, לחזות בעבודת הקודש של בני ישראל, המשבחים ומאדירים את בוראם ומהללים לשמו יתברך, וכפי שכבר הובא לעיל מהזוהר הק' (עניין זה מבואר בטוב טעם ודעת במאמר 'לפיכך אנחנו חייבים להודות').

על כן נודה ונשבח בכל כוחנו ובכל יגיעתנו, בשמחה וברננה עד אין קץ, כי כל העושה כן הרי הוא מרוצה לקדוש ברוך הוא, ומובטח לו שהוא בן העולם הבא, כמובא בזוה"ק (ח"ב מ:), "כל בר נש דאשתעי ביציאת מצרים, ובהוא ספור חדי בחדוה, זמין איהו למחדי בשכינתא לעלמא דאתי, דהוא חדו מכלא, דהאי איהו בר נש דחדי במריה, וקודשא בריך הוא חדי בהוא ספור", - כל אדם שמדבר ביציאת מצרים ובאותו ספור שמח בשמחה, עתיד הוא לשמוח בשכינה בעולם הבא שהוא שמחת הכל, שהרי הוא אדם ששמח באדונו, והקדוש ברוך הוא שמח באותו ספור).

מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה

ככה יעשה כל הלילה כולה וירבה בסיפור כהנה וכהנה ללא הפסק וללא גבול, כדרך שנהגו התנאים הקדושים מלאכי עליון שרפי מעלה, וכפי שמעיד עליהם בעל ההגדה ואומר: "ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו זקנים כולנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח. מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסובין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת

מצרים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית".

חזינן מכך, שבלילה הזה אין לו לאדם לעלות כלל על משכבי יצועו, ממש ולא ראינו שינה בעינינו, מלבד אם תחטפנו שינה בעל כורחו, אבל לכתחילה להניח עצמו על משכבו מאן דכר שמיה. ואפילו בדורות הללו אשר הגופים חלשים, ונהגו לישון מעט בכדי לאגור כח לעבודת הבורא, שיהיה ראשו צלול, להתפלל את תפילות היום כדבעי, בכל זאת יזהר לא להרבות בשינה יותר מדי, אלא ישתדל להאריך בסיפור יציאת מצרים עד כמה שידו מגעת.

בן נפסק ב'שולחן ערוך' (אורח חיים סימן תפא סעיף ב) להלכה ולמעשה, שיש להאריך בסיפור עד כמה שיש לאל ידו, ואמרו: "חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו, עד שתחטפנו שינה".

וכאשר אמרו שהלילה הזה לא ייתן תנומה לעפעפיו, לא התכוונו שיאצור עצמו בכח שלא לישן, אלא כל כך יתלהב לבו בסיפור עד שלא יימשך כלל ולא יתאוה אחר השינה, כדברי קדשו של הרה"ק ה'קדושת לוי' זי"ע (כללות הנסים סימן א'): "כשבא ליל פסח, ומתוך ספורי יציאת מצרים נתלהב האדם בקרבו, ומחשבתו זכה וברורה וצלולה להאמין ולספר בנסים נגלים כיציאת מצרים, ומחמת התלהבות אינו מניח לו לישן כל אותו הלילה של ליל ראשון של פסח, ומחשבתו אינו נעשה עיף ויגע כל אותו הלילה ומוחותיו אינם נופלים".

וכאן הבן שואל

בצאתנו מן הקודש, ומחמת גודל נחיצות הדברים, ניתנה ראש ונשובה לראש דברינו אמת, שיזכור האדם את גודל חיובו לשנן ולהעביר את

הסיפור של יציאת מצרים לבניו אחריו, עד שיקבעו בהם ויהיו נטועים בלבם כמסמרות אשר לא יסורו מהם לעולם ועד, היות שדברים אלו המה יסוד ושורש האמונה בהשי"ת, ובפרט בזמן קדוש זה, כאשר מופיע ומתגלה כח סגולי ומיוחד אצל האב, אשר יוכל להשפיע על הבן לקבל את דבריו באמת ובתמים.

ועתה, בזמן הנעלה והנשגב שכלל ישראל מקיימים את המצווה של "למען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים וגו' וידעתם כי אני ה'" (שמות י, ב), זוהי גם כן העת הראוי לבקש על בנים צדיקים וכשרים שידעו תמיד את השי"ת ויתהלכו לפניו בתום לבכם, ליראה אותו כל הימים.

אפילו מי שעדיין לא זכה לפרי בטן, הרי שאין לך שעה כשרה מזו בכדי לשאול ולבקש מאת המלך, מלכו של עולם, להיפקד בדבר ישועה ורחמים בזרעא חיא וקימא. ומי לנו גדול מרבינו ה'אור החיים' הק', שכתב מפורש בפירושו על התורה בפרשת בא, על הפסוק (שמות יג, ח) "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר", וכה כתב בקדשו: "ואפשר עוד שירמוז באומרו 'והגדת לבנך', שאם יגיד הגדה האמורה בענין, יזכהו ה' שיגיד לבנו, וכדי שלא תטעה לומר דוקא, לזה אמר 'לאמר'".

הערות והוספות

זה ובסופו מוסיף כדלהלן: הנה אני זוכר מעשה זה, והכרתי את האיש והיה שמו ר' פישעלע, והיה אז י"ט שנים אחרי חתונתו, ויושע אצל רבינו הקדוש אחרי מעשה זה!" וראה בספר 'עקידת יצחק' - אלכסנדר (פסח אות נא), שם כתב בזה הלשון: 'כאן הבן שואל'. היינו בפסח נוכל לזכות לבנים, וגם לבנים טובים, וגם נוכל היום לבקש מהשי"ת לזכות להיות בבחינת 'בנים למקום'.

ו. בספר 'אהל שלמה' (דף נד) מסופר על חסיד אחד שבא אל הרה"ק בעל תפארת שלמה מראדומסק ז"ע ובקש להתברך מפיו בזרע של קיימא. הורהו הרבי להישאר אצלו על חג הפסח. בליל הסדר אמר לו הרבי: קרא נא מה שכתוב בהגדה "כאן הבן שואל" - כאן אפשר לשאול ולבקש בן... וכן היה לשנה הבאה נולד לו בן זכר. ובספר 'עטרת שלמה' (אות יז) מביא מעשה

באויליגט פארן אייבערשטען

ויהא רעוא מן קדם אבוהון דבשמיא שיהיו אמרינו לרצון לפני אדון כל, וכדמתאמרא משמו של אחד הצדיקים שהיה מתרפק בגעגועים, ועם סיום עריכת הסדר המרומם היה מפטיר ואומר: "כזית מצה וכזית מרור כבר יצאנו ידי חובתנו, עתה חפצים אנו ב'כזית נרצה', שיירצו מעשינו לפני הקב"ה ויהיו למנחה לפניו, באויליגט פארן אייבערשטען !!!"

בן יעזרנו על דבר כבוד שמו יתברך, שנזכה לקיים מצוות 'והגדת לבנך' בשלימות הראוי, ויפעלו דברינו את פעולתם הרצויה, ונזכה להעביר ולהנחיל את יסודות האמונה הטהורה בלב בנינו אחרינו ובניהם ובני בניהם אחריהם עד עולם, אמן ואמן!

הערות והוספות

הזה, לעשות מן העיקר טפל ומן הטפל עיקר. על כן יקבל כל אחד על עצמו עוד מבעוד מועד, שאפילו אם במהלך הסדר יתרחשו כל מיני דברים שאינם ממש לפי רצונו, מכל מקום ישמור על שלוות נפשו שלא תיפגם ואל ישגיח באלו כלל, אלא אך ישים את דעתו ולבו בעיקר העיקרים, דהיינו בסיפור יציאת מצרים ובהנחלת האמונה הטהורה בקרב צאן מרעיתו, ובזה יזכה למלא את חובתו על הצד היותר טוב וחפץ ה' בידו יצליח לעשות נחת רוח להבורא יתברך שמו.

ז. בשולי הדברים נוסף הזהרה נחוצה וחינוית, שאחר כל הדברים האלה עדיין צריכים אנו לזהירות גדולה ושימת לב מיוחדת שלא להיגרר אחר היצר הרע ומדוחיו, שהיות והוא יודע כי הלילה הזה הוא השורש והיסוד לקדושת האמונה, הריהו מנסה בכל כוחו להערים עלינו טרדות שונות ומשונות, או לעורר עגמות נפש על כל מיני עניינים פעוטים בשעת הסדר שלא מתנהלים כפי רצוננו ממש, ועל ידי זה מצליח היצר הרע להסיח את דעתנו בזמן הגדול והקדוש

מצוה עלינו לספר

בסיפור יציאת מצרים ינמיך האב את דעתו לדעת הבן

והגדת לבנך ביום ההוא לאמור

מה מאד שגבה גודל מעלת וקדושת הזמן של ליל הסדר, בו כל אחד מישראל זוכה להארה והתעלות הרבה יותר מן הרגילות, וכדאיתא בספרי האר"י הק' (עיין בשער הכוונות דרוש ב לפסח, ובפע"ח שער חג המצות פרק א), שהאורות המתנוצצים עלינו בליל זה הינם שלא כסדר כלל וכלל, ואין לשער את גודל המעלות והקדושות שאפשר לשאוב מלוא חפנים בלילה הזה אשר כיום יאיר, וכל אחד כפי דרגא דיליה מתקרב אל השי"ת בעילוי בתר עילוי.

יחד עם זאת, ובין שאר המצוות המיוחדות שיש בלילה זה, תפסה לה מקום בראש העניין של סיפור יציאת מצרים, שהוא חיוב מדאורייתא של "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר" (שמות יג, ח), "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותתי אשר שמתי במ וידעתם כי אני השם" (שם י, ב).

ומשורשי המצוה הוא, שנספר לבנינו אחרינו את כל מעשה גבורות השי"ת בעת הוציא אותנו מעבדות מצרים לחרות עולם, ואינו די שיספר

להם בדרך העברה בעלמא, אלא חייב לצמצם את רוחב דעתו על פי דעתם של בניו הקטנים, ולהסביר להם בשפה ברורה ונעימה את הנסים והנפלאות אשר עשה עמנו הקב"ה, עד שגם המה בקט שכלם יבינו ויידעו את גודל הנס וישועת הגאולה, אשר עשה השי"ת בלילה הזה בעת הוציאנו ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה.

עֵתָה נשאלת השאלה, אם אכן גדלה מעלת הלילה הזה עד אין חקר, שיכולין להשיג בו הארות נפלאות וקדושות עצומות שאין לנו הזכות להשיג אותם בזמנים אחרים, אם כן, מדוע זה לנו לכלות את הזמן הנשגב הזה בכדי להתעסק עם הטף ועם הבנים הקטנים, ולירד לדעתם בשפה הפשוטה בתכלית הפשטות ולהשתוות עם מדת בינתם וקטנות המוח שלהם, הלא מוטב היה שנעסוק כעת בהשגות נעלות ובדברים העומדים ברומו של עולם, ולא לאבד הזמן הגדול והקדוש הלזה עבור שיחת הילדים.

הקב"ה צמצם את שכינתו להכות את מצרים

אכן, בהגדה של פסח 'אמונת עתיך', להגה"צ רבי משה וואלפסאן שליט"א, עמד על כך וביאר זאת באופן נפלא, ונציגה כאן את עיקרי הדברים ובתוספת נופך, ויוקדם על פי הידוע מכתבי האר"י ז"ל (פרי עץ חיים שער חג המצות פ"ז), שעשרת המכות מכוונים כנגד עשרת הספירות, וכמו שישנם עשר ספירות בצד הקדושה, כך זה לעומת זה, ישנם עשר ספירות שמסיטרא דטומאה, ובכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על ארץ מצרים, נשתברה ספירה אחת שבצד הטומאה ונכנעה לספירה שכנגדה בצד הקדושה, ועל ידי כן ניצולו בני ישראל ממעמקי טומאת וערוות מצרים שנפלו לתוכה בעת השעבוד.

הסדר של הספירות היה מתתא לעילא, מן הקל אל הכבד, מכת דם הוא כנגד מלכות, צפרדע - יסוד, כנים - הוד, ערוב - נצח, דבר - תפארת, שחין

- גבורה, ברד - חסד, ארבה - בינה, חושך - חכמה, ובאופן זה הכניעו את כל הספירות שבטומאה אל הספירות שבצד הקדושה (ראה בקיצור הכוונות להרמח"ל - סוד חג המצות וכל פרטיו).

והנה, כל המכות שהגיעו על מצרים - מלבד מכת בכורות - נעשו על ידי משה ואהרן, שהם היו השליחים הנאמנים ששלח הקב"ה אל פרעה בכדי להכותו ואת כל עמו, ועל ידי זה הצליחו למגר את מידות הטומאה ולהכניעו אל צד הקדושה. אולם גם אחר שכבר הכניעו את כל הספירות של הטומאה, עדיין נותר הספירה האחרונה והחשובה ביותר, מדת הכתר, שהוא פרעה מלך מצרים בכבודו ובעצמו, הוא היה הכתר דקליפה שעדיין עמדה בתוקפה, וכנגד טומאה זו אין כל בריה וכל מלאך שיכולים לעמוד בפניה, כי אפילו אם היו מלאכי מרום עורכים מלחמה כנגד טומאה נוראה זו, גם להם היה נגרם איזה פגם לפי ערכם.

לפיכך, כאשר הגיע העת להכות את מצרים במכת בכורות, המכה האחרונה, לא שלח הקב"ה שום שליח שיעשה זאת, אלא הקב"ה בעצמו כביכול צמצם את שכינת עוזו, וירד הוא לבדו אל תוך ועומק טומאת וערות מצרים, ועל ידי מכת בכורות היכה את הטומאה הגדולה ביותר של פרעה, הכתר דקליפה, והכניעו שיהיה משועבד לכתר דקדושה, ואת כל זאת עשה הקב"ה רק בשביל אהבתו את בנו בחירו ישראל, ולמען הצילם ולהעלותם מתוך קליפות הטומאה.

מאורע זה של מכת בכורות היה בליל התקדש החג של חג הפסח, וזהו מה שכתב בעל ההגדה: "ויוציאנו ה' ממצרים, לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח, אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו, שנאמר (שמות יב, יב), 'ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלקי מצרים אעשה שפטים אני השם'. ועברתי בארץ

מצרים בלילה הזה - אני ולא מלאך. והכיתי כל בכור בארץ מצרים - אני ולא שרף. ובכל אלקי מצרים אעשה שפטים - אני ולא השליח. אני ה' - אני הוא ולא אחר".

בליל הפסח עלינו לצמצם דעתנו לדעת הבנים

ויש להתבונן בכל המהות והענין של סיפור יציאת מצרים, שהוא בכדי להשריש האמונה הטהורה בלב הבנים⁸, וכדכתב הרמב"ן בפרשת בא (שמות יג, טז): "האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כולה, ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון".

נמצא שכאשר אנו באים למלא חובתנו כלפי הבנים ולהשריש בקרבם את האמונה הטהורה, צריכים אנו לעשות זאת בשלימות הגדול ביותר עד כמה שידינו מגעת. ועד היכן הדברים מגיעים, זאת צריכים אנו ללמוד מהנהגת הקב"ה בכבודו ובעצמו, שבשעה שהגיע העת להציל את בני ישראל לא חס הקב"ה על כבוד שכינתו, אלא צמצם את שכינת עוזו וירד אל תוך מצרים בכדי להושיע משם את בניו רחומיו.

והלא כבר נודע גדול החיוב להידבק במידותיו של הקב"ה, וכדאיתא בגמרא (שבת קלג:), "הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום", וצריכים אנו להתבונן בדרכיו של הקב"ה ולנהוג כמוהו, ואם אנו רואים כי הקב"ה השפיל את עצמו בליל התקדש החג, וירד עד לארץ מצרים

הערות והוספות

א. ראה מה שהרחבנו בזה בס"ד במאמר דלעיל 'הגדת לבן ביום ההוא'.

רק בכדי לגאול את בניו אהוביו ולקרב אותם לעבודתו יתברך שמו, הרי זה מחייב אותנו לנהוג באלו הדרכים.

לפיכך, גם אנחנו, כאשר אנו זוכים להגיע לקראת הזמן הגדול והנשגב של חג הפסח, שהתקדשה בכמה מיני קדושות והתברכה באורות קדישין עד אין חקר המתנוצצים עלינו, מכל מקום אין לנו להתבונן בטובת עצמנו, אלא יש לנו לקיים את המצווה הגדולה של 'והגדת לבנך', על ידי שנרד ונצמצם את דעתנו אל דעת הבנים הקטנים, לספר להם את סיפור יציאת מצרים על פי הבנתם והשגתם, ועל ידי זה אנו זוכים להעלותם ולקרב את לבם ונפשם אל אבינו שבשמים ולעבודתו יתברך שמו.³

הערות והוספות

רצונך לכונוס בבית טמא ולדבר עם הטמא, עם כל זה אני אומר לך, בא אל פרעה, כביכול כאדם שאומר לחבירו בא עמי, וזהו שנאמר כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו, נמצא כי אני כביכול שוכן שם, ומכביד את לבם.

ויש להבין זה על פי משל, למדן וחרין גדול שלומד עם תינוק קטן, שצריך לירד משכלו ולצמצם שכלו מאוד לטובת הקטן, כן על דרך זה עשה השי"ת לטובתינו, וזהו שנאמר ולמען תספר באזני בנך וכן בנך, תצמצם שכלך להם ותקח ראיה ממני את אשר התעללתי במצרים, התעללתי פירוש מלשון עולל ויונק וקטנות, שתבין ממה שהקטני עצמי כביכול וירדתי לקטנות כזו שאין שיעור וערך, רק לצרכיכם, כן תעשה אתה לצורך בנך וכן בנך.

ב. תורף ויסוד העניין מובא בספר 'זרע קודש' (פרשת בא) להרה"ק מוהר"נ מראפשיץ ז"ע, וזה לשונו: ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה כו' שיתי אותתי אלה בקרבו כו' את אשר התעללתי כו'. הנה אמרו חז"ל במדרש רבה (שמו"ר טו, ה) על פסוק ועברתי בארץ מצרים, אמר ר' שמעון גדולה חיבתן של ישראל, שנגלה הקב"ה במקום עכו"ם ובמקום טינופת ובמקום טומאה בשביל לגאלן, משל לכהן שנפלה תרומתו בבית הקברות כו', הרי שמצרים היה מקום טומאה גדולה שהיתה ערות הארץ, ובפרט בביתו של פרעה שפרעה היה מקור הטומאה והיה הטומאה בביתו גדול מאוד, ובוודאי אין רצונו של צדיק לכונוס במקום טמא כזה, ובפרט לדבר עם איש בליעל וטמא כזה, ולכן אמר השי"ת למשה הגם שאני יודע שאין

מתחיל בגנות ומסיים בשבח

הגנות והצער הוא המבוא אל השבח והגאולה

כאשר יתבונן בצער הגלות יבין את עוצם הגאולה

אִתָּא במתניתין (פסחים קטז.), "מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו, ואם אין דעת בבן אביו מלמדו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות וכו', ולפי דעתו של בן אביו מלמדו, מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה".

מבררת הגמרא על אתר 'מאי בגנות', מהו אותו עניין מגונה שאנו צריכים להתחיל בו את סיפור יציאת מצרים. משיבה הגמרא, 'רב אמר מתחלה עובדי עבודה גלולים היו אבותינו, ושמואל אמר עבדים היינו', למעשה אנו נוהגים כשניהם גם יחד, ואנו מתחילים את הסיפור גם בענין של 'עבדים היינו' וגם 'מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו'.

וכבר תמהו בזה המתמיהים, מה טעם ראו חכמינו ז"ל להתחיל את מעשה נוראותיו ונפלאותיו של הקב"ה ואת כל הסיפור הנפלא של יציאת מצרים מתוך הקדמה של גנות, על ידי סיפור שפלותינו הגשמית והרוחנית בארץ מצרים, מוטב היה להתחיל לאלתר בסיפור הגדולה והכבוד שהנחיל

אותנו הקב"ה בשעה שיצאנו ממצרים, עת גילה לנו אהבתו הגדולה אלינו כשבחר בנו ורוממנו מכל עם ולשון, אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד, הנה עם יצא ממצרים להיות לו לעם סגולה ולרשת את נחלתו, מהו התועלת לחזור ולעורר בזמן חירותנו את זכר הצרות והשעבודים שהיו מנת חלקנו בשנים שלפני כן.

התירוץ הפשוט לזה, כתב רבינו המהר"ל ז"ע (בהקדמה לספר נצח ישראל), שכן הוא הדרך לשבר את האוזן, כי כאשר יבוא איש אחד וירצה להבין לעצמו או להסביר לחברו את גודל החשיבות והיופי של איזה דבר טוב, לא יוכל להבינו כראוי אלא אם יתבונן תחילה בהיפוכו של דבר, שמתוך כך יתקבל על דעתו התועלת והנחיצות של הדבר הטוב, וכמשל הגוון הלבן, שלא יעמוד האדם על החשיבות והיופי שלו אלא לאחר שיתבונן תחילה במראה השחור, שאז יבין מעצמו את היופי ואת החן שבגוון הלבנונית, כיתרון האור מן החושך.

הוא הדבר בזמן שאנו באים לספר את הגאולה ואת הנסים והנפלאות שעשה עמנו הקב"ה כאשר הוציאנו ממצרים, שלא נוכל להשיג את תוקף הנס וגודל הישועה אלא אם כן נקדים תחילה לספר את עומק הגלות ואת השעבוד הנורא בו היינו שרויים, וממילא נבוא להבין ביתר שאת עד היכן מגעת הישועה הגדולה שבאה כנגד זה, כלומר, שמתוך הבנת מצבינו השפל והנחות שהיינו שרויים בו בארץ מצרים, נעמוד ביתר שאת על הפלא הגדול שעשה לנו השי"ת כאשר הוציאנו ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה.

על כן מצוה עלינו להתחיל את הסיפור בעניינים של גנות, כגון 'עבדים היינו לפרעה במצרים', או 'מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו', כי על ידי שיבינו את המצב השפל של בני ישראל בזמן הקודם, ירגישו ביתר שאת את עוצם הנס וגודל המהפכה שעשה עמנו השי"ת, ויבואו להודות ולהלל

לפאר ולרומם למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו, הוציאנו מעבדות לחירות, מיגון לשמחה, ומאבל ליום טוב, ומאפילה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה.^א

בשעת היסורים צריך להתחזק באמונה שהכל רחמים

אבל אפשר לבאר את העניין ביתר עומק, דהנה מטבע האנשים הוא, שכאשר יעבור עליהם כל מיני ייסורים והרפתקאות שונות ומשונות, עלולים הם להישבר וליפול רוחם בקרבם, כי חושבים לנפשם שכביכול מאס בהם השי"ת ואינו חפץ בהם ובמעשיהם, והא ראייה שהשית עליהם רעות רבות וצרות, ובמצב הזה, כל מידת האמונה והביטחון שהאדם שינן לעצמו ועמל עליה במשך כל השנים עומד למבחן, שהרי מה הרבותא להיות מאמין בה' בשעה שכל ענייניו מתנהלים לו על מי מנוחות, כעת הגיע המבחן הגדול לדעת האם הוא מאמין באמת בנפלאות ונסתרות דרכי השי"ת.^ב

הערות והוספות

שהוציאו מן השעבוד הגדול ההוא אל הטובה הגדולה הזאת, אבל יזכור חסדיו תמיד ויירא אותו ויעבוד לפניו כעבד לפני אדוניו, והוא שאמר שלמה ע"ה: (קהלת ז, יד) "ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה", שיעור הכתוב: ביום טובה ראה יום רעה, כלומר בעוד שיש לך שפע הטובה הסתכל ביום רעה שהיה לך כבר, ואז תמצא ותזכור היתרון שיש לך היום על הזמן שעבר ותודה להקב"ה על זאת.

ב. דיבורים נפלאים בעניין זה כתב הגה"ק בעל 'חזון איש' בספר 'אמונה ובטחון' (פרק ב, ב), והא לך לשונו הזהב:

א. וראה מה שהרחבנו בענין זה בס"ד להלן במאמר 'על מצות ומרורים יאכלוהו'.
הרבינו בחיי מדבר כמה פעמים מיסוד זה, שבימי הטובה צריך האדם להתבונן בזמני הרעה שקדמו לזה, כך יבחין ביתרון שיש לו ויודה לה' יתעלה הטוב והמטיב לו, וזה לשונו בפרשת ואתחנן (דברים ו, יב):
 השמר לך פן תשכח את ה' אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים. יזהיר הכתוב כי ברבות הטובה והשלוח שיזכיר ימי עניו ומרודו שהיה עבד במצרים, ולא היו לו שם ערים ובתים כמו עכשיו, ושלא ישכח השם

והאמת תורה את דרכה, שכל אחד ואחד מישראל בשעה שנקלע לזמן של קושי ונסיון צריך וגם מבקש דרכי חיזוק להתחזק באמונה השלימה בדרכי הבורא יתברך שמו ובהנהגתו הרחומה אשר מאתו לא תצא הרעות, אלא שמתוקף הנסיון והקושי מתעמעם קצת ומיטשטש הראיה הבהירה וההשקפה הנכונה, וקשה לראות את הטוב האמיתי שגנוז בתוך הצער והיסורים, ודבר זה נוגע לכל אחד כפום דרגא דיליה, מה גם שלא יימצא בהאי עלמא מאן דהו שיוכל למלט את עצמו מאיזה צער ויסורים, כל אחד עם הנסיונות המיוחדים לו והקישויים שפוקדים רק אותו.

בליל פסח ייטע בלבו את האמונה הטהורה

לפיכך באו רבותינו דווקא בחג הפסח, הזמן של חירות וגאולה, ומצווים אותנו על הדרך הנכונה והבהירה כיצד להודות להשי"ת על הישועות והנפלאות, שכאשר זוכה האדם ויצא מן המיצר אל המרחב, אל יבוא להתבונן רק בישועות והנחמות שעשה השי"ת עמו לעת עתה, אלא 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח', צריך לדעת שהשבח מתחיל בגנות, וכשם שיודע ומכיר

הערות והוספות

ואמנם בזאת יבחן אם פיו ולבו שוין, האם בוטח הוא באמת או אך למד לשונו לצפצף בטחון, בטחון, ובלבו לא קוננה, כאשר נפגש במקרה הדורש בטחון, ואשר בשעה זו תפקידו של הבטחון לנהלו, להחלימו ולרפאותו, האם בשעה הקשה הלזו פנה אל הבטחון, ויבטח בו, או דוקא בשעה זו לא פנה אליו, ופנה אל הרבים ושטי כזב, אל אמצעים מגונים ותחבולות שוא.

נקל להיות בוטח בשעה שאין עיקר התפקיד של הבטחון, אך מה קשה להיות בוטח בשעת תפקידו באמת, נקל לשגר בפיו ובשפתיו את הבטחון, שהוא להלכה ולא למעשה, רק כמותענג על דמיונות מזהירים ומשמחים, ומרוב הימים הוא מטעה את עצמו ומטעה את אחרים, כי אמנם עלה על בני גילו במדת הבטחון, ולאמתת הדבר משמש במדה זו להטבת חלומות נעימים על העתיד הכמוס.

בטובתו של הקב"ה ומודה לו על הרחמים והחסדים שגמל עמו, כך גם צריך להודות על הצרות והיסורים שפקדו אותו, כי סוף כל סוף שניהם ממקור אחד יהלכון, גם היסורים וגם הנחמות, שניהם באים מידי הקב"ה שהוא מקור הרחמים, ועל אף שבעיני בשר נראים היסורים כדברים קשים ורעים, אולם באמת הפנימי אין זה אלא מידו הרחומה של הטוב ומיטיב.

זהו אפוא הטעם שאין אנו מסתפקים בסיפור גאולת מצרים בלבד, אלא אנו מתחילים תחילה בסיפור השעבוד וההסתר פנים הנורא שהיינו שרויים בו בזמן הגלות, והוא בכדי לגלות דעת ולפרסם את תוקף האמונה הטהורה בהשי"ת, כי כמו שאנו מאמינים בטוב הנגלה של הנסים והנפלאות שהוא נובע מידו הטובה והרחומה, כך גם מאמינים אנו באמונה שלמה שכל הצרות והיסורים אינם אלא מתוך רחמיו וחסדיו המרובים, על אף שבעיני גשם קשה לנו לראות בזה¹.

לא בכדי באו רבותינו ללמד אותנו את הלימוד הזה דווקא בזמן הנעלה והנשגב של ליל הסדר, אלא היות שהלילה הזה הוא שורש מחצבת האמונה הטהורה שממנו שואבים אמונה לכל השנה כולה, עד כדי כך, שהיו

הערות והוספות

ג. כפי שהיה בשעה שהלך משה רבינו אל פרעה לבקש הימנו לשלח את בני ישראל והקב"ה הכביד את ליבו, שלעיניים הגשמיים היה נראה ההכבדה רע לישראל אולם באמת הפנימי היה זה להם לטובה, כי בשל גודל רשעותו של פרעה היו מוכרחים להוציא את בני ישראל מתחת ידו, למרות שמצד עצמם לא היו ראוים לגאולה, וכפי שכתב בספר 'שפת אמת'

(פרשת בא תרל"א) וזה לשונו: במדרש על פסוק כי אני הכבדתי כו'. מפרש כי השי" הכביד לב פרעה כדי שיהיה סיוע לגאול את ישראל. שלא היו ראויין. והיה זה עצה להכביד לבו. וכעס אויל כבד כו'. וזה ללמוד לכל אחד מישראל שלא יפול לבבו בראותו ההסתר. כי הכל לטובה... וזהו שאמר בא אל פרעה, כי גם ההסתר עצמו סיוע לטובה כי אני הכבדתי כו'.

ג. כפי שהיה בשעה שהלך משה רבינו אל פרעה לבקש הימנו לשלח את בני ישראל והקב"ה הכביד את ליבו, שלעיניים הגשמיים היה נראה ההכבדה רע לישראל אולם באמת הפנימי היה זה להם לטובה, כי בשל גודל רשעותו של פרעה היו מוכרחים להוציא את בני ישראל מתחת ידו, למרות שמצד עצמם לא היו ראוים לגאולה, וכפי שכתב בספר 'שפת אמת'

צדיקים שכינו לזמן הנשגב הזה 'ראש השנה לאמונה', כי כל האמונה של כל השנה כולה תלויה ועומדת בלילה הזה, ועל כן אין לך זמן מוכשר יותר מהעת הזאת בכדי לטעת ולהשריש את הידיעה וההכרה שגם הרעות אינם אלא רחמים וחסדים, ומן הלילה הזה נוכל להמשיך את האמונה הטהורה למשך כל השנה כולה.

לכרוך את המרור בתוך האמונה

על פי האמור נבוא ליתן טעם הגון במעשהו של הלל המובא בגמרא (פסחים טו.) ואנו גם אומרים זאת בהגדה, "זכר למקדש כהלל, כן עשה הלל, בזמן שבית המקדש היה קיים היה כורך פסח מצה ומרור ואוכל ביחד לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים 'אכלוהו', וצריך להבין מדוע היה עושה כן.

אך לפי דרכנו אתי שפיר ביותר, שהרי המצה מורה על אמונה, כמבואר בזוה"ק (ח"ב פגג, ב) שהוא 'מיכלא דמהימנותא' (מאכל האמונה), ואילו המרור רומז על הצרות והיסורים, כמו שנאמר (שמות א, יד) 'וימררו את חייהם', ובא הלל לומר שאין לנו לאכול את המרור כמו שהוא, רק לאחר שיכרוך את המרור בין המצות מלמעלה ולמטה אז יהיה רשאי לאכול גם את המרור, ויש בזה הוראה כללית על כל ענייני היסורים ושאר מיני המרירות הבאים על האדם שלא יקבל אותם בפני עצמם, הלוא הם קשים מנשוא, אבל כאשר יעטוף ויכרוך את היסורים בתוך האמונה הטהורה אז ירווח ורפא לו.

אכן כאשר ירגיל האדם את עצמו בידיעה זו, וישריש בקרבו את האמונה הטהורה שכל היסורים הם רק רחמים וחסדים, אז יוקל בעיניו לעבור בשום שכל ודעת את כל התקופות הקשות ויקבל את היסורים באהבה, אפילו אם יעברו עליו מצבים קשים ביותר ח"ו גם אז לא תיטרף דעתו עליו, כי יודע הוא שהכל לטובה ואין בזה אלא אהבה מסותרת, ואותו ריבונו של עולם שיש

בשעה שהולך לו כראוי הוא גם השליט והכול יכול בשעת היסורים והמרור, ואין שום שינוי מלפניו יתברך שמו⁷.

מה מאוד יתאמו הדברים עם הבטחתו של הגה"ק רבי עקיבא איגר זי"ע במכתבו, בו הוא מזרז את בני ישראל להקפיד על המצוות הנוהגות בליל הסדר שיהיו כהלכתן, וכמו כן מעורר שלא לפחות מלאכול כזית מרור על אף מרירותו, ובשולי הדברים הוא מוסיף בזה הלשון: "אני מבטיח באמונה, מי שיעשה המצוה בחשק ויחשוב בשמחה בזה הרגע אני מקיים מצות בוראי, כמעט שלא ירגיש מרירות כלל", עד כאן לשונו, והוא הוא אשר דברנו, כי כאשר האדם מקבל עליו בשמחה את המרור והיסורים העוברים עליו ויודע שהכל מאת השי"ת, ממילא כבר יורד המרירות ומרגיש אותה פחות.

על דרך זה נוכל להמשיך עוד ולבאר גם את הדינא דגמרא (פסחים קטו: שולחן ערוך הלכות פסח סימן תעה סעיף ג) 'בלע מרור לא יצא', דהיינו, מי שהכניס המרור אל תוך פיו ובלע אותם תיכף ומיד בעוד לא היה סיפק בידו להרגיש את טעם המרור, לא יצא ידי חובתו עד שיאכל שוב מרור וילעסם כראוי, ולדרכנו ייאמר, שכאשר באים על האדם כל מיני יסורים ומרורות ח"ו, אל יקבלנו כמו שהם מבלי התבוננות בשום שכל ודעת, אלא יתעמק להבין את טעמה ולידע שזהו רצון ה' ולא באו אליו כל אלו אלא מבעל הרחמים והחסדים, ומי שיתבונן על כך באופן הזה בוודאי ייצא ביסורים אלו ידי חובתו ויזכה להמתיק את הדינים בשורשם⁸.

הערות והוספות

הגאולה. אך כל הסדר שנהג הקדוש ברוך הוא עמנו הכל דרך אחד. כמו ש[כתוב] 'ממית ומחיה ומצמיח ישועה'.
ה. וראה בספר 'אוהב ישראל' (פרשת וארא) וזה לשונו: וזה שאמר שלמה המלך ע"ה

ד. ראה לשון נפלא בספר 'שפת אמת' (פסח - תרנ"ג, והרחבנו בזה במאמר 'על מצות ומרורים יאכלוהו'), וזה לשונו: הלל היה כורך פסח מצה ומרור. להודיע כי מרירות הגלות אינו דבר נפרד ושהיה שינוי רצון בשעת

תכלית הצרה הוא להגיע לבסוף אל הישועה

ועתה נבוא לבאר את המאמר 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח' דלעיל באופן אחר קצת, וזהו על פי המובא בספרים הקדושים שכל הצרות והיסורים אינם אלא הכנה לטובה שתבוא אחר כך, וזה היה כל התכלית של גלות מצרים, שעל ידי השעבוד ועבודת הפרך יזדככו בני ישראל כל כך עד שיהיו ראויים ומוכנים להשגת הקדושה, ואילולא הצרות והיסורים שסבלו בני ישראל במצרים לא היו יכולים להגיע לקבלת התורה ולכל המדרגות הנשגבות והרוממות שזכו להם לאחר שנגאלו מארץ מצרים ומבית עבדים.

דבר זה מקובלנו מפי רבותינו, שהמתנות הגדולות ביותר שזכו בני ישראל לא באו להם אלא על ידי יסורים, כדאיתא בגמרא (ברכות ה.), "תניא, רבי שמעון בן יוחאי אומר, שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין. אלו הן, תורה וארץ ישראל והעולם הבא. תורה מנין - שנאמר (תהלים צד, יב) 'אשרי הגבר אשר תיסרנו

הערות והוספות

עדיין לא נתגלה הטובה והחסד ההוא. והוא טמיר וגנוז מחמת שהאיש הלזה עדיין אינו ראוי לטוב זה. וכאשר יגיע האדם לשכל ואמונה כזו בלב שלם. אז היה יכול להמתיק מעליו הדינין באמונתו השלימה כזו. והיה מבין ומביט וצופה את הטוב והחסד אשר עשה אתו הבורא יתברך ויתעלה בזה. וזה טובה תוכחת מגולה הבאה מאהבה מסותרת. ר"ל מחמת שהאהבה וחסד מסותרת וגנוזה בתוכה כנ"ל שבאמת הכל הוא לטובתו.

(משלי כז, ה) טובה תוכחת מגולה גו'. אשר על כן חייב אדם לברך על כו' בשמחה כשם שהוא מברך על הטובה (ברכות נד.) וכן"ל. והנה כתיב (איכה ג, לח) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב. היינו כאשר בא אל האדם איזה סיבה לא טובה וצרה ודחקות ח"ו הכל הוא לטוב לו. אך טוביה גנוז בגוויה. וכל איש מזרע ישראל מחויב להאמין בזה שהכל הוא לטובתו מאת הש"י ויתעלה אשר דרכו להיטיב לברואיו ובפרט לזרע ישראל עם סגולתו. אך כעת הזאת

י-ה ומתורתך תלמדנו'. ארץ ישראל - דכתיב (דברים ה, ה) 'כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך', וכתיב בתריה (שם, ז) 'כי ה' אלקיך מביאך אל ארץ טובה'. העולם הבא - דכתיב (משלי ו, כג) 'כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר'".

לפיכך, בליל פסח כאשר אנו באים להודות ולהלל להשי"ת על רוב חסדיו ונפלאותיו שעשה עמנו בזמן יציאת מצרים, שנשא אותנו על כנפי נשרים והביא אותנו אליו, צריכים אנו לתת שבח והודאה גם על הצרות והיסורים שהיו מקודם לכן, כי רק על ידי היסורים האלו זכינו להגיע לזמן הנשגב של יציאת מצרים, והגם שבשעת מעשה לא היה לנו השכל להבין מה טוב יש בזה, אבל לאחר מעשה, כאשר אנו כבר יודעים שכל התכלית של השעבוד היה בכדי להגיע אל הגאולה, בוודאי ובוודאי שצריכים אנו להודות ולשבח להשי"ת גם על השעבוד שמבלעדי זה לא היינו זוכים לגאולה, ועל כן מתחילים לספר בגנות ומסיימים בשבח, כי הגנות הוא המבוא והשער להיכנס אל תוך השבח והרוחה¹.

הערות והוספות

שכתוב 'ואביא אתכם אלי', בפנימיות הרחמים הגדולים, וזה הענין מן המצר קראתי י-ה ענני במרחב י"ה. כי על ידי שהיו במצר זכו למרחב י-ה שהוא כולו רחמים כנ"ל, עד כאן לשונו. (ביאור דבריו: 'מצרים' נוטריקון 'מצר - ים', וכיוון שבמצרים היו שרונים ישראל בתוך 'מיצר' לפיכך זכו אחר כך למדת 'ים' שהוא ר"ת של 'מרחב י-ה').

כיוצא בזה ראה גם ב'מאור עינים' (שיר השירים) שכתב כדברים האלה: אמנם ידוע כי כל הרווחה באה לאדם על ידי צרה

1. ראה בספר 'תפארת שלמה' (מועדים - ראש השנה) שכתב בזה הלשון: וזהו פירוש הפסוק בפרשת יתרו (שמות יט, ד) 'אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי'. צריך להתבונן מהו רבותא שהיו בני ישראל במצרים בגלות ואחר כך הוצרכו לניסים הללו להיות גאולים משם. אך הכתוב משמיע צורך עשיית ובריאת מצרים זה מצ"ר י"ם - שהיו במצר ומפני כן זכו במעלה יתירה ביתר שאת שזכו לשאת אותם, כמו

הקב"ה אינו מייסר יותר ממה שיכול לסבול

עוֹד צריכין אנו ללמוד מכך, והוא הענין שאין הקב"ה מנסה את האדם בנסיון שהוא למעלה מכפי יכולתו, וגם אינו מייסר שום בריה ביסורים שהם קשים מכח הסבל, ואם התרגש איזה צער או יסורים על האדם, צריך לדעת שיש בו את הכח והעוז לעמוד בזה ולהתגבר על מכאוביו עד שלבסוף יראה אור ויוושע מכל צרה וצוקה, שהרי הכל מחושב בחשבון מדוד ומדוקדק עד הקצה האחרון, ואם ראו לנכון לנסותו משמע שיש לו את הכח לשאתם.

מה לנו גדול מגלות מצרים גופא, שהיינו משועבדים שם כמה מאות שנים וסבלנו שם כל מיני יסורים נוראים ברוח ובגשם באופן שקשה להעלותם על הדעת וכמבואר במדרשי חז"ל, אולם הכל היה בחשבון מדוקדק, ובו ברגע שעמדו להגיע לשער החמשים של הטומאה מיד נגאלו משם, ומזה תראה שאין שום מציאות שבעולם שיתרחש על האדם סבל ויסורים יותר מכפי יכולתו אלא אם בא עליו סימן שעדיין יש בו הכח¹.

הערות והוספות

קידוש ה' ולהיות מושלכים אל תוך כבשן האש ובלבד שלא ישתחוו לצלם, ומוסיפה שם הגמרא, שאילו היו הגויים מלקים אותם בהכאות לא היו יכולים להתגבר על הנסיון והיו משתחוויים, כי יסורים קשים מן המיתה. ומכאן אנו למדים שאין הקב"ה מעמיד בנסיון שהוא למעלה מן הכוחות, והא ראייה שחנניה מישאל ועזריה נתנסו רק בעונש המיתה שהיו יכולים לסבול ולא במלקות הקשים יותר.

שקדמה, כדכתיב (ירמיה ל, ז) 'ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע', שמהצרה ממש היא ישועה, וכן (בסליחות) 'מתוך צרה המציאם פדות ורווחה', וכל הדוחקין דדחקין לכנסת ישראל הם מקרבים ההשגה והישועה ופותחין שערי רחמים.

ז. בספר 'דברי סופרים' (אות ז) לרבינו צדוק הכהן מלובלין ז"ע הביא ראייה מדברי הגמרא במסכת כתובות (לג:), שם מסופר על חנניה מישאל ועזריה שהיו מוכנים למות על

ולפי זה יבוא המאמר 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח' לומר לנו, כי אפילו שבאו עליו יסורים והתחיל בגנות, מכל מקום יידע נאמנה שלא יבואו עליו דברים שהם למעלה מכוחותיו, וברגע שיגדשו היסורים את הסאה ויגיעו למצב שהם למעלה מכוחו, מיד יתקיים בו 'מסיים בשבח' ויזכה לרווח והצלה ולראות ישועות ונחמות (עניין זה נתבאר בארוכה במאמר 'כי מנסה אתכם ה').

זבחי אלקים רוח נשברה

אך מלבד כל הענינים שהזכרנו עד עתה, לא נוכל להתעלם מעוד ענין חשוב ונכבד שקובע ברכה בפני עצמו, והוא ענין התפילה בשעת הצרה, כי על אף שהאדם משתדל תמיד להתפלל אל השי"ת בכוונת מכוון ובמחשבת הלב, אבל בשעה שנקלע האדם לעת צרה אז משבר את לבו ביותר ותפילותיו הם בדרך תחנונים וכוונת הלב.

ובדרך שכתב השל"ה הק' (מסכת תמיד פרק נר מצוה): "כשיהיה צורך גדול לאדם לדבר מה ויתפלל על ככה, יכוין לבו היטב, ובפרט כשיהיה הצורך גדול מאד, כגון בנו הנוטה למות, או הוא עצמו שהכביד עליו החולי, או שהוא בלב ימים, והים הולך וסוער והאניה חישבה להשבר, אז יתפלל ויתחנן בכל לבו, ויוריד דמעות על ככה, וישפוך את נפשו לפני ה' וכו'. ולכן שנינו (תענית טו א) עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן ורגיל ויש לו בנים וביתו ריקם, כדי שיהא ליבו שלם בתפלה"י.

העדות והוספות

יקשה עליו לכוין לבו. ולכן תראה קצת אנשים שלא יכוונו בתפלתם. ועליהם נאמר (איוב כא, טו) 'מה ש-ד-י כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו'; (שם שם, ט) כי 'בתיים שלום

ת. ראה את המשך לשונו, בו מסביר השל"ה הק' כיצד זה מצאנו שיש אנשים שקשה להם לכוון בתפלה, וכה כתב שם: אך כשלא יהיה האדם צריך למה שהוא שואל בתפלתו,

הקב"ה חושק בתפלות כאלו שבאים מתוך שברון לב, וכבר אמר דוד המלך ע"ה בתהלים (נא, יט) "זבחי אלקים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה", וכמו כן הוא אומר (שם לד, יט) "קרוב ה' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע". וכלשונו של הגה"ק הרבי ר' יהונתן אייבשיץ בספר 'יערות דבש' (חלק ראשון - דרוש טו): "כשאדם צועק לה' מתוך צרה, ה' שומע בקולו ביותר, כמאמר דוד (תהלים קיח, ה) מן המיצר קראתי [ענני במרחב י-ה] וכו'. וטעם הדבר, כי אז קרוב ה' לו, כי קרוב ה' לנשברי לב, אם כן יותר מקובלת תפלתו"^ט.

ומאחר שהקב"ה קרוב אל האדם בזמן שברונו, הרי גם האדם עצמו זוכה באותו הזמן להרגיש קרבת ה' ביותר ולאין ערוך מזמנים אחרים שאינו שרוי בצער, כך מבואר בספרים הקדושים וכך כותב הגה"ק רבינו צדוק הכהן מלובלין זי"ע (תקנת השבין עמוד כג): "הקב"ה קרוב יותר למי שלבו דואג

הערות והוספות

שועתם אל האלקים מן העבודה, כי אף על פי שהגיע הקץ כבר לא היו ראויים לגאולה, אלא מרוב שצעקו אל ה' מן העבודה קבל תפילתם. והזכיר שתי פעמים מן העבודה, ויאנחו בני ישראל מן העבודה, ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה, ללמדך שאין תפילתו של אדם שלמה כאותה שהוא מתפלל מתוך הצרה והדחוק שהיא יותר מקובלת והיא העולה לפניו יתברך, וכן תמצא ביונה הנביא ע"ה שביאר הענין הזה, הוא שאמר (יונה ב, ח) בהתעטף עלי נפשי את ה' זכרתי ותבוא אליך תפילתי אל היכל קדשך, הבטיח הנביא שהתפילה שהיא מתוך הצער ועטיפת הנפש היא הנכנסת לפניו אל היכל קדשו יתברך.

מפחד, ולא שבט אלוה-עליהם'. בריאות אינם צריכים, פרנסה אינם צריכים, כי עשרו מצאו און להם, וזרעם נכון לפניהם עמם' (שם שם, ח). עד כאן לשונו.

בהמשך הדברים הוא נותן עצות הגונות לכוונה בתפלה גם לאותם אנשים שחושבים שלא חסר להם כלום, כי בסופו של דבר גם הם צריכים להגיע לסייעתא דשמיא, שהלא כל עשירותם ובריאותם עלולה להיאבד בין רגע ובלעדי עזרתו יתברך שמו אין להם תקומה, וכשיחשבו מחשבות אלו יתעורר גם בהם הכוונה והחפץ בתפלה.

ט. וכפי שכתב **רבינו בחיי** בפרשת שמות (שמות, ב, כג), וזה לשונו: ואמר ותעל

בקרבו, ותפילה דעני מעטפא כל צלותין וכאשר ה' יתברך קרוב אליו הרי הוא מתקרב לה' יתברך גם כן".

אנו משתוקקים לתפלות שהתפללו ישראל בתוך השעבוד

בן היה גם בשעה שהיינו כבושים מתחת לסבלות מצרים, שמתוקף הצער הנורא וגודל המרירות היינו רגילים לצעוק אל השי"ת בחזקה וממעמקי הלב, וכפי שאנו אומרים בהגדה, "ונצעק אל ה' אלקי אבותינו, כמה שנאמר (שמות ב, כג), ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו", והיו התפלות האלו בוקעות רקיעים ושוברות את כל המסכים המבדילים עד שהגיעו לפני כסא הכבוד, כדכתיב שם בהמשך הפסוק "ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה".

על פי זה יתבאר לנו היטב היטב מדוע בסיפור יציאת מצרים אנו מתחילים לספר תחילה בסיפור הגנות והשעבוד הנורא, אין זה מחמת שאנו נכספים ומתגעגעים אל הצרות הרבות והרעות שהיו מנת חלקנו בימים ההם, אלא מפני שלבנו הומה ויוצאת אל זכר התפילות שהיינו מתפללים שם בעומק בור ודות, אנו משתוקקים להרגיש שוב את הקרבת ה' ואת התפלות מתוך השתפכות הנפש שזכינו להם באותם זמנים קשים, כשידענו שאין מי שיושיענו מבלעדי השי"ת.

מי יתן ונזכה להרגיש שוב את אותם התפלות ואותם זעקות שהתורה הקדושה מעידה עליהם 'ותעל שועתם אל האלקים', וכמו שאמר דוד המלך לאחר שניצל מידי רודפיו (תהלים קטז, א) "אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני", שגם הוא היה מתגעגע אל התפלות שהיה מתפלל בעת צרתו, ועל דבר זה אנו מתאוים, שנזכה להרגיש ולו במעט את המתיקות וההשתפכות הנפש שהרגישו אבותינו במצרים בשעת תפלתם, אבל לא מתוך צער ויסורים חלילה, אלא רק מתוך מנוחה ושלווה והרחבת הדעת.

לפיכך אנחנו חייבים להודות

להכיר בחסדים והטובות שעושה עמנו הקב"ה ולהודות לו עליהם

אסור לספר בשבחו של הקב"ה

אם נחפוץ לספר את שבחיו של הקב"ה ולהעלותם על דל שפתותינו, צריך שיתקיים בנו תחילה שני תנאים, ורק אם יהיה בידינו לעמוד באלו התנאים או אז יהא לנו הרשות לספר את השבחים ולהוציאם בפינו, ואלו הם התנאים: א. שנדע אל נכון את סך כל מניין השבחים שהקב"ה משובח בהם. ב. שנכיר את הגודל והעומק של כל שבח ושבח בפני עצמו עד היכן מגיעים הדברים.

אך היות שאנו רחוקים מאד מלהשיג את התנאים האלה אפילו במקצת דמקצת, שאין אנו יודעים כלל להעריך אל נכונה את גודל ועוצם שבחיו של הקב"ה, וגם אין בכוחנו למנות את מספרם שהם עד אין מספר, לפיכך אסור לנו להתחיל ולספר את שבחיו של הקב"ה, כי מתוך הכוונה לפאר ולרומם את שמו יתברך נמצאת מצמצם ומחסר בכבודו ח"ו, שמאחר והאדם מוגבל בכוחו ובדעתו, לעולם לא יוכל למנות את מכלול שבחיו של הקב"ה, ומן המועט שיצליח להוציא מפיו יהיה נשמע כאילו סיפר את כל השבחים שהשתבח בהם הקב"ה, אלו הם ותו לא.

כתב רבינו המהר"ל זי"ע (גבורות ה' פרק א), כי לכך נתכוון דוד המלך ע"ה בתהלים (קו, ב) באמרו 'מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו', כלומר, שהיה דוד שואל בלשון תמיהה: 'מי ימלל גבורות ה' - מי ישיג את עומק גבורות ה', 'ישמיע כל תהלתו' - ומי הוא זה היודע למנות את כל תהילותיו. הן לא ימצא יצור אנוש שיוכל בשכלו המוגבל להשיגם, ומשאלו הם פני הדברים, הרי שאסור לו לאדם לפתוח את פיו ולשבח את השי"ת, שחלילה לא ייצא מזה מכשול וזילותא כלפי המקום ברוך הוא.^א

בעניין זה מספרת הגמרא במסכת ברכות (לג:) מעשה שהיה, בבית מדרשו של רבי חנינא ירד שליח ציבור לפני התיבה, ובמהלך התפילה החל לשבח את הקב"ה בשבחים רבים, יותר מן הנוסח המקובל, ואמר: "הא-ל, הגדול, הגיבור, והנורא, והאדיר, והעוזו, והיראוי, החזק, והאמיץ, והודאי והנכבד". כשכילה אותו חזן למנות את כל השבחים גער בו רבי חנינא ושאלוהו: "וכי סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך?!" האם בכך סיימת למנות את כל שבחיו של הקב"ה? ורצה רבי חנינא להוכיח אותו שמריבוי השבחים שהוציא מפיו היה נשמע כאילו סיים למנות את כל שבחיו של הקב"ה ואין עוד זולתם.^ב

הערות והוספות

א. 'הק-ל הגדול הגבור והנורא', והלא אסור לספר בשבחו של הקב"ה, ומתנצת הגמרא, שמאחר ומשה רבינו כבר אמר את הלשונות הללו בתורה, כדכתיב (דברים י, יז) 'הא-ל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד', וגם אנשי כנסת הגדולה קבעוהו בסדר התפילה, על כן מותר גם לנו לומר את הלשונות הללו, ואי לאו הכי אכן לא היינו רשאים לאמרו.

א. מקור הביאור לפסוק זה כבר מופיע בגמרא (מגילה יח. ועוד), אלא שרבינו המהר"ל מפרשו ביתר שאת וביתר ביאור, וזהו לשון הגמרא: אסור לספר בשבחו של הקדוש ברוך הוא, דאמר רבי אלעזר: מאי דכתיב 'מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו', לכי נאה למלל גבורות ה' - למי שיכול להשמיע כל תהלתו.

ב. הגמרא שואלת, אם כן כיצד מותר לנו לומר בתפילה את השבחים

בבדי לשבר את אזנו, ולהבין את המגרעת בסיפור שבחיו של בורא כל העולמים על ידי פיו של בשר ודם המוגבל בחכמה ובדעת, המשיל לו רבי חנינא משל נפלא למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיו אוצרותיו מלאים אלפי אלפים של דינרי זהב, ובא אחד צר דעת ושיבח את המלך על כך שיש לו אלף דינרי כסף, פשיטא שאין לך בזיון גדול מזה, כי מתוך שבחו הוא ממעט את גדולת עושר המלך כאילו ואין לו יותר מאלף דינרי כסף בלבד.¹

סיפור השבחים בליל פסח הוא מצד הכרת הטוב

אלא שלפי האמור יתעורר לנו תמיהה עצומה, הכיצד זה אמרו חז"ל (בהגדה של פסח וכן נפסק ברמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ז ה"ד) 'כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח', הלא שנינו זה עתה שאסור להרבות בשבחו של הקב"ה וכל המוסיף גורע, והיאך אמרו להרבות בליל פסח ולספר בתהילותיו ותשבחותיו של הקב"ה, הן גם אם נשב כל הלילה ונספר בשבחו של הקב"ה

הערות והוספות

פן ימעטו בתהלתך, על כן הם עושים את עצמם כאלמים, ואצל כיתות אלו מי כמוך ה', כי לך דומיה תהילה (תהלים סה, ב), השתיקה היא תהלתך (רש"י שם). ולפי זה נדרש גם כן באלים בחזקים ובאלמים, כי על יד שעושים את עצמם כאלמים, דומה בשתיקה זו כאילו הם אומרים מי כמוך ה', ומה שהם עושים עצמם אלמים, לפי שאתה נורא תהילות, יראוי מלהגיד תהלתך פן ימעטו, על כן הם עושים עצמם כאלמים, ובחזקת היד הם כובשים פיהם להשים יד לפה. וגם זה פירוש יקר.

ג. וראה מה שפירש רש"י על הפסוק (שמות טו, יא) 'מי כמכה נאדר בקודש נורא תהלות עושה פלא', וזה לשונו: נורא תהילות - יראוי מלהגיד תהילותיו פן ימעטו, כמ"ש (תהלים סה, ב) 'לך דומיה תהלה', עד כאן.

ובספר 'כלי יקר' המשיך לבאר בדרך זה, וזה לשונו: דבר אחר, לפי שכל המרבה לספר בשבחו יתברך נקרא ממעט, כמו שפירש"י על פסוק נורא תהילות, על כן אמר מי כמוך באלים, היינו בחזקים הכובשים את עצמם מלספר תהלתך מיראה

לא נגיע אפילו לאפס קצהו, מוטב היה שלא להתחיל כלל בסיפור ולא ייראה כפחיתות כבוד כאילו ואין לו להקב"ה עוד שבחים זולת מה שסיפרנו.

מבוח התמיהה הזאת מחדש רבינו המהר"ל חידוש גדול ונפלא, שהסיפורים והשבחים שאנו מספרים בליל פסח לא באו כלל בכדי לספר בשבחו של הקב"ה, כי באמת אסור לספר שבחיו של הקב"ה, וכדאמרן, אפס כי מצד מדת הכרת הטוב מחויבים אנחנו להודות לו על רוב הטובה שגמל עמנו בעת הוציאנו ממצרים, ובכדי שנוכל להכיר עליהם טובה כראוי אנו מספרים את השבחים והנסים שעשה עמנו בצאתנו ממצרים ומכירים עליהם טובה, ולפי זה אין כל גריעות בכך שהמספר אינו משיג באמת את עומק וגודל השבחים. וכי מי שגמלו עמו טובות הרבה ואינו יודע אלא את מקצתן ייפטר מלהודות ולהכיר טובה על כל פנים על מה שהוא כן מכיר וכן יודע?!

בלומר, שעל ידי ריבוי והפלגת סיפור יציאת מצרים בליל פסח לא באנו חלילה למנות את שבחיו של הקב"ה בעלמא, אלא אנו רק מונים את הנסים והנפלאות שזכינו להביין אותם ולהשיגם בקט שכלנו, בכדי שנוכל להודות עליהם ולהכיר טובה למי שעשה עמנו את כל הדברים האלה והוציאנו מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה, ואם על טובה אחת בלבד מוטל עלינו חובה גמורה להכיר טובה ולהודות עליה, על אחת כמה וכמה בטובות מרובות ועצומות כל כך שחייבים אנו להודות ולהלל, ועל כן כל המרבה לספר ולהודות הרי זה משובח ואינו כממעיט בשבחו של הקב"ה.

ואולי זהו הכוונה במה שאנו אומרים בהגדה לאחר שסיפרנו ביציאת מצרים: "לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו, הוציאנו מעבדות לחרות, מיגון לשמחה, ומאבל ליום טוב, ומאפלה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה, ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה". כי באמירה זאת אנו מגלים את

דעתנו שלא באנו לשבח את הקב"ה לשם שבח בלבד, אלא שאנו חייבים לשבח ולהללו מצד הכרת הטוב על הנסים והנפלאות שעשה עמנו¹.

סיפור יציאת מצרים מתוך פרשת הביכורים

על פי יסודו הנפלא של רבינו המהר"ל יתיישב לנו גם תמיהה רבתי שיש לנו להביץ בדברי רבותינו ז"ל שתקנו את סדר ההגדה של פסח, דהנה התורה הקדושה ציוותה עלינו לספר בליל הגדול והקדוש הזה את המאורעות שהיו

הערות והוספות

במדרגה בדביקות בהשם יתברך ומשבח תמיד בשירות ותשבחות... מתדבק יותר בהשם יתברך ומכיר יותר בגדולתו יתברך ומשבח להבורא יתברך ביותר הדביקות בו וביותר חשקות... ויש שאינו במדרגה זו אבל הוא מכיר בטובתו יתברך ומשבח להבורא ברוך הוא על הטובה הנעשה לו וכפי הכרתו הטובה הוא משבח יותר.

ויש חילוק בין השבחות של הצדיקים הנ"ל, דהיינו הצדיק שהוא בא אל התדבקות יותר בשביל הטובה ומשבח להבורא ברוך הוא יותר בדבקות כנ"ל הוא מדרגה גדולה ואינו רשאי לעלות יותר ממדרגתו שהוא כעת בשעת השבח והתהילה, דכשיגביה את עצמו יותר ממדרגתו אזי מגביה שפלותו כנגדו ונופל לו פניות ומחשבות זרות ר"ל, אבל כשהוא משבח בשביל הכרת טובתו אזי כפי הכרתו יותר הוא יוכל לשבח יותר ואינו מזיק לו.

ד. וראה בספר הק' 'נועם אלימלך' (פרשת משפטים ד"ה ואלה המשפטים), שחילק בין שני אופנים של שירות ותשבחות להשי"ת, ישנו מדרגה של שבח להשי"ת שבא מתוך השגות גדולות ונשגבות, היינו שמכיר בגדלות הבורא יתברך שמו ומהלל לו על זה, וזהו אכן מדרגה גדולה אבל סכנה יש בה, כי אם ישבח את השי"ת יותר מדי, ולמעלה מהשגתו, עלול לבוא לידי סכנה וליפול ממדרגותיו. וכנגד זה ישנו עוד צדיק שמשבח גם הוא להשי"ת, אבל לא מצד ההשגה וההכרה בגדלות השי"ת, אלא רק בא לבטא את רגשי הכרת הטוב על החסדים שעשה עמו הקב"ה, ואם כי אופן זה של שבח הוא דרגה יותר נמוכה מן הבחינה הקודמת, אבל בכל זאת מעלה יש כאן, כי באופן זה יכול להלל ולשבח ללא הפסק ואין בזה שום סכנה.

וזה לשונו: דהנה יש שני בחינות במדת הצדיקים... יש צדיק שהולך תמיד

בזמן יציאת מצרים, הנסים והנפלאות שעשה עמנו הבורא כל העולמים בעת הוציאנו מתחת ידי עריצים וגאלנו מן השעבוד הנורא, כמו שנאמר בתורתנו הקדושה (שמות יג, ח) "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים".

חבמינו ז"ל כבר הורו לנו וקבעו את סדר ואופן הסיפור, אלו עניינים יש לנו לספר לבנינו בכדי שנצא בזה ידי חובת הסיפור, כמו ששינו במשנה במסכת פסחים (זטז), "מזגו לו כוס שני, וכאן הבן שואל אביו וכו', ולפי דעתו של בן אביו מלמדו, מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אוכד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה".

בוונת המשנה 'ודורש מארמי אוכד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה', הוא לארבע הפסוקים בפרשת 'כי תבוא' (דברים כו, ה והילך) שנאמרו לעניין מצוות ביכורים, שבזמן שבית המקדש עמד על מכונו, אם היה אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שביכרה או אשכול שביכר, נוטל גמי וכורכה על הפרי ואומר 'הרי אלו ביכורים'. בהגיע הזמן המיועד נוטל בעל השדה את הפירות ומעלה אותם לירושלים יפה נוף משוש כל הארץ, שם היה פונה לעבר הבית הגדול והקדוש ומגישים אל הכהנים משרתי ה'.

באותה שעה היה פוצה את פיו ברננה ואומר את פסוקי ההודאה כפי שציוותה אותנו התורה הקדושה לומר בזמן זה, תוכן הפסוקים האלו מגוללים בקיצור נמרץ את כל הקורות של בני ישראל למן אותו הזמן בו היה יעקב אבינו נרדף על ידי חותנו לבן הארמי, עובר דרך התקופה שהיו בני ישראל נתונים למשיסה תחת שעבוד מצרים, עד שמגיע הכתוב אל התכלית הנרצה בגאולת מצרים ובבואם של ישראל אל הנחלה והמנוחה בארץ זבת חלב ודבש, ועתה, כאשר הוא זוכה להביא אל הכהן משבח פירותיה של ארץ ישראל, הריהו מודה להשי"ת על כל הטובה שעשה עמנו מאז ועד היום.

ומכיוון שבפסוקים הללו מזכירים את שעבוד מצרים וגאולתו, כמו שנאמר שם: "וירעו אתנו המצרים ויענונו", "ונצעק אל ה' וישמע את קלנו", "ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים", על כן התקינו לנו חכמינו ז"ל לומר את הפרשה הזאת בלילי פסחים בזמן החיוב של סיפור יציאת מצרים, ואכן, המעיין בסדר ההגדה של פסח ייטיב לראות שעיקר סיפור יציאת מצרים המופיע בהגדה מיוסד על פסוקים אלו, בעל ההגדה מביא תחילה את הפסוקים האלה ככתבם וכלשונם ולאחר מכן דורש אותם כמין חומר ומאריך לבארם כיד ה' הטובה".

אולם דבר זה לפלא גדול ייחשב, שהלא עיקר ושורש העניין של יציאת מצרים לא נמצא כלל בפרשת הביכורים שהוא בסדר 'דברים', אלא דווקא בתחילת סדר 'שמות', שם האריכה התורה הקדושה באריכות גדולה ובכבאר היטב על כל הקורות את אבותינו באותו הזמן, כל הפרשיות של 'שמות' ו'ארא' 'בא' ו'בשלח' עוסקים בסיפור גלות מצרים, קושי השעבוד והסבל הנורא שעברו על בני ישראל במצרים מחד גיסא, ומאידך גיסא היד הגדולה והמכות הנאמנות אשר עשה ה' למצרים בעת אשר הוציאנו משם.

הערות והוספות

ויתנו עלינו עבודה קשה' (דברים כו, ז). ואחר כך מרחיב לבאר כל תיבה ותיבה מפסוק זה על פי המקראות שבסדר שמות: 'וירעו אותנו המצרים' - כמה שנאמר (שמות א, י) 'הבה נתחכמה לו פן ירבה' וכו'. 'ויענונו' - כמה שנאמר (שמות א, יא) 'וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם' וכו'. 'ויתנו עלינו עבודה קשה' - כמה שנאמר (שמות א, יג) 'ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך'. וכן הוא המשך הביאור על פי זה הסדר.

ה. סדר הסיפור בהגדה הוא כדלהלן, בתחילה מביא בעל ההגדה את הפסוקים של פרשת הביכורים, כל פסוק בפני עצמו, לאחר מכן הוא מרחיב לפרש את הפסוק תוך כדי שהוא מביא ראיות ומקורות ממוקראות אחרות, רובם ככולם מן הפרשיות שבתחילת סדר שמות העוסקים בהרחבה בגלות וגאולת מצרים.

ונציג כאן דוגמה אחת מתוך ההגדה, שתחילה הוא מביא פסוק מפרשת הביכורים: 'וירעו אותנו המצרים ויענונו

ואם כן כמו נשאלת השאלה מאליה, מפני מה ראו רבותינו להביא ממרחק לחמם, לומר בליל פסח את סיפור יציאת מצרים שבפרשת הביכורים, בשעה שעיקר העניין של שעבוד וגאולת מצרים הוא במקום אחר לגמרי - בסדר שמות.

בפרשת הביכורים ניכר ביותר מידת הכרת הטוב

אלא שעל פי יסוד הדברים דלעיל יתיישב הדבר באופן נפלא ביותר, שכן חילוק והפרש גדול יש בין סיפור יציאת מצרים שבסדר שמות לבין הסיפור יציאת מצרים שבפרשת הביכורים, כי תכלית הסיפור שמובא בסדר שמות לא נועד אלא בכדי לספר לנו את כל השתלשלות המאורעות וגופם של דברים היאך היו, ובוודאי שחייבים אנו להגות בפרשיות אלו כראוי ולדקדק בכל תג ותג שבהם ולדרוש אפילו את קוצי אותיותיהם.

אולם עדיין אין די בפרשיות אלו בכדי לקיים את מצוות סיפור יציאת מצרים כהלכתה, שהרי זה עתה למדנו שכל העניין בסיפור יציאת מצרים הוא לתת שבח והודאה ולהכיר טובה להשי"ת על החסדים הגדולים והרחמים המרובים שהרעיף עלינו באותו העת, ועניין זה לא התפרש כל כך בסיפור יציאת מצרים שבחומש שמות, שלא באה התורה שם לתת שבח והודאה אלא לספר דברים כהווייתן, גופא דעובדא היכי הוי.

אך שונה הדבר בסיפור יציאת מצרים שבפרשת הביכורים, שכל עיקרה לא נשנית שם אלא בכדי להודות ולהלל להקב"ה על רוב רחמיו וחסדיו שעשה עמנו, ולהביע את רגשי הכרת הטוב הגואים בתוכנו, וכדרך שנאמר שם בתחילת העניין (דברים כו, ג) "ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו", ומפרש רש"י על אתר (על פי הספרי) "ואמרת אליו - שאינך כפוי טובה".

ומאחר שעיקר מצוות הסיפור בליל פסח הוא בכדי שנכיר בטובות שעשה עמנו הבורא יתברך שמו ונודה לו עליהם בכל לב ובכל נפש, כמו שביאר היטב רבינו המהר"ל זי"ע, על כן התקינו לנו חז"ל לספר את סיפור יציאת מצרים מתוך פרשת הביכורים דייקא, אף על פי שהוא בקיצור גדול, היות שכל עניינה הוא הכרת הטוב והודאה להשי"ת. ורק לאחר שכבר נעורר את לבבנו להודות להשי"ת על כל הטובה והחסדים שגמל עלינו, אז נהיה רשאים לספר גם מתוך הפרשיות שבחומש שמות, היות שאנו כבר יודעים לספר את הסיפור מתוך שבח והכרת הטוב ולא כסיפור דברים בעלמא.

זהו אם כן הטעם שבעל ההגדה מייסד את עיקר הסיפור על הפסוקים של פרשת הביכורים, 'ארמי אוכד אבי וירד מצרימה וכו', ורק לאחר מכן מרחיב לדרוש ולבאר את הפסוקים האלה מתוך המקראות שבסדר שמות, וכל המתבונן מעט בסדר ההגדה יראה שכן הוא (ראה בהערה דלעיל).

כל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח

סמך נפלא לדברינו אלה אנו מוצאים בדברי הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ד), שכותב אף הוא בחובת סיפור יציאת מצרים על יסוד דברי המשנה דלעיל (פסחים קטז): "צריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח וכו', והוא שידרוש מארמי אוכד אבי עד שיגמור כל הפרשה", וכוונתו אכן לפסוקים שבפרשת הביכורים, אלא שלבסוף מוסיף הרמב"ם ומסיים בזה הלשון: "וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח".

ויש לדקדק בלשונו, מדוע כתב הרמב"ם 'וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח', ולא נקט הלשון הרגיל של 'כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח', אלא וודאי שדבר זה נתכוון הרמב"ם להשמיענו, שכאשר האיש הישראלי בא לספר ביציאת מצרים הריהו צריך לדרשה מתוך

פרשת הביכורים דייקא, כי פרשה זו של ביכורים איננה סיפור בלבד אלא הוא סיפור יציאת מצרים בדרך של הודאה והכרת הטוב, ועל כן נקט הרמב"ם את הלשון של כל המרבה בדרש פרשה זו הרי זה משובח, כי כל עיקרה של פרשת הביכורים הוא הכרת הטוב והודאה ומתוך כך תבוא לספר ביציאת מצרים¹.

יראה את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים

מעֵתָה יישפך אור חדש בביאור לשון המשנה במסכת פסחים (קטז:), "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שנאמר (שמות יג, ח) 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים'". ומן הסיפא של המימרא אתה בא להבין את הרישא, כלומר, מחובת האדם לראות את עצמו כאילו הוא גופא יצא ממצרים, בכדי שיוכל לקיים כראוי וכנכון את המצוה של 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמור'.

המעֵם לזה הוא פשוט ביותר, כי מטבע האדם להכיר טובה למי שהיטיב עמו בעת צרתו הרבה יותר ממה שהוא מכיר טובה למי שעזר לאבותיו בעת

הערות והוספות

לבבו בדברי פיהו ולחשוב כי הכל הגיע אליו מאת אדון העולם, ויספר חסדיו יתברך עליו ועל כל עם ישראל דרך כלל, ועל כן מתחיל בענין יעקב אבינו שחלצו האל-ל מיד לבן וענין עבודת המצריים בנו והצילנו הוא ברוך הוא מידם, ואחר השבח מבקש מלפניו להתמיד הברכה עליו, ומתוך התעוררות נפשו בשבח השם ובטובו זוכה ומתברכת ארצו, ועל כן ציונו ברוך הוא על זה כי חפץ חסד הוא.

1. בנותן טעם לשבח להביא את דברי **ספר החינוך** שכתב לבאר את טעם מצוה זו (מצוה תרו - מצות קריאה על הביכורים), וגם משם סמך גדול וחיוזוק ליסודי דברינו, וזה לשונו: משרשי המצוה, לפי שהאדם מעורר מחשבותיו ומצייר בלבבו האמת בכח דברי פיו, על כן בהיטיב אליו השם ברוך הוא ובברכו אותו ואת אדמתו לעשות פירות, זוכה להביאם לבית אלקינו, ראוי לו לעורר

דחקם, ולא מחמת שמזלזל בחשיבות העזרה אלא שסוף כל סוף האדם קרוב אצל עצמו וקשה לו להרגיש הרגש של הכרת הטוב כלפי מקרה שלא חווה על בשרו, ועל אחת כמה וכמה שקשה לו להרגיש הכרת הטוב למי שעזר לאבות אבותיו לפני שנות דור.

לְפִיכָךְ באו חכמינו ז"ל ואמרו שחייב אדם לראות כאילו הוא עצמו יצא ממצרים, כי לאחר שירגיש האדם בנפשו את הרגשת הישועה והרווחה של היציאה מן השעבוד הנורא במצרים, ממילא יעלו על גדות לבו רגשי הכרת הטוב להקב"ה שהיטיב לו בעצמו והוציאנו ממצרים, ואז יוכל לקיים בשלימות את מצוות 'והגדת לבנך', מתוך שבח והודאה לבורא כל העולמים על כל הטוב שהיטיב עמנו בהוציאנו מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה ולא כסיפור דברים בעלמא¹.

עניין זה ניכר ביותר בברכה הנאמרת בליל פסח לאחר אמירת ההגדה, שאנו מברכים "ברוך אתה ה', אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים וכו'", והוא שונה בתכלית משאר כל ברכות הזמן שאנו מזכירים בו את עניין יציאת מצרים, כי בדרך כלל הנוסח בברכות הוא רק 'זכר ליציאת מצרים', ואילו כאן אנו אומרים 'אשר גאלנו ממצרים', כלומר, שלא די לנו לעשות את חג הפסח שיהיה זכר ליציאת מצרים, אלא אנו צריכים להרגיש בנפשנו ממש כאילו ואנו עצמנו נגאלנו משם, ומבשרי אחזה.

הערות והוספות

¹הדברי חיים' מצאנו ז"ע בשם זקנו בעל ה'חכם צבי' ז"ע, שכל מקום שכתבו חז"ל הלשון 'חייב' כוונתם לחיוב עד כדי מסירות נפש ממש.

ז. מה שאמרו חז"ל 'חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים', אינה לא מליצה ולא משל, אלא הוא חיוב גמור בכל התוקף, כידוע ממרן הרה"ק בעל

אפילו כולנו חכמים מצוה עלינו לספר

באופן מיוחד מדגיש בעל ההגדה את הענין הזה בפיסקא 'עבדים היינו', קודם כל הוא מסביר לנו בבאר היטב כי לא רק את אבותינו גאל ממצרים, אלא גם אנו בכלל הנס היינו, כי 'אילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים'. שמע מינה, שאין המדובר כאן באיזה נס רחוק שהתרחש לאבותינו בימי קדם, אלא זהו נס פרטי שנוגע לכל אחד ואחד בפרטיות עד לעצם היום הזה ממש, כי אילולא אותו הנס גם אנו היינו משועבדים בארץ מצרים עד עצם היום הזה.

לאחר ההבנה הזאת ממשיך בעל ההגדה ואומר: 'ואפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו זקנים, כולנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים'. שכן לאחר שכבר ידענו כי גם לנו חלק ונחלה בנס הגדול של יציאת מצרים, לא נבוא חלילה לספר את סיפור יציאת מצרים כסיפור דברים בעלמא על מקרים שאירעו בזמנים קדמונים, אלא יהיה הסיפור בחיות ובהתלהבות, מתוך הרגשים עזים של שבח והודאה על הנסים והנפלאות שעשה לנו בעצמנו ביציאת מצרים.

ולבן הטעים בעל ההגדה בלשונו ואמר, שאפילו כולנו חכמים ונבונים מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. כי אילו עניין סיפור יציאת מצרים היה רק לשם ידיעה בעלמא, שנדע ונכיר את המאורעות שאירעו באותם הימים, היה מקום לומר שהחכמים ויודעי התורה יהיו פטורים מלספר, שהלא הם יודעים ומכירים את כל המקראות ומדרשי חז"ל העוסקים במעשה יציאת מצרים, מה יתן להם ומה יוסיף להם הסיפור בליל פסח בעניינים שהם כבר יודעים ממילא.

אבל מאחר שכל התכלית של הסיפור הוא בכדי לעורר את ההרגשים בליל הפסח, להלהיב את הנפשות באהבה ותענוגים עד שתעלה מאליה השבח וההודאה להבורא יתברך שמו, אזי "אפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו

זקנים, כולנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, כי גם החכמים והנבונים בכלל הנס היו, ואף הם מחויבים כשאר כל ישראל להודות ולהלל למי שעשה להם את כל הנסים האלה ולהכיר לו טובה עליהם.⁷

טבע הבריות לחזור תמיד על המאורעות הכבירות

אם נתבונן קצת נראה שזהו באמת טבע העולם, וכל מי שעבר עליו איזה מאורע היוצא מדרך הרגיל, בפרט אם במהלכה אירעו לו נסים ונפלאות כגון שניצל ממוות לחיים או כל כיוצא בזה, כל ימי חייו יהיו המאורעות האלו חקוקים על לוח ליבו ולא ימוש ממנו, בפרט בהגיע היום בשנה והמועד שבו אירע לו הנס, אז יתעוררו בקרבו זכר המאורעות האלו עד שבעיני רוחו יראה אותם כאילו והם מתרחשים ברגע זה ממש, הוא לא יסתפק בהרגש הפנימי בלבד, אלא יאסוף את אנשי ביתו וכל אוהביו ויספר להם את הנסים והנפלאות שעשה עמו השי"ת באותו העת, אף על פי שלא נתחדש אצלו שום דבר מאותו הזמן שבו אירעו.

באותו המידה צריך כל אחד ואחד מישראל להרגיש בנפשו כאילו הוא עצמו היה משועבד בגלות מצרים עד שבא השי"ת וברוב רחמיו וחסדיו גאל אותו משם, וכאשר יפעל האדם בנפשו להגיע לידי הרגשה זו, אזי בהגיע הזמן הגדול והקדוש של חג הפסח יתעוררו בקרבו כמאליו רשפי אש קודש ולהבת שלהבת של רגשי הכרת הטוב, עד שלא יוכל לכלוא את פיו מלהודות ולהלל בתוך קהל ועדה למי שעשה לו את כל הנסים האלה.⁸

הערות והוספות

7. וראה בספר 'שפתי חיים' להגאון הצדיק רבי חיים פרידלנדר זצ"ל שהרחיב בעניין זה.
 8. במאמר המוסגר י"אמר, כי לעולם מחויבים אנו להודות להשי"ת עשרות מונים יותר מאותו הדור שהיו

לא בכדי נחלקו התנאים הקדושים במניין המכות שלקו המצרים, כמה לקו בתוך מצרים וכמה לקו על הים (מכילתא פרשת בשלח פרשה ו' - והובא בהגדה), רבי יוסי הגלילי אומר, במצרים לקו עשר מכות ועל הים חמישים, רבי אליעזר אומר, כל מכה במצרים עשויה הייתה מארבע מכות ועל הים לקו במאתיים מכות, ורבי עקיבא עוד הוסיף מכה על מכתם באמרו שבמצרים לקו חמשים מכות ועל הים מאתיים וחמישים. וצריך לדעת, מאי נפקא מינה בעבורנו כמה מכות לקו המצרים, העיקר שלבסוף באו על עונשם הראוי.

אלא העניין הוא כפי שביארנו, שמי שעבר בעצמו מאורע כביר ונורא, הריהו כל ימיו מחשב את המאורע שעבר עליו לפרטים ולפרטי פרטים, על כל פרט שאירע באותו הזמן הריהו מדייק בו אם כך היה או כך. ואפשר לומר שהתנאים הקדושים חיו את המאורעות של יציאת מצרים כאילו והם עצמם יצאו משם, ועל כן היו מדקדקים ביותר בסיפור יציאת מצרים עד שדרשו מן הפסוקים לדעת בדיוק נמרץ כמה וכמה מכות ספגו מצרים, ועל ידי כך היו יודעים להכיר טובה להשי"ת כראוי, להללו ולשבחו ולספר הודו.

משה רבינו נוטל רשות ממיטיבו לרדת למצרים

ובל מי שעניי שכל לו, יראה מיד שמדה זו של הכרת הטוב הינה בריח התיכון ועוברת כחוט השני בכל השתלשלות המאורעות של יציאת מצרים, אך

הערות והוספות

במצרים, כי אם אותו הדור שהיו כל ימי חייהם משועבדים בגוף ובנפש לפרעה במצרים הודו ושבחו להקב"ה על החסדים שעשה עמם, קל וחומר בן בנו של קל וחומר שאנחנו שלא נולדנו כעבדים נרצעים, כבר משחר טל ילדותינו זכינו להתגדל בבתים המלאים כל טוב וללמוד תורה בקדושה ובטהרה, בוודאי שאנו צריכים להודות על שהוציאנו ממצרים מבית עבדים.

כעבדים נרצעים, כבר משחר טל ילדותינו זכינו להתגדל בבתים המלאים כל טוב וללמוד תורה בקדושה ובטהרה, בוודאי שאנו צריכים להודות על שהוציאנו ממצרים מבית עבדים.

לא רק הכרת הטוב אל הקב"ה בלבד, אלא ענין הכרת הטוב בכלליות, כלפי כל נברא ויצור נוצר שהיטיב לנו ביום מן הימים, וכפי שיתבאר בהמשך הדברים ששני הענינים חד הם וממקור אחד יהלכון.

בידוע, המאורע הראשון שבו החלה כל ההשתלשלות של יציאת מצרים היה מעמד הסנה, משה רבינו היה רועה את צאן חותנו יתרו כהן מדין, ולפתע הוא רואה מראה פלא, סנה בוער באש ואיננו אוכל, משה רבינו התקרב לראות את המראה הנפלא הזה, באותה שעה התגלה אליו הקב"ה מתוך האש, וציווה אותו לשוב מצרימה להיות השליח הנאמן להוציא את בני ישראל מארץ מצרים, לאחר דין ודברים התרצה משה רבינו לקבל עליו את השליחות הגדולה, אלא שתנאי התנה עם הקב"ה, קודם כל צריך הוא להימלך וליטול רשות מיתרו חותנו ורק לאחר מכן יהיה מוכן ומזומן לרדת למצרים.

ההנהגה הזאת של משה רבינו נפלאה מאתנו להבין ונשגבה מבינתנו, הקב"ה בכבודו ובעצמו מתגלה אליו בגילוי נורא ונפלא ומוסר לו את דברו בידו, מדוע לא נחפז משה לרדת למצרים תיכף ומיד, הקב"ה ממתין לו שיעשה שליחותו והוא פונה תחילה לחותנו שהיה כהן מדין ומפטם עגלים לעבודה זרה, היתכן כזאת, אתמהה?!

אלא אמרו רבותינו (שמות רבה ד, ב), שהיה משה רבינו טוען אל הקב"ה ואומר, יתרו חותני קיבלני אליו ופתח בפני את דלתי ביתו, הוא נוהג בי כבוד כאילו הייתי בנו ממש ובשר מבשרו, והלא מי שפותח פתח לחבירו את נפשו הוא חייב לו, כיצד אם כן אוכל ללכת ממנו מבלי ליטול ממנו רשות תחילה.

הערות והוספות

אשר במצרים ואראה העודם חיים ויאמר יתרו למשה לך לשלום, ופירש רש"י, "וישב אל יתר חתנו - ליטול רשות".

י. וכן נראה מפורש מן הפסוקים, דכתיב (שמות ד, יח), "וילך משה וישב אל יתר חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי

מבאן אנו רואים עד היכן מגעת מדה זו של הכרת הטוב, שאפילו בשעה שהקב"ה בעצמו המתין למשה רבינו שיקיים את דבר שליחותו ולהושיע את ישראל מארץ מצרים, מכל מקום לא הלך משה עד שנטל את רשות מיטיבו.

ויט אהרן את ידו על מימי מצרים

שוב מצאנו גם בהמשך הדברים, כאשר כבר הגיע העת להכות את מצרים במכות גדולות ונאמנות, ועל פי הרוב היה שולח הקב"ה את משה רבינו שהוא יהיה השליח להוציא את המכות מן הכח אל הפועל, אולם דווקא במכות הראשונות, דם וצפרדע שבאו מן המים, וכנים שבא מן העפר, שינה הקב"ה מן הסדר ושולח את אהרן שהוא יהיה המוציא לאור של אלו המכות.

וביארו המדרשים את טעם השינוי במכות הראשונות, היות שלא חפץ הקב"ה להלקות את המים והעפר על ידי משה רבינו, כיוון שמחויב להם בהכרת הטוב. המים היטיבו לו בשחר טל ילדותו, כאשר פרעה גזר את הגזרה של 'כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו', הלכה אמו והניחתו בתוך התיבה על פני היאור ועל ידי זה ניצל ממוות. כך גם זכה לטובה גדולה מן העפר, שלאחר שהבחין משה רבינו במצרי המכה לאיש עברי מאחיו, הרגו משה רבינו והטמין את נבלתו בתוך העפר שלא יתוודע לרשות. ואם כן אין זה נאה שמשה רבינו ישיב רעה למים ולעפר תחת הטובה שגמלו אתו ביום צרתו.

החידוש הוא, שאנו מוצאים כאן מדריגה של הכרת הטוב אפילו לדבר שהוא דומם, שהרי המים והעפר אין להם שום חיות או שכל כלשהו, ואפילו הכי לא הניח הקב"ה להכותם על ידי מי שנהנה מהם בטובת הנאה, והוא כדרך שאמרו בגמרא (בבא קמא צב:), 'בירא דשתית מיניה לא תשדי ביה קלא', כלומר, בור ששתית ממנו ונהנית ממימיו אל תגמול עמו רעה להשליך אבן אל תוכו.

לא ידע את יוסף - לא ידעתי את ה'

פרעה לעומת זה היה ההיפך הגמור של משה רבינו, כי אם אצל משה מצאנו הזהירות המופלגת להכיר טובה אפילו לדומם שביום מן הימים פעלו איזה טובה בעדו, הרי שכנגד זה לא מצאנו כפוי טובה כמו פרעה הרשע, שהלוא יוסף הצדיק הציל את כל ארץ מצרים ואת כל מלכותו של פרעה מחרפת רעב, בשבע שנות השובע מילא אסמים אדירים בדגן ובתבואה עד אין מספר, בהם היה מכלכל את כל ארץ מצרים בשנות הרעב, ודבר זה ברור שאילולא מפעלותיו של יוסף היו כל בני ארץ מצרים גוועים ברעב.

אולם בו ברגע שנסתלק יוסף הצדיק וכל אחיו מן העולם, שכח פרעה מן הטובה המרובה שהיטיב בעבורו, ותיכף 'ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף' (שמות א, ח), ואמרו בגמרא (עירובין נג. לאחד הדעות), שאין המדובר כאן במלך חדש ממש, אלא זהו אותו פרעה מלך מצרים שלאחר מיתת יוסף עשה את עצמו כאילו לא הכירו מעולם ופטר את עצמו מכל חיוב הכרת הטובה, ולא זו בלבד, אלא באותה שעה עמד לחדש גזירות רעות על עמו של יוסף והחל להשתעבד בהם בשעבוד הנורא עלי אדמות.

מכאן אמרו רבותינו (ראה שמות רבה א, ח), שהכופר בטובתו של חברו סופו לכפור בטובתו של הקב"ה, כל כך גרועה מדה זו של כפיות טובה, אפילו בטובתו של בשר ודם, כי הלקוי במידה זו סופו להיות כופר גם בטובתו של הקב"ה רח"ל, כי כן מצאנו אצל פרעה, שקודם הכחיש בטובה שהיטיב עמו יוסף הצדיק, עד שהלך מדחי אל דחי והגיע למצב שבו העיז את פניו כנגד השי"ת בכבודו ובעצמו וכבר אמר 'לא ידעתי את ה'".

הערות והוספות

יא. וראה מה שכתב בספר 'יערות דבש' (חלק ראשון - דרוש טו) להגה"ק הרבי ר' יהונתן אייבשיץ ז"ע וזה לשונו: ובאמת אילו בני אדם אינם כפויי טובה, לא היה עולה בלבם

על פי זה נוכל ליישב את הקושיה הידועה, מפני מה נענשו מצרים על שהשתעבדו בבני ישראל, הלא זה היה על פי ציווי הקב"ה, כמו שאמר לאברהם אבינו (בראשית טו, יג) "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה", ומה אם כן רוצים מחיי המצרים הלא הם עשו בכך את רצון השי"ת. והרמב"ם תירץ (הלכות תשובה ו, ה), שהקב"ה רק אמר שבני ישראל יהיו עבדים, אבל לא ציווה לשום אומה פלונית שהם יהיו המשעבדים, אלא מצרים בחרו בזאת על דעת עצמם, לפיכך היו ראויים לכל עונש.

אלא שעדיין יש מקום להקשות, הלא סוף כל סוף היה רצון הבורא שתבוא אומה ותשתעבד בבני ישראל, ומאחר שהם קיימו את הרצון הזה מדוע היה להם ללקות בעונשים כה קשים ומרים, אפס כי על פי דברינו מובן מאד, כי על אף שהיה רצון ה' שתבוא אומה להשתעבד בהם, אבל למצרים היה

הערות והוספות

ולמחר לא ידע את ה', והיינו כמו שכתבתי, כיון דהיה כפוי טובה כל כך ועשה עצמו כאילו לא ידע את יוסף, מה שהיה מחיה ממש כל מצרים, ולולי הוא, כבר ספו תמו בזלעפות רעב, וקיבץ כל כסף העולה למצרים, והוא כפוי טובה לעשות עצמו כלא ידע, ואם כן המדה הרעה הזו, תגרום שסופו יכפור בה' ולא יכיר כי ממנו כל החסדים, היותו כפוי טובה וישכח עושהו, ויאמר 'לי יאורי ואני עשיתי' (יחזקאל כט, ג), ואתי שפיר דלבסוף אמר 'מי ה' אשר אשמע בקולו' (שמות ה, ב). וכן אורחות כל הולכי עקלקלות שסופם לכפור בה'.

לעשות דבר רע כמו שכתבתי לעיל, הוא אשר נתן לו בגד, איך יגמול למולו להמרות דבריו מבלי לעשות ציצית כראוי, וכן בכל דברים, אם אין אדם כפוי טובה לא יעבור בקל מצות ה', כי איך יעשה תחבולות רשע, ה' חונן בחמלתו הרבה ליתן לו דעה ובינה, ואיך יגמול שבדיעה שחנן לו יחשוב מחשבת רשע, ה' נתן לו לשון מדברת ואמירה נעימה, איך יגמול לדבר דברים אשר לא כדת ליצנות, לשון הרע, שקר, חנופה, נבול פה, מסירה, וכדומה. ולכן הנזהר מבלי להיות כפוי טובה, לא במהרה יחטא.

וזהו כוונת המדרש (שמו"ר פ"א-ח) 'אשר לא ידע את יוסף, היום לא ידע את יוסף

אסור הדבר בתכלית האיסור, הואיל שהם מחויבים הכרת הטוב ליוסף הצדיק שהציל אותם מחרפת הרעב. ומאחר שכפרו בטובה הזאת הגיע להם להיענש כגמולם בראשם^{יב}.

הכרת הטוב על כל פרט ופרט

לימוד גדול אנו למדים מכל הדברים האלה, ומהם ניקח מוסר השכל ולקח לעבודת השי"ת, לדעת ולהבין את ערכה ומעלתה של מידת הכרת הטוב, זאת למרות שבשכל של בשר ודם אולי יראה דבר זה כדבר של מה בכך, אבל אנו כבר למדנו מדברי רבותינו שהוא מן הדברים העומדים ברומ של עולם ללא שום גוזמא כלל, שכן מי שלקוי במדה זו עלול להגיע במהרה עד לכפירה בעיקר רח"ל, וכמו שביארנו, שראשית נפילת מצרים הייתה על ידי שלא השכילו להכיר טובה למי שהיטיב עבורם.

ובאמת אנו רואים כמה וכמה עניינים ומצוות בתורה הקדושה שלא באו אלא מחמת חובת הכרת הטוב, כגון המצווה להשליך את בשר הטריפה לכלבים, ששורש טעמו הוא הכרת הטוב לכלבים, כדאיתא במדרש (שמות רבה משפטים לא, ט): "אמר הקדוש ברוך הוא, חייבים אתם לכלבים, שבשעה שהרגתי בכורי מצרים והיו המצריים יושבין כל הלילה וקוברין מתיהם והכלבים נובחין להם ולישראל אינן נובחין, שנאמר (שמות יא, ז) 'ולכל בני

הערות והוספות

לפרעה שיעלה נילוס לרגליו, ויוסף היה מלך כמה שנים והחיים בהנהגתו ובימין צדקו וכולם עבדיו. והם כבשו לעבדים לבני יעקב ויוסף וימרו את חייהם ומשום הכי לקן.

יב. בסגנון זה כתב רבינו החיד"א ז"ל בספר 'יוסף תהלות' על תהלים (עו), וזה לשונו: ואפשר לומר וכו', פשוט דלקו המצריים שהיו כפויי טובה, שבעבור יעקב אבינו ע"ה נסתלק הרעב ובירך

ישראל לא יחרץ כלב לשוננו, לפיכך אתם חייבים לכלבים שנאמר (שמות כב, ל) 'לכלב תשליכון אותו'.

כיוצא בזה אנו מוצאים גם במצוות פדיון פטר חמור, שהטילה התורה קדושה על בכורי החמורים ואסרה להשתמש בהם, אלא אם כן נותן הבעלים שה לכהן ופודה את החמור, וכתב רש"י (שמות יג, יג ד"ה 'פטר חמר'), שהטעם שזכו החמורים לקדושה יותר משאר הבהמות הטמאות, הוא מחמת שבשעה שיצאו בני ישראל מארץ מצרים ונטלו עמם אוצרות זהב וכסף לרוב, היטו החמורים את גבם לשאת את המשא הכבד הזה, על כן בשכר זה חל עליהם קדושת פטר חמור.

אך יתירה על כך, אנו מוצאים בתורה הקדושה שלא רק על טובה צרופה ומזוקקת אנו חייבים להכיר טובה, אלא אפילו על איזה טובה מועטת שבאה מתוך רעה גדולה, גם על טובה כזאת שייך המידה של הכרת הטוב, ודוגמא לזה הוא מה שאמרה התורה (דברים כג, ח) 'לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו', והוא מבהיל הרעיון ממש, שהרי מיום בריאת העולם לא קמה אומה כזאת כמצרים שהשתעבדו בבני ישראל מאתיים ועשר שנים באופן נורא שכזה, אבל היות שסוף כל סוף היה לנו איזה טובה מהם, על ידי מה שנתנו לנו אכסניה והחזיקו אותנו בארצם, אסור לנו לתעב אותם, נורא נוראות.

מה שאין כן בבני עמון ומואב מצאנו את ההיפך, הם אסורים לבוא בקהל ה', הטעם לזה מגלה התורה הקדושה בעצמה (דברים כג, ה), 'על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים'. חומר העניין מבואר במדרש (ויקרא רבה בהר לד, ח), שאף על פי שלא היינו צריכים להגיע ללחם ומים, שהרי כל שנות ישראל במדבר ניזונים היו בלחם מן השמים ומבארה של מרים, אולם היות שלא נהגו בנו מנהג דרך ארץ להוציא לחם ומים לבאים מן הדרך, לפיכך אסור לנו להכיר להם טובה באיזה אופן שהוא ואסורים לבוא בקהל ה'.

מצד הכרת הטוב שומה עלינו לעבוד את ה'

ובאמת אמרו, שהמשלים את עצמו במידה נאה זו של הכרת הטוב, אזי לא רק רוח הבריות נוחה הימנו, אלא גם רוח המקום, שכן תכונה זו של הכרת הטוב מונעת את האדם מלחטוא לפני השי"ת, הלא הקב"ה זן ומפרנס את כל העולם כולו ומקיים את הבריאה בכל רגע ורגע, וכיצד זה נוכל לחטוא כנגד מי שמיטיב עמנו בכל עת ועונה, ונמצא האדם נשמר מן החטא לא מחמת יראת העונש, אלא כי מתבייש לכפור בטובתו של הקב"ה.

בהדברים האלה כתב רבינו ה'אבן עזרא' בפרשת יתרו (שמות כ, א), שם בא לבאר את התשובות שמסר משה רבינו על שאלת הבן המופיע בתורה (דברים ו, ט), "כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם". הבן מבקש לדעת מדוע דווקא בני ישראל מחויבים לשמור את חוקות התורה, הלא הרבה אומות בעולם שגם המה יצירי כפיו של הקב"ה, ובמה אנו שונים מהם שהם פטורים מלקיים את התורה והמצוות ואנו חייבים בהם.

על שאלה זו עונה משה רבינו כמה תשובות, אולם תשובה אחת נוגעת לענייננו (שם, כא), "ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה". כלומר, ענה לבנך סברה פשוטה ביותר, עצם הדבר שהיינו משועבדים בבית עבדים והקב"ה הוציאנו משם, כבר מחייבת אותנו להכיר לו טובה על כך ולשמוע בקול דברו אפילו כאשר איננו מבינים את טעמי דבריו.

בדרך זה ממשיך ה'אבן עזרא' ומבאר את הדיבור הראשון שדיבר הקב"ה במעמד הר סיני, והוא הדיבור של "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" (שמות כ, ב-ג). וקשה, מדוע נקט הקב"ה את עובדת יציאת מצרים שהוא נס קטן בלבד לערך

הנס הגדול והמופלא של בריאת שמים וארץ, לכאורה היה צריך לומר 'אנכי ה' אלקיך אשר בראתי שמים וארץ'.

אלא וודאי את זאת רצה להשמיענו, שאם יבוא אחד ויתמה מדוע צריכים בני ישראל לקיים את התורה והמצוות יותר משאר האומות, תענה ותאמר לו שזהו סברא פשוטה ביותר, כי רק אותנו הוציא הקב"ה מארץ מצרים ורק אותנו גאל מבית עבדים, והוא דבר שלא עשה לשום עם ולשון, על זה לבד מחויבים אנחנו לשמוע בקולו הרבה יותר משאר האומות, ולכן תיכף כדיבור הראשון הזכיר הקב"ה את עניין יציאת מצרים בדווקא, כי דבר זה עשה רק לישראל ועל כן מחויבים הם תמיד להכיר טובה על כך וללכת בדרכיו.

אילו היה שם לא היה נגאל

על פי האמור כאן נוכל להבין את פשר התשובה שעונים לבן הרשע, דהנה הבן הרשע שואל 'מה העבודה הזאת לכם', ומדייקים בלשונו שנתכוון לומר 'לכם ולא לו', 'ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר, ואף אתה הקהה את שניו ואמור לו, 'בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים', לי ולא לו, אילו היה שם לא היה נגאל". וצריך להבין את פשר חריפות התשובה שעונים לו, קודם כל, מדוע אומרים לו שאילו היה שם לא היה נגאל, ושנית, היכן אנו רואים בדבריו שכפר בעיקר.

אלא אם אותו רשע אינו מבין בעצמו עניין פשוט כל כך של הכרת הטוב למי שהוציאו מבית עבדים ואינו מוכן לקבל את תורותיו ומצוותיו, אזי מה בצע להוציאו ממצרים, טוב לו שלא היה נגאל, הן בלאו הכי אינו מסוגל להכיר טובה למי שעשה לו את כל אלה. ואם הוא באמת מאלו שאינם יודעים להכיר טובה למי שהיטיב עבורו ועשה עמו צדקה וחסד, הריהו כאילו כפר בעיקר, שהלא כל הכופר בטובתו של חברו סופו לכפור בטובתו של הקב"ה, ועל אחת כמה וכמה אותו רשע שכופר בטובתו של הקב"ה בעצמו.

חג הפסח הוא זמן של הודאה כללית

היוצא מתוך הדברים האלו, שעיקרה ומהותה של חג הפסח הוא לחזק בנפשותינו את הכרת הטובה להקב"ה, להודות לו ולשבח על גודל החסדים שגמל עמנו בימים ההם בזמן הזה, ועל הרחמים המרובים שהתגוללו עלינו, עם קדושו, בעת צאתנו מארץ מצרים, ובכלל זה שלא יספר האדם את מעשה וסיפור יציאת מצרים כמעשה קוף בעלמא, אלא יתבונן היטב במה שמשפר, עד כדי כך שיראה את עצמו משועבד בארץ מצרים ובא הקב"ה וגואלו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה, וכאשר יתבונן באופן הזה אזי ממילא יעלו ויבוא בקרבו הרגשים נפלאים של שבח והודאה להשי"ת, עד שלא יוכל לכלוא אותם בקרבו ויעלו על גדותם.

ובאמת יש לומר, שחג הפסח אינו רק עניין של הודאה על הנסים שנעשו לנו בימים האלה של יציאת מצרים, אלא שראוי האי שעתא לעורר את הלב ולהתבונן על כל החסדים והרחמים שמקיפים אותנו בכל ימי חייו עלי אדמות, ואם כי בימים כתיקונם עסוקים האנשים זה בכה וזה בכה עד שכמעט ולא נותר הפנאי בידם להתבונן בחסדי ה' כי לא תמנו, אבל לעת הזאת, כאשר כל אחד ואחד מישראל בלאו הכי מתעסק בשבח והודאה, כבר יעמוד להתבונן גם בכל הרחמים והחסדים שבאו עליו מעודו ויודה להשי"ת גם עליהם כפי הראוי".

הערות והוספות

הכתוב 'הגדת לבנך ביום ההוא וגו'', ועל זה בא עלינו המצוה של סיפור יציאת מצרים בכל שנה ושנה ובכל דור ודור בליל פסח, כי בזכות זה הקב"ה יפרוש כנפיו תמיד עלינו להציל אותנו בכל המקומות ובכל הדרכים ויעשה לנו נסים ונפלאות.

יג. ראה מה שכתב בענין זה בספר 'קב הישר' (פרק ז) וזה לשונו: ודע לך כי מצות עשה מן התורה להיות לכל אחד מישראל לזכרון תמיד כל ימי חייו הנסים שעשה הקב"ה לאבותינו ולנו, ובהגיע יום זה מחויב לספר חסדי ה' לבניו כמו שאמר

עבודה זו אינה מן הקשה שבמקדש, שכן אם אך יתבונן האדם ולו במעט, מיד יגלה כמה רחמים וחסדים מקיפים ומסובכים אותו בכל הזמנים והתקופות, ואין כוונתנו דווקא על הנסים הגלויים שכל אחד רואה בעין שיד ההשגחה הייתה כאן, אלא גם על הנסים והנפלאות ורחמים והחסדים שמתרחשים עם כל אחד ואחד מאתנו על כל צעד ושעל, כל אחד מוקף כל היום כולו בחסדים ורחמים גלויים ונסתרים, על כל אלה מחויב להודות לבורא העולם שמנהיג את עולמו בטובו ושומר על כל בריה ובריה בכל רגע ובכל שעה.

פסח על שום שפסח על בתי אבותינו

כל השם וכל המהות של חג הפסח מורה על ההתבוננות וההכרה בחסדים והרחמים שהקב"ה עושה עמנו בכל עת, דהנה השם 'פסח' הוא על שם קרבן הפסח שאנו אוכלים בליל התקדש החג, ומדוע נקרא הקרבן דווקא בשם הזה, על כך עונה התורה הקדושה, (שמות יב, כו) "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם, ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל". כלומר, הקרבן הזה הוא זכר לנס הפסיחה והדילוג, שבשעה שעבר הקב"ה בכל בתי ארץ מצרים לנגוף את בכוריהם, דילג ופסח מעל בתי בני ישראל והיו נפשותיהם להם לשלל.

אלא שיש כאן איזה פליאה, הלא כל מהלך השתלשלות יציאת מצרים הייתה רצופה בנסים ונפלאות עד אין חקר, ומדוע ראו לנכון לקבוע זכר וקרבן רק על שם נס הפסיחה והדילוג, ובפרט שהנס הזה לא היה בדרך של השפעת חסד בפועל ממש, אלא עיקר הנס היה על ידי מניעת הרע, דהיינו שעיקב הקב"ה את המשחית מלבוא אל בתיהם, אבל לא נוסף להם לישראל זה עתה שום השפעה חדשה של טובה וחסד.

אך ביותר צריכים אנו להבין, מדוע מכל השמות והכינויים של החג הזה בחרו חז"ל לקרוא דווקא בשם 'חג הפסח', הלא ישנם כמה וכמה שמות לחג, בפרט שהתורה עצמה מכנה את החג הזה בשם 'חג המצות' (שמות כג, טו), ובשל מה ראו חכמינו לשנות מלשון התורה ולקרוא 'חג הפסח'¹⁷.

הודאה להשי"ת שמתחסד עמנו בתמידות

אך לדרכנו אתי שפיר הפלא ופלא, כי אכן באה התורה הקדושה להדגיש דבר זה דייקא, לבל נטעה לחשוב שחסד באופן של מניעת הרע הוא בדרגה פחותה מחסד של קום ועשה, מחשבה זו אינה נכונה, אלא גם חסד כמו זה מקורו טהור מן הקב"ה בעצמו שרחמיו על כל מעשיו ומשפיע עלינו בכל עת ובכל שעה רחמים וחסדים, וחובה עלינו להודות לו עליהם עד כמה שידינו יד כזה מגעת, ואילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו אין אנחנו מספיקים להודות לו אפילו על אחת מאלף אלפי הנסים הטובות והנפלאות שעשה עמנו וגם עושה לנו בכל רגע ורגע.

לא צריך להיות בשביל זה חכם וחרף עד מאד, אלא כל מי שרק יפקח את עיניו, אף אם במקצת, ויתבונן על הקורות סביבו, יבחין מיד עד כמה

הערות והוספות

לפאר ולרומם את שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ב"ה, לפיכך הם מכנים לחג זה בשם 'חג הפסח', כי בשם זה נזכר שבחו של מקום שדילג ופסח עלינו בארץ מצרים והצילנו ממוות לחיים, ע"כ, וראה שם בתוספת ביאור. תירוץ נוסף משמיה דהרה"ק מבארדיטשוב מובא ב'תוספות חדשים' על המשניות (תחילת מסכת פסחים).

יד. בתמיהה זו כבר נתחבטו רבים וטובים, וראה בספר 'קדושת לוי' פרשת בא (ד"ה 'ואמרתם זבח') שגם הוא דן בזה ומיישב על פי דרכו, דהנה הקב"ה אוהב להשתבח ולהתפאר בבני ישראל, ולכן כינה את חג הפסח בשם 'חג המצות', כי בשם זה ניכר ביותר שבחם של ישראל, שמתעסקין עם מצוותיו בשמחה ובחפץ לב. לעומת זה, דרכם של בני ישראל

כל מהלך חייו שלו ושל כל בני ביתו אינם מובנים מאליהם, כל ההלוך ילך הוא מחרוזת אחת של נסים ונפלאות, חסדים ורחמים, בין אם גלויים ובין אם נסתרים.

קרי כמה וכמה מיני סכנות שורצות בכל פינה ופינה, אם זה בגשמיות ואם זה ברוחניות, וב"ה שאנו זוכים למלט את נפשותינו מרובם ככולם, הלא כמה מיני חולאים וייסורים מצויים בעולם שבחסידי שמים אין אנו אפילו יודעים על זה, ואפילו אם כבר פגע באדם איזה דבר שדומה לו בעיניו כאינו טוב, הרי הדברים הטובים שיש לו כנגד זה הם פי כמה וכמה ממה שחסר לו זה עתה, אלא מאי, מדרך האדם שלא להתבונן ולא להחשיב את הטוב התמידי, רק את המגרעות הוא מונה, וממילא אינו מודה על ריבוי הטובה שזוכה לו תדיר^{טו}.

הערות והוספות

ותמצא נחת, ולתועלת העניין סידרנו כאן את עיקרי הדברים בקיצור נמרץ: א. מחמת גודל התאוה לא יסתפק האדם במו שיש לו, וככל שמשגיג יותר את תאוותו כן תגדל השתוקקותו לדבר שלמעלה מזה עד שלא יחשיב כלל את מה שכבר השיג בידו. ב. חסדי הבורא מקיפים את האדם מיום היוולדו כשעדיין אין בו השכל להבינם, והיות שמעולם לא הרגיש את ההעדר של הטובות האלו ואת יתרון האור מן החושך, הריהו מדמה בדעתו שכן הוא סדר העולם ואינו מכיר בטובות האלו אפילו כשמגדיל דעתו. ג. שאין האנשים יודעים שגם היסורים העוברים עליהם הם בכלל הטובות והחסדים ועל כן מתאוננים ומתרעמים עליהם.

טו. בספר 'חובות הלבבות' בשער השני (שער הבחינה - בבאר אופני הבחינה בברואים ורב טוב האלהים עליהם) מבאר בטוב טעם ודעת את הסיבות שמביאים את בני האדם לידי כך שאינם מכירים בחסדי השי"ת התמידיים והמרובים, ומוטל על החכמים שבכל דור ודור לעורר את לב ההמון להתבונן ולהכיר ברוב הטובות האלו, וכשיפקחו את עיניהם להבין יהיה להם מזה שמחה ותענוג גדול ויתחילו להודות ולשבח להקב"ה שעשה להם את כל הטוב הזה.

בתוך הספר מתבארים באריכות גדולה ובמשלים נאים כל הסיבות המונעות מן האדם להכיר בטובות התמידיות שהקב"ה משפיע עלינו בכל רגע ורגע, ראה שם

ולבן העדיפו רבותינו לקרוא לחג הזה בשם 'חג הפסח' דייקא, היות שהשם הזה מורה על חסד שבא באופן של מניעת הרע, ובכדי שנפקח גם אנו את עינינו לראות את הטובות המרובות והרחמים עד אין קץ שהקב"ה משפיע עלינו תמיד על ידי שמסלק מאתנו כל מיני מכשולות ומרעין בישינן על כל צעד ושעל.

כמה מיני צרות ויסורים רח"ל היו יכולים ליפול עלינו ברגע כמימרא אילולא הקב"ה משגיח עלינו בעינא פקחא, הרי כל פעם שיוצאים מן הבית וצריך לעבור במבואות הסוואנות זקוקים לשמירה יתירה שלא להינזק חלילה, וב"ה שהוא וכל בני ביתו יוצאים מן הבית כמה פעמים במשך כל יום וכל אחד חוזר בריא ושלם בכל רמ"ח איבריו ושס"ה גידיו, וכי מילתא דפשיטא הוא.

במו כן בחמלת ה' עלינו יש לכל אחד ואחד די מזונו לאכול וסיפוקו לחיות, הן אמת שפעמים מגיע לנו הפרנסה בצער ולא בנחת, אבל לא מצאנו איש אחד שלא יהיה לו לחם לאכול ומים לשתות, כך גם זוכים אנו ב"ה לראות נחת מן הצאצאים ההולכים בדרכי התורה והיראה מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, וכל הטובות האלו אינם דברים שבאים מאליהם, אלא יש מנהיג לבירה שמסובב את כל הסיבות והכל הם רחמים וחסדים תמידיים.

אין לנו אלא לפקוח את העיניים והלב להתבונן ולראות עד היכן מגיעים רחמי וחמלת ה' עלינו, עד כמה מרובים הם הרחמים והחסדים התמידיים שהקב"ה מקיף אותנו בהם בכל עת ובכל שעה, ומתוך כך נדע להכיר בטובה ולהרבות בשבח והודאה למי שעשה לנו את כל אלה. וכדרך ששורר דוד המלך בתהלים ואמר (ק, א), "מזמור לתודה הריעו לה' כל הארץ", כלומר, חיוב ההודאה הוא לא רק על מי שראה נסים גלויים במו עיניו, אלא 'הריעו להשם כל הארץ', כל אחד ואחד על פני הארץ צריך להודות ולהלל להשי"ת תמיד, שהרי חסדי השי"ת מקיפים אותנו תדיר, חסד א-ל כל היום.

ובאמת אנו מזכירים את החובה הזאת בכל יום תמיד, ולא פעם אחת בלבד, אלא אנו משלשלים אותו בשילוש קדושה בברכת ההודאה שבתפילת 'שמונה עשרה', שהרי אומרים שם, "נודה לך ונספר תהילתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך, ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת, ערב ובקר וצהרים". צריך רק לעורר את הלב ולכוון היטב את פירוש המילות, וכבר יתרונו לבנו בשיר והודאה למלך קל חי וקיים על רוב טובו וחסדו^{טז}.

יעזור השי"ת, שבזכות השבח וההודאה שאנו נותנים לו תמיד וחלילה איננו כפויי טובה, בפרט לעת הזאת של חג הפסח שהוא זמן התעוררות הנסים והנפלאות שנעשו בימים ההם בזמן הזה, נזכה להמשיך עלינו רחמים וחסדים רבים, בבחינת הראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו, וכימי צאתנו מארץ מצרים אראנו נפלאות.

הערות והוספות

להודות לו בעצמו על הטובות שקיבל מאתנו, כמו שכתב ה'אבודרהם' (שמונה עשרה) וזה לשונו: אין דרך העבד להודות לרבו ולומר לו 'אדוני אתה' על ידי שליח, אלא כל אדם צריך לקבל בפיו עול מלכות שמים, ואם יקבל על ידי שליח אינה קבלה גמורה שיוכל להכחיש ולומר לא שלחתי.

טז. אגב מילתא יש לציין, שברכת ההודאה הוא הברכה היחידה שאין שליח הציבור מוציא את הרבים ידי חובתו, אלא כל אחד ואחד צריך לאמרו בפני עצמו, כדאיתא בירושלמי (ברכות פרק א) 'הכל שוחין עם ש"צ בהודאה', והטעם, שאין זה מן הכבוד להודות למלך על ידי שליח, אלא כל אחד ואחד צריך

אחד חכם ואחד רשע

גם הבן הרשע נכלל בין הבנים כי סופו להיות צדיק

ברוך המקום ברוך הוא

בטרם מתחיל בעל ההגדה לספר את כל השתלשלות הענינים של גלות וגאולת מצרים, הריהו מקדים בשבח והודאה להשי"ת, ואומר כי לענין סיפור יציאת מצרים התייחסה התורה הקדושה לארבעה דרגות של בנים, וזה החלו: "ברוך המקום ברוך הוא, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא. כנגד ארבעה בנים דברה תורה, אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול".

לא אחד ולא שנים כבר עמדו ותמהו על מאמר זה, שהרי הניחא השבח וההודאה שנותן בעל ההגדה על מה שזכה לבן חכם, וודאי שכן צריך להיות וזהו מסדר העולם שמי שזכה לבן חכם הריהו שמח בו ומשבח למי שזיכהו לזה, וכמאמר החכם מכל האדם (משלי כג, כד), 'גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם ישמח בו'. אבל מה ראה בעל הגדה לתת שבח והודאה על מי שבחלקו נפל גם הבן הרשע, איזה שבח יש בזה, הלא יולד כסיל לתוגה לו ולא ישמח אבי נבל' (משלי יז, כא), מה מקום לשבח מצא כאן.

בנים אתם לה' אלוקיכם

אלא יש לומר, שבעל ההגדה רצה לנחמנו ולגלות לנו כי למרות שהגדיל הבן הרשע לחטוא ולהרשיע, מכל מקום חזינן שהתורה הקדושה אינה מעלימה עינה ממנו, וגם על שאלותיו של הבן הרשע עונה התורה הקדושה בתשובה ערוכה, ודבר זה מעיד כי עדיין דבוקה נשמתו בעץ החיים ויש לה איזה אחיזה בתורה הקדושה, כי ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא (סנהדרין מד.), ואף על פי שאם נתבונן על הרשע עצמו יראה לנו כי אכן רשע הוא, אולם כאשר נתבונן בכללות נשמות ישראל נגלה כי גם נשמת הרשע נמצא ביניהם, והגם שצריך להקהות את שיניו ולענותו כאילתו, אבל בן בכל מצב שִׁמְצָא בו עדיין בן הוא.

צא וחשוב, הלא בשעה שאמר הקב"ה למשה רבינו מתוך הסנה הבווער באש (שמות ד, כב) 'כה אמר ה' בני בכורי ישראל', עדיין היו ישראל משוקעים במ"ט שערי טומאה של גילולי וערוות מצרים, ואפילו הכי, חיבה יתירה נודעת להם מן המקום וקרא להם בני בכורי ישראל, כי איש ישראל הוא בן חביב למקום כיצד שלא יהיה.

מהגרש"ד פינקוס זצ"ל שמעתי משל נאה ביותר שעל פי זה יובן הדבר היטב, אב שהיו לו כמה בנים, כולם אהובים כולם ברורים וכולם מקשיבים לקולו בכבוד ובמורא, אבל נוסף על אלה היה לו בן אחד שסרר בדרכיו, וכל אימת שהיה בידו לצער את אביו לא היה בוחל בזה, הוא ממש כילה ביגון את כוחו של אביו. באחד הימים פרצה שריפה גדולה בביתם, והיו כל הבנים בסכנה גדולה, משראה האב כי כל ביתו הפכה למאכולת אש שם את נפשו בכפו וחירף את נפשו להיכנס אל תוך כבשן האש והציל משם את כל בניו מן המוות לארץ החיים.

היה שם 'חכם אחד' שפנה אל האב ושאל אותו, איני מבין את פשר הנהגתך, בשלמא מה שהצלת את בניך הטובים והנחמדים, כך צריך להיות, אבל מדוע זה חירפת את נפשך להציל גם את הבן הסורר מבין לשונות האש, הלא אך צער ועגמת נפש הנך נוחל ממנו, עד כי זקנה קפצה עליך בטרם עת, ולמה מסרת את נפשך להציל אותו ממוות. האב הביט עליו כעל מוכה שיגעון והשיב לו, שאלתך מופרכת מיסודה, הלא סוף כל סוף הוא בני לא פחות משאר הבנים אשר חנן אותי השי"ת.

אותו הדבר הוא גם באיש ישראל, שאף על פי שהוא נוהג את עצמו כרשע לפני המקום, מכל מקום שם בן לא פקע ממנו, ואהבת עולם לעם עולם לא נפגם בכהוא זה, כי בנים אתם לה' אלוקים בכל מקום ובכל מצב.

ועל דבר זה וודאי שיש לשבח ולהודות למקום ברוך הוא, שלא נטש אהבתו מאתנו אפילו בשעה שאיננו מתנהגים כראוי וכנכון, וישראל קשורים לאביהם שבשמים בחבלי עבותות, 'כי יעקב חבל נחלתו'.

גם הנראה כרשע אינו רשע באמת

אבל יתירה מזאת יש לומר, שאותו הרשע שבעל ההגדה מזכיר כאן, כלל וכלל איננו רשע כל כך כפי הנראה להעומד מן הצד, שהרי אילו היה רשע באמת לא היה מגיע להשתתף כלל בעריכת הסדר הקדוש בלילה זה, ועתה משבא לשבת לשולחן הסדר ולערוך את מצוות החג כהלכתו, הרי זה מראה על הרצון האמיתי והעמוק הטמון בלב כל איש ישראל, וכאילו זועק הוא שרצוני לעשות את רצון אבינו שבשמים.

זאת אומרת, שעל אף שכלפי חוץ הוא מראה עצמו כאילו וכל חפצו הוא רק להרשע ולהכעיס, ואפילו שואל 'מה העבודה הזאת לכם - לכם ולא לו', מכל מקום אין זה אלא כסות עיניים וחזותא חיצונית, כי האמת הפנימית הוא,

שהוא חפץ במאד מאד להלך בדרך הטוב והישר, אלא מה יעשה שהשאור שבעיסה התגבר עליו והוא מדמה בנפשו שאינו יכול לעמוד כנגדו. ואין לך ראייה גדולה מזו, כי עצם העובדא שהוא בא לעשות את סדר הפסח ככל משפטו וחוקתו, מוכיח כאלף עדים שבתוך תוכיות ובמעמקי הנפש הוא נשאר זהב טהור ללא סיג ופגם.

לאמיתן של דברים חייב אתה לומר, כי רק בזכות הרצון הזה זכו בני ישראל לצאת מעומק שעבוד מצרים, שהרי באותו העת לא היה בידם שום זכות מלבד רצון טוב בלבד, שהרי בארץ מצרים היו בני ישראל עם רב, הרבה יותר מאלו שזכו לצאת משם, ועל הפסוק (שמות יג, יח) 'וחמושים עלו בני ישראל' אומר רש"י, שרק חלק אחד מתוך חמשה של כלל ישראל יצאו ממצרים, ואילו שאר החלקים של בני ישראל מתו בשלושת ימי האפילה.

עתה הגע בעצמך, וכי איזה חילוק היה בין אלו שזכו לצאת לבין אלו שמתו בתוך מצרים, הלא מצוות ומעשים טובים לא היה לאלו כמו לאלו, ועוד יותר מזה, אפילו אלו שכבר זכו ויצאו ממצרים גם הם היו ידיהם מלאי עוון, שהרי בשעת קריאת ים סוף עמדו המקטרגים ואמרו 'הללו והללו עובדי עבודה זרה' (ע"פ הזוהר הק' ח"ב קע: וכן הוא בעוד מדרשים), אם כן איזה זכות הייתה בידם שעמדה להם להיגאל בגאולת עולם.

אין זאת, אלא שכל החילוק ביניהם היה רק ברצון, אלו שיצאו היה להם רצון לצאת ממצרים ולהיות עבדי השי"ת, ואלו שלא זכו לצאת לא היה רצונם בזה. ונמצא מזה, שעצם הרצון הטוב לצאת ממצרים ולילך אחר השי"ת הועילה להם להיוושע בתשועת עולמים אפילו מבלי שום זכות ומצוה אחרת שבידם.

על דבר זה נותן בעל ההגדה שבח והודאה למקום ברוך הוא, שלמרות שהגדיל הבן להרשיע ולעוות את דרכיו, מכל מקום בתוככי ובמעמקי נפשו עדיין

בן הוא, ורצונו הפנימי והאמתי הוא לעשות את רצון אבינו שבשמים, ודבר זה נותן תקווה טובה, שביום מן הימים יזכה לצאת אותו הבן הרשע ממיצרי נפשו, ולהיגאל משעבודו של אותו מלך זקן וכסיל בגאולה שלימה, ויזכה ללכת אחר השי"ת כל הימים.

הלילה הזה לה'

אבל עיקר העיקרים שבשביל זה הגדיל בעל ההגדה לתת שבח והודאה להשי"ת, הוא על התקווה הגדולה שיש בליל גדול וקדוש זה, שבכוחה להאיר את חדרי הנפש האפלים של הבן הרשע ולהאירו כאור השמש בצהרים. ואפילו הבן שהתרחק ביותר, הרי שראוי הלילה הזה – אשר כיום יאיר – להאיר על נפשות ישראל ולהזריח בהם את אור התורה והמצוות, המאור שבו מחזיר אותם למוטב, וישוכו לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם עד כי שבו בנים לגבולם^נ.

הערות והוספות

וישתחוו, ולפי דרכנו יבוא על נכון שמה שזכו שבנים שלהם לא יאבדו ח"ו, נמשך נמי מפאת מצות לקחת הפסח ומסירת הנפש וכו', עכ"ל.

כדרך זה כתב גם בספר **'שם משמואל'** בפרשת ויקהל (ויק"פ וחודש שנת תרע"ה), וזה לשונו: ויקוד העם וישתחוו (שמות יב, כז), פירש רש"י על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיה להם, וכבר דקדקנו שבבן רשע הכתוב מדבר דבהגדה ומה זו בשורה, ואמרנו דהבשורה היא שאפילו בן רשע שלהם מאחר שהתורה דיברה ממנו עוד אין ליאשו ועתיד לחזור

א. ראה דברי חיזוק אלו בתוך דברי קדשם של רבותינו מאורי החסידות, וכן כתב בספר **'ישמח ישראל'** (הגדה של פסח אות צח), וזה לשונו: פסח וכו' ואמרתם זבח פסח וגו' ויקוד וישתחוו. פירש רש"י ז"ל (שמות יב, כ"ז), והוא ממכילתא, ע"ש) על בשורת הבנים. ולכאורה תמוה שהרי זה הוא תשובת בן הרשע ומהי זה בשורה טובה. אך יש לומר שנתבשר להם שאף שיהיה בשפל המצב בבחינת רשע עם כל זה בקדושת ליל התקדש חג וקדושת המצות מלילה זו יעורר בו הניצוץ אלקי ויחזור בתשובה, ויוכל האב להחזירו שיכנסו הדברים באזניו, וע"ז ויקדו

בפרט כאשר כבר נודע לנו מן הספרים הקדושים, שבלייל גדול וקדוש זה זוכה האב לכח מיוחד משמי שמים, שיוכל להשפיע על נפשות צאצאיו, להשריש ולהנחיל בקרבם את האמונה הטהורה והמזוקקת המסורה לנו מדור דורים, ואפילו אם תמיד כאשר הוא מדבר אל בנו נופלים דבריו על אוזניים ערלות, הרי שבליילה זה, על ידי הציווי של 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמור', נפתח הבן לקבל מאביו דיבורי אמונה וטללים של התחזקות.²

הערות והוספות

דקודשא בריך הוא דכתיב וצדיק יסוד עולם כיון דעאלו בהאי חולקא דצדיק ודאי כלם צדיקים וכו' לעולם ירשו ארץ.

ועל שאלת בן הרשע בא התשובה אלו היה שם לא היה נגאל, אבל אחר שגאל אותנו השם יתברך ועשה אותנו לאומה ישראלית מעתה כיון שגם הוא נולד מישראל ונימול לשמונה לא יועיל לו רשתתו להוציא עצמו מכלל ישראל אף על פי שעשה תועבות ואף על פי שחטא ישראל הוא ויהיה לו תיקון גם על מעשיו, ועל זה מרמז תיבת ברוך הוא בלשון נסתר שתיבת הוא מרמז על העתיד שנעלם משכל אנושי, כי אין שום השגה בשכלנו איך יוכל הרשע לבוא לידי תיקון אבל השם יתברך שהוא למעלה מהשגתינו הבטיחנו שלא ידח ממנו נדח.

ב. וכדבריו הידועים של הרה"ק בעל 'אוהב ישראל' ז"ע (לפסח ד"ה 'כול מראש חודש' - הובא לעיל במאמר 'והגדת לבנך') שכתב בזה הלשון: הנה באמת אף אם התינוק שואל את האב שאלה זו בשאר ימות השנה, אז יכול

לטוב ולהתתקן, ואם לא בגילגול זה יהיה בגילגול אחר ועל כל פנים לא ידח ממנו נדח, עכ"ל.

וראה דברים נחמדים מתוך הספר 'פרי צדיק' לרבי צדוק הכהן מלובלין ז"ע (להג הפסח אות ח), שם מבאר מה הבשורה וההודאה אצל הבן הרשע, וזה לשונו: 'ברוך המקום ברוך הוא ברוך שנתן תורה לעמו ישראל'. בזה מרמז ג' עניינים שאנו מודים להקדוש ברוך הוא עליהם כמו שמסיים כנגד ארבעה בנים דברה תורה, ולכאורה יש להבין בהא דכתיב והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם וגו' ויקוד העם וישתחוו ופירש רש"י על בשורת הבנים הלא זה הוא שאלת בן הרשע ומה זו בשורה שיהיה להם בנים רשעים?

אך עיקר הבשורה היה להם שאף הבנים רשעים שיולדו להם לא ידחו מכלל ישראל לעולם כמו שכתב בזהוהר הקדוש (ח"א צג א) כתיב ועמך כלם צדיקים והא כמה חייבין אית בהו בישראל וכו' אלא הכי תנא וכו' וכד אתגזרו עאלו בהאי חולקא טבא

ברגע אחד יכול הרשע להתהפך לצדיק

מבאן תצא הקריאה לכל אחד ואחד אשר נפשו איוותה ומבקשת לדעת את השי"ת, שהרי לב יודע מרת נפשו כי עדיין רחוקה היא במאד מאד מלעשות את רצון אבינו שבשמים באמת ובתמים, ומאיך גיסא גלוי וידוע לפני אבינו שבשמים שרצוננו לעשות את רצונו, לכן, בהגיע הלילה הזה אשר הוא לה', יכול כל אחד ואחד להתהפך מן הקצה אל הקצה, ולשוב אל השי"ת בכל נפש ובכל מאד ליחדו ולעשות רצונו בלבב שלם.

כי גדול כח הזמן הזה להתעלות משאול תחתיות עד לגבהי מרומים, וכדרך שהיה לנו במצרים, אשר בלילה אחד יצאו ישראל ממצולות הקליפות הנוראות והקשות ביותר עד שזכו לאור גדול ונערב, והגיעו לראות מראות אלוקים שאפילו הנביאים הגדולים ביותר לא זכו לזה, וכל המהפכה הזאת נתרחשה בלילה זה, אשר יועדה לזה כבר מששת ימי בראשית, שייצאו בו ישראל מן העבדות לחירות ומן השעבוד והמיצר לגאולה וישועה.

דבר זה כבר ידוע מן האר"י ז"ל (פע"ח שער חג המצות פרק א), אשר גילה לנו שבליילה הזה זוכים כל ישראל לתוקף של אורות נפלאים, למעלה מכל

הערות והוספות

שיש מצה ומרור מונחים לפניך, רצה לומר, בליל פסח שאז מתגלין הארת המוחין אשר רומזין לזה המצה והמרור, ובזו הלילה מתגלה אור השכל והאמת והאמונה וחופף בלילה הזה על כל זרע ישראל, ואז כשתשיב לבך תשובה זו ותגיד לפניו כל הסיפור הלז, אז בודאי יכנסו דברי האב באזני הבן ויאמין באמת ביציאת מצרים.

האב גם כן להשיב להבן כפי הכתוב בתורה, אך דהתורה הקדושה מורה לנו דכל ימות השנה אף אם יאמר להבן הסיפור יציאת מצרים לא יהיו אז הדברים מתיישבים בלבו ולא יכנסו באזניו, כי זה תלוי באמונת הלב ולא כל מוחא סביל דא.

וזהו שאמרה לנו התורה 'בעבור זה', ודרש בעל ההגדה 'לא אמרתי אלא בשעה

סדר והרבה יותר ממה שראוי האדם לזה מצד עצמו, ועבודת האיש הישראלי הוא לזכך ולעדן את נפשו שיהיה ראוי לקבוע את אלו האורות וההשגות לקנייני נצח בנפשו עד עולם, ועל ידי הרצון וקבלה אמיתית בלילה זה יכול באמת לפעול בנפשו, ולהיעשות מרשע גמור עד לדרגה של צדיק גמור, כי הלילה הזה להשם.¹

וזכנו לגדל בנים חכמים

מבאן חיזוק גדול לכל אחד ואחד בכל מצב ובכל מדרגה שהוא, שידע נאמנה כי כל ישראל בנים למקום הם, כולם אהובים וכולם ברורים לפניו, ואפילו מי שבנו אינו הולך כל כך בדרך הטוב והישר כפי הראוי, גם הוא צריך לתת שבח למקום ברוך הוא, ולשאוב חיזוק מעצם הידיעה שעדיין אהוב הבן ורצוי לפני אבינו שבשמים, וסופו להאיר את אפלת חשכו ולחזור למוטב.

ואין הדברים אמורים כלפי הבנים בלבד, אלא כל אחד ואחד לעצמו צריך לדעת שהוא חשוב לאבינו שבשמים כמו בן יחיד ממש, והלילה הזה הוא הזמן הראוי ביותר לשוב ולהתקרב אל השי"ת לאין שיעור ולאין גבול וכמים הפנים לפנים.

הערות והוספות

למקום מושבו והכריז בחרדת קודש ובקול גדול ועצום: "כל מי שאינו מאמין שבליילה זו אפשר להתהפך כמו מגוי יהודי הריהו גרוע מהרשע עליו דיברה ההגדה".

1. וכהמחזה הנורא הוד אותה תיארן זקני חסידי הרה"ק בעל "ישמח ישראל" מאלכסנדר זי"ע, שבאחת השנים כאשר נכנס לבית מדרשו לעריכת הליל הסדר וכולו אומר כבוד, עצר בסמוך

אך על אחת כמה וכמה, מי שזכה שיהיו בניו נמנים בין הצדיקים והחכמים, לא יפסוק את פומיה מלהודות ולהלל להשי"ת, ברוך המקום וברוך הוא שזיכהו לזה. וישאו כולם תפלה מלפני אבינו שבשמים, שיזכנו לראות בנים ובני בנים צדיקים וחסידים, חכמים ונבונים, הולכים בדרך התורה והיראה מתוך בריות הגוף וכל טוב סלה לאורך ימים ושנים טובים.

ואמרתם זבח פסח

הפסח נאכל לפני חצות למען הראות גודל בטחוננו בהשי"ת

ואכלו את הבשר בלילה הזה

כתב ה'שלחן ערוך' בהלכות פסח (סימן תעז סעיף א): "לאחר גמר כל הסעודה אוכלים ממצה השמורה תחת המפה כזית כל אחד, זכר לפסח הנאכל על השובע", כלומר, בזמן שבית המקדש היה קיים, היינו מקריבים את קרבן הפסח ואוכלים אותו בלילי פסחים על השובע, וכהיום, בעוונותינו הרבים שאין אנו יכולים להקריב את קרבן הפסח ככל חוקתו ומשפטו, אזי אוכלים אנו כזית מצה בסוף הסעודה לזכר קרבן הפסח, וכזית זו נקראת 'אפיקומן', כלשון ה'פרי מגדים' (משבצות זהב סימן תעח), "דלמצה עצמה קורין אפיקומן, שחביבה עלינו ומתוקה כמו מן ומיני מתיקה".

והיות שמצה זו לזכר הפסח היא נאכלת, לפיכך אוכלין אותו ככל חוקות הפסח וכמשפטו, דהיינו שצריך לאכלו בהסיבה וגם 'הא זהיר לאכלו קודם חצות' (לשון ה'שלחן ערוך' דלעיל) כמו הפסח שהייתה נאכלת לפני חצות, כמו

שאמרו במתניתין (זבחים נו:): "הפסח אינו נאכל אלא עד חצות"¹, וכמו שכתב רבינו ה'שולחן ערוך הרב' (סימן תעז), "צריך ליזהר לאכול האפיקומן קודם חצות לילה, כמו הפסח שלא היה נאכל אלא עד חצות".

אלא שכעת אנו באים לידי פליאה עצומה, הלא שורש העניין של קרבן פסח מפורש בתורה הקדושה שהוא בא לזכר הנס של מכת בכורות, וכדרך שאנו אומרים בהגדה: "פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש היה קיים על שום מה, על שום שפסח הקדוש ברוך הוא על בתי אבותינו במצרים. שנאמר (שמות יב, כז) 'ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל".

ועתה צא וחשוב, הנס של מכת בכורות אימתי היה, בחצות. ובאיזה זמן צריכים אנו לאכול את הקרבן שהוא זכר לאותו הנס, לפני חצות. וכל מי שעניינים לו להתבונן ירגיש מיד בתמיהה שבדבר, כי מן הראוי היה שיאכלו את הפסח רק משעת חצות, לאחר הזמן שבו אירע הנס, ולא מקודם לזה.

ביותר תגדל התמיהה על בני אותו הדור של יציאת מצרים גופא, שגם הם אכלו את הפסח לפני חצות², בו בזמן שנס הפסיחה והדילוג לא אירע אלא בשעת חצות, ונמצא שאכלו את הקרבן שהוא על שם הנס עוד בטרם הגיע

הערות והוספות

א. הגמרא עצמה (שם נו:): למודה זאת מגזירה שווה 'בלילה הזה' - 'בלילה הזה'. נאמר בקרבן פסח (שמות יב, ח) "ואכלו את הבשר בלילה הזה", ונאמר במכת בכורות (שם פסוק יב) "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה", וכמו שבמכת בכורות מפורש שלא אירע לאחר חצות (אלא בחצות

ממש), כך גם קרבן פסח אסור באכילה לאחר חצות.
 ב. ראה בפירוש 'תוספות יום טוב' במסכת פסחים (פרק ט משנה ה) דמסיק שם, שלפי אלו השיטות שקרבן פסח של דורות נאכל לפני חצות הרי גם פסח מצרים נאכל היה מקודם חצות.

הנס לאויר העולם, ומדוע לא המתינו לשעת חצות אז יעבור הקב"ה בארץ מצרים, ואחר שיראו כי פסח עליהם הקב"ה ולא נתן למשחית לבוא אל בתיהם, או אז יישבו לאכול את קרבן הפסח להודות ולהלל להשי"ת על רוב רחמיו וחסדיו המגולים.

בני ישראל אכלו את הפסח על שם הנס העתיד

אלא יש ליישב את הדברים על פי יסודו הנפלא של המהר"י אברבנאל בפירושו על התורה (שמות יב, טו), שם ביאר כי קרבן פסח שאכלו בני ישראל בארץ מצרים לא היה זכר והודאה על הנס שהיה, שהרי הנס טרם התרחש, אלא שהקב"ה ציווה להם לישראל לקחת את השה על שם הנס העתיד להיעשות עמהם אחר כך, וכלשון ה'אברבנאל': "והיה הפסח להורות ולזכור הנס שהיה עתיד לעשות, שיפסח ה' על הפתח ויצילם ממכת בכורות".

בעין זה כתב גם ה'ספורנו' על הפסוק (שמות יב, כז) "ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים", וזה לשונו: "זבח פסח הוא - זה הזבח נעשה בשביל הפסיחה שהיתה עתידה להיעשות בחצי הלילה של אחריו", דהיינו שבני ישראל הקדימו לעשות את הפסח על שם הנס העתיד לבוא עליהם¹.

הערות והוספות

הזבח נעשה בשביל הפסיחה שהיתה עתידה להיעשות בחצי הלילה של אחריו, ומפני שאין זבח בלילה הוצרך לעשותו בזה הזמן הנמשך אחר הלילה של אחריו בענין הקרבנות. והוצרך כל אחד להקריב כי הנס נעשה לכל יחיד בפני עצמו ולא לציבור בכלל.

ג. אם כי מדברי הספורנו משמע שהוא בא לפרש בעיקר מדוע מקריבים את הפסח בערב פסח, ולפי שאין מקריבים קרבנות בלילה על כן הקריבו את הפסח ביום שהוא מחובר לליל הנס, דהיינו בערב פסח, וראה את לשונו בשלימות: זבח פסח הוא - זה

הוֹי אומר, שכל העניין של קרבן הפסח לא היה אלא בכדי להביע את גודל הבטחון והאמונה בהשי"ת על שוודאי יעשה עמהם נס ופלא ויושיעם מתוך צרתם, ועל כן אכלו בני ישראל בארץ מצרים את הפסח לפני חצות, עוד בטרם התרחש נס הפסיחה והדילוג, כי היה ברצונם לגלות את תוקף אמונתם ובטחונם בהשי"ת שיקיים את דברו שמסר ביד משה עבדו (שמות יב, ג) "ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים".

והאמונה הזאת תהיה ניכרת רק כאשר הם אוכלים את הפסח מלפני חצות, כי אם ימתינו מלאכול את הפסח עד לאחר חצות, יהיה אכן ניכר ההודאה על הנס שהיה, אבל יחסר גילוי הבטחון והאמונה שהוא באפשרי להוכיח על רק בטרם יתרחשו הדברים בפועל.

להודות להשי"ת בתוך הצרה על מה שעתידי להושיע

ומתוך הדברים האלו אתה למד על כל המאורעות שיבואו על האדם בכל זמן שהוא, אפילו בשעה שיפקדו אותו כל מיני צרות רעות המתרגשות ובאות לעולם רח"ל, חלילה לו מליפול אל תוך הייאוש והחידלון, אלא יאמין בהשי"ת שהוא כל יכול ובסופו של דבר ימציא לו פדות ורווחה, שהרי כבר אמרו רבותינו ז"ל (ברכות י), 'אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים'.

אבל יותר מכך, לא זו בלבד שיאמין כי הישועה קרובה לבוא אליו, אלא כבר עתה, עוד בשעה שנמצא בתוך הצרה יפתח את פיו להודות ולהלל להשי"ת על הישועה העתידה, ומכח זה יזכה להמשיך עליו רחמים וחסדים מרובים עד אין שיעור, וכמו שבני ישראל בארץ מצרים המשיכו עליהם הישועה מכח האמונה והבטחון בישועתו של הקב"ה עוד מקודם שראו את

הנס, כך גם אנו נזכה להמשיך עלינו ישועה ונחמה על ידי שנודה ונהלל להשי"ת עוד בתוך הצרה⁷.

ואפשר לומר שמחמת זה הטעם קבעו את קרבן הפסח לדורות עולם לאכלה לפני חצות, בכדי להשריש יסוד זה בקרב בני ישראל, ולהזכיר לנו את עניין ההודאה להשי"ת אפילו בתוך הצרה, שהרי כך היה גם בארץ מצרים כשאכלו בני ישראל את קרבן הפסח והודו להשי"ת על שם העתיד ובזכות זה זכו לראות עין בעין את ישועת השי"ת עמהם, ומכאן לימוד לדורות שצריך להאמין ולהודות על שם הישועה העתידה⁸.

מה מאד יתאמו דברינו עם מה שכתב בספה"ק 'מאור עינים' (פרשת צו), שבאותו הלילה של יציאת מצרים ישבו בני ישראל מסובים על שולחנם, וערכו את ליל הסדר ממש כמו שאנו יושבים ועורכים את הסדר, אפילו שבאותה שעה עדיין הייתה ארץ מצרים סוגרת עליהם מכל עבר, אבל הם כבר ישבו וסיפרו את סיפור יציאת מצרים כאילו הוא מאורע שכבר היה בעבר,

הערות והוספות

לעולם הבא שכולו בוקר], לכך נאמר 'להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות'.
ה. וכן איתא בחז"ל, שבזכות אכילת קרבן הפסח זכו בני ישראל לרווח והצלה, כדאיתא ב'**מכילתא**' פרשת בא (מסכתא דפסחא פרשה יב), וזה הלשון שם: ואמרתם זבח פסח הוא לה' - רבי יוסי הגלילי אומר, ראויין היו שונאיהם של ישראל כלייה במצרים עד שגמור האחרון שבהם את פסחו, שנאמר 'ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח'.

ד. ראה דברים נפלאים ב'**מכילתא**' פרשת בשלח (מסכתא דויהי פרשה ו) שכתב בזה הלשון: וכן את מוצא שלא נגאלו ישראל ממצרים אלא בשכר האמנה, שנאמר 'ויאמן העם' (שמות ד לא) וכו', וכן הוא אומר 'טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור כי שמחתי ה' בפעליך במעשה ידיך ארנן' (תהלים צב, ב - ו), מי גרם לנו לבא לידי שמחה זו, שכר אמנה שהאמינו אבותינו בעולם הזה שכולו לילה, [לפיכך זכינו

ומכח האמונה הגדולה והנוראה שהאמינו בהשי"ת שיוציאם משם זכו באמת להמשיך עליהם חסדים ורחמים והוציאם השי"ת משם ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול.

מהולל אקרא שם ה' - ומן אויבי אוושע

דבר זה אנו מוצאים בדוד המלך עליו השלום, שעוד בשעה שסבל מרורים מיד אויביו הרבים לא מנע את פיו מלהודות להשי"ת על הישועה העתידיה, כמו שמצאנו בספר תהלים (יה, ד) שהיה שגור על לשונו של דוד המלך לומר הפסוק 'מהולל אקרא ה' ומן אויבי אוושע', ומבאר שם רש"י, שמגודל בטחונו בהשי"ת שיושיע אותו מצרתו, היה מהלל ומודה להשי"ת על הישועה העתידיה עוד בשעה שנרדף על ידי אויביו, וכלשון קדשו של רש"י: "מהולל אקרא ה' - בהילולים אקרא ואתפלל לפניו תמיד, כלומר, אף לפני התשועה אני מהללו, לפי שבטוח אני שאושע מאויבי".

ועל יסוד הפסוק הזה פירש בספר הק' 'קדושת לוי' (פרשת בשלח) גם תמיהה שהייתה לו בפרשת שירת הים, שנאמר שם 'אז ישיר משה רבינו ובני ישראל את השירה הזאת לה'', וצריך להבין מדוע כתבה התורה 'אז ישיר' בלשון עתיד, הלא שירת הים הוא מאורע שכבר הייתה בעבר והיה צריך לומר 'אז שוררו ישראל', בלשון עבר.

אלא כך הוא עניינו, שעוד מקודם הירידה אל הים, בזמן שהיו נרדפין מן המצריים ולא היה להם להיכן לנוס, כבר אז עלה בלבם לומר שירה על שם הנס העתיד, וכל כך הייתה האמונה תקועה בקרבם, עד שבעיצומה של הצרה כבר עלה השירה בלבותם, וכותב שם רבינו הקדוש מברדיטשוב ז"ע בזה הלשון: "כי מי שדבוק בה' ובטוח בו שבוודאי יושיע לו אומר השירה על התשועה קודם התשועה".

ראייה לזה מביא ה'קדושת לוי' מן האמור בהמשך הפרשה (שמות טו, כ), "ותיקח מרים הנביאה אחות אהרן את התוף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות", ונשאלת השאלה, מנין היו להן למרים ולכל הנשים תופים בתוך המדבר השמם, אלא הוא הדבר אשר דיברנו, שעוד בהיותם בארץ מצרים סמכו על השי"ת שבוודאי יעשה עמהם נסים ונפלאות גדולות, עד כדי כך, שאף נטלו עמהן תופים שיהיה להם מוכן לאחר הנס, וכדפירש שם רש"י: "מובטחות היו צדקניות שבדור שהקדוש ברוך הוא עושה להם נסים והוציאו תופים ממצרים".

עתידין ישראל לומר שירה - להקדים השירה

אפם כי לא לשעתם בלבד נאמרו הדברים, אלא עניין זה הוא יסוד מוסד בחיי האיש הישראלי לעולם ועד, שבכל גל וגל שיעבור עליו, אפילו עד דכדוכה של נפש, תמיד יודה וישבח לבורא כל העולמים על שם הישועה העתידה, ובזכות זה יזכה להמשיך עליו ישועות ונחמות כמו שהיה לאבותינו במצרים שניצולו מן המיצר על ידי מה שאמרו לפניו שיר ושבחה.

ובעוד שאנו עוסקים בזה העניין, מן הראוי יהיה להסמיך לכאן מאמר נפלא מתוך מכתב קודש שכתב הרה"ק רבי יעקב אריה מראדזמין זצוק"ל למחותנו הרה"ק רבי יהושע מאוסטרווע זצוק"ל, ובו הוא מביא בעדות נאמנה דברים נפלאים ששמע בעצמו יוצאים מפיו הקדוש של המגיד מקאזניץ זי"ע, שהם כתנא המסייע לכל דברינו האמורים כאן, ולחיבת הקודש נעתיק את המכתב ככתבו וכלשונו.

זכה הוא כותב: "ושמעתי מן המגיד הקדוש מקאזניץ בשבת שהייתי שם, שאמר תורה בשולחן על זה מאמר (המדרש בשמות רבה פרשה כג סימן ה) 'עתידין ישראל לומר שירה לעתיד לבוא'. ואמר, עתידין ישראל שאם יצטרכו ישועה מה', להיות בוטחים בו שבוודאי יעזור להם, שיקדימו לומר שירה להשם

יתברך מקודם שעזר להם כמו שאומרים לאחר העזרה, שהבטחון גדול מאוד שיהיה להם כמו אחר כך", עד כאן לשונו.

סעדני ואושעה

אנב אורחא נציין גם להעובדה הידועה עם הרה"ק הרבי ר' זושא זי"ע (מובא בספר בארת המים), שכל אימת שהיה נופל למשכב, היה מורה לאנשי ביתו לתקן סעודת הודאה ולהגישם לפני תלמידי חכמים שיסעדו לבם ובזכות זה היה זוכה לרפואה, והיה סומך את ההנהגה הזאת בלשונו של דוד המלך ע"ה שאמר בתהלים (ק"ט, ק"ז) 'סעדני ואושעה', וכך היה מפרש, סעדני - עשו סעודה עלי, ואושעה - ובזכות זה אוושע מן החולי ואזכה לארוכה ומרפא.

ויתבן לומר שכח הסגולה הזאת הוא על יסוד דברינו דלעיל, שעל אף שהאדם נמצא עדיין בתוך הצרה, מכל מקום יתחיל כבר עתה להודות ולהלל להשי"ת על שם הישועה שתבוא בעתיד, ובזכות זה יזכה לראות עין בעין את ישועת השי"ת, ועל כן היה הרבי ר' זושא מצווה ליתן סעודת הודאה עוד בזמן שהיה שרוי בחולי ובמדווה, כי בזכות ההודאה עתה להשי"ת בוודאי יזכה לראות בישועה השלימה!.

הערות והוספות

שלח הקב"ה מלאך מן השמים להרוג את כל צבא סנחריב, עד שכמעט לא נותר מהם שריד מלבד מתי מספר ממש בכדי שיוכלו להעיד על הנס הנורא שעשה ה' לישראל. וזהו 'קול רנה וישועה באהלי צדיקים' - שבאותו הזמן שנתנו ישראל את קולם בשיר ורננה להשי"ת, אזי 'ימין ה' עושה חיל' - ונלחם ה' את מלחמתם וניצח את אויביהם, ונמצא שהרינה והישועה באה להם כאחד.

ו. נאמר בתהלים (ק"ח, טו) 'קול רנה וישועה באהלי צדיקים ימין ה' עושה חיל', ופירש האלשיך הק' (שם) שהכתוב עולה על מפלת סנחריב, כלומר, בשעה שצר סנחריב על ירושלים וביקש לכובשה תחתיו ליל פסח היה, ובאותו הזמן ישבו בני ישראל מסובים בתוך ירושלים, אוכלים את פסחיהם ונותנים את קולם ברון שיר ושבח להשי"ת, ובו בזמן שבני ישראל ריננו ושיבחו לשמו יתברך,

מצה זו על שום מה

קדושת המצה והעניינים הטמירים הגנוזים בגווה

היגיעה הגדולה בעסק המצות

בואו וראו כמה חביבות מצוות על ישראל עם קדושים, שהרי כמה מיני יגיעות וכמה מיני טרחות עמלים שלומי אמוני ישראל על אודות עסק אפיית המצות שיהיה בתכלית השלמות וההידור, מיד עם הגיע עת הקציר, חודשים רבים קודם הפסח, וכבר יורדים מחבבי המצוות בקול רנה והמון חוגג אל שדות התבואה ללקט בשיבולים ולזמר בין הקמות, לאסוף כעמיר גורנה את התבואה שתשמש בעתיד לאפיית המצות.

עם התקרב עוד ימי החג, מתיישיבים המדקדקים בכובד ראש ובוררים את גרגרי החטים אחד לאחד, להיות הלב סמוך ובטוח שחלילה לא נעלם מעיניהם ולו גרגיר אחד שיש בו חשש חמץ ח"ו, אפילו את המים שלנו לצורך לישת המצות אינם נוטלים מן המוכן, אלא יוצאים בכבודם ובעצמם אל המעיינות לשאוב משם מים בששון ובשמחה, ומניחים אותם למשמרת עד לעת האפייה שנעשית כל כולה בדחילו ורחימו, בכדי שלבסוף יהיו המצות כשרות מהודרות על לקצה האחרון.

כל אלו היגיעות מוכיחות על חביבות המצוות ויראת החטא של עושיהן, כי ישנם הרבה פרטים שמעיקר הדין אינם מעכבים בכשרות המצוות, אלא שבני ישראל המהדרים במצוות אינם מונעים עצמם ממאה שערי הידור ובלבד שלא להיכשל חלילה אפילו בשער אחד של ספק איסור, מכח זה אינם יכולים לשבת בשלווה עד שיהיו יודעים שהם מצדם עשו את כל מה שלא ידם לעשות בכדי שהמצוות יהיו כדת וכדין, כל ממון וכל טרחה לא ישווה בעיניהם בעבור המצוה החשובה והיקרה הזאת שתתקיים על הצד היותר טוב.

אלא שצריכים אנו להבין מה נשתנה המצוה הזאת מכל המצוות האחרות, כי אם בכל המצוות אנו משתדלים עליהם ביותר שיהיו בתכלית השלמות, אבל עולה עליהם מצוות מצה שנעשית בדרך של יגיעה ופיזור ממון מה שלא מצאנו כל כך במצוות האחרות, ואם כי בפשטות יש לומר שעסק המצוות חמור ביותר היות שהוא עלול לבוא לידי חימוץ ח"ו, וחמץ הרי לא בטל אפילו באלף, אבל בנוסף לזה צריך לתת טעם גם על פי פנימיות התורה בכדי להבין ולדעת את המשקל החשוב שנתנו ישראל קדושים הם לעסק מצוות המצוות.

שתי סיבות הפכיות לאכילת המצה

בשורש העניין של אכילת מצה אנו מוצאים שתי טעמים שלכאורה נראים כסותרים זה את זה, דהנה בתחילת סדר ההגדה אנו מגביהים את המצות ואומרים עליהם כלשון הזה: "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים", כלומר, אלו המצות הם לחם העוני שהיו אוכלים אבותינו בארץ מצרים בזמן שהיו משועבדים ומעונים שם מתחת לפרעה ועבדיו, ולזכר עניותם ומרודם של אבותינו במצרים נוהגים גם אנו בניהם אחריהם לאכול מן המצות האלו.

אבל הפלא הוא, שמיד אחר כך בהמשך ההגדה אנו אומרים טעם אחר לגמרי לאכילת המצה, אנו מראים בידינו על המצה ואומרים כהנוסח הזה:

”מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם, שנאמר, ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם”.

מן הדיבורים האלה משמע ההיפך הגמור מן הטעם הראשון, כי בעוד ובתחילה אמרנו שהמצה הוא זכר ללחם העוני שאכלנו בעצם ימי השעבוד והגלות, הרי שלפי הטעם השני עולה שמצה באה בכלל לזכר הגאולה והפדות, להראות את גודל החיפזון והבהילות שיצאנו ממצרים עד שהבצק שבידינו לא הספיק להחמיץ ונעשו מצות, ושומה עלינו ליישב את הסתירה שבין שני הטעמים לאכילת מצה.

מיכלא דמהימנותא ומיכלא דאסוותא

ובברי ליישב את העניין כראוי צריכים אנו להקדים ולבאר את גודל חשיבות המצה שאיננה פשוטה כלל ועיקר, עניינים עמוקים וטמירים נרמזו בה, כדאיתא בזוהר הק' (ח"ב קפג:), שבשעה שיצאו בני ישראל מארץ מצרים לא ידעו ולא הבינו כלל מהו האמונה בהבורא יתברך שמו, ורק לאחר שאכלו מן המצה שנעשתה להם מן הבצק שהוציאו ממצרים, אז ניטע בלבכם אמונה טהורה וקדושה בהבורא כל עולמים.

משל למה הדבר דומה, לבן המלך שנפל למשכב עד שמגודל החולי לא היה מסוגל לאכול שום דבר מאכל, כל אוכל שהכניס אל תוך פיו הזיק לו ביותר, טובי הרופאים שהוזעקו אל מיטתו קבעו שלצורך רפואתו הריהו מוכרח לאכול מאכל מיוחד, ורק לאחר שיאכל מן המאכל ההוא תעלה לו ארוכה למכתו ויהיה מסוגל לאכול גם את שאר המאכלים, אך היות שחשש הרופא שהינוקא לא ירצה לאכול ממאכל הרפואה, על כן ציווה לסלק מן הבית

את כל המאכלים האחרים, רק המאכל הזה יהיה שם, כך לא תהיה בידו ברירה אחרת אלא לאכול את מאכל הרפואה ושב ורפא לו, אכן כך הוה, ולאחר שאכל בן המלך מאותו המאכל שב לאיתנו כבראשונה, והודיע לו הרופא שמעתה הריהו ככל האדם ומותר לו לאכול את כל מיני המאכלים בלא לחשוש מהיזק כלשהו.

הנמשל הוא פשוט, בן המלך הכוונה לעם בני ישראל שמזמן לזמן פוקדים אותם כל מיני מדוים ותחלואי הנפש, כשהחולי הגדול ביותר הוא החיסרון באמונה, ואילו הרופא הוא הקב"ה שהוא א-ל מלך רופא נאמן ורחמן, לפיכך, בהגיע חג הפסח מצווה אותנו הקב"ה לבער את החמץ מן הבית ככל יראה וככל ימצא, שבעת ימים בשנה אין לנו לאכול שום לחם אחר מלבד המצה, ועל ידי האכילה הקדושה הזאת תעלה לנו ארוכה לחוליי הנפש ונזכה לאור האמונה הבהירה בהקב"ה, ומטעם זה קרא הזוה"ק את המצה בשם 'מיכלא דאסוותא' וגם 'מיכלא דמהימנותא', דהיינו, מאכל הרפואה ומאכל של אמונה.

המצה שהאכילו מצרים לישראל נתן להם כח

ה'שם משמואל' זי"ע (הגש"פ ד"ה 'הא לחמא עניא') מזכיר דבר נפלא בשם אביו בעל ה'אבני נזר' זי"ע משמו של הרדב"ז, ואומר שחשיבות המצה נובעת מכך שהיא מאכל הקרוב ביותר לברייתה על ידי הקב"ה, כמעט ולא השתתה בידי האדם, כי רוב המאכלים עושים בהם הרבה פעולות והרבה תערובות עד שמקבלים את צורתם הרצויה, מה שאין כן המצה הוא פת פשוט מקמח ומים בלבד ללא שום תערובת זרה וללא שום השתנות, דלא כשאר מיני פת שהחימוץ משנה את צורתם וטעמם, ודבר שקרוב לצורת בריאתה יש בה חשיבות יתירה.

אך למרות שמצד הרוחניות יש למצה חשיבות יתירה, מאחר שהיא קרובה ביותר לבריאתו של הקב"ה, אבל לאידך גיסא, מן הצד הגשמי נחשב דבר זה לחיסרון גדול וגרוע המצה משאר מיני לחם, שהרי החימוץ של העיסה גורם שהלחם היוצא ממנה יהיה רך ונימוח בפה ויוכל להתעכל במהרה בתוך בני מעיו, אבל המצה, היות שאין עושים בעיסתה שום פעולות ואף אין מחמיצים אותה כשאר מיני פת, אזי היא נשארת פת קשה ועב שמכביד ביותר על העיכול.

על יסוד זה מחדש ה'שם משמואל' חידוש נפלא, שהמצרים ידעו רק את החיסרון של המצה, שהוא קשה למעיים ועב למאכל, ובגודל רשעותם האכילו את בני ישראל עבדיהם בפת של מצה, בכדי להכביד עליהם ולהסתולל בהם, אבל כלל לא ידעו המצרים מן המעלה הרוחנית של המצה, ולא הבינו שהמצה שהם מאכילים בהם את ישראל כמו ידם משפיע עליהם קדושה וטהרה, ואף נותן להם הכח והעוז לעמוד ברשות עצמם בתוך הגלות הנוראה שלא להתערב בהם, ולא להיטמע בתוך טומאת וערוות מצרים, ומכח המצה זכו לבחינה של חירות בעיצומה של הגלות.

והיה בזה פלא גדול ביותר ומדרכי ההשגחה העליונה שהכניסה בלב המצרים את המחשבה להאכיל את ישראל במצה, כי בו בשעה שעשו המצרים את כל אשר לאל ידם לטמא את כרם בית ישראל ולבוללם עד היסוד, בבחינת "על עמך יערימו סוד וכו' אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד" (תהלים פג, ד), לא הרגישו כלל שהם עצמם מעניקים לבני ישראל את האמצעי להינצל מהם ומהמונם^א.

הערות והוספות

לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם', ואפשר לפרש 'והקב"ה מצילנו מידם' היינו שהקב"ה שולח לנו את הישועה מתוך ידם עצמם של

א. על פי הדברים האלה אמרנו לפרש דבר נפלא מאוד, דהנה ב'הגדה של פסח' אנו אומרים 'שבכל דור ודור עומדים עלינו

המצה רומז לשתי בחינות של גאולה

מעֵתָה יתישב לך על נכון הסתירה שהקשינו לעיל, דמחד גיסא משמע שהמצה הוא זכר ללחם העוני שבזמן השעבוד – הא לחמא עניא, ומן הצד השני אנו אומרים שהוא זכר לגאולת מצרים על שלא הספיק בצקם להחמיץ.

כי באמת מורה פנימיות המצה רק על בחינת גאולה, ואפילו בעומק השעבוד והגלות, כאשר לעיני בשר היה נראה המצה למאכל של עוני

הערות והוספות

ובזה פירש השפת אמת את הפיוט 'והיא שעמדה לאבותינו ולנו', כלומר, עצם זה שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו לגמרי, היא זאת שעומדת לאבותינו ולנו שתיהפך מחשבתם הרעה.

וזה לשונו: ארמי אובד אבי כו'. אף כי לא עשה במעשה רק שביקש לעקור את הכל. אך היא הנותנת שעל ידי שביקש לעקור הכל לא נתן לו הקב"ה רשות לשלוט עלינו כלל. וכן היה בהמן הרשע שביקש להשמיד כו' לכן לא פעל כלום. רק אובד הוא אבידה המתבקשת כדאיתא בגמ'. ועל ידי רשעת לבן הוצרך הקב"ה להביאנו למצרים בבחינת אבידה המתבקשת. ועמלק והמן חזרו לקיים מחשבת לבן. רק יציאת מצרים נוהג תמיד כמ"ש. וזה ההצלה לנו בכל דור ודור כמ"ש והיא שעמדה כו' לכן תזכור כל ימי חיך כנ"ל.

הקמים עלינו, שפעמים שהגויים חושבים להצר לנו ולהרע ואינם יודעים כלל שבאותה פעולה שהם חושבים להזיק בו לישראל הא גופא יש בו ישועה, כמו שהיה בגלות מצרים שהם חשבו להאכיל את ישראל במצה היות שהוא מאכל עבדים ופת קשה לעיכול, אבל לא ידעו ולא יבינו שאלו המצות שהם נותנים לבני ישראל מעניקים להם כח ועוזת דקדושה.

וראה מה שכתב בספר **'שפת אמת'** (פסח תרל"ה), שגם הנס של פורים היה טמון בתוך הגזירה גופא, דהנה המן ביקש להרוג ולאבד את כל היהודים מטף ועד זקן בכל המדינות, ודבר זה אי אפשר בשום אופן, שהרי אין שום מציאות למחוק את כלל ישראל עד היסוד, לפיכך התבטלה עצתו לגמרי. ונמצא שמחשבתו הרעה היתה הנס, כי אילו היה גוזר כליה רק על חלק מבני ישראל מי יודע מה היה יכול לעולל.

ושעבוד, גם אז שימש המצה למגן ושמירה על בני ישראל לבל יתערכו בגויי הארץ.

ולעולם יש במצה זו שאנו אוכלים זכר לשתי בחינות של גאולה, האחד גאולה ושמירה מטומאת מצרים עוד בעצם ימי השעבוד, ועל זה אנו אומרים 'הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא במצרים', כלומר, זהו הלחם עוני ששמר עלינו בזמן שעבוד הגלות לבל נשתעבד לגמרי תחת טומאת ערוות מצרים, ומעל בחינה זו יש את הגאולה השלימה שהייתה בזמן יציאת מצרים, ועל כך אנו אומרים, 'מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם'².

קדושת המצה שבאה אל תוך פינו

מבאן אנו יודעים את כח הקדושה שיש במצות ואת ההשפעות הכבירות שמשפיעה המצה על האיש ישראל בשעה שאוכל ממנה, ובאמת מצאנו לשונות נפלאים והפלגות נוראות שהתבטאו הספרים הקדושים בעניין המצה, דיבורים שאילו לא יצאו מפורש מתוך פיהם הקדוש ומפי כתבם לא

הערות והוספות

הרחבנו על הנסים שאירעו לאבותינו במהלך שנות השעבוד והגלות, וביותר ראה שם בהערה ג', שהבאנו כמה לשונות מן הספרים הקדושים המבארים בבאר היטב, שעוד בזמן הגלות ממשיך הקב"ה נסים ונפלאות מן הישועה הגדולה לעתיד לבוא.

ב. ונמצא לפי זה, שעוד בזמן שהיו בני ישראל תחת סבלות מצרים כבר השפיע להם הקב"ה נסים של חירות וגאולה, כגון מצה זו שהייתה גאולה לנפשות ישראל שלא ישתעבדו לגמרי מתחת קליפת טומאת מצרים, וראה במאמר 'זרח בחושך אור לישרים' שם

היינו יכולים לאמרם בכח עצמנו, וכמו שנודע מה שאמרו צדיקים על המצה שהוא בחינת אלוקות, והתכוונו לומר שקדושת הקב"ה עצמו שורה במצה וכאשר אנו אוכלים את המצה אנו מכניסים אל תוך פינו ובני מעינו את תוקף קדושתו יתברך שמו¹.

כיוצא בזה ראה את לשונו של הרה"ק ה'דגל מחנה אפרים' זי"ע שכתב בספרו (פרשת שמיני), כי המצה "הוא בחינת השכינה כביכול", ובאותו העניין כתב גם מרן הרב החיד"א ז"ל בספר 'פני דוד' (פרשת בשלח), שבראשונה הוציא אותנו הקב"ה מארץ מצרים "ואחר כך נתן לנו מצה בחינת השכינה לבד", נורא נוראות.

מצה זו שאנו אוכלים על שום מה

אפם כי אפשר להוסיף ולומר עוד, על פי מה שכתב הרה"ק בעל התניא זי"ע בספר 'ליקוטי תורה' (פרשת צו), שם עוסק בשרשי ועיקרי טעם אכילת מצה, ומדקדק במאמר בעל ההגדה המבאר את טעם אכילת מצה בפסח: "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם, שנאמר (שמות יב, לט), ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צידה לא עשו להם", עד כאן.

הערות והוספות

ברסלב' (ח"ב נא) על הרה"ק רבי נחמן מברסלב זי"ע שתפס המצה בידו ואמר: כשאוחזים מצה ביד אוחזים אלוקות ביד, "אז מהאלט מצה אין דער האנט האלט מען גאט אין דער האנט".

ג. כך מובא בכתבי תורת חב"ד, שהרה"ק המהר"ש מליובאוויטש זי"ע היה מתבטא על מצוות אכילת המצה ואמר 'מעסט אלוקות' (- אוכלים אלוקות). ובאותו הסגנון ממש מסופר בספר 'שיח שרפי קודש' -

מִן העיון בדברים האלו נראה שטעם אכילת מצה מתחלק לב' עניינים: א. על שום שבשעה שיצאו בני ישראל מארץ מצרים יצאו בחיפזון ולא הספיק בצקם להחמיץ עד שנעשו מצות. ב. על שום גילוי השכינה בליל פסח שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם.

ודברים אלו קשים מאד להבנה, כיצד הוא אומר שהמצה שאנו אוכלים בא לזכר המצות שנאפו להם בשעת חפזונם, הלא הציווי לאכול מצה בליל פסח היה הרבה מקודם לכן, כדכתיב באותו הפרשה (שם, ח) "ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו", ומפורש כאן בקרא שמצוות אכילת מצה בלילי פסחים התחיל עוד בתחילת ליל ט"ו ואילו המצות של החיפזון היו רק למחרת ביום ט"ו, שאז נחפזו לצאת ממצרים ולא הספיק בצקם להחמיץ.

עוד קשה על בעל ההגדה שכתב הטעם לאכילת מצה, "על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם", משמע שתלה את טעם אכילת המצה בהתגלות כבוד ה', והוא משולל הבנה, שהרי גילוי השכינה לא הייתה אלא בשעת חצות דייקא, שאז עבר הקב"ה בכל ארץ מצרים והרג את בכוריהם, ואילו את המצה כבר כילו לאכול לפני חצות עוד בטרם הזמן של גילוי שכינה, וכיצד זה הוא תולה את אכילת המצה המוקדם בגילוי כבוד ה' המאוחר.

לאחר גילוי השכינה התעלה קדושת המצה

לנוכח הקושיות האלו מגלה לנו 'בעל התניא' הבנה מחודשת בכל העניין של קדושת המצה, ולעולם יש לומר שיש כאן ב' מדרגות של קדושה זו למעלה מזו, הבחינה הראשונה הוא קדושת המצה שאכלו בני ישראל בארץ

מצרים בתחילת ליל ט"ו, ועל אף שאין לנו כל השגה בגודל קדושת המצה שאכלו בני ישראל באותה שעה, אולם עדיין לא היה זה בתכלית השלמות, כי מאחר שהיו בני ישראל שרויים בתוך ארץ מצרים וערוות הארץ היה זה מונע בידם מלהשיג את שלמות הקדושה, ולא היו בכוחם להשיג אלא את הבחינה התחתונה יותר של קדושת המצה.

אבל בהגיע חצות הלילה התגלה אליהם הקב"ה במורא גדול זו גילוי שכינה, ובכח הגילוי הזה זכו בני ישראל לעלייה עצומה ונוראה עד שנעשו ראויים להשיג השגות ומדרגות שעד עתה היו רחוקים מהם, ובאותה שעה כבר היו ראויים להשיג את גם הבחינה העליונה של קדושת המצה, ואכן כך היה בבוקר, שמרוב החיפזון לא הספיק בצקם להחמיץ ונעשה להם מצות, ובמצות האלו כבר הרגישו את הבחינה העילאה של קדושת המצה.

ובאמת יתיישבו הדברים האלו היטב בסדר הפסוקים, כי שני פעמים מזכירה התורה את עניין המצות בפרשה זו (שמות יב), בתחילת הפרשה (פסוק יח) כתוב, "בראשון בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצת", ובסופו (פסוק לט) כתוב, "ויאפו את הבצק וכו' עוגות מצות וגו' כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה", כאשר באמצע, בין שני ההזכרות של המצות מספרת לנו התורה הקדושה על גילוי השכינה, כדכתיב (פסוק כט) "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים".

וראה זה פלא, בפעם הראשונה (פסוק יח) כתוב 'מצת' חסר – בלא וי"ו, ובפעם האחרונה כתוב 'מצות' מלא – עם וי"ו, ומדוע בתחילה נאמר בלי וי"ו ובסוף עם וי"ו. אלא העניין הוא על פי המובא בחכמת האמת (עיין בזהר ויצא קנו. וברעיא מהימנא פנחס רנא:), שהאות וי"ו מורה על גילוי שכינה והמשכה מלמעלה למטה, ולכן במצות הראשונה שאכלו בלילה מקודם הגילוי שכינה נאמר 'בערב תאכלו מצת' חסר וי"ו, כי המצות האלו היו בבחינה הנמוכה וללא וי"ו

הקדושה, אבל המצות השניות שאכלו בבוקר לאחר הגילוי שכינה, עליהם כבר נאמר 'ויאפו את הבצק וכו' עוגות מצות' מלא וי"ו, כי באכילת המצות האלו כבר השיגו ואף המשיכו עליהם את הבחינה העליונה.

אלא שכל החילוק בין בחינות המצה היו רק בפסח מצרים, שלא זכו להמשיך את תוקף קדושת המצה עד לאחר גילוי השכינה בחצות הלילה, אבל בזמן הזה, לאחר קבלת התורה, זוכה כל איש ישראל להמשיך עליו תמיד את הבחינה העליונה של קדושת המצה.

בוה יתיישבו היטב דברי בעל ההגדה "מצה זו שאנו אוכלים על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים", כי הגם שגילוי השכינה היה רק לאחר חצות הלילה ואילו אנו אוכלים את המצה לפני חצות וכיצד זה נוכל להרגיש את הקדושה לפני חצות, אך לפי מה שביארנו עתה אין בוה כל תימה, היות שלאחר קבלת התורה יש בנו הכח להמשיך את הבחינה העליונה של קדושת המצה אפילו מקודם חצות, ונמצא שנתן בעל ההגדה טעם הגון ונכון, עד כאן על פי דברי הרה"ק בעל התניא.

שם הוי"ה ב"ה מרומז במצה ומקדש את האוכלו

מעתה תן דעתך לראות שהשם הוי"ה ברוך הוא מרומז בתיבת 'מצה', דהנה שני האותיות הראשונות שלה מ' וצ' מתחלפים בא"ת ב"ש ונעשים י"ה (עיין בתיקוני זוהר תקונא שבעין דף קלא: ובחידושי אגרות למהרש"א פסחים קטז:), ואילו האות ה' האחרונה נשארת כמו שהיא, הרי כבר יש בידינו האותיות י' ה' ה' של השם הוי"ה, ועליהם תוסיף את האות ו' שמתגלה במצות בשעת המורא גדול זו גילוי שכינה, וכפי שנתבאר זה עתה בספר 'ליקוטי תורה', ונמצא שהשם הוי"ה במילואה מרומזת במצה.

גילוי זה שופך אור גדול ובהיר על הדיבורים הנוראים שהבאנו לעיל בשם הצדיקים הקדושים, שבתוך המצה יש קדושת אלוקות, והאוכל את המצה הריהו כמכניס קדושה וטהרה אל תוך מעיו, כי זה עתה נוכחנו לראות ששמו הגדול ויתעלה, שם הוי"ה ברוך הוא, מרומז היטב בתוך המצה הקדושה, ואכילת המצה אינה כשאר אכילות גשמיות אלא כל כולה בקדושה ובטהרה.

בוה יבואר כוונת הזוהר הק' שאמרו שהמצה נקראת מיכלא דאסוותא ומיכלא דמהימנותא, ואף מביאה מזור ורפואה לנפש מכל תחלואיה ומשפיעה אמונה בקרב האוכל ממנה, כי מאחר שמכניס אל תוך מעיו פנימה את השם הגדול והקדוש, הרי זה מביא להתפשטות הקדושה והאמונה בכל גופו ובכל מאודו, וזוכה לרפואה ואסוותא בכל ענייני הקדושה.⁷

הערות והוספות

הזה, ועיין בפירוש שיר השירים (ראשון לציון פסוק הביאני אל בית היין) שחידשתי, וכשם שבעשבים יש דברים סגוליים וטבעיים כן יש בתורה מצות סגוליות וכו', והקדמה זו גדולה ויקרת הערך.

וכתבתי ראשי פרקים להבינך אומרו 'ותורתך בתוך מעי', כי כל האוכל אשר יאכל יסוד חיותו שבה נתהוה וגדל הוא מיניקת הקדושה שהיא התורה. ומעת פגם אדם הראשון ונתערב טוב ורע בכל אוכל תמצא חלק מהרע, ולזה צוה ה' על ערלת האילנות, ולזה גדל עם החטה מוץ ותבן וסובין הנזרקים, והבדילנו ה' מכמה דברים אשר שלט בהם חלק הרע

ד. ראה דיבורים נפלאים ויסודיים בספר 'אור החיים' הק' (ויקרא יח, ב), המבאר ששורש המאכלים הגשמיים נטועים במקום הקדושה אלא שנתערב בו חלק הרע, אבל מי שמזכך עצמו על ידי התורה הקדושה, זוכה שגם המאכלים הגשמיים מוסיפים בו קדושה וטהרה, וזה לשונו:

ולהשכילך במשמעות אומרו (תהלים מ, ט) 'ותורתך בתוך מעי'. דע כי כל הצומח בין בדברים הכרחיים לחיות הנפש בין בדברים הסגוליים בעולם בין בדברים שהם תענוגי אדם שורש הכל והיוויו הוא מהתורה אשר היא אם הכל וכשם שבתורה פשט רמז דרש סוד כן מאכלים של עולם

תואמים הדברים האלה עם דיבוריו הנודעים של הרה"ק בעל 'תפארת שלמה' (לשבת הגדול), שכתב לבאר את הכתוב (ויקרא ו, ט) "מצות תֶּאֱכַל במקום קדוש בחצר אוהל מועד יאכלוה", פסוק זה הוא מתוך הפרשה העוסקת בהקרכת קרבן מנחה בבית המקדש, ומכאן למד ה'תפארת שלמה' להשוות את עסק אכילת המצה לעסק אכילת הקרבנות בבית המקדש, ששניהם מאכלים קדושים הנאכלים במקום קדוש.

הא לך לשון קדשו: "מצות תאכל במקום קדוש - הנראה לרמז בזה גדול מעלות אכילת מצה שהוא דומה קצת לאכילת קדשים. כי הנה כל המצוות הם נעשים בגופו של האדם מבחוץ, אך מצות אכילת מצה ואכילת קדשים הם נכנסים בגופו של האדם בפנים, לכן נקראו קרבנות שמקרכת את האדם ברפואת הנפש בפנימיות וכו', כי הם תועלת גדול לקדש את האדם בפנים כמו שכתוב (תהלים קג, א) 'וכל קרבי את שם קדשו'".

"ונם ענין אכילת מצה הוא נקרא בזוהר הקדוש 'מיכלא דאסוותא', כי הוא רפואת הנפש בפנים, והוא גם כן תועלת לאדם, על ידי שמכין את עצמו בהכנה דרבה בתשובה ומעשים טובים, שיהיה הגוף טהור ומוכן להכניס הקדושה בתוכו על ידי אכילת מצה. וזהו שכתוב 'מצות תאכל במקום קדוש' - בהכנה הראויה, אז 'בחצר אוהל מועד יאכלוה' - כמו אכילת קדשים בחצר אוהל מועד", עד כאן לשונו.

הערות והוספות

הכנתם והרכבתם, וזה אמר 'ותורתך בתוך מעי' בזה גבר חפצו ותשוקתו לעשות רצונו יתברך כי אין רע בקרבו המסיר חפץ הערב לנפש.

לבל שקץ נפש הנבחרת, ולזה כשאדם אוכל דבר המותר כאילו נהנה מאור העליון ממאורי אור תורה אלא שנגשם לצד הצלחת יסודי ארץ שצריכים מזון כפי

עבד אוכל מה שרבו אוכל ואתכא דרחמנא סמכינן

אלא שלאחר כל זאת צריכים אנו לתת טעם נכון להבין מדוע באמת בחר הקב"ה להאכיל אותנו במאכל הקדוש והטהור הזה ששמו הגדול והנורא שורה עליו, ואפשר לבאר בדרך הפשוט ביותר, דהנה ביציאת מצרים הוציא אותנו הקב"ה מתחת עולו של פרעה ולקח אותנו להיות לו לעבדים, כדאיתא בירושלמי (פסחים לז.) שבליל יציאת מצרים היה פרעה מסובב בכל ארץ מצרים ומכדיז בקול גדול מקצה הארץ ועד קצהו: "קומו צאו מתוך עמי" (שמות יב, לא) - לשעבר הייתם עבדי פרעה מיכן והילך אתם עבדי ה', באותה שעה היו אומרים, 'הללוי-ה הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה' (תהילים קיג, א)."

ומאחר שנעשינו לו לעבדים נתחייב הקב"ה לזון אותנו ולפרנסנו כדרך חיוב האדונים אל עבדיהם, וכבר אמרו בגמרא שהעבד אוכל ממאכל רבו (יומא עה.) ועבדו של כהן מותר אפילו לאכול בתרומה (יבמות סו.), על כן בחג הפסח שאנו נעשים עבדים להקב"ה הרי הוא מאכיל אותנו במצה שהוא מאכל גבוה וקדוש בקדושה של מעלה (וראה בשו"ת אבני נזר י"ד סימן תנד יב).

ולעולם אין זה רק בדרך דרוש בעלמא, אלא הלכה ברורה נפסקה ב'שולחן ערוך' בהלכות פסח (סימן תעז סעיף ב), מי שהיה יושב בסעודה של ליל הפסח וכבר נטל ידיו במים אחרונים או שאמר 'הב לן ונברך', ואחר שהסיח דעתו מן הסעודה נזכר ששכח לאכול אפיקומן, מותר לו לחזור ולאכול אפיקומן בלא לברך המוציא, אף על פי שמעיקר הדין אסור לאכול לאחר שהסיח דעתו מן הסעודה.

במעם הדבר כתבו התוספות (ברכות מב. ומובא בטור סימן תעז בשם הרבינו פרץ), שאימתי אמרינן שהמסיח דעת צריך לחזור ולברך, בשעה שסמוך על שולחן עצמו והוא בעל הסעודה, לפיכך, כאשר הסיח את דעתו מן הסעודה

נחשב לו הדבר להפסק ואינו יכול להמשיך לאכול, אבל מי שסמוך על שולחן אחרים, אפילו הסיח דעת מן הסעודה לא חשיב הפסק, היות שדעתו בטילה אצל דעת המארח בעל הבית שלא סיים הסעודה, ובחג הפסח חשובים כל ישראל כסמוכים על שולחנו של הקב"ה שציווה אותנו לאכול אפיקומן, ואם אחד מישראל הסיח את דעתו מן הסעודה מקודם שאכל את האפיקומן לא נחשב הדבר להפסק כי בטלה דעתו אצל דעת הקב"ה בעל הסעודה.

ובתבו התוספות בלשון הזה, "מי ששכח לאכול אפיקומן ואמר הב לן ונברך אינו היסח הדעת, דאנן אתכא [-על שולחן] דרחמנא סמכינן". והוא ממש כעין מה שאמרו בזוהר הק' (רעיא מהימנא ח"ג פרשת אמור צז סוף ע"א) "ישראל כד נפקו ממצרים נפקו ממצאבו ועבדו פסח למיכל בפתורא דאבוהון", כלומר, בשעה שיצאו בני ישראל מארץ מצרים, יצאו מן הטומאה, והקריבו את הפסח לאכלו על שולחן אביהם (וראה ב"שם משמואל' שהאריך הרבה בעניין זה).

ובאותו המידה שאנו זוכים לאכול את המצה בגין היותנו סמוכים על שולחן אדונינו ואבינו שבשמים, יש בזה גם גילוי דעת והכרזה מפורשת מאתנו על היותנו עבדים למקום ברוך הוא, לו ואין זולתו, כי על ידי אכילת המצה אנו מעידים ומכריזים קבל עם ועדה שהשי"ת הוציאנו מארץ מצרים בחיפזון להיות לו לעבדים עד שלא הספיק בצקנו להחמיץ, ומצה זו שאנו אוכלים היא האות והעדות לכל זה לא פחות משאר האותות של שבת קודש תפילין ומילה, שהם האותות והחותמות המעידות על הקשר והברית שיש בין הקב"ה לבין בני ישראל, כי אנו עבדיך ואתה אדוננו⁷.

הערות והוספות

של האוסרים להניח תפילין בחול המועד, כי מאחר שהתפילין הם אות והמצה הוא אות, אין לנו להניח האות של תפילין בשעה שיש

ה. מקור הדבר שהמצה הוא אות כמו מילה ותפילין הוא מן התוספות במסכת מועד קטן (דף יט. ד"ה רבי יוסי), ויצוין שזהו הטעם

אכילת מצה - להזכיר לנו שישועת ה' כהרף עין

המצה היא העדה החיה המעוררת לנו מרדם ישנים, להזכיר לנו את הימים המרוממים והנעלים בהם הוציאנו הקב"ה מבית עבדים ופרק את מוטות עולנו מעל צווארינו וגאלנו לחירות עולם, די בזיכרון זה בכדי לרומם את נפשנו ולפעם את רוחנו, לדעת כי עוד רד עם קל חי, ויבוא היום שישוב השי"ת לרחמנו כבראשונה וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות לגאול אותנו ברחמיו שנית.

אפשר להסמיך לזה מעשה נאה ולקח בצידה שנהג לספר הגאון הנודע והמגיד הנפלא רבי יעקב גלינסקי זצ"ל, שבימי צעירותו ישב כמה שנים בגולת סיביר, תחת ידי הרשעים הארורים שכידוע ניסו לעקור כל זיק של קדושה וכל נסיון של הרבצת תורה בישראל.

יחד עם רבי יענקלה שהיה באותו מקום גם ערל אחד שאינו מבני ברית, אותו ערל מנהג משונה נהג לעצמו, כל ערב היה שולף מתחת יצועו אמתחת ישנה ודהויה, מוציא מתוכה בגדים שנראים כבגדי שרד של אנשי שלטון, לובש אותם למשך זמן קצר, מבצע תנועות מוזרות ותמוהות, כאילו הוא ניצב לפני גרוד שלם של חיילים והוא המפקד שנותן להם פקודות שונות, לאחר מכן

הערות והוספות

ובמה שאכלו מצה הראו בעצמם אות עבדות להשי"ת, וכענין כבלא דעבדא המוזכר בש"ס שבת, וזה עצמו הוא הענין שמלו באותו הלילה שהיא חותם עבדות להשי"ת בגופו של אדם והם שני חותמות, חותם בתוך חותם, חותם הגוף וחותם המעשה.

לנו את האות של מצה, כמו שאין מניחים תפילין בשבת קודש שאף הוא אות, וראה ב'שולחן ערוך' הלכות תפילין (או"ח סימן לא סעיף ב ובנושאי כלים שם).

וראה מה שכתב בספר 'שם משמאל' (הגדה של פסח ד"ה הא לחמא עניא), וזה לשונו:

פושט את הבגדים הללו, מחזירים למקומם עד למחרת היום, אז מוציאים שוב וחוזר חלילה. הדבר התמיה מאד את רבי יענקלה, שכן במשך כל היום התנהג הלה כאדם מיושב ובן תרבות, אין זה נאה לאחד כמותו להשתטות כאחרון המשוגעים.

יום אחד כבר לא היה מסוגל להתאפק ופנה לשכנו שיואיל בטובו לסבר את אוזנו ולגלות לו מה טיבם של הבגדים האלו ואת פשר התנועות המשוונות האלו, למשמע השאלה החל הגוי לגולל את סיפור חייו, הוא היה חייל נאמן לאימפריה הרוסית וראה הצלחה מרובה במעשיו, כך עלה והתקדם דרגה אחרי דרגה עד שהתמנה להיות מפקד בכיר מאד בצבא הרוסי, חיילים רבים היו סרים למשמעתו ובהבל פיו היה חורץ את תהלוכותיהם וסדריהם של המוני פקודיו, בהינף ידו היו נעים או עומדים מלכת, הכל כפי רצונו ודעתו.

לכאורה כך היו אמורים העניינים להתנהל על מי מנוחות רבות בשנים, אלא שיום אחד התהפך עליו הגלגל, ולאחר שנחשד באיזה עבירה כלפי הרשויות נגזר עליו גירוש לכמה שנים בערבות סיביר, מאז חייו אינם חיים, מאיגרא רמה עד לבירא עמיקתא, מאחד שישב בכבודו של עולם וניהל עניינים רבים ומסובכים הגעתי עד למצב של אסיר בודד ומושפל, רחוק ממשפחתי ומבני חברתי.

ממשיך אותו אסיר את דבריו, נחמה אחת אני מוצא לי בחיים המאררים האלה, בכל יום אני מוציא מן המחבוא את בגדי הצבא הישנים ולובשם לכמה דקות, אני חוזר על אותן הפקודות שהייתי רגיל להורות בימי קדם, בעיני רוחי אני רואה המון רב של חיילים הפועלים לפי הוראותיי, דבר זה נותן לי משנה כח להתחזק ולהתגבר על קושי הגלות ולהיזכר שעוד יגיעו ימים טובים מאלה ואחזור לגדולה.

רבי יענקלה זצ"ל היה נוהג לחזור על סיפור זה רבות, ואמר שלמד מכאן מוסר השכל גדול ביותר, לכל אחד ואחד ישנם ימים שהוא נמצא ברום המעלה, ראשו פתוח להבין דברי תורה ולבו ער לכל דבר שבקדושה, אלא שלעומת ימי הגדלות והאור מוצא האדם את עצמו מפעם לפעם שרוי בזמנים של חשכות והסתר פנים, בין אם זה בגשמיות ובמילי דעלמא ובין אם זה ברוחניות, הוא מרגיש שחרד עליו אימה וחשיכה גדולה, דברי תורה ועבודה מגיעים אליו בקושי רב, כאילו ושערי הדעת נסגרו בפניו.

מבע האדם בזמנים כגון אלו ליפול בתוך עצבות ומרה שחורה, קשה מאד להתרומם מעל החשכות וההסתרה, ואין עצה ותבונה אחרת אלא להיזכר בימים הטובים של העבר, הימים בהם ראה אור וחיות, ולזכור שלא לעולם חושך וגם להבא יבואו עליו ימים יפים מאלה.

משל זה עולה בקנה אחד גם לענייננו, הלא זה עידן ועידנים שאנו שרויים בגלות המר הזה, גלות הגוף וגלות הדעת, כבשה אחת בין שבעים זאבים, נסיונות החיים מקיפים אותנו מכל עבר, בין בעניינים של קדושה וטהרה ובין בעול הפרנסה וחינוך הבנים, ממש אין לך יום שאין קללתה מרובה מחברתה ועדיין אין אנו רואים את הסוף.

באן באה המצה ומעוררת בנו את זכרון הימים הטובים שהיה לנו בעת צאתנו ממצרים, גם אז היינו שרויים בגלות נוראה ואיומה, עשרות מונים יותר גרוע מהגלות הנוכחית, ובכל זאת ברגע כמימרא הוציאנו השי"ת משם ביד חזקה ובזרוע נטויה ואף נראה אלינו במורא גדול זו גילוי שכינה, עד שלא היה ניתן להאמין כי אך לפני זמן קצר ביותר היינו בשפל המדריגה, והמצה שאנו אוכלים הוא העדות הטובה ביותר לכך, שהרי המצה באה לעולם על ידי החיפזון ומהירות הגאולה, ומן ההתבוננות במצה זו ניקח חיזוק ואמונה בצור עולמים שלא ירחק היום וגם אנו נזכה לאור חדש על ציון תאיר ולהיגאל

בתשועת עולמים, וכפי שאמר הנביא (ישעיה נד, ז) "ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך".

השפעות טובות בזכות מצוות מצה

עתה כבר לא ייפלא בעינינו כלל בשל מה ראו שלומי אמוני ישראל לטרוח כל כך ולהרבות ביגיעות מרובות ועצומות בעסק המצות, שהלא למדנו לדעת - מעט מזעיר - על הסודות הנפלאים והעניינים הטמירים המרומזים בה, עד כמה זוכה האיש ישראל להתעלות ולהתקדש בשעה שטועם מן המצה הקדושה, כמה חיזוק אנו שואבים רק לזכרה ולזכר הישועה הגדולה ביציאת מצרים שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם, ישועת ה' כהרף עין.

ולא נותר לנו אלא לבקש ולצפות אל השי"ת, שיהא לנו המצה לרפואה ולמזור בכל העניינים, ברוחניות ובגשמיות, שנזכה לכל מיני השפעות טובות ישועות ונחמות, כדרך שהבאנו לעיל מן הזוהר הקדוש שהמצה הוא מיכלא דמהימנותא ומיכלא דאסוותא, שאכן נזכה על ידה לאור האמונה הטהורה והבהירה, לראות את יד ה' שבכל דבר ועניין, להינצל מן החמץ ומקליפות הטומאה, ולראות מהרה את הטוב הנגלה בקרוב ממש ובעגלא דיין.

על מצות ומרורים יאכלוהו

למה מקדימים המצה שדומזו לגאולה לפני המרור והגלות

מצה קודם למרור

אִתָּא במתניתין (פסחים קטז.), וכך גם אמרינן בסדר ההגדה של פסח: "רבן גמליאל היה אומר, כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה, ומרור".

המשמעות היוצא מתוך סדר הדברים שדיבר רבן גמליאל הוא, שהמצוה של מצה קודמת להמצוה של מרור, וכן גם נתקבל להלכה בליל הסדר, שאוכלים תחילה את המצה ורק אחר כך אוכלים מן המרור.

ויש לדקדק, אמאי באמת סידרו את אלו המצוות כסדר הזה, הלא על פי סדר השתלשלות המאורעות נכון היה להקדים את המרור מלפני המצה, שהרי המרור בא לרמז על הגלות וקושי השעבוד שמיירו את חיינו בחומר ובלבנים, ואילו המצה מכוונת כנגד הגאולה ויציאת מצרים, שכל כך יצאו בחיפזון עד שלא הספיק בצקם להחמיץ, ולפי זה פשוט הדבר שהמרור והגלות קודמין למצה והגאולה, ומדוע באמת לא נקטו כסדר הנכון.

רבינו ה'פרי חדש' (סימן תעג) כבר עמד על דקדוק זה, ואף נתן ביאור הגון בכדי ליישב את זאת על פי פשוטן של דברים, ואומר שכבר מצאנו מקרא מפורש שממנו רואים שהסדר הנכון הוא להקדים את המצה ולא את המרור, דהא כתיב (במדבר ט, יא) "על מצות ומרורים יאכלוהו", הרי לך כי הכתוב כבר הקדים המצה לפני המרור.

יש שהוסיפו עוד לומר בזה, כי כל שכן בזמן הזה שזהו הסדר הנכון, מאחר שבזמננו כשאין לנו את קרבן הפסח, הרי שמצוות אכילת מצה הוא מדאורייתא ואילו המרור הוא רק מדרבנן, אם כן מילתא דפשיטא הוא שיש להקדים את מצוות המצה דאורייתא לפני המרור דרבנן.

זכרון השעבוד אחר הגאולה מגדיל השמחה

בספר 'מעשי השם' לרבי אליעזר אשכנזי זי"ע (חלק מעשה מצרים - פרק כד), מיישב את הדברים בטוב טעם ודעת, ואומר שיש חילוק בין קודם הישועה לאחר הישועה. כי כאשר האדם נזכר בזכר הצרות והמצוקות בשעה שעדיין שקוע בתוך הצרה, אזי הזכרונות הרעים רק מחזקים את הרגשת הצער ומעכרים את רוחו ביותר. אבל לאחר שנושע מצרתו וכבר יצא מאפילה לאור גדול, אם באותה שעה יתבונן ויעלה על לבו את זכר הצרות שעברו עליו, יתרונן לבו משמחה וגיל על שזכה לראות בנחמה, אדרבה, ככל שצרותיו היו יותר גדולים ונוראים כך תרבה ותגדל שמחתו בהיזכרו מהם, בראותו את יתרון האור מן החושך כשנתהפך עליו הגלגל וממר יצא מתוך.

זהו מה שאמר שלמה המלך בקהלת, (ז, ט) "בְּיּוֹם טוֹבָה הִיָּה בְּטוֹב וּבְיּוֹם רָעָה רָאָה". כלומר, 'ביום טובה' - ביום שתזכה בו לכל הטובה, 'היה בטוב' - תהיה שרוי בשמחה ובטוב לבב, אך כיצד תוכל להגיע לידי שמחה, על ידי 'וביום רעה ראה' - כשתתבונן ותראה בימים הרעים שהיו מנת חלקך בימי

קדם, כי אז תבוא לידי שמחה וטוב לבב, כשתבין עד כמה שפר עליך גורלך והתהפך לך הקללה לברכה.

אמור מעתה שבליל הפסח אינו כדאי לאכול את המרור לפני המצה, כי המרור מעורר את זכר הגלות והשעבוד, ומדרך הזכרונות האלו להביא את האדם לידי צער ועגמת נפש חלילה, ומה בצע להיות בצער בחג הגאולה. מה שאין כן אם כבר טעם את המצה שהוא זכר לישועה הגדולה, וכבר בא לידי שמחת הגאולה והפדות, באותה שעה ראוי לו לאכול גם מן המרור, כי בשעה שכבר זכה האדם לגאולה אזי זכר הצרות מעוררים בו רק שמחה וגיל, כי על ידי שנתבונן בצער הגלות והשעבוד נבין ביותר את גודל ישועתו של השי"ת ששיבר דלתות נחושת ובריחי ברזל גידע, ותתרבה מזה השמחה עד למאד^נ.

לברך על הטובה כשם שמברך על הרעה

גם יובן על פי מעשהו של הלל הזקן (פסחים קטו). המובא בסדר ההגדה, שבזמן שבת המקדש היה קיים היה כורך פסח מצה ומרור ואוכל ביחד, לקיים מה שנאמר (במדבר ט, יא) "על מצות ומרורים יאכלוהו".

מבאר ה'שפת אמת' (פסח - תרנ"ג), כי דבר זה הוא פשוט לכל שגם הגלות והצער שהצטערו אבותינו במצרים, וגם הגאולה והישועה מבית העבדים, הכל היה מרצונו יתברך שמו ואין לנו להרהר אחריה, אבל חלילה לנו לחשוב כי הרצון של הגלות והרצון של הגאולה היו ב' רצונות מחולקים, אלא הכל היה רצון וסדר אחד, וקורא הדורות מראש סידר ותיכץ מימות עולם שיהיה הכל על פי הסדר הנכון, הגלות תחילה ואחר כך הגאולה.

הערות והוספות

א. ראה עוד בענין זה במאמר 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח'.

ובבדי לרמז על דבר זה, שהכל הוא ברצון אחד ובסדר אחד, היה הלל כורך בחדא מחתא את המצה הרומזת על הגאולה ואת המרור הרומז על מרירות הגלות ואוכלם יחד, כדי לידע ולהודיע שגם הגלות וגם הגאולה הכל נובע מרצון אחד של הבורא כל עולמים.²

ברוך זה אפשר להוסיף ולומר עוד, שעל כן אנו מקדימים לאכול את המצה מקודם המרור, והוא בכדי שנחזק בקרבנו את האמונה הטהורה, שכשם שבדברים הטובים אנו מאמינים ומודים להשי"ת על רוב טובו וחסדו, כך גם בדברים שאינם טובים כל כך, כדוגמת המרור, גם הם מרצון הבורא יתברך שמו, שהוא ק-ל נורא עלילה ואין אתנו יודע עד מה ואת חשבונות שמים, אבל אנו מאמינים בני מאמינים כי גם הטוב וגם מה שאינו נראה כן הכל הם ברצון אחד מבורא אחד, וכשם שמברכים על הטוב כן מברכים על הרעה.

אחר הגאולה רואים כי גם המרור היה לטובה

יתירה מזאת כתב ה'שם משמואל' (פסח - תרע"ז), כי לעולם כל הדברים הרעים וכל הפורעניות הבאות ומתרגשות על האדם, לאמיתו של דבר אינם

הערות והוספות

זו. ולכן בלע מרור לא יצא כי טעם מרור נרגיש עתה ביותר מהמצה אבל המרור מתמתקת עתה. ולכן בעל הגדה סומך אחר מרור זה כו' בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו יצא ממצרים. שזה כוונת המרור עתה. וכמו שיש לסמוך גאולה לתפלה. לכן עתה בזמן גאולה צריכין להתפלל על צרותינו כמ"ש כן יגיענו למועדים ורגלים כו' שמחים בבנין עירך כו'.

ב. ובנותן טעם לשבח להביא את המשך דברי בעל ה'שפת אמת', שכתב, כי המרור הוא הכנה לגאולה ובליל קדוש זה יכולין להמתיק את המרור ולהחיש את הישועה ופדות נפשנו, וזה לשונו: מרו"ר הוא מו"ת. כי בגלות חשובים כמתים. אבל הוא לצורך חיות חדש ולהיות ישועה לדורות. ולכן צריכין לאכול מרור שאנחנו עתה בגלות ויכולין באכילת מרור למתק המרירות בלילה

אלא טובה וברכה בלבד, ואפילו שבשעה שנמצא האדם בצער ובתוך עומק הצרה קשה לו להכיר בזה, אולם לאחר שהאדם זוכה להיגאל בגאולה וישועה, אזי הוא רואה למפרע כי כל מה שהיה נדמה בעיניו כרע הגמור לא היו אלא טובות בלבד, ואז הוא נותן שבח והודאה על כל מה שעבר על ראשו^ג.

זהו אם כן גם סיבה טובה להקדים את המצה של הגאולה לפני המרור של הצער, כי רק אחר שזכו ישראל לגאולת עולם מן השעבוד הנורא הזה וזכו למראות אלוקים, אזי הבינו וראו כי כל השעבוד לא היה אלא לטובה, ועתה נותנים אנו שבח והודאה להשי"ת על כל הטוב שגמל עמנו מאז ומעולם, גם על הגאולה והישועה וגם על הגלות והשעבוד שהכל היו לטובה, כי מאתו לא תצא הרעות.

כל זמן שנמצא בגלות הדעת אינו מרגיש במרירות מעשי

עוד אמרו בספרים הקדושים לבאר את הענין כראוי (ראה דרושי צל"ח - דרוש מב לחג הפסח), והוא על דרך העבודה התמימה.

הערות והוספות

כאן ואיני יודע מה אעשה. אשתו, שהיתה צדקת ממנו, אמרה לו, נשתיירה לך שדה אחת, לך ומכור חצייה ותן להן. הלך ועשה כן, ובא אצל רבותינו ונתן להן, ונתפללו עליו רבותינו, אמרו לו, אבא יהודה, הקב"ה ימלא חסרונותיך, עם כשהלכו להם ירד לחרוש בתוך חצי שדהו, עם כשהוא חורש בתוך חצי שדהו שקעה פרתו ונשברה, ירד להעלותה והאיר הקב"ה עיניו ומצא סימא (אוצר), אמר לטובתי נשברה רגל פרת.

ג. ה'שם משמואל' מביא כמשל לזה את המעשה הידוע המובא בירושלמי (הוריות יז): שלאחר מעשה ראו בחוש כי 'לטובה נשברה רגל פרת', וכה איתא בירושלמי: מעשה בי ר' אליעזר ורבי יהושע ור' עקיבה שעלו לחולת אנטוכיא על עסק מגבת חכמים, והוה תמן חד אבא יהודה עביד מצוה בעין טובה, פעם אחת ירד מנכסיו וראה רבותינו ונתייאש מהן, עלה לו לביתו ופניו חולניות. אמרה לו אשתו, מפני מה פניך חולניות. אמר לה, רבותינו

שהלא גלוי וידוע הדבר שהרשע בעודו ברשעתו עומד, כלל אינו מבחין שמעשיו אינם כשורה, וממילא אינו מרגיש כל מרירות ואף אינו מתנחם עליהם, אבל כאשר הקב"ה משפיע עליו ממרום טללי תשובה ומערה בקרבו רוח טהרה, אזי מתעורר הרשע להרגיש את מרירות מעשיו ולבו מתחיל לנוקפו עליהם, ועתה מבקש עליהם דרך של תיקון ותשובה.

והנה, דבר זה ידוע, שכל יגיעת המצרים הייתה להכשיל את ישראל ולטמא אותם בטומאותיהם וגילוליהם עד שכמעט ולא עלתה בידם, וזהו מה שנאמר (שמות א, יד) 'וימררו את חייהם', שמיררו את חייהם של ישראל על ידי חטאים עוונות ופשעים, וכל כך היו שם ישראל בשפל המדריגה, עד שאמרו במדרשי חז"ל (ראה בזהר הק' ח"ב קע:): שבשעה שיצאו ישראל ממצרים קטרג עליהם המקטרג ואמר, 'הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה'¹.

אולם בני ישראל, כל זמן שהיו שרויים בעמק הבכא בין המצריים לא הרגישו כלל את מרירות מעשיהם הרעים, ורק בזמן הגאולה, כשאמר להם הקב"ה "משכו וקחו לכם צאן" (שמות יב, כא), ואמרו על כך במדרש שהתכוון הקב"ה לומר להם 'משכו ידיכם מעבודת כוכבים'², באותו רגע התעורר בהם רוח של טהרה ותשובה, ומיד התחילו להרגיש את מרירות חייהם, כיצד היו

הערות והוספות

מדברי המדרש (שמות רבה א, לה) "זאת ערום ועריה - מן המצות."

ה. ראה לשון המדרש (שם): אתה מוצא לישראל כשהיו במצרים היו עובדין עבודת כוכבים ולא היו עוזבין אותה, שנאמר (יהזקאל כ, ח) איש את שקוצי עיניהם לא השליכו, אמר לו הקב"ה למשה, כל זמן שישראל עובדין לאלהי מצרים לא יגאלו, לך ואמור להן שיניחו מעשיהן הרעים ולכפור

ד. כיוצא בזה עוד רבות, וכדכתוב בתורה (במדבר יא, ה) "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם", וכתב עלה ברש"י, "אם תאמר שמצריים נותנים להם דגים חנם, והלא כבר נאמר (שמות ה) 'ותבן לא ינתן לכם', אם תבן לא היו נותנין להם חנם דגים היו נותנין להם חנם, ומהו אומר חנם, חנם מן המצות (ספרי)". כמו כן כתוב ביחזקאל (טז, ז) "זאת ערום ועריה", ומביא רש"י

שבויים עד עתה בהבלי שוא ומשתחוים להבל ולריק, והיו מתנחמים על מעשיהם הרעים ומבקשים דרך של תשובה.

נמצא שרק לאחר שזכה האדם להיגאל מגלות הדעת בו היה שרוי, רק אז מתחיל להרגיש את מרירות מעשיו, ועל כן מקדימין את המצה הרומז על הגאולה לפני המרור המורה על העבירות, כי אילולא הגאולה לא היה באפשרי כלל להרגיש במרירות העבירות, ואחר שזכו לגאולה ולהרגשת מרירות מעשיהם הקודמים, היו יכולים לזכך ולטהר עצמם מן העוונות שבידיהם ולהגיע מוכנים לקראת היום הנבחר של מתן תורה!

הערות והוספות

עמהם, והלך יחף ובלא מלבוש. ושאל אותו האפרכוס, מה טובך ושאל בשלומו, והשיב לו, אילו היה לו בתי רגלים ומלבוש חם מי דומה לו, אין בנמצא אדם שיהיה לו טוב יותר ממנו, כי מחמת שנתגשם מאוד לא היה מרגיש שום דבר עבודה וחסרון. והבן זה המשל על הגלות.

ועל זה אמר הרה"ק וכו' הררי"מ זצ"ל מגור. שאפשר שזה היה טובה שמסתמא נתעורר מזה רחמנות יותר. ובזה היה מתרץ קושיית העולם אמאי בפסח אוכלים מצה זכר לחירות ואחר כך מרור זכר לעבדות, שצריך להיות בהיפך, מרור ואחר כך מצה. אלא שגם המרור אתחלתא דגאולה, שקודם מזה לא היו מרגישין שום טעם מרירות, אלא אחר כך כשהתחיל הגאולה וימררו את חייהם היו טועמין את המרירות, ואם כן גם המרור היה זכר לגאולה. ואם כן ניחא שאוכלין מצה קודם שזה הוא יסוד הגאולה. והבן.

בעבודת כוכבים, הדא הוא דכתיב (שמות יב) 'משכו וקחו לכם', כלומר משכו ידיכם מעבודת כוכבים וקחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים ועשו הפסח, שבכך הקב"ה פוסח עליכם, הוי (ישעיה ל, טו) 'בשובה נחת תושעון'.

ו. באותו הענין ראה משל נפלא שהביא בספר 'שיח שרפי קודש' (פסח ט) משמו של הרה"ק הרבי ר' בונים מפרשיסחא זי"ע, ועל פי משל זה יישב הרה"ק ה'חידושי הרי"ם' את הקושיא מדוע אוכלין את המצה מלפני המרור. וכה מובא שם:

בשם הר"ר בונים מפרשיסחא זי"ע, משל למלך שהיה לו בן יחיד והיה אוהב אותו מאוד והיה מפונק מאוד כבן יחיד. פעם אחת סרח על המלך והגלהו למדינה רחוקה והיה נע ונד. פעם אחת עלה בדעת המלך אודות בנו יחידו, ושלא איפרכס אחד לבקשו, הלך וביקש אותו ומצאו בכפר אחד בין החקלאים בבית הקרעטשמי ומשתכר ומרקד

הא לחמא עניא

כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה

שני טעמים לאכילת מצה הנראים כסותרים זה לזה

בנוסף ההגדה אנו אומרים: "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים", והוא על פי לשון הכתוב (דברים טז, ג) "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני". זאת אומרת, שהמצה שאנו אוכלים הוא זכר לשעבוד והדוחק בו היינו שרויים במצרים, שלא היה לנו שם לאכול פת רגילה וערבה לחיך כי אם מצות קשות וגסות ללא טעם.

אבל בהמשך ההגדה משמע להיפך, שנאמר שם: "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם, שנאמר, ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם".

נמצא לפי זה, שכל עניין אכילת המצות הוא מטעם אחר, משום שכשיצאו בני ישראל מארץ מצרים יצאו בחיפזון ובמהירות עד שהבצק שהכינו להם לצדה לדרך לא הספיק להחמיץ, ולזכר חיפזון זה אנו אוכלים

מצות, כנאמר בהמשך הפסוק המובא לעיל (דברים טז, ג) "כי בחיפזון יצאת מארץ מצרים", והאכילה שאנו אוכלים הוא לזכר היציאה וגאולת מצרים ולא לזכר השעבוד.

מצה - לחם עוני

אך יתכן ליישב העניין על ידי שנקדים להבין את טיבם ומהותם של המצות. מצות - בשונה משאר לחם - מורכב ממים וסולת בלבד, ללא שום תערובת נוספת כלל, ואשר על כן נקראת 'לחם עוני', על שם העניים שאין להם ממון לקנות מעדנים, וכל מאכלם הוא בצמצום רק לפי חובת הגוף שלא יגווע ברעב ותו לא.

והנה, גם בני ישראל בשעה שהיו משועבדים מתחת יד פרעה, הייתה לחמם עשויה ממים וסולת בלבד כדרך העניים והעבדים שלא שפר עליהם גורלם. אולם ברגע שהגיע בשורת הגאולה היו כאלו שדימו לומר בנפשם שהנה הגיע זמן גאולתנו ועתה נוכל לתת מעדנים לנפשנו מכל טוב ארץ מצרים.

אבל רוח הקודש מצווחת ואומרת "כי לי בני ישראל עבדים (ויקרא כה, נה) - ולא עבדים לעבדים (קידושין כב:)", וכן אמרו בגמרא (מגילה יד.) "הללו עבדי ה' (תהלים קיג, א) ולא עבדי פרעה".

לא לשם כך אתם יוצאים מארץ מצרים, לא בכדי שתוכלו לעדן נפשכם כבהמות הרועות באחו וככל גויי הארץ, אלא כמו שאמר הקב"ה למשה רבנו מתוך הסנה (ג, יב): "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על החר הזה", דהיינו, שכל סיבת יציאת בני ישראל מארץ מצרים הייתה בכדי לקבל את התורה על הר סיני ולהיות עבדים לה' יתברך.

ממעם זה יצאו בני ישראל בחיפזון עד שלא הספיק בצקם להחמיץ, בכדי להודיע להם את עיקר המטרה אשר לשמו הוציא אותנו הקב"ה ממצרים, בכדי לעבדו בלבב שלם בלא להימשך אחר תאוות העולם, כי הרדיפה אחר התאוות הם המפריעים הראשונים במעלה והמפסידים הגדולים ביותר לחיים שיש בהם אהבת תורה ויראת שמים.

כדרך יוצאי צבא שאוכלים בחיפזון ותמיד מוכנים לעת קרב

דבר זה גלוי וידוע, שבכדי להשיג השגות בתורה יש לפרוש כמה שיותר מהנאות עולם הזה, כמו שאמרו חכמינו ז"ל במסכת אבות (ו, ד), "כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא".

במעשה הנורא המסופר בגמרא (כתובות קד.) על רבינו הקדוש, שבשעה שעמד להסתלק מן העולם, זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה ואמר, "ריבוננו של עולם - גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה".

מוסיף על כך התוספות (ד"ה לא נהניתי), שזהו מה שאמרו במדרש "עד שאדם מתפלל שיכנס תורה לתוך גופו, יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו", כלומר, התנאי הראשון להשגת התורה הוא לפרוש קודם כל מן המעדנים ותענוגי עולם הזה, כי רק כך יהיה מוחו וליבו פנויים לקלוט דברי תורה, ולכן זכה רבי להתעלות במעלות רמות ונוראות בתורה הקדושה, היות שלא נהנה כהוא זה מהאי עלמא.

רבינו הרמח"ל זי"ע מבאר בספר 'מסילת ישרים' (פרק ט) מדוע אכן צריך העובד ה' המתייגע בתורה לפרוש מתאוות האכילה ושאר תפנוקי

הגוף, וזה לשונו: "ואמנם צריך שידע האדם כי לא למנוחה הוא בעולם הזה, אלא לעמל וטורח. ולא ינהג בעצמו, אלא מנהג הפועלים העושים מלאכה אצל משכיריהם, וכענין מה שהיה אומר (עירובין סה) 'אגירי דיומא אנן', וכדרך יוצאי הצבא במערכותיהם אשר אכילתם בחיפזון ושינתם עראי ועומדים תמיד מוכנים לעת קרב. ועל זה נאמר (איוב ה) 'כי אדם לעמל יולד'".

"ובשירגיל עצמו על זה הדרך, ימצא העבודה קלה עליו ודאי, כיון שלא יחסר בעצמו ההזמנה וההכנה אליה. ועל זה הדרך אמרו זכרונם לברכה, כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן. שהוא כלל ההרחקה בתכלית מן המנוחות והעידונים".

דרך עבדי ה' להסתפק במועט

זהו אם כן מה שאמר בעל ההגדה 'הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים', שאכן בתחילה אכלו אבותינו לחם זה היות שהיו עבדי פרעה ולא היה להם מאכלים אחרים וטובים מאלו, אולם גם לאחר שכבר יצאו מארץ מצרים זכרו את העיקר ולא שעו אחר תאוות העולם, אלא בחרו להסתפק במועט.

לבן חוזר בעל ההגדה ואומר, 'מצה זו שאנו אוכלים על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא', ואין בזה שום סתירה למה שאמר מקודם 'הא לחמא עניא', כי בני ישראל אכן המשיכו לאכול לחם עוני גם בשעה שיצאו מארץ מצרים וכבר הסתיים השעבוד, מאחר שהשתוקקו לקבל עליהם עול תורה כראוי, ומי שראשו מונח בהבלי העולם וברדיפה אחר המותרות אין ראשו פנוי ליגיעת התורה את ה' ולעבדו בלבב שלם.

ובדרך שכתב רבי צדוק הכהן זי"ע (פרי צדיק ויקרא קונטרס עמלה של תורה אות ד), "אכילת מצה שהוא לחם עוני מוליד עוני ושפלות בלב וזה הכנה לקבלת התורה... וכך דרכה של תורה פת במלח וכו' כדרך עני אוכל פתו במלח... וזה גם כן הכנה לדברי תורה להרגיל עצמו בלחם עוני לא לבקש גדולות רק להסתפק במיעוט. ואוכל דרך חירות - שאין לך בן חורין אלא העוסק בתורה שהוא שמח בחלקו ואינו משועבד לשום דבר".

עוד כתב שם (אות ג), "אמרו ז"ל (קידושין לח.) שהיה בשיירי מצה טעם מן שהוא לחם שמלאכי השרת אוכלים (יומא עה:): דבהו ליכא יצר הרע, ועל כן נקרא לחם עוני. ובמזן נמי נאמר (דברים ח, ג) ויענך וירעיבך ויאכילך המן, כי מלי כריסי זני בישי (פירוש: מילוי הכרס הוא ממין החטאים הרעים, כי הוא גורם את החטא - ברכות לב.), אבל במזן לא היה מילוי כרס רק אכילה מצומצמת להחיות נפש, כאכילת עני שאין לו לאכול כדי שביעה ונשאר עדיין רעב, וזה היה הכנה לקבלת התורה שניתנה לאוכלי מן, שכך דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים וכו' ולא לרודפים אחר תאוות".

אי לכך, בליל התקדש החג בשעה שמסובים אנו כבני חורין וכמלך בגדוד מכריזים אנו בגאון ובעוז, 'הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים', עבדים היינו ועבדים נשארנו, אכן, עבדים היינו לפרעה במצרים, אבל עתה זכינו ועבדים אנו למלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא אשר לו המלוכה, ואנו עבדיו הנאמנים נושאי דגלו הטהור, משליכים אנו את כל מחמדי העולם ומותרותיו מאחורי גונו, עד שכל חיינו ותהלוכותינו יעידון יגידון כי עבדי המלך הננו^א.

הערות והוספות

א. וראה בספר 'כתב סופר' (שמות יב, טז) ממצרים מתוך עוני ושעבוד הגדול לחירות עולם, מטבע כל אדם אם יעלה לגדולה כזו שכתב בזה הלשון: כשיצאו ישראל

השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך

ענין זה נרמז היטב גם בפרשת המן בו נאמר (שמות טז, ד), "ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הַיֵּלֶךְ בתורתִי אם לא". ונחלקו הראשונים - מפרשי התורה - כיצד לפרש פסוק זה, מהו הנסיון שהיה בהמטרת המן, ובאיזה מבחן העמיד המן את אוכלהו עד שהתורה אמרה "למען אנסנו הילך בתורתִי אם לא".

רש"י ביאר שבאכילת המן היו כרוכים כמה וכמה מצוות, אסור היה להותיר ממנו מיום אחד למשנהו, כמו כן חל עליהם איסור שלא לצאת ביום השבת לחוץ ללקוט מן. על כן אמר הקב"ה, שעם ירידת המן ייבחנו כלל ישראל אם יהיו יכולים לעמוד במצוות אלו ולא להיכשל בהם, והיה זה נסיון מיוחד על כמה מצוות אלו.

אולם הרמב"ן דרך אחרת הייתה עמו, ופירש, שירידת המן לישראל העמיד את כלל ישראל במבחן כללי עד כמה נאמנים הם לה' ולתורתו, שהרי במקום ללכת לארץ ישראל בדרך המלך, הוביל הקב"ה את בני ישראל לתוך המדבר השמם ללא מזון ומחיה, ואף כאשר הוריד להם את המן היה בזה כדי

הערות והוספות

רק במים, שיסתפק במועט, 'כי בחיפזון יצאת וכו', למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך', כמו שביום יציאתך ממצרים שיצאו פתאום לגדולה ולחירות עולם ואף על פי כן הסתפקו באכילת לחם עוני, היום ההוא תזכור כל ימי חיך להסתפק תמיד בלחם צר ומים לחץ הגם שיהיה לך מותרות, כנ"ל

פתאום, להנות מעולמו ולזון גופו ולכלכל נפשו במעדנים, לא כן היו ישראל בצאתם ממצרים, כי גם צידה לא עשו להם, והסתפקו בלחם עוני שלא החמיץ כמו שאכלו במצרים בתוך ימי השיעבוד. וזה נראה לי סדר הכתובים, 'לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני', לאפוקי שלא תהיה נילושה בין שמן ודבש

סיפוק יום אחד בלבד, בעוד שאינם יודעים כלל האם למחר ירד שוב או לאו, נמצא שבכל יום היו בפחד האם למחר יהיה להם כדי מזונם או שחלילה יגוועו בארץ ציה ושממה במדבר הנורא הזה.

ובכל זאת לא איבדו בני ישראל את אמונתם, אלא בטחו בהשי"ת והשליכו על ה' יהבם, לא נתנו את מעיינם כלל לדאוג את דאגת המחר, אדרבה, הם הלכו אחר השי"ת במדבר בארץ לא זרועה ודבקו בו ובתורתו - קודש לה', היש לך נסיון גדול מזה? ²

רק שני רשעים היו, דתן ואבירם, שלא האמינו בהשי"ת ובמשה עבדו והותירו מן מיום אחד למשנהו, אך אף על פי כן לא היה להם כל תועלת מזה, היות שהמזן הנותר התליע והבאיש, וכדכתיב (שמות טז, כ) "ולא שמעו אל משה ויותירו אנשים ממנו עד בוקר וירום תולעים ויבאש ויקצוף עליהם משה".

ומתמה בספר 'משך חכמה' (על אתר) על מה יצא הקצף של משה רבינו, הלא המזן שנותר התליע לגמרי עד שלא יכלו הרשעים ליהנות מפירות העבירה, ומה היה לו לקצוף כל כך.

הערות והוספות

ישמעאל ויושבי הר שעיר, שנאמר (דברים לג, ב) 'וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן'. 'ובתוהו ילל ישימון' - ארץ ציה ושממה, מקום יללת תנינים ובנות יענה, אף שם נמשכו אחר האמונה, ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממה, כענין שנאמר (ירמיה ב, ב) 'לכתך אחרי במדבר'.

ב. וראה כתוב מפורש שאכן עמדו בני ישראל בגבורה בנסיון זה, דכתיב (דברים לב, י) 'מצאאו בארץ מדבר ובתוהו ילל ישימון יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו'. וראה ברש"י (שם) שכתב שם: 'מצאאו בארץ מדבר' - אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר, שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו, מה שלא עשו

אלא אומר ה'משך חכמה', שהקצף יצא על דבר אחר, כי עד שבאו הרשעים הללו התחזקו בני ישראל בכל יום להאמין בהשי"ת שימטיר להם מן חדש למחרת, ומכח האמונה הזאת התאפקו ולא לקטו יותר משיעור יום אחד, למרות שנשאר הרבה מן בחוץ שילך לאיבוד, והיה זה שבח גדול להשי"ת לראות את בניו אהוביו כובשים את יצרם האומר להם לאגור מזון לימים הבאים רק בשביל האמונה שמאמינים בו.

אולם לאחר שדתן ואבירם הותירו מן וראו כולם שהתליע, אין כבר שבח להשי"ת על שבני ישראל אינם לוקטים יותר משיעור יום אחד, כי ממילא לא יועיל להם הלקיטה היותרת העומד להתליע, ומעתה אין צריך התגברות היצר בזה, ועל כך יצא קצפו של משה רבינו, שדתן ואבירם ברוב אווילותם הפסידו את השבח הגדול שהיה להשי"ת מההתאפקות של בני ישראל.

הנסיון האמתי כאשר התענוגים בהישג יד ונמונע מהם

ולדרבנו ייאמר עוד, דהנה הזכרנו לעיל דברי רבותינו ז"ל במשנה (אבות ו, ד): "כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל, אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא".

זאת אומרת שצמצום האכילה ומיעוט עידוני הגוף מוכיח על רצון האדם לזכות בתורה, אולם לא תמיד יש בהנהגה זו הוכחה גמורה, כי יתכן שאדם זה מסתפק במועט רק משום שהוא עני ואין לו מה יאכל מלבד לחם צר ומים לחץ, ואפילו אם ישתוקק מאד להתענג בתענוגים ולעדן את גופו במאכלים משובחים ובמשקאות יקרים גם לא יהיה לו, כי אין הפרוטה מצויה לו בכיסו עבור דברים שאינם הכרחיים.

אך אימתי הוא המבחן האמתי אם הוא בחר מרצונו לחיות חיי תורה אם לאו? בשעה שמונחים לפניו כל מעדני ארץ ובכל זאת מואס בהם ואינו רוצה להנות עצמו מזה, אלא בוחר לאכול פת במלח ולשתות מים במשורה, אז מתברר לעין כל כי אדם זה מאס בהבלי עולם הזה והינו דורך בדרכה של תורה.

ג **עתה** יובן לנו היטב מדוע אכילת המן העמיד את ישראל בכור המבחן על קיום התורה כולה - "למען אנסנו הילך בתורתך אם לא", כי באכילת המן, כידוע, ניתן היה להרגיש את כל מיני הטעמים שבמעדני העולם¹, בגדול החל ובקטן כילה, וכאשר בכל זאת יבחר האיש הישראלי למאוס בכל אלו, ומכל הטעמים העומדים לרשותו ירצה לטעום במן רק טעם של פת פשוט ומים לחץ בכדי לקיים את גופו ותו לא, הרי אין לך הוכחה ברורה מזאת שעמד בנסיון ובחר בדרך התורה².

הערות והוספות

מתהפך לכמה גוונים אף המן מתהפך לכמה טעמים.

ד. מובא ב'פרדס יוסף' (על פסוק זה) מתוך ספר 'קהלת משה' בשם הרה"ק הרבי ר' יהונתן אייבשיץ זי"ע, על פי פירוש המהר"ם שיף במשנה באבות.

ג. כמוכא **בגמרא** (יומא עה.): 'והיה טעמו כטעם לשד השמן' (במדבר יא, ח), א"ר אבהו, מה שד זה תינוק טועם בה כמה טעמים, אף המן כל זמן שישראל אוכלין אותו מוצאין בו כמה טעמים, איכא דאמרי, לשד ממש, מה שד זה

ושמרתם את המצות

מצוה שבאה לידך עשה אותה בזריזות עד שלא תחמץ

מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה

מצוות מצה בפרשת בא נאמרה, כאשר בין הדברים מוסרת לנו התורה הקדושה אזהרה מיוחדת בנוגע לשמירת המצה, וכה כתוב שם (שמות יב, יז): "ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדורותיכם חוקת עולם".

מכאן למדו חכמינו ז"ל לכל התורה כולה את חיוב הזריזות בכל דבר שבקדושה, כדכתב רש"י בשם המדרש (מכילתא פרשת בא, ט), 'ושמרתם את המצות - רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות, כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצווה אלא אם באה לידך עשה אותה מיד'.

ובעין זה כתב גם במדרש לקח טוב (בא יב יז), 'שאם באת מצוה לידך עשה אותה בזריזות עד שלא תחמץ, היינו דתנן (אבות פ"ה מ"ב) בן תימא אומר הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים'.

אלא שלפי זה צריכים אנו להבין את השייכות בין תחילת הפסוק 'ושמרתם את המצות' - שבא להורות על זריזות בכל המצוות - לבין מה שנאמר בהמשך הכתוב 'כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים', מה נתינת טעם יש כאן, וכי משום שיצאנו ממצרים יש לנו להזדרז בעשיית שאר המצוות, מה הקשר ביניהם.

ימהר לקיים המצוה בטרם יתגבר השאור שבעיסה

הסבר נפלא על כך אנו מוצאים בספר 'כתב סופר' (פרשת בא ד"ה ושמרתם), שם מבאר שבכל מצוה ישנו איזה בחינה של מצוה, דכשם שהמצוה צריכה זריזות בעשייתה, ואם יתמהמה אפילו מעט עם האפייה עלולה המצוה להחמיץ ולהיפסד לגמרי, כך גם כל מצוה צריך להזדרז לעשותה, שאם לא יזדרז עלול היצר הרע להתגבר עליו בניי לבני ולבטל אותו ממנה לגמרי, כי האדם דומה לעיסה והיצר הרע לשאור, ואם מצליח השאור להיתפס בתוך העיסה עלול כל העיסה להחמיץ ח"ו, כמו שכבר אמרו חכמינו ז"ל במסכת ברכות (יז.), 'ריבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב, שאור שבעיסה'.

ומוסיף הכתב סופר ואומר, שדבר זה צריך שמירה יתירה מאוד בכל עת, ואל יאמין האדם בעצמו, ואל יאמר לכשאפנה אשנה ואקיים את המצוה בהזדמנות אחרת, כי מי יודע אם לאחר זמן יהיה יכול לכבוש יצרו, ושמא בזמן מה אחר כך יתגבר עליו יצרו ויצא ח"ו מטהרה לטומאה.

דבר זה אנו למדים מיציאת מצרים שהיה בחיפזון גדול, כמו שנאמר (שמות יב, לט) 'כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה', ופירש רבינו האריז"ל (סידור האר"י הגש"פ), שלכן נחפז הקב"ה הקב"ה להוציא את בני ישראל מארץ מצרים, כי אילו היה ממתין שם עוד רגע קט היו יורדים בני ישראל לשער החמישים שבטומאה ולא היו יכולים להיגאל משם עולמית, וכמו כן כל מצוה הבאה

לידך הזדרז לקיימה ואל תחמיצנה, כי אם תשתהה מעט עלול היצר להתגבר עליך ושוב לא יהיה סיפק בידך לעשותם עוד לאחר זמן, ויהיה בכלל 'מעוות לא יוכל לתקון' (קהלת א טו).

בעת יתפרש הכתוב כמין חומר, 'ושמרתם את המצות' - שְׁמְרוּ על מצוה שבאה לידכם לקיים אותה מיד בלא שיהוי, 'כי בעצם היום הזה הוציא ה' לאבותיכם ממצרים', וכמו שבמצרים אילו היו ממתנים עוד רגע אחד שוב לא היה תקומה לבני ישראל כי היו מגיעים לחמישים שערי טומאה ח"ו, כך גם בכל מצוה צריך להזדרז לעשותה בעתה ובזמנה בלא שיהוי ועיכוב כלל, כי אם יתעכב אפילו מעט אולי יתגבר עליו יצרו ויאחר את המועד, וזהו מה שמסיים הכתוב 'ושמרתם את היום הזה לדורותיכם חוקת עולם', שיהיה יום זה שמור אצליכם בזכרוניכם לחוקת עולם, להיות לנגד עיניכם כל הימים, שלא לעכב ולדחות עשיית שום מצוה.

ודבריהם הקדושים היא לנו גם הדרכה והוראה לדורות, שידע האדם להעריך את יקר הזמן, ויבין עד כמה חשובה וגורלית הוא רגע אחד, כי בדחיה של רגע אחד אפשר לאבד טובה הרבה, כמו שאמר הרה"ק רבי פנחס מקאריץ זי"ע (אמרי פנחס שער ב - לקוטי ש"ס ומדרשים, קמב), שהמשתהה באפיית מצה לא זו בלבד שהפסיד את המצוה הכבירה של אכילת מצה, אלא עוד עלול להגיע לידי עונש ח"ו, כי כל האוכל חמץ בפסח דינו בכרת רח"ל, ומן המצה אנו למדים על שאר כל המצוות שאסור להחמיצם, כי מלבד מה שהפסיד את עצם המצוה עוד יש בה גריעותא והפסד גדול^א.

הערות והוספות

המובחר, כי חשש שמא לאחר מכן יפסיד לגמרי, כמו גם בזמן תפלה נעמד להתפלל תיכף כשהגיע הזמן.

א. וכתב שם שמטעם זה היה הרה"ק מקאריץ זי"ע משתדל להקדים ולקדש את הלבנה, אפילו שעדיין לא היה הזמן

תיכף ביציאת מצרים הודיעו להם שגב מעלת הזריזות

עוד מבואר בספרים הק', דהיינו טעמא שמידת הזריזות נלמדת דייקא מיציאת מצרים, וכן מדוע היה צריך להוציאם ממצרים בחיפזון גדול, הלא יציאת מצרים לא הגיעה בהיסח הדעת ובפתע פתאום, כבר במעמד הסנה הודיע הקב"ה למשה רבינו שהגיע הזמן לקיים הבטחתו ולהוציא את בני ישראל מארץ מצרים, ואם כן מהו החיפזון שנעשה ברגע האחרון.

וביארנו בספרים הקדושים על פי דרך העבודה, דהנה ביציאת מצרים היא העת אשר בחר בנו השי"ת ולקח אותנו להיות לו לעם, וכמאמר הכתוב (דברים ד, לד) "לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים ובמוראים גדולים וגו' במצרים לעיניך". ועל כן דייקא בתחילת דרכם רצה הכתוב להורות לעם בני ישראל, ולהדריכם שיסוד התורה וקיום המצוות הוא דייקא בזריזות ובהתלהבות דקדושה, ועל כן הוציאם ממצרים במהירות וחיפזון לרמז על מידת הזריזות².

הערות והוספות

ישראל, פירוש יבער היצר הרע שהוא שאור שבעיסה שבגופם שהוא בציקם ויחמיצם ולא יאבו לצאת, על כן מזהיר הקב"ה מכל שכן שימהר האדם לעשות רצון קונו ואל יבטיח עצמו בהיום ומחר, עד כאן.

וראה את תשובת הרדב"ז שהזכיר החתם סופר (שו"ת רדב"ז חלק ד סימן יג - אלף פז), וזה לשונו: שאלה. ראובן היה חבוש בבית האסורים ולא היה יכול לצאת להתפלל בעשרה ולעשות המצות, והתחנן לפני השר או ההגמון ולא אבה שמוע להניחו זולתי יום

ב. וראה מה שכתב מרן ה'חתם סופר' (על התורה שמוות יב, יז) בענין זה, וזה לשונו: ושמרתם את המצות פירש"י אל תקרי מצות אלא מצוות שלא יחמיץ המצוה, פירוש על פי מה שאיתא ברדב"ז וחכם צבי אפילו אם ימתין יכול לעשות המצוה יותר מן המובחר, מכל מקום יקדים עצמו לדבר מצוה כי לא ידע מה יולד יום, וזה ילפינן מהקב"ה שמייהר ולא הספיק בציקם להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם, ופירשו בו שחשש שמא יחמיץ בצקם של

הזריזות מוכיחה על אהבת ה' הבווער בקרבו

והנה מבואר בספרים הק' שמידת הזריזות אינה בגדר תוספת או הידור מצוה בעלמא, אלא היא מחלקי העבודה המוטלת על כל אדם, כמבואר בספר התניא (פרק כה), והיא מורה ומוכיח על עצם פנימיות המצוה, כי הזריזות מגלה על האהבה הבווערת בקרבו ועל חיבוב יתירה לעשות רצונו קונו.

ובמו שכתב בספר 'אורחות צדיקים' (שער הזריזות): "מי שעושה מעשיו בזריזות, יש בזה הוכחה גדולה שהוא אוהב את בוראו, כעבד האוהב את אדוניו ומזרזו בעצמו לעשות רצונו". עוד כתב שם: "מידת הזריזות היא תכשיט לכל המידות והיא מתקנת כולן". ובמסילת ישרים (פרק ז) כתב: 'כי הזריזות היא מדת שלימות גדול'. וכבר אמרו חכמינו ז"ל (אבות פ"ד) 'הוי רץ למצוה קלה כבחמורה'.

כל מעשי הצדיקים המה בזריזות ומהירות

מדת הזריזות יתירה מעלתה, ובמדה זו נשתבחו הצדיקים שמיהרו לעשות רצון קונם, כדאשכחן באברהם אבינו ע"ה שבשעה שהלך לעקוד את

הערות והוספות

עשרה ואין ראוי לסמוך על דבריו. אבל מה שראוי לסמוך עליו הוא דאנן קי"ל דאין מעבירין על המצות ואין חולק בזה כלל, הלכך המצוה הראשונה שתבא לידו שאי אפשר לעשותה והוא חבוש בבית האסורים קודמת ואין משגיחין אם המצוה שפגעה בו תחילה היא קלה או חמורה שאי אתה יודע מתן שכרן של מצות וזה פשוט מאד אצלי.

אחד בשנה איזה יום שיחפוץ. יורה המורה איזה יום מכל ימות השנה יבחר ראובן הנזכר ללכת לבית הכנסת.

תשובה. הנה ראיתי אחד מחכמי דורנו בתשובה דבר זה צלל במים אדירים והעלה חרס בידו ועל יסוד רעוע בנה יסודו. בתחלה כתב דעדיף יום הכפורים ואחר כך החליפו ביום הפורים משום מקרא מגילה ופרסומי ניסא דבעינן

יצחק בנו העידה עליו התורה הקדושה (בראשית כב, ג) "וישכם אברהם בבוקר",
ופירש שם רש"י, 'נזדרז למצוה'.

ובן כתוב בו (שם יח, ו-ז): "וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי שלש
סאים קמח סולת לושי ועשי עוגות, ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר
רך וטוב ויתן אל הנער וימהר לעשות אותו". ואכן אף מצינו ששילם לו הקב"ה
שכר מיוחד על שנזדרז למצוה, כדאיתא במדרש (תנחומא וירא): 'בשכר שלוש
ריצות אני ארוץ לפני בניך שלוש ריצות בשעת מתן תורה'.

ובן מצאנו אצל רבקה אמנו שכל מעשיה עשתה בזריזות כדכתיב (שם כד-כח, כ)
"ותמהר ותער כדה אל השוקת ותרץ עוד אל הבאר לשאוב ותשאב לכל
גמליו... ותרץ הנערה ותגד לבית אמה" וכך שנו רבותינו במדרש (במדבר רבה י)
על הפסוק (שופטים יג, י) "ותמהר האשה ותרץ ותגד לאישה", 'מלמד שכל מעשה
הצדיקים במהירות'.

משה רבינו הזדרז תמיד לעשות רצון ה'

בן מצאנו ענין הזריזות אצל משה רבינו ע"ה, שאמר לו הקב"ה לפני מכת ערוב
(שמות ח, טז), 'ויאמר ה' אל משה השכם בבוקר והתיצב לפני פרעה', ואמרו
על כך במדרש, (שמות רבה פרשת וארא יא, א), "הדא הוא דכתיב (משלי כב, כט) 'חזית
איש מהיר במלאכתו' זה משה שהיה מהיר במלאכת המשכן... רבי יהודה אומר,
חזית איש מהיר זה משה שהיה זריז להביא המכות על פרעה", וכמו שכתב
בספר קדושת לוי (פרשת יתרו ד"ה ויאמר ה'), "דהנה משה רבינו עליו השלום היה
מאמין בדברי הבורא יתברך באמונה גדולה ושלימה והיה מקיים דברי הבורא
יתברך תיכף כששמע הציווי מפי הבורא יתברך בזריזות גדול"³.

הערות והוספות

ג. וראה עוד בספר 'שפת אמת' (ליקוטים) פרשת במדבר, שתיכף בשעה שצוה

וביותר היה ניכר מדת הזריזות אצל משה רבינו בעת מלחמת מדין, כדאיתא במדרש (במדבר רבה כב, ה) שבשעה שאמר הקדוש ברוך הוא למשה "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תִּאָסֵף אל עמך" (במדבר לא, ב), שאף על פי שנתבשר שמיתתו תלויה בדבר, עשה בשמחה ולא איחר הדבר, אלא נזדרז לקיימו כמו שנאמר "וישלח אותם משה".

בני ישראל הביאו את תרומת המשכן בזריזות ובחריצות

ובן מצאנו בענין תרומת המשכן, שנזדרזו בני ישראל להרים תרומתן בחביבות ובזריזות, כמו שפירש ברבינו בחיי על הפסוק (שמות לה כ) 'ויצאו כל עדת בני ישראל ויבואו' - 'הכתוב הזה יורה זריזותם של ישראל, כי הביאו הנדבה בזריזות ובחריצות'.

ואכן מאידך גיסא מצאנו אצל הנשיאים שאף נענשו על שהתעצלו בתרומת המשכן, כדכתיב (שם פסוק כז) "וְהַנְּשִׂאִים הֵבִיאוּ אֶת אֲבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֵת אֲבְנֵי הַמִּילֹואִים לַאֲפוּד וְלוֹחוֹשֵׁן", ופירש רש"י, דלפיכך נחסרה אות משמם 'והנשאים' כתיב, משום שנתעצלו במלאכת המשכן ולא התנדבו תחלה^ד.

הערות והוספות

ד. ובספר 'שפתי צדיק' (שנת תרע"ט) הביא בשם זקנו החידושי הרי"ם שלכן נחסר האות יו"ד מן הנשיאים, כי יו"ד רומז על השם 'יהודי', ומי שחסר לו במדת הזריזות חסר לו מבחינת יהודי, וזה לשונו: והנשיאים הביאו. פירש"י מחמת שנתעצלו במלאכה נחסר אות אחת משמם והנשיאים כתיב עכ"ל. בשם א"א זקני ז"ל החידושי הרי"ם

הקב"ה למשה רבינו למנות את בני ישראל הלך ומנה אותם בזריזות נפלאה למעלה מדרך הטבע, וזה לשונו: ויקח משה ואהרן גו' הקהילו באחד לחודש (במדבר א, יז), לכאורה נראה כי עשו הכל בזה היום, והוא להודיע זריזות משה רבינו ע"ה שבאותו יום מנה כולם מה שאי אפשר להבין בשכל אנושי.

על דרך זה כתב האור החיים הק' (שמות כה, ז), שלכן מנתה התורה הקדושה בפרשת תרומה את האבני שוהם והאבני מילואים בסוף הרשימה ממש, לאחר שאר כל המינים, למרות שלפי מעלת ערכם היה צריך למנותם בראש, לפני הזהב והכסף, אלא מאחר שהנשיאים הם אלו שהביאו את אבני השוהם והמילואים, והם התמהמהו בתרומתם עד לאחר כל בני ישראל, לפיכך הקפיד עליהם הקב"ה וכתב את מתנתם בסוף הכל.

צא הלחם בעמלק הדוחה את המצוות למחר

ושמעתני מהגה"צ ר' נטע פריינד זצ"ל, פירוש נפלא בדרך מליצה על מאמר הכתוב (שמות יז, ט) "ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על ראש הגבעה" וגו'. דהנה דרכו של היצר הרע לצנן את ההתלהבות שיש להאדם בקיום התורה והמצוות, וזה דרכו כל הימים לפתות את האדם שידחה כל מעשה טוב ליום מחר, ועל ידי זה מצליח ח"ו לבטלו לגמרי מהמצוות, אך עבודת האדם היא להתגבר עליו ולקיים את המצוות בזריזות ולא לדחותו לזמן מאוחר יותר כעצת היצר. וזהו שאמר הכתוב "צא הלחם בעמלק מחר" שצריך להשיב מלחמה שערה עם 'עמלק' הוא היצר הרע המפתה לדחות כל דבר ל'מחר'. ויהי רצון שאכן נזכה לידבק במידת הזריזות, ולעשות כל מעשי המצוות בהתלהבות ובשמחה.

הערות והוספות

לקיים כו' כדי שנעשה על ידי זריזות והכנה יתירה ולא נעשה בקרירות כמו שיקרה לפעמים בעוונותינו הרבים, ואם עושים כן נוכל לצאת לעולם מתוך החשיכה.

מתמת שלא עשו בזריזות נחסר אות יו"ד כי עיקר היהודי אם עושה הדבר בזריזות ובלי עצלותים, ובלא זה אינו חשוב לכולם, ועל זה תיקנו לומר על כל מצוה הנני מוכן ומזומן

ואחרי כן יצאו

גלות מצרים היתה הכנה לדורות עולם לבלתי ידח ממנו נדח

במה אדע כי אירשנה

בברית בין הבתרים בישר הקב"ה לאברהם אבינו שעתיד הוא לרשת את ארץ ישראל בקנין עולם לו ולזרעו אחריו, כדכתיב (בראשית טו, ז) "ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה". אלא שלאחר ששמע אברהם אבינו את ההבטחה יוצאת מפורש מפי הגבורה עדיין לא נחה דעתו בזה וביקש אות וסימן על כך ואמר: "במה אדע כי אירשנה" (שם, ח).

על שאלה זו ענה לו הקב"ה: "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה, וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". כאן בישר לו הקב"ה שעתידים בניו להשתעבד תחילה ארבע מאות שנה בארץ מצרים ורק לאחר מכן יכבשו את ארץ ישראל.

ורבותינו ז"ל התקשו במסכת נדרים (לב.), "מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים"^א. ומתרצים: "מפני שהפריז על מדותיו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר 'במה אדע כי אירשנה'". ומתוך כוונת הגמרא משמע שאברהם אבינו לא הסתפק בהבטחת הארץ שקיבל מאת הקב"ה אלא גם ביקש אות והוכחה על כך, והיות שלפי ערך מעלתו של אברהם אבינו נחשב הדבר לפגם כלשהו, על כן נענש וירדו בניו מצרימה להשתעבד שם מאתיים ועשר שנים.

אלא שבמסכת תענית (כז:): אנו מוצאים ביאור אחר בשאלתו של אברהם אבינו 'במה אדע', ולפי דברי הגמרא שם נמצא שאברהם אבינו לא ביקש כלל הוכחה על דברי הקב"ה, אלא רק ביקש לידע באיזה זכות יתקיימו בניו ולא יָּכֵלוּ אפילו כאשר חלילה יהיו נכשלים בחטא. וזהו מה ששאל 'במה אדע כי אירשנה', היינו במה אדע שירושתי תימשך בזרעי אפילו בזמן שלא יהיו ראויים לכך, ועל זה ענה לו הקב"ה שבזכות הקרבת הקרבנות, ולאחר שיחרב בית המקדש בזכות אמירת פרשת הקרבנות, הריהו מוחל להם על עוונותיהם ולא יעשה בהם כליה ח"ו^ב.

הערות והוספות

שאלתו של אברהם אבינו שהיה מבקש אות ומופת על הבטחתו של הקב"ה, שהרי רק כמה פסוקים לפני זה (שם, ו) העידה התורה הקדושה על אמונתו של אברהם אבינו שהיתה בתכלית השלמות, כדכתיב 'והאמין בה' ויחשבה לו צדקה', לכן פירשה הגמרא באופן אחר, שאברהם אבינו רצה לדעת באיזה זכות יתקיימו בניו אחר שיחטאו ולא יהיה בהם כליה ח"ו.

א. על אף שבהבטחת הקב"ה נאמר 'ועבדום ארבע מאות שנה', מכל מקום השעבוד בפועל לא היה אלא מאתיים ועשר שנים, והרבה תירוצים נאמרו בדבר, יש אומרים שהחשבון התחיל בזמן לידתו של יצחק אבינו, שהיה ארבע מאות שנה מקודם זמן יציאת מצרים, או שמא יש לומר שקושי השעבוד השלים את המניין.

ב. ובפירוש המהרש"א (שם) ביאר שלא היה ניחא ליה לגמרא לפרש את

ובאמת יש מקום לדקדק על שני הפירושים, דאפילו אם תמצי לומר שלפי מעלת אברהם אבינו נחשב לו הדבר לפגם והיה ראוי לעונש על שביקש אות והוכחה, מכל מקום הרי ידוע שמדתו של הקב"ה לענוש במידה כנגד מידה, ואיזה מידה כנגד מידה יש בשעבוד בני ישראל בארץ מצרים. כמו כן גם הפירוש השני צריך הבנה, שכן אברהם אבינו שואל ומבקש לידע באיזה זכות יתקיימו בניו בשעת החטא, ומה פשר התשובה 'ידוע תדע כי גר יהיה זרעך'.

אברהם אבינו חשש שמא יחטאו בניו

על כן נבוא בביאור מחדש על יסוד שני הפירושים גם יחד², ולפי זה יש לומר שלעולם לא ביקש אברהם אבינו אות ומופת על הבטחתו של הקב"ה על ירושת הארץ ולא היה לו אפילו צל של פקפוק בדבריו של הקב"ה, שכן כל דבריו אמת וצדק ודבר אחד מדבריו לא ישוב ריקם, ואם הקב"ה מסר לו הבטחה בוודאי יקיים את הבטחתו, וכדכתיב רק כמה פסוקים לפני כן (שם, ו) "והאמין בה' ויחשבה לו צדקה".

אלא שהיה חושש אברהם אבינו מצד אחר, כי על אף שידע שהוא עצמו ראוי להבטחתו של הקב"ה לרשת את הארץ, אך חשש שמא יקלקלו בניו

הערות והוספות

ע' פנים לתורה ואין אנו מוזהרים שלא לנסות מדברי הראשונים אלא בפירושים שישתנה הדין לפיהן, ולזה תמצא שהאמוראים אין כח בהם לחלוק על התנאים במשפטי ה' אבל ביישוב הכתובים ובמשמעותן מצינו להם בכמה מקומות שיפרשו באופן אחר.

ג. שהרי כידוע שבעים פנים לתורה ומקום הניחו לנו להתגדר בו ולפרש פירושים, כדכתב ה'אור החיים' הקדוש על הפסוק הראשון בפרשת בראשית, וזה לשונו: דע כי רשות לנו נתונה לפרש משמעות הכתובים בנתיבות העיון ויישוב הדעת הגם שקדמונו ראשונים ויישבו באופן אחר, כי

אחריו וכבר לא יהיו ראויים להבטחה, כדמצאנו בגמרא (ברכות ד.) ביעקב אבינו שעל אף שקיבל הבטחה מפורשת מפי הגבורה לשמירה מכל פגע, כדכתיב "והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך" (בראשית כח, טו), מכל מקום היה חושש שמא יגרום החטא ולא יהיה ראוי לקיום ההבטחה, וכמו כן חשש אברהם אבינו שמא יחטאו בניו וכבר לא יהיו נקרא שמו עליהם, כי בן שאינו הולך בדרכי ישרים לא נקרא שם בן עליו^ד.

ועל דבר זה היה אברהם אבינו מתאונן ושואל לפני הקב"ה 'במה אדע כי אירשנה', כלומר, איך יהיה לבי סמוך ובטוח, ובמה אדע שתהא ירושתי ראויה להמשיך אצל בני אחרי עד עולם, אולי חלילה יגיעו למצב שלא ילכו בדרכי האבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב, וכבר לא יהיו נקראים בנים ולא יהיה להם דין יורש, ואפילו אם ירושתי תהא קיימת אבל היורשים כלים ונאבדים ח"ו.

ועל תמיהה זו באה תשובתו של הקב"ה: "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה, וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול".

ונתבוון הקב"ה לפייס בזה את דעתו של אברהם אבינו ולגלות לו כי חלילה לו מלחשוש כדבר הזה, היות שכבר מובטחים אנו מפיו שלא תשתכח תורה מישראל (דברים לא, כא, שבת קלח:), כי 'נצח ישראל לא ישקר' (שמואל א טו, כט), וישראל אף על פי שחטא ישראל הוא וסופו שישוב אל השי"ת בכל לב, אפילו תהיה להם ירידה לישראל אבל אחר כך תהיה להם תקומה

הערות והוספות

ד. ראה ב**אלישיך הק'** (בראשית כט, לב), ומסיים שם בזה הלשון: כלל הדברים, שמבאר כי ישמעאל לא נקרא בן לאברהם ועשו לא נקרא בן ליצחק, כי כל אחד הפסול שבזרעו לא נקרא בן לו.

גדולה, והקב"ה בעצמו התחייב לשמור על קדושת כרם בית ישראל שחלילה לא תהא להם כליה ולא ידח ממנו נדח.

ברי להוכיח לו על אמיתות הדבר בישר לו הקב"ה שעתיד להוריד את בניו אל תוך מצרים ערות הארץ, מקור הטומאה והקליפות הגרועות ביותר, שם ישתעבדו בהם בגופם ובנפשם עד כלות, וכל כך יסתוללו מצרים בהם עד שיגיעו בני ישראל קרוב לחמישים שערי טומאה וכבר לא יהיה ניכר עליהם צורת ישראל.

ובבל זאת, כאשר כבר יהיה דומה שחלילה אין להם תקומה, או אז יופיע עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה ביד חזקה ובזרוע נטויה ובריגעא חדא יוציאם ממעמקי שאול תחתיות, ינערם מן הבגדים הצואים וילבישם בבגדי תפארת ומלבושי כבוד כיאה וכיאות לבני מלכים, ויתעורר בהם הניצוץ ישראל עד שתתלהט לאבוקה גדולה ויוקדת.

ירידת מצרים - הכנה לשמירת קדושת ישראל

נמצא לפי זה, שכל עניין הירידה לארץ מצרים לא היה עונש לאברהם אבינו כלל וכלל, וכל עיקרה לא באה אלא להיות לאות ולמופת לאברהם אבינו להיות לבו סמוך ובטוח על עניין נצחיות וקדושת צאצאיו אחריו, וכי לא יטוש ה' את עמו ואת נחלתו בעבור הגדול שמו.

והיה בזה הכנה לדורות עולם ולשאר כל הגלויות שיעברו ועדיין עוברים שהפזורה כנסת ישראל, שלעולם יהיו מחזיקים בקדושתם אפילו בזמנים השפלים ביותר, כי אם היה ביד הקב"ה להוציא אותנו מקליפות ומטומאות מצרים שהם הקליפות הנוראות ביותר ולהעלותנו עד למרומי פסגת הקדושה, הרי לנו הוכחה גמורה שאין שום מעצור מלפניו מלשמור על כרם בית ישראל

שחלילה לא תהיה לו כליה ושמד, אפילו כאשר ח"ו יתעו בני ישראל ויאבדו בין משעולי הכרמים, גם אז יבוא הנוטר הגדול ויציילנו משם.

ועל פי מהלך זה אתי שפיר היטב כל הדין ודברים שהיה בין אברהם אבינו עם השי"ת, כי חלילה לא נתכוון אברהם אבינו לבקש אות והוכחה על הבטחת הארץ, שכן האמין בכל לב להבטחת הקב"ה להוריש לו את ארץ ישראל, אלא רק ביקש הוכחה על נצחיות קדושת ישראל.

ובמאמר 'ידוע תדע' השיב הקב"ה לאברהם אבינו על כך והפיס את דעתו שאין לו מה לחשוש כלל, כי ירושתו לעד קיימת ולעולמי עולמים, ולעולם יהיו מתייחסים בני ישראל אחר מקור מחצבת קדושתם - אברהם יצחק ויעקב - האבות הקדושים, ועל ידי גלות וגאולת מצרים יהא לבך סמוך ובטוח בנצחיות ישראל, כי על אף שיהיו גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם, אבל "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", לבסוף יחזרו לגדולה ולעושר רוחני כמו שאכן היה אחר יציאת מצרים, שמתוך מ"ט שערי טומאה זכו להתעלות עד שער החמישים שבקדושה והגיעו למעמד קבלת התורה וגילוי שכניה.⁷

הערות והוספות

כמשמעו, אלא על התורה שהיא עיקר הכל, ואמר ברכוש כלומר שיהיו פנוים ללמוד בתורה ובה יזכו לשכר גדול וכן ברכש גדול בשכר גדול, עד כאן מספר הש"ך וראה שם המשך דבריו.

כמו כן כתב רבי צדוק הכהן ז"ע בספר 'פרי צדיק' (פרשת חיי שרה) וזה לשונו: ועיקר החיים הוא דברי תורה. ובמצרים היה בגלות כל התורה שבכתב ועל זה נאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. והיינו כשיוציאו מהם כל

ה. וכפי שביארו בספרים הקדושים, שהרכוש הגדול שזכו בני ישראל לאחר יציאת מצרים היינו התורה הקדושה, כמו שכתב בספר 'שפתי כהן' על התורה (בראשית טו, יד) וזה לשונו: ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. הבטיחו הקב"ה שיקבלו ישראל התורה שהיא רכוש גדול שאין למעלה ממנו, וכן יצאו ברכוש גימטריא זו התורה, שאי אפשר שהקב"ה מבטיח לאברהם על ההבטחות של עולם הזה שהוא רכוש

יש תקוה לאחריהך

כמה חיזוק ועידוד יש בכוחנו לשאוב מכך, שאפילו כאשר מדמה האדם בנפשו שכבר נפל ביוון מצולה ובכבוד תחתיות, עד שדומה בעיניו כאילו אפסה תקוותו ואין לו תקומה, בוודאי מאס בו השי"ת מבלי חפץ ח"ו, אבל אם יתבונן במצב בני ישראל בשעה שהיו בארץ מצרים, יבין וידע שעל אף שהם היו במצב גרוע ממנו עשרות מונים, שעדיין לא היה בידם שום תורה ומצוות, ובכל זאת הוציאם השי"ת וגאל אותם מתוך כל הקליפות ומתוך כל טומאות ארץ מצרים, הושיבם על גפי מרומי קרת ונתן להם את התורה ובנה להם את בית הבחירה.

על אחת כמה וכמה אנחנו שכבר יש לנו את כח התורה ומלאים אנחנו במצוות כרימון, הגם שעדיין יש לנו הרבה מקום לתקן ולהוסיף עוד חילים בתורה ובעבודת השי"ת, אבל יחד עם זה חלילה לנו מלזלזל בתורה ובמצוות שהתייגענו עליהם בטורח וביגיעה, ואם אותו הדור של יציאת מצרים היו ראויים לצאת מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה, כל שכן אנחנו שיש בנו הרבה זכויות בודאי שלא יטוש ה' את עמו ויאיר לנו את חושך האפלה ויוציאנו מכל קליפות הטומאה וירוממנו וינשאנו בקדושתו יתברך שמו.

בוודאי ובוודאי לעת הזאת כאשר האור של חג הפסח ממשמש ובא עלינו, לטובה, ואלו האורות שהיו בזמן יציאת מצרים מתעוררים עלינו שוב,

הערות והוספות

דגים שנזכר בתורה ראשונה לשון נפש חיה שבהם שורש חיים. ודגן היינו קיום החיים. ועל ידי כן זכו למתן תורה וזהו הרכוש גדול.

החיות והקדושה שעשאוה כמצודה שאין בה דגן כמצולה שאין בה דגים כמו שאמרו בברכות (ט' ב) והיינו כל החיים שעל זה מרמז

עד שמתגבר כח הקדושה על הצד השני וכל אחד מישראל זוכה לסייעתא ועזר ממעל לצאת ולהתנער מכל הטומאות והקליפות השוררות בעולם ומאיימות לכלותינו, ועתה מופיע עלינו הקב"ה בהדרו לקיים את ההבטחה של 'לא תשכח מפי זרעו' ומוציאנו מכל מיני המרעין בישין, בזכות זה נזכה מהרה ובעגלא דידן להופעת כבוד ה' עלינו ולקיבוץ נדחי ישראל מכל מקומות נידחיהם, בגאולה השלימה וגילוי כבוד מלכותו בקרוב לעינינו.

זרה בחושך אור לישרים

התבוננות בחסדים והמאור פנים שבתוך השעבוד

בידיעת עומק הגלות יודה כראוי על הגאולה

בליל התקדש החג יושב כל אחד בביתו כמלך במסיבו, וכשעטרוניהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה מקיימים בהידור רב את מצוות היום, ובראשם המצוה של סיפור יציאת מצרים - 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר' (שמות יג, ח). כך גם המורים בבתי האולפנא, שבהתקרב ימי הפסח מגבירים המה חילם להנחיל את סיפור יציאת מצרים לתלמידיהם, הכל בטוב טעם ודעת בשפה ברורה ובנעימה, מתובלים במדרשי ומאמרי חז"ל כי ה' הטובה עליהם.

ובהתבונן על אופן סיפור יציאת מצרים, נראה שהוא מתחלק לב' חלקים, ראשית כל יש את החלק של עצם השעבוד, בו מתארים את עוצם ועומק השעבוד, וכפי שהכתוב עצמו (שמות א, יג) מתאר לנו, "ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך, וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך", כיצד היו בני ישראל נתונים בצר ומצוק במעמקי שאול תחתיות של כור הברזל בארץ מצרים, מתוך יסורים נוראים - יסורי הגוף ויסורי הנפש שאין לשערם ולתארם.

בחלק השני של הסיפור מתארים את הנסים והנפלאות אשר עשה עמנו השי"ת בעת הוציאנו ממצרים, נסים אשר לא היו דוגמתם מימות בריאת העולם, מתוך שידוד ושינוי מערכות הטבע לטובת עמו בחירו, שהתחילו בעשרת המכות אותם הפלא הקב"ה במצרים באותות ובמופתים, וההמשך היה באופן יציאתם בחיפזון מארץ מצרים, עד שהגיעו לנוכח הים שנקרע לפניהם ויעברו בני ישראל בתוך הים ביבשה ואת רודפיהם השליך כמו אבן במים עזים, ונותנים אנו שבח והודאה למקום ברוך הוא, שעשה עמנו גדולות עד אין חקר נסים ונפלאות עד אין מספר, השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו.

אולם האמת תורה דרכה, שדיענת עומק השעבוד והכרת גודל הגאולה אינם ב' חלקים הנפרדים זה מזה, אלא משלימים הם האחד את השני, שהרי אנו אומרים בהגדה "ואילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים", זאת אומרת שעד עצם היום הזה נהנים אנו מנס יציאת מצרים, ואם כן צריך בעל הנס להכיר בנסו, ובכדי להבין את גודל הישועה, חייבים אנו קודם לדעת עד היכן הגיע קושי השעבוד וחשכת הגלות, ורק באופן הזה נוכל להבין את יתרון האור מן החושך ונדע להודות כראוי להשי"ת על שהוציאנו מבית העבדים הלזה^א.

הערות והוספות

מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב" (פסוק זה נאמר גם בנוסח ההגדה), כי חייב האדם להתבונן ברעה שהיה שרוי בו מקודם בכדי להבין את יתרון האור מן החושך, וזה לשונו:

'וירד מצרימה' - כלומר אובד היה כשירד למצרים כי לא ירשתי ממנו כלום, וגם היה שם גר ובמתי מעט, ואחר כך חזר שם

א. הרחבה בענין זה ראה במאמר **'מתחיל בגנות ומסיים בשבח'**, שם ביארנו בארוכה שלאחר הישועה יש להתבונן על הצרות שקדמו לזה, כדי שיוכל להודות להקב"ה ביתר שאת וביתר עוז, וכפי שביאר הרבינו **בחי** בפרשת כי תבוא (דברים כו, ה), מדוע בהבאת הביכורים יש להזכיר ולומר "ארמי אובד אבי וירד

יש להתבונן בהארת פנים שבתוך ההסתרה

אבל למעשה יש לעורר עוד עניין הנוגע לסיפור יציאת מצרים, אשר מלבד מה שמספרים את הצרות הנוראות בעת השעבוד, ולעומת זה מתארים את הישועות הגדולות בשעת הגאולה, יש לתת דגש מיוחד גם על המאור פנים שגילה לנו השי"ת אפילו בתוככי השעבוד הנורא וההסתר פנים כאשר החושך יכסה ארץ, והלא הדברים ידועים, שאין מכה בלא שיימצא בה איזה נקודה טובה ומאור פנים אשר נותן את העוז והגבורה לעמוד בניסיונות המרים.

העולם הזה, כידוע, מכונה בשם 'נְוֵה התלאות' (כן הוא בספר הישר המיוחס לרבינו תם - השער השישי), על שם התלאות והיסורים הפוקדים את האדם, כל אחד בדרכו הוא ואין ביכולת להימלט מזה, והרבה פעמים אשר החושך וערפל יכסה ארץ, עד שנראה לו לאדם כי עוד מעט ואיננו, ואילולא הארת הפנים המתגלה מתוך החשיכה לא הייתה לו תקומה כלל, ורק בזכות אותה ההארה שהשי"ת שולח לו, הבוקעת ועולה גם מתוך האפילה, היא הנותנת לו את הכח והאמונה לעבור את המשוכה עד שיֵצֵא לגמרי לאורה, אם כי צריך עיון והתבוננות בכדי להבחין בנקודות האור הללו, "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע אתה עמדי" (תהלים כג, ד).

הערות והוספות

הירידה והשפלות שהיה לו, וכן אמר קהלת (ז, יד) 'ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה', ביאורו ביום טובה ראה ביום רעה, וזה כדי שיתבונן ביתרון שיש לו ואז יודה על זה לשם יתעלה הטוב והמטיב לו.

לגוי גדול. וכן היו הבנים כלל ישראל, אתה ה' הוצאתנו מעבדות קשה וגאלתנו באותות ובמופתים ונתת לנו ארץ זבת חלב ודבש. והכוונה במליצת הפרשה הזאת שיתחייב האדם לתת אל לבו בזמן מעלתו ושלותו זמן

ענו בכבל רגלו - וגמליהם נושאים נכאת וצרי ולוט

הבט נא וראה, יוסף הצדיק נמכר על ידי אחיו לאורחת ישמעלים להיות להם לעבד, ובתוך הדברים מספרת לנו התורה (בראשית לו, כה), "וגמליהם נושאים נכאת וצרי ולוט", ומביא רש"י מדברי המדרש דבר פלא, "למה פרסם הכתוב את משאם, להודיע מתן שכרן של צדיקים, שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע, ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע".

והדבר נפלא עד למאד, הלא יוסף הצדיק נתון היה בכבל רגלו בשפל המצב ממש, עלם צעיר בשיא פריחתו אשר זה עתה נקרע מחיק אביו אוהבו ונמכר להיות לעבד על ידי אחיו, בשר מבשרו, היש לך כאב עמוק מזה? ! האם במצב הנורא הלזה יש נפקא מינה אם הריח על הגמלים הוא של עיטרן ונפט או נכאת צרי ולוט? !

ברם, חכמי המוסר היו אומרים כך, אמת ונכון הדבר שצרתו היא צרה נוראה, אבל הכתוב כאן בא ללמדנו שבכל דבר צריך להתאמץ לראות את ההארת פנים שבתוך הצרה, והגם שיוסף הצדיק שרוי כאן בצרה גדולה, אבל בכל זאת ישנו כאן איזה הארת פנים בתוך ההסתר הקשה, המשא שנושאים הערביים מפיץ ריח טוב, ריח של בשמים, ואל תדמה בנפשך לומר שמילתא זוטרתא הוא, שהרי אין זה כלל דרכם של הישמעאלים לשאת משאות כאלו, אלא שהחכם מתבונן בעינא פקיהא לראות את המאור פנים שבתוך ההסתר².

העדות והוספות

שאף על פי כן יש שם גם מדת הרחמים, וכענין שאיתא רחום בדין, ואיתא ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל אלא שזכותו גרמה לו וכו', ויוסף היה

ב. ראה כדרך זה בספר 'אמרי אמת' (פרשת ויגש), וזה לשונו: 'והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים', וכי היה רודף אחר הכבוד, אולם מצרים היינו מדת הדין, ויוסף אמר

וירכיבהו ברחוב העיר - וישב מרדכי לשקו ותעניתו

ובהיות שנמצאים אנו בין גאולה לגאולה - בין פורים לפסח, אסמיך לכאן ביאור נאה ששמעתי במעשה של מרדכי הצדיק, אשר הורכב על הסוס ברחובה של עיר וקראו לפניו ככה יעשה לאיש וכו', כבוד גדול עשו לו ממש פלא והפלא, אבל מיד אחר שסיים לרכוב כתוב (אסתר ו, יב), "וישב מרדכי אל שער המלך", ואמרו חז"ל (מגילה טז.) ששב מרדכי לשקו ותעניתו, שהלא עדיין לא בטלה הגזירה של להשמיד ולהרוג את כל היהודים, וסכנת כיליון ריחפה על ראש עם בני ישראל.

ונשאלת השאלה, מהו התועלת בכל הכבוד הגדול שנחל מרדכי בחוצות העיר, הלא באותה שעה עדיין ריחפה הגזירה הנוראה בכל תוקפה, והראיה שמיד לאחר הרכיבה שב מרדכי להתעטף בשקו ותעניתו?

אלא יש לומר, כי הוא אשר דברנו, שאפילו בתוך ההסתר פנים ובשעה שהחושך יכסה ארץ, מאיר הקב"ה בכל מיני אופנים, ומבליח קרני אור

הערות והוספות

מוכרח להיות שלבסוף ייושע ממנו, כי לא עשה לו הקב"ה נס בכדי שלבסוף יהרגנו, וזה לשונו: קטנתי מכל האמת כו'... אף שהרגיש יראה בעצמו שהיה במקום סכנה. אף על פי כן נתחזק באמונתו ואמר שיודע שגם הירידה הוא לטובה והוא מכל החסדים והאמת שעשה עמו הבורא. והראיה כי במקלי עברתי כו'. וכיון שעשה עמו הקדוש ברוך הוא אות לטובה. אם כן הירידה אינו ח"ו לחלוטין. כי הפוכי מטרתא למה לי. ולכן הוא בטוח בו יתברך שהוא לטובה כנ"ל.

המכין לזה שיעקב ירד דרך כבוד, דכתיב 'וגמליהם נושאים נכאת וצרי ולוט', ואיתא שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע, ולזה נזדמנו בשמים וכו', וזה הוא חיזוק שבכל גלות יש גם כן ריח טוב, ע"כ.

וכן כתב אביו הק' בעל 'שפת אמת' (וישלה תרל"ז) על יעקב אבינו שחיזק עצמו בשעה שברח מחרן ובקש לבן להרגו, דכיון שבדרך הליכתו ללבן הראה לו הקב"ה אות לטובה ובקע לו את הירדן על ידי המקל,

מתוך החשיכה והערפל, ודבר זה הוא הנותן הכח והעוז לעבור את התקופה והמצבים הקשים הפוקדים מעת לעת, למרות שעדיין מצפים לישועה הגדולה, מכל מקום צריך גם את הרמז ואת הסימן מן השמים כי "אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם" (ויקרא כו, מד).

וידוע בשם הצדיקים, שאפילו כאשר עדיין נמצאים בתוך עומק הצרה, הרי שכבר ממשיך השי"ת כל מיני ישועות ורפואות מתוך הישועה הגדולה שתגיע בעוד זמן, וכדאמרי אינשי 'ביז די קרעטשמע דארף מען האכעט א גלעזל בראנפען' [צריך כוס י"ש גם בטרם נבוא לבית המזיגה], כלומר, למרות שעדיין לא זכינו לגאולה האמתית, מכל מקום השי"ת משפיע עלינו כל מיני ישועות וגאולות הלקוחים מן הגאולה השלימה, שהם המה הנותנים לנו את הכח לעבור תקופה זו¹.

הערות והוספות

מאותם הנסים והנפלאות של הגאולה שעתידיים לבא.

ואנחנו צריכים להיות נושעים בתשועה עוד טרם תבוא הגאולה אשר אנו מצפים ומחכים עליה עם כל הנסים והנפלאות, וכן היה במצרים שהשי"ת עזר להם בנסים ונפלאות בעודם בגלות במצרים, כי ברחמיו השפיע הנסים שהיו מעותדים לבא בעת היציאה ואצל הים, והושיעם בנסים הללו עוד במצרים, ממש על דרך שנעקר הר המוריה ובא לו לסיני ממקום למקום, כמו כן עשה העושה נפלאות יתברך שמו שהביא חלק מהנסים עוד טרם זמנו, ע"כ.

וראה עוד מה שכתב בספר 'שפת אמת' (פרשת מקץ - שבת חנוכה תרנ"ג), וזה

ג. וכדרך שכתב בספר 'לקט אחרי קודש' (פרשת שמות ד"ה ויאמר משה) בשם הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע, וזה לשונו: דייק מרן אבי (המהר"ד) זי"ע (בשם זקינו המהר"ש מבעלזא זי"ע) במה שאומרים (בפיזט רבון כל העולמים) 'שתרחמני עוד בגלותי לגאלני', דאלו מלות 'עוד בגלותי' צריך ביאור, והיה די אם היה אומר 'שתרחמני עוד לגאלני', או הוי ליה למימר 'שתרחמני בגלותי לגאלני', או 'שתרחמני לגאלני'.

ודיבר בקדשו מרן אאמו"ר (המהר"ד) זי"ע, שהבקשה היא שהקב"ה ברחמיו יופיע וישפיע מהנסים והנפלאות שיהיו בעת הקץ בעודנו בגלותינו, וזהו 'שתרחמני עוד בגלותי לגאלני', דהיינו שיעורר עוד בגלות

הנסים שאירעו לאבותינו בתוך עמק הבכא במצרים

ואשר על כן, נחוץ לנו מאד ליתן משקל ומקום של כבוד בתוך סיפור יציאת מצרים, גם להנסים והנפלאות שאירעו לאבותינו בתוך השעבוד וההסתר פנים, וישנם הרבה נסים שאפשר להצביע ולספר עליהם, דהנה, בתוך השעבוד והדיכוי שעברו בני ישראל, גזרו עליהם עבודות קשות בכדי לתשש כוחם ולהמעיטם, כמו כן גזרו עליהם המצרים את גזירת "כל הבן הילוד היאורה תשליכהו" (שמות א, כב), ועוד כהנה וכהנה, הכל בכדי לשברם ולמגרם, אבל למעשה רואים אנו ההיפך ממש "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ" (שמות א, יב).

אין זה אלא מעשה נסים בלבד, וכמובא בחז"ל (סוטה יא,; שמות רבה א, יב), שבזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל, "וכיון שהגיע זמן מולידיהם הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח, שנאמר (שיר השירים ח, ה) 'תחת התפוח עוררתין', והקב"ה שולח מלאך משמי מרום ומנקה אותם ומשפר אותם כחיה זו שמשפרת את הולד, שנאמר (יחזקאל טז, ד) 'ומולדותיך ביום הולדת אותך וגו'', ומנקט להם שני עיגולין, אחד של שמן ואחד של דבש, שנאמר (דברים לב, יג) 'ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור'."

הערות והוספות

שמצינו שדוד המלך ע"ה תיקן מזמור שיר חנוכת הבית אף על פי שלא נבנה בית המקדש בימיו רק על ידי הכנה והנדבה בשמחה ואמונה ראה בעין בנין בית המקדש ולא דוקא דוד המלך ע"ה שהיה איש אלקים רק כל איש ישראל יכול להרגיש על ידי אמונה הכל כמ"ש וצדיק באמונתו יחיה.

לשונו: ואיתא במדרש זכר עשה לנפלאותיו כי כל הנפלאות שנעשה בעולם הזה הכל רק זכר לנפלאותיו שלעתיד לבוא... ועל ידי אמונה בישועה העתידה יכולין להיות נושע גם בתוך הגלות... וכשבני ישראל מתחזקין ומאמינים באלה העתים הוא באמת חוסן ישועות. ויכולין באמונה להרגיש הארה גם ממה שעתיד להיות כמו

"וכיון שמכירין בהן המצריים [שהבחינו המצריים בתינוקות שבשדה] רצו להרגם, ונעשה להם נס ונבלעין בקרקע, ומביאין שוורים וחורשין על גביהן, שנאמר (תהלים קכט, ג) 'על גבי חרשו חורשים', ולאחר שהולכין מבצבצין ויוצאין כעשב השדה, שנאמר (יחזקאל טז, ז) 'רבבה כצמח השדה נתתיך', וכיון שמתגדלין באין עדרים עדרים לבתיהם, שנאמר (שם) 'ותבואי בעדי עדיים', אל תקרי 'בעדי עדיים' אלא 'בעדרי עדרים'".

כיוצא בזה מצאנו בחז"ל עוד נסים הרבה ונפלאות שאירעו לאבותינו בתוך הימי השעבוד הנורא, וכגון שהיו ישראל יולדים במצרים ששה בכרס אחד, שאין זה כדרך הטבע כלל, וכהנה עוד רבות, ולעולם כבר מוזכרים אלו הנסים גם בתוך ההגדה, אבל צריכים להתעכב על זה ולהדגישם עד למאד, כי מכח אלו הנסים וההארות הפנים היו שואבים עידוד וכח לעבור את זמני הקטנות והשפלות, מתוך תקווה ואמונה שיבואו זמנים מעולים מהם, ויוציאם השי"ת מתוך עומק הגלות המר הזה.

יתרון האור מן החושך

ובוודאי שתועלת גדול תצמח לנו ולבנינו מן ההתבוננות בחסדי השי"ת שאירעו לאבותינו בתוך השעבוד, כי על ידי זה נשכיל אף אנו להתבונן בחסדים והארות הפנים שהקב"ה מראה לנו בעיצומם של התקופות הקשות העלולים לפקוד את האדם מעת לעת, זה בכה וזה בכה, ומי שמשכיל לגלות את האור שבתוך החושך, אין שום ספק שבכח זה יוכל לעבור את כל התקופות הקשות ולקוות לימים טובים מאלה שבוודאי יבואו בסייעתא דשמיא.

אמרו רבותינו (מכילתא בשלח 1), 'בזכות האמונה נגאלו ישראל ובזכות האמונה ניגאלו'. 'אמונה' מתפרשת בשתי דרכים, האחת, אמונה ותקווה שהשי"ת

יושיענו מן הצרה בו אנו שרויים, בין אם זה בצרת הכלל ובין אם זה בצרת הפרט, ועל אחת כמה וכמה צרת הגלות הארוכה שבו אנו נמצאים זה קרוב לב' אלפים שנים. אבל משמעות נוספת יש לה לאמונה, והוא שנשכיל להתבונן ביד ה' והארות הפנים המתרחשים עמנו גם תוך כדי הצרה.

ההתבוננות בזה תחזק אותנו לעבור כל מכשול וכל צרה וצוקה ח"ו, ולידע בפנימיות נפשנו, כי "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי" (תהלים כג, ד), וגם "כי אשב בחשך ה' אור לי" (מיכה ז, ח).

ברכנו אבינו כולנו כאחד יחד באור פניך

על פי זה אפשר להמליץ ולפרש את הבקשה שאנו מבקשים בסוף תפילת שמונה עשרה, בברכת 'שים שלום', שאנו אומרים שם "ברכנו אבינו כולנו כאחד יחד באור פניך", דהיינו, שאחר כל הבקשות והתחנונים שביקשנו מלפני השי"ת בתפילת ה'שמונה עשרה', על ישועת הכלל וישועת הפרט, מוסיפים אנו לבקש עוד דבר אחד, אבינו שבשמים, הראנו לפחות הארת פנים, אכן בקשות גדולות ונחוצות ביקשנו וחפצים אנו שיתמלאו, אבל קודם כל בך אותי במאור פניך, שנזכה לראות את האור והגילוי אפילו כשעדיין לא נושענו לגמרי.

יעזור השי"ת, שמכח הארת פניו יומשך עלינו חיזוק ועוז לעמוד איתן במאורעות הפוקדות אותנו, ויקבע בלבנו את האמונה והציפייה לישועה השלימה והכללית מתוך רחמים וחסדים נגלים במהרה בימינו, וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות.

כִּי מִנְסָה אֶתְכֶם ה'

אין הקב"ה מנסה לאדם אלא אם יש בו הכח לעמוד בזה

הקב"ה שמר עלינו לבל ניפול בשער הנ' שבטומאה

בתחילת ההגדה אנו אומרים את הנוסח, "עבדים היינו לפרעה במצרים וכו', ואילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים", הביאור הפשוט בזה, שאנו באים כאן להודות להשי"ת על כך שגאל אותנו מיד פרעה ומעול שעבודו, כי אילו לא היה מוציאנו משם, הרי שעד עצם היום הזה היינו עבדים שפלים ונבזים בארץ מצרים, עושים את מלאכת פרעה בחומר ובלבנים ובכל עבודת פרך.

ומילתא דפשיטא שהודאה כזאת הוא מחובת האדם לקונו, להודות להשי"ת על כך שחילצו מן המיצר וחסך מאתו צרות רעות והשפלות נוראות, ממש בבחינה שאמר דוד המלך בתהלים (תהלים קיג, ז) "מקמי מעפר דל מאשפות ירים אביון, להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו".

אולם השל"ה הק' (מסכת פסחים - מצה שמורה אות קנ"ח ורי"ג) ביאר את הפיסקא הזו באופן אחר, לא על החלק הגשמי של הגלות, אלא יותר על הגאולה מתוך השעבוד הרוחני וגלות הדעת שהייתה מנת חלקנו באותו הזמן, שהרי יותר ממה שהיה הגוף משועבד מתחת לסבלות מצרים הייתה נשמת ישראל שבויה בתוקף הקליפות הנוראות של טומאת וערוות מצרים, כפי הנודע מן הספרים הקדושים שמצרים הייתה מקור הטומאה ותוקף הקליפות, עד כדי כך, שאפילו מלאכים ושרפים לא היו יכולים לסבול את חלל אווירה של ארץ מצרים, ואילו היה מלאך עובר ברומה של הארץ מיד היה נופל מקדושתו ומתגשם^א.

בתוך הקליפה הנוראה הזאת הייתה נשמת ישראל שבויה וכבושה, לא שנה ולא שנתיים, אלא למעלה ממאתיים שנים תמימות, ואם מלאכים לא היו יכולים לעמוד כנגד אותה קליפה נוראה, על אחת כמה וכמה שבני אדם קרוצי חומר ואזובי קיר לא יכלו להתגבר על טומאה זו כדבעי, ובמשך הזמן היו בני ישראל שוקעים שם והולכים מדחי אל דחי, משער אחד של טומאה לשער השני, עד שכבר עמדו רגליהם אך כפסע לפני השער החמישים של הטומאה, מקום אשר כל באיה לא ישובון, כנודע מספרי המקובלים שכל מי שדרכו רגליו על מפתן אותו שער אין לו תקומה עולמית ח"ו.

הערות והוספות

היה בא שם מלאך היה נשתקע בטומאה ח"ו, והיה מוגשם בגשם העכורי, ולכך לא שלח שם מלאך, ועם כל זאת ישבו ישראל שם ימים רבים ויצאו במעלתם, לא נטמאו ולא נתגאלו בתועבותם, והרי זה אות ומופת כי נשגבה מעלתם ממלאכי השרת.

א. ראה מה שכתב הרבי ר' יהונתן אייבשיץ ז"ע בספרו 'יערות דבש' (חלק ראשון - דרוש טו) וזה לשונו: כבר נודע מ"ש בזהר (ח"א קיז.) כי במצרים לא היתה הגאולה ע"י מלאך ושליח, כי אם על ידי הקב"ה בעצמו, כי כך היתה הטומאה במצרים וסטרא דמסאבא, אילו

אלא שבאותו הרגע הופיע עליהם הקב"ה ממקום שכינת עוזו, ובידו החזקה ובזרועו הנטויה ניתק מעליהם את עול מוסרותיו של פרעה, ובחיפזון גדול ונורא הוציא הקב"ה את בני ישראל מתוך ארץ מצרים ועקר אותם מאחיזתם, ועל ידי כן ניצולו בני ישראל בתשועת עולמים מכליה רוחנית ומשעבוד נצחי לצד הטומאה ח"ו.

על פי זה פירש השל"ה הק' את הפיסקא דלעיל, "אילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים" – באותו הזמן ואפילו לא רגע לאחר מכן – "הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים" עד עולם, כי אילו היו ישראל מתמהמהים שם אפילו לעוד זמן קט בלבד כבר לא היה את מי לגאול חלילה, וזהו אם כן הסיבה שנחפז כל כך הקב"ה להוציאם מארץ מצרים³.

אין הקב"ה מנסה את הבריות למעלה מכוּחם

מִן ההתבוננות בזה אנו למדים דבר נורא, שגם כאשר הקב"ה מנסה אחד מישראל בנסיונות עצומים, קשים ומרים עד כמה שרק יהיו, הרי הוא בוחן מתחילה עד היכן ביכולתו של אותו אדם לשאת ביסורים ולפי זה מנסהו, כי אין הקב"ה מנסה את האדם בדברים שהם למעלה מכוּחו, ואם רואה אדם

הערות והוספות

ה' מביא אתנו אל הארץ הזאת וכו' הלוא טוב לנו שוב מצרימה, ויאמרו איש אל אחיו ניתנה ראש ונשובה מצרימה", ומשמע מכל אלו הפסוקים שבעסקי גשמיית לא היה להם רע כל כך, ואפילו השתוקקו לחזור לשם, ומזה מוכח שיותר ממה שהיה גלות מצרים נסיון ויסורים גשמיים היה זה נסיון רוחני בעיקרה.

ב. וסייעתא לדברינו, שהירידה למצרים הייתה בעיקרה נסיון רוחני יותר מן הגשמי, אפשר להביא מפרשת המתאוננים, שהיו בני ישראל אומרים אז (במדבר יא, ה), "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקישואים ואת האבטיחים וכו'", וכיוצא בזה היה בפרשת המרגלים שבני ישראל התלוננו ואמרו (במדבר יד, ג), "למה

שבאו עליו צרות ויסורים ח"ו, חלילה לו מלבוא לכלל יאוש או לידי ספקות באמונה, כי אם היודע תעלומות הועיד לו לילך דווקא בדרך חתחתים ומוקשים, סימן שיש בו הכח לעמוד בזה.

וכבר אמר דוד המלך ע"ה בתהלים "ה' צדיק יבחן", והתבארו דבריו במדרש (בראשית רבה פרשת וירא נה, ב), שאין הקב"ה בוחן את הרשעים ואינו מעמיד אותם בכור המבחן, כי מתוך שמכיר את נפשם ויודע שלא יוכלו לעמוד בנסיון אינו מנסה אותם כלל, אבל את הצדיק מנסה הקב"ה בכל מיני נסיונות, כי יודע שעל כל גל וגל שיעבור על ראש הצדיק ינענע בראשו ויתחזק ברוחו שבעתיים שלא ליפול חלילה.

למה הדבר דומה, "אמר רבי יונתן, הפשתני הזה כשפשתנו לוקה אינו מקיש עליו ביותר מפני שהיא פוקעת וכשפשתנו יפה הוא מקיש עליו ביותר למה שהיא משתבחת והולכת, כך הקדוש ברוך הוא אינו מנסה את הרשעים למה שאין יכולין לעמוד דכתיב (ישעיה נז) 'והרשעים כים נגרש', ואת מי מנסה את הצדיקים שנאמר (תהלים יא) ה' צדיק יבחן"^א.

הערות והוספות

וראה דיבורים נפלאים על זה העניין שכתב רבי צדוק הכהן מלובלין ז"ע בספר 'דברי סופרים' (אות ז), ומבאר שם שכל אחד ואחד מישראל - אפילו הפחות שבפחותים - נקרא צדיק לאיזה דבר, ומנסה אותו הקב"ה לפי הכוחות שיש לו, וזה לשונו: השם יתברך מנסה כל הצדיקים כמו שנאמר (תהלים יא, ה) ה' צדיק יבחן, ונאמר (שם פסוק ד) 'ועפעפיו יבחנו בני אדם' משמע כל בני אדם, ובשמות רבה (ריש פרשה ב, ב) מפרש עלה, ולמי בוחן לצדיק וכו', והיינו רק לאפוקי הרשעים שאין

ג. משל נוסף מובא במדרש (בראשית רבה פרשת נח לב, ג): כתיב 'השם צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו', אמר רבי יונתן, היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים, שאינו מספיק לקוש עליהם אחת עד שהוא שוברם, ומי הוא בודק בקנקנים יפים אפילו מקיש עליהם כמה פעמים אינם נשברים, כך אין הקדוש ברוך הוא מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים, שנאמר ה' צדיק יבחן, וכתיב (בראשית כב, א) 'והאלקים נסה את אברהם'. עד כאן.

אלא שמכל המהלך הזה של גלות וגאולת מצרים אנו למדים דבר חדש, שפעמים מנסה הקב"ה את האדם לאו דווקא בנסיונות גשמיים, כי אם בנסיונות רוחניים, שמכניס הקב"ה את האדם לתוך מצב שבו עלול ליפול ממדרגתו הרוחנית, עד שדומה לו לאדם שאין לו כל ברירה מלבד לוותר על כל מיני גדרים והסייגים שהציב לעצמו בעבודת השי"ת, אבל גם כאן צריך לדעת ולשנן היטב שמחשבה זו בטעות יסודה ואינה אמת, כי כאשר הקב"ה מביא את האדם לתוך מצב כל שהוא הריהו גם נותן לו את הכוחות לעמוד בזה, ואם האדם בסופו של דבר לא עמד בזה והייתה לו ירידה, אין זה אלא שמחמת עצמו הרע לו.

צא ולמד מה היה בגלות מצרים, כשהוריד הקב"ה את בני ישראל אל תוך ארץ טומאה ותועבה, מקום אשר אפילו המלאכים אינם יכולים לסבול את הטומאה שם, ובכל זאת אנו רואים שבחן השי"ת אחריהם בכל צעד ושעל לראות עד היכן יכולים נשמות ישראל לסבול את הטומאה, וברגע שראה כי הם עומדים לפני שער החמישים שהוא מקום שכל באיה לא ישובון ולא יהיה בהם הכח להיחלץ משם, מיד הוציאם בחיפזון, והרי לך מזה שאין הקב"ה מכניס את האדם למקום טומאה שלא יוכל להתגבר עליו, והראיה שכשהגיעו

הערות והוספות

לאדם עד שבדקהו בדבר קטן, ולא דוקא גדולה והתנשאות על זולתו אלא הוא הדין כל מעלה ומדריגה, והנסיון הכל לפי מה שהוא אדם כפי מה שיוכל לעמוד, וכמו שאמרו (סנהדרין יט:): תקפו של יוסף ענותנותו וכו', והשם יתברך בוחן לבות ויודע איך לנסות כל אחד לפי מה שהוא.

יכולים לעמוד וכמו שאמרו (בראשית רבה ריש פרשה נה, ב), 'ועמך כולם צדיקים - שאין לך אדם מישראל שאין עליו שם צדיק באיזה דבר' [שמי שהוא צדיק לגבי דבר אחד אף בדברים אחרים רשע, נקרא צדיק באותו דבר כמו שכתב בחידושי הרמב"ן נדה (יד.)].
ובתנחומא (שמות ז, ושמות רבה ב, ז) אין הקדוש ברוך הוא נותן גדולה

בני ישראל למקום שאינם יכולים לצאת משם מנע אותם הקב"ה בעצמו מליפול שם.

ומכאן תדע, שכל מי שאינו עומד בנסיון ומקיל לעצמו ליפול ברוחניות, שיידע שלא מאת ה' הייתה זאת, כי השי"ת נתן לו את כל הכוחות לעמוד בנסיון אלא שהוא לא התחזק כל צרכו לעמוד על המשמר, גם במצרים היו הרבה אנשים מישראל - ואפשר לומר שהרוב המכריע מתוך כלל ישראל - שלדאבוננו לא עמדו בנסיונות ונשתקעו שם עולמית ובמכת חושך מתו מן העולם, ואין זה אלא מחמת שלא התגברו כראוי, רק אלו שהחזיקו בכח בעץ החיים ולא נתנו למוט רגליהם, זכו שבהגיע העת נגה עליהם אור ויצאו משעבוד לגאולה ומאפילה לאור גדול, ואז זכו לראות מראות אלוקים ולקבלת התורה וידעו והבינו שכל הנסיון של גלות מצרים לא היה אלא לטובתם בלבד.

הכח לעמוד גם בנסיונות העצומות של דורנו

דבר זה נוגע במאד מאד לימינו אנו שיש בו את כל הסימנים של דור עקבתא דמשיחא, שהרי אנו נמצאים בזמנים קשים מאד, כאשר החושך יכסה ארץ והמינים והאפיקורסים נשאו ראש, יראי ה' נמאסו ובוזי שמו מכובדים, בבחינה של הסתרה שבתוך ההסתרה, כל מיני נסיונות שונות ומשונות אשר לא שיערום אבותינו כלל וכלל, והאחרון אחרון הכביד, הנגע הממאיר של כלי הטכנולוגיה המחוללת שמות ומכלה כל חלקה טובה בכרם בית ישראל, עד שמתוך החושך הנורא הזה דומה כי אפסה תקוותנו ואין לנו תקומה.

אולם האמת אינו כן כלל וכלל, כי אם הקב"ה בעצמו בחר בנו והושיב אותנו בתוך החושך והאפילה, מוקפים בחבילי נסיונות והסתרות, אזי יחד עם זה העניק לנו גם את הכוחות ואת תעצומות הנפש לעמוד בכך ולהתגבר על כל המכשולות והמעקשים, דהא אין הקב"ה מנסה את האדם בעניינים שהם

למעלה מכוחו, ואם אלו הנסיונות שהועיד עבורנו קורא הדורות מראש, הרי זה בידוע שביחד עם זה קבלנו גם את העוז והתעצמות להשיב מלחמה השערה ולנצח את אויבנו - אויבי הקדושה - ולנצח על מלאכת בית ה', וצער גדול הוא על אלו שאינם מכירים בכח העצום שנתן להם השי"ת ואינם יודעים להשיב מלחמה השערה כנגד אותו צד⁷.

וזהו מילתא דפשיטא שכל זמן שלא נגאלנו מן הגלות הנורא הזה עדיין לא אפסה מאתנו הכח והעוז לעמוד כנגד הרוחות המשתוללות, כי ברגע שכבר יהיה זה למעלה מכוחותינו יגאל אותנו הקב"ה ברגע כמימרא, כדרך שהיה בארץ מצרים, שגאל אותנו השי"ת באותו הרגע שבאו למצב של מ"ט שערי טומאה, אפילו רגע אחד בלבד לא נתן לנו להתמהמה שם, כי הקב"ה בוחן ובודק בכל רגע ובכל שעה לדעת עד היכן לנסות.

כי מנסה אתכם לדעת הישכם אוהבים את ה' בכל לבבכם

אבן, כאשר יידע האדם אל נכונה שכל הקישויים העוברים עליו אינם אלא בכדי לנסותו, אז ייקל עליו לעמוד בזה ולא ימוטו רגליו מהרה, שהרי

הערות והוספות

'קץ חי' שאנחנו קצים בחיינו בגלות המר, ואומרת השכינה 'כל השומע' - רצה לומר מי שישמע לי להחזיק בי ובקדושותי יכול לבא לידי שחוק ושמחה וחדוה וקדושה גם בגלות המר. וזהו 'מאימתי קורין את שמע בערבית' (ברכות ב.), רצה לומר, אימתי אפשר לנו שנהיה יכולים לקרות להשם יתברך שישמע לנו את כל תפילתינו. 'בערבית', רצה לומר בגלות המר שהוא חושך וערב לילה.

ד. ראה בספר הק' 'נועם אלימלך' פרשת ויגש (ד"ה ואת יהודה) בו הוא מרחיב העניין שגם כהיום בזמן הגלות יש לנו את הכח להתקרב אל הבורא יתברך שמו, וזה לשונו: מחמת שעתה בגלות המר הזה אף שקשה עלינו השעבוד ועול הגלות אף על פי כן השכינה היא בינינו ויש בנו כח לדבק עם השכינה וכו', וזהו (בראשית כא, ו) 'ותאמר שרה צחוק עשה לי אלקים כל השומע יצחק לי', ד"צחק' רמז על הגלות שהוא אותיות

עיקר הקושי שיש בנסיון הוא מחמת שלעיני בשר נראה הנסיון כמציאות בפני עצמו וכדבר שיש בו ממש, אולם אם יבוא לידי ההכרה שהנסיון הוא רק מלבוש וכסות שמתחת זה מסתתרת השכינה הקדושה שמנסה אותו, או אז יזכה באמת להתגבר על כל המכשולים ולראות שלא היו כל אלו אלא דמיונות שווא ומחזה תעתועים, עד שלא יוכל להבין מדוע בתחילה היה דומה לו כדבר שאין ביכולתו להתגבר עליו.

כמו שמספרים על חסיד מדורות קמאי שבא לו אצל רבו והתלונן על מדת הכעס שקנתה שביתה בלבו, כמעט ואינו יכול להתגבר על כך, כל דבר פעוט שנעשה שלא כפי רצונו מעורר בו את הכעס באופן נורא ואיום, עד שכבר מרגיש כי באו מים עד נפש וחייב למצוא עצה ותיקון עבור המידה המגונה הזאת, כמו גם לחזק בנפשו את כח המעצור וישוב הדעת. הרבי הקשיב לדבריו בשימת לב אך לא אמר לו שום עצה או הדרכה, הוא ביקש מן החסיד שייצא החוצה אל החדר הסמוך, שם ימתין איזה זמן עד שיקרא אליו שנית לראות איזה דרך ותיקון להתגבר על מדת הכעס.

בחדר החיצון היו יכולים לשמוע את כל המתרחש בחדרו של הצדיק, והנה שומע החסיד את הרבי קורא לאחד מאנשי ביתו ומבקש הימנו, כאילו בסוד, שייצא החוצה אל החסיד היושב שם ולנסות כל מיני תחבולות בכדי להכעיסו ולהקניטו, אף לא שכח הצדיק לומר לאותו מקורב שלא בכדי הריהו מבקש ממנו לעשות כדברים האלה, אלא רק לתועלת אותו חסיד עצמו. אומר ועושה, יוצא אותו מקורב לחדר השני ומתחיל להכעיס ולהקניט את החסיד היושב שם על דא ועל הא, אך הפלא ופלא, בפעם הזאת לא רק שלא בא לכלל כעס, אלא ככל שניסו להכעיסו יותר היה שוחק לעומתו בשלום ובשלווה.

בעבור איזה זמן ציווה הרבי לקרוא אליו שוב את אותו חסיד היושב וממתין בחוץ, עתה קבל הרבי את פניו באנפין נהירין ובסבר פנים יפות, תוך

שהצדיק פונה אליו ושוטח בפניו את תמיהתו, קשה לי להבין, הן אך לפני זמן מה אמרת לי שאינך יכול לשלוט על מדת הכעס שבך, והנה נוכחתי לראות שאחד מן החבריא ניסה את כוחו להקניט אותך בכה ובכה ולא עלה בידו כהוא זה, חייך החסיד למשמע השאלה וגילה לרבי שבמו אזניו שמע כיצד הרבי שולח את שליחו אלי והבנתי מיד שאין זה אלא תכסיס בלבד, ומה היה לי לכעוס על אותו שליח.

באן פנה הרבי אליו הרבי בתוכחת נוקבת, תשמע אוזנך מה שפיך מדבר, הלא אתה בעצמך אומר שלא כעסת מאחר וידעת שאין זה אלא נסיון בלבד שאני שלחתי לנסותך, והלא כל הדברים העוברים עליך ומביאים אותך לידי כעס, גם הם אינם אלא נסיונות שהקב"ה בעצמו שולח עליך לנסותך ולראות האם תעמוד בזה, ומה מקום יש כאן כלל לכעוס על השליח להכעיס אותך, הלא כל הנסיונות אינם אלא דמיונות שוא להעמיד את האדם בכור המבחן, וכאשר יודע האדם את האמת הפשוטה שוב לא יבוא לידי כעס וחרון.

לעתיד יתגלה שכל הנסיונות היו דמיון בעלמא לנסותנו

ולא נותר לנו אלא לקוות ולייחל אל השי"ת שיהיה לנו באמת את הדעת והשכל הנכון להתגבר על כל המכשולות וכל הנסיונות הבאים ומתרגשים עלינו בהאי עלמא, ונזכה לראות מהרה בישועתן של ישראל ובגאולה השלמה, אז יתגלה לנו לעיניים שכל הנסיונות והקישויים לא היו אלא דמיונות והסתרות בעלמא בכדי לנסותנו ולצרפנו, שתזדכך נשמתנו ונהיה ראויים להתקרב למלכנו ולזכות לאור הגנוז לצדיקים שיתגלה לעתיד לבוא.

ובספר הקדוש 'דגל מחנה אפרים' (הפטרת כי תבוא) הביא על כך משל נפלא ביותר בכדי לשבר את האוון, ונביא זאת בקיצור נמרץ. משל למלך גדול ואדיר שהקיף את ביתו בחומות אדירות ובצורות, ובין החומות חפר

אמות מים עמוקים שעל גדותיהם הניח כל מיני חיות רעות ולסטים, עד שלא היה יכול שום נברא לחדור מבעד החומות האלו מלבד אחד, הלא הוא בן המלך, שמרוב הגעגועים לאביו לא יכול היה להתאפק, ובכוחות על אנושיים חצה את כל המהמורות והמכשולות עד שהצליח להגיע אל היכל אביו בפלטרין של מלך.

אז גילה לו המלך שכל המכשולים והחיות הרעות שראה בדרכו לכאן לא היו אלא דמיון ואחיזת עיניים בלבד, ואף גילה לו המלך לבנו חביבו מדוע עשה את כל אלה, "עשיתי את כל זאת רק למען נסותך ולדעת את אשר בלבבך יראתך ואהבתך אלי, ועתה בני אהובי, עבֹור בכל העולם, והנה מהודי נתתי עליך ואורי על פניך מאירים ולבושי תלביש וכתר יתן בראשך למען דעת כל עמי הארץ כי בני אתה" (לשון קדשו של הרה"ק הידגל מחנה אפרים).

וישמע את נאקתם

תפילת ישראל בכל מצב שהוא נשמעת למעלה

לך אל פרעה בבוקר - קודם שיספיק להתפלל

עשר מכות רעות ונאמנות היכה הקב"ה לארץ מצרים, ולפני כל מכה ומכה שלח הקב"ה את משה רבינו אל פרעה להתרות בו ולהזהירו, כי אם לא ישלח מארצו את עם בני ישראל יביא עליו ועל כל עמו מכות רבות ונאמנות, ההתראה הראשונה היתה על מכת דם, אז ציוה לו הקב"ה ללכת אל פרעה באשמורת הבוקר ולהזהירו כפי הדברים אשר ישם בפיו, כמו שנאמר בתורה (שמות ז, טו-יז) "לך אל פרעה בבוקר הנה יוצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאור וגו', כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאור ונהפכו לדם".

פשמות הטעם מדוע הורה הקב"ה למשה רבינו להזדרז ללכת אל פרעה דייקא בבוקר בבוקר, הוא בכדי להשפיל את גאוותו של פרעה ולהראות לו כי גלוי וידוע לפניו שאינו אלא כשאר בשר ודם, וכפי שהביא רש"י מן המדרש (שמות רבה, וארא ט, ח), שהיה פרעה משתבח אצל בני עמו כאילו הוא אלוה שאינו צריך לנקביו, לכן הורה הקב"ה למשה רבינו ללכת אל פרעה בשעה שנמצא אצל הנילוס באשמורת הבוקר ועושה את צרכיו בסתר.

אולם עוד טעם אנו מוצאים שם במדרש (אות יא), דבר נורא ביותר, שפרעה היה יודע כוחה של תפלה, ובאותו היום השכים פרעה בבוקר מתוך כוונה לצאת אל הנהר ולהתפלל שם, לכן ציוה הקב"ה למשה רבינו ללכת אליו בשעה מוקדמת עוד בטרם יספיק פרעה לשאת תפילתו, בכדי לטרוף לו את השעה ולמנוע ממנו את התפילה, כי אפילו תפילת הרשע כאשר באה מעומק הלב, מקובלת לפני ה', ואז כבר לא יהיה ביכולת להביא עליו מכת דם, אחרי שכבר פעל בתפילתו.

גם תפלת הפחות מישראל עושה רושם - ק"ו מפרעה

והדברים מבהילים עד כמה גדולה ונשגבה כוחה של תפילה, כי אם תפילת גוי מגושם ומשוקץ כפרעה הרשע עושה רושם ומסוגלת לבטל גזירות שמים, קל וחומר בן בנו של קל וחומר תפילה של איש ישראל העומד בתפילה ובתחנונים מעומק לבו, בוודאי בוקעת היא רקיעים, ואף בזמן שאין מעשיו רצויים ח"ו ונכשל בעבירות, יהיה באיזה מצב שיהיה, בוודאי מעלת הישראל יתירה ומשובחת פי כמה וכמה מהגוי המגושם, ואם תפילת פרעה הרשע מועלת ומקובלת, כל שכן שתפילת בן ישראל שיש לו נשמה קדושה חלק אלוקי ממעל, חשובה היא עד למאוד^נ.

הערות והוספות

מאדמו"ר הקדוש ר' אלימלך מלזענצק זצ"ל, 'ונתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתך' (ישעיה מג, ג), פירוש שהאומות פודין אותך, מחמת שאני רואה את מעשיהן נגד מעשיך, אני רואה שפושע ישראל הוא טוב מן כשר שבאומות העולם.

א. ובמעלת בני ישראל - אפילו הפושעים שבהם - כנגד אומות העולם, ראה לשון נפלא בספר 'ליקוטי מהרי"ל' להרה"ק רבי יהודה לייב אב"ד זאקילקוב תלמיד מובהק של הרבי ר' אלימלך מלזענצק זי"ע (ליקוטי מהרי"ל פרשת מטות), וזה לשונו: שמעתי

ובן דרשו חכמינו ז"ל במדרש (ויקרא רבה ל, ג) על הפסוק (תהלים קב, יח) 'פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם', 'פנה אל תפלת הערער - זה תפלתו של מנשה מלך יהודה שהיה ערער ממצעים טובים'.

ובמו שמפורש בדברי הימים ששרי הצבא של מלך אשור תפסו את מנשה, כדכתיב (דברי הימים ב' לג, י) 'ויבא ה' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור, וילכדו את מנשה בחחים ויאסרהו בנחשתים ויוליכהו בכלה', ומספרים לנו חכמינו ז"ל (ירושלמי סנהדרין י) שהשליכו הגוים את מנשה בתוך יורה של נחושת והתחילו מסיקין אש תחתיו, מיד התחיל לקרוא לכל האלילים שהיה רגיל לזבוח להם שיבואו לעזרתו, אולם אף אחד מהם לא ענה לו, כיון שראה שצרתו צרה ומן האלילים לא יושע, אמר, זכור אני שהיה אבי מקרא אותי את הפסוק הזה בבית הכנסת (דברים ד, ל-לא), 'בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו כי א-ל רחום ה' אלקיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם', הרי אני קורא אותו, אם עונה אותי מוטב וכו'.

והיו מלאכי השרת סותמין את חלונות של רקיע שלא תעלה תפלתו לפני המקום, ואומרים לפניו, רבון העולמים, אדם שהעמיד צלם בהיכל כלום יש בו תשובה, מה עשה הקדוש ברוך הוא, חתר לו כמין חתירה אחת תחת כסא הכבוד שלו ושמע תחינתו. ועל אף שהיה עובד עבודה זרה נתקבלה תפלתו, כמו שאמר הכתוב (דברי הימים שם פסוק יג), 'ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים למלכותו וידע מנשה כי ה' הוא האלקים'.

המשגיח הגאון רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל היה רגיל לעורר ולהוכיח מכאן, על גודל כוחה של תפילה, שאפילו מנשה שהיה בבור תחתיות ופנה תחילה אל הגילולים ולכל מיני עבודה זרה, ורק אחר שראה שלא הועילו לו האלילים כלום, נשא תפילה אל ה' אלוקי אבותיו, אף על פי כן נענה בתפלתו.

ללמדך שהתפילה מעומק הלב מועלת בכל מצב ובכל אופן. ומקרא מפורש דיבר הכתוב (תהלים קמה, יח) "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת"³.

חביבין בני ישראל לפני השי"ת אף בשפל המצב

ורמזו נפלא מתאמרא בשם הצדיקים על הפסוק הנאמר בפרשת ויגש בעת שירד יעקב אבינו למצרים (בראשית מו, ב), "ויאמר אלקים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב ויעקב ויעקב ופירש ברש"י 'יעקב יעקב' לשון חיבה. ולכאורה קשה שאם אכן בא הכתוב לגלות בזה חיבתו של יעקב, היה צריך לקרוא לו בשם 'ישראל' אשר הוא כידוע רומז על מדריגה יתירה, וכדאיתא בספרים הק' דבזמן שישראל עושים רצונו של מקום אז הם נקראים בשם 'ישראל', וכשאינן עושים רצונו של מקום נקראים בשם 'יעקב', ואם כן למה נקט כאן בלשון יעקב שהוא רומז על מדריגה פחותה?³

הערות והוספות

זוה מורה על גודל הפלגת חסד השם יתברך על ברואיו, שמדרך האנשים לומר ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם, אבל השם יתברך הוא חפץ חסד וימינו פשוטה לקבל שבים בכל עת ועת, אמר המשורר ויצעקו אל ה' בצר להם וגו' (תהלים ק"ז ו'), ואמר יונה קראתי מצרה לי אל ה' ויענני (יונה ב' ג'), כלומר אף אם לא היה ראוי שתקובל תפילתי מתוך הצרה אחר שברחתי מלפניו, לא בעבור זה נמנע מלענות אותי, וזהו קראתי מצרה לי אל ה' ויענני.

ג. ראה 'אור החיים' הק' ריש פרשת ויחי וכה דבריו: הן אמת כי בעדת ישראל מצינו

ב. וראה מה שכתב בספר העיקרים (מאמר ד פרק טז) בגודל מעלת התפלה שמתקבלת אפילו במי שהרבה לפשוע ואינו ראוי, וזה לשונו: וזה דבר נתבאר בכתוב במקומות הרבה, ובפרט במנשה בן חזקיה מלך יהודה שהיה רשע גמור ולא היה מי שמרה והפליג בעול כמוהו לפניו ולאחריו, ואף על פי כן נאמר בו ובהצר לו חילה את פני ה' אלקיו וגו' ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנונו וישיבהו ירושלים למלכותו, ולמדנו מזה שני דברים, האחד שאף אם יהיה המתפלל בתכלית הרוע כמנשה יוכן לקבל החסד על ידי התפלה, והשני שהתפלה היא נשמעת אף מתוך הצרה, כמו שהעיד הכתוב ובהצר לו וגו'.

ותירצו שהתורה באה לנו להורות בזה שאפילו אם נמצא האדם בשפל המדריגה במצב של איך עושין רצונו של מקום, בחינת יעקב, אף על פי כן חביב הוא לפני המקום, והשי"ת מצפה לשמוע בקשתו ותפילתו, וזהו שאמר 'יעקב יעקב' לשון חיבה, שאף בשפל המצב חביבין הם לפני השי"ת ומתאוה להאזין תפילתן.

פרעה הכביד את העבודה כדי שלא יוכלו להתפלל

ומבואר בספרים הק', דלכך ציווה פרעה להכביד את העבודה על בני ישראל, כי פרעה היה יודע ומכיר גודל כח התפילה ובפרט תפילה שנובעת מלב נשבר, שכוחה רב ומקובלת מיד, וחשש מאוד שבני ישראל בכוח תפילתם יפעלו שיוציאם ממצרים, וינקום נקמתם בפרעה ובכל עבדיו, לכן התחכם להכביד עליהם ולשעבדם בעבודה קשה, כדי שלא יהיה להם זמן וכח להתפלל.

ואכן מצינו שכאשר מת מלך מצרים והיתה באותו היום קצת הרווחה לישראל מהעבודה, מיד תפסו אומנות אבותיהם כמו שאמר הכתוב (שמות ב, כג-כד) "ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה". ואף על פי שהיו אז משוקעים בטומאת מצרים, והיו בשפל המצב, הועילה תפילתם כהמשך מאמר הכתוב "וישמע אלקים את נאקתם" וגו', כי התפילה מועלת אף מהפחותים אף על פי שאינו הגון, ואף על פי שאינו כדאי לכך מצד זכותו.

הערות והוספות

שישתנה להם השם כפי מעשיהם, כשעושים רצונו של מקום בשם 'ישראל' יכנה אותם, ולהיפך יקרא שמם 'יעקב', וכן הוא רמזו בדבריהם (זוהר וישלח).

ובמו כן כל אדם כאשר שופך שיח וזועק ומתפלל אל ה' מעומק לבו בעת צרה שיושיעו מצרתו, בוודאי כחו רב ונשגב עד מאוד, ולא תשוב תפילתו ריקם, כי התפילה מעמקי הלב בוקעת רקיעים ומקובלת לפני המקום.

ודבר נפלא למדנו מן הכתובים שבסדר המכות, שמפשטות המקראות מוכח בפירוש שאף פרעה הרשע לא היה אצלו אף צל של ספק על כוחה של תפילה, וכלל לא פקפק על כך שהיא מועילה, וכמו שנאמר (שמות ח, ד) "ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים" וגו'. וכן אמר (פסוק כד) "העתירו בעדי". ובמכת ברד נאמר (שם ט, כח) "העתירו אל ה' ורב מהיות קולות וברד" וגו'. וכל הויכוח עם משה רבינו סובב והולך רק "למתי אעתיר לך" וגו' (שם ח, ה), אך גם פרעה הודה שעצם התפילה מועלת. וכן בשאר המכות מצינו שהתורה האריכה ביותר בענין סדרי התפילות שהיו שם, ועושים עסק גדול מזה, והיא הוראה לדורות על גודל מעלת התפילה שמועילה ומקובלת.

בכח התפילה אפשר להפך הגזר דין לטובה

עוד זאת חובה עלינו להשריש בליבנו האמונה בכח התפילה, ואל יתיאש מלעורר רחמים אף אם נראה בעיניו שבדרך הטבע ח"ו אין תקוה וישועה, וכבר אמרו חכמינו ז"ל (ברכות י). אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. וכתב הרה"ק ר' צדוק הכהן מלובלין זיע"א (פרי צדיק ואתחנן) שדוד המלך ע"ה פעל שאפילו חרב חדה, היינו אפילו אם כבר נגזר הדין על פי בית דין של מעלה, עם כל זה יוכל להתהפך הכל לטוב מצד רחמי שמים, וזהו הכוונה 'אל ימנע עצמו מן הרחמים', דהיינו שמצד הרחמים אפשר לפעול אף למעלה מדרך הטבע ואפילו אחר שכבר נגזר הדין יכולים על ידי תפילה להפכו לרחמים.

במו שמשפרת הגמרא במסכת כתובות (קד.), כאשר נחלש רבי והגיע זמנו להסתלק מן העולם, גזרו החכמים תענית על התלמידים ונקבצו כולם כאחד להרבות בתפלה ותחנונים לרפואתו של רבינו הקדוש, והכריזו החכמים ואמרו, 'כל מאן דאמר נח נפשיה דרבי ידקר בחרב', כלומר, כל מי שיאמר שנסתלק רבי מן העולם, ידקר בחרב.

ובטעם הדבר מדוע החמירו כל כך בדינו של המודיע על הסתלקותו של רבי, ביאר בספר 'שיטה מקובצת' (שם), שהיו החכמים חוששים שאם יבוא לבשר לתלמידים כי נח נפשיה דרבי יחדלו מן התפלות והתחנונים, ועל כן נתחכמו החכמים ואסרו להודיע שמת רבי, בכדי שימשיכו להתפלל בעוז גם לאחר פטירתו, וגדול כח התפילה שמסוגלת אף להחיות מתים, ויוכלו לפעול בתפילתם להחזיר את רבינו הקדוש לחיים.

מכאן נמצאנו למדים, שגם לאחר שנגזרה הגזירה ובדרך הטבע נראה שחלילה לא נותר עוד תקוה, מכל מקום אסור להתיאש מן התפילה, כי רב כחה וסגולתה לבטל כל גזירות רעות אפילו לאחר גזר דין.

והנה גם בימינו אנו מצוי לפעמים שהרופאים מייאשים את החולה ומשפחתו, ומודיעים שלפי דרכי הרפואה המקובלים בידם אינם מוצאים רפואה למכתו של זה, ומחמת כן מתרפים הידיים ומתייאשים מלהתפלל עוד על החולה המסוכן, וכל זה מפני שאין מאמינים די הצורך שהתפילה מועלת גם לאחר גזר דין, אך האמת מבואר שבכל מצב שהוא אפשר לפעול בתפילה ותחנונים, ויש בכוחה אפילו להחיות מתים, ועל כן חלילה לו להאדם להכניס בלבו הרגשות של יאוש, אלא אדרבא יתחזק באמונה בדברי חכמינו ז"ל שהזהירו 'אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים'.

בעתות רצון יזהר ביותר להרבות בתפילה ותחנונים

ובפרט בעתות רצון המזדמנות לאדם, צריך להיזהר ביותר לנצלם כדבעי לתפילה ותחנונים, וכגון באשמורת הבוקר שאז היא עת רצון, כדאיתא בזוהר הק' (בלק רד.) על הפסוק (תהלים ה, ד) "ה' בוקר תשמע קולי" וגו', שכשמגיע הבוקר מתעורר בעולם אותו בוקר של אברהם אבינו שכתוב בו (בראשית כב, ג) "וישכם אברהם בבוקר", והוא עת רצון לכל, ולעשות טוב לכל העולם, לצדיקים ולרשעים. ואז זמן תפלה הוא להתפלל לפני המלך הקדוש¹.

עוד אמרו חכמינו ז"ל (ברכות ח.) מאי דכתיב (תהלים סט, יד) "ואני תפילתי לך ה' עת רצון" אימתי עת רצון, בשעה שהצבור מתפללין. וכן נאמר (ישעיה מט, ח) "כה אמר ה' בעת רצון עניתיך". עוד מצינו בדברי חכמינו (שבת יב:) 'ששכינה למעלה מראשותיו של חולה, שנאמר (תהלים מא, ד) ה' יסעדנו על ערש דוי', ואם כן מסוגל ביותר להתפלל עליו סמוך למיטת חליו שבוודאי תקובל תפילתו.

הערות והוספות

כך יש עת רצון לחולי הנפש ונשמה, שהן החטאים והעבירות ופשעים, והוא עת רצון להתפלל בבוקר ומחמת שבאותו הפעם עת רצון, על כן אם אינו ראוי זה המתפלל מחמת מעשיו שתקובל תפלתו, אפילו הכי חשיב עליה הקב"ה דאיהו פקיד לבעלי דינא דיליה דלא יפתחון בדינא כי החסד והחנינה אינו מוסר הקב"ה לבית דין של מעלה אלא החסד והחנינה הן בידו של הקב"ה, ובבקר הוא מדת חסד לאברהם ולכן מקבל הקב"ה תפלת בוקר בחסד.

ד. וראה מה שכתב בזה בספר 'קב הישר' (פרק לא) וזה לשונו: 'ה' בוקר תשמע קולי' (תהלים ה, ד). וקשה וכי בבוקר שומע ה' קול המתפללים והלא בכל עת ושעה שקוראים אליו הוא שומע קולנו ומאזין תפלתנו. אכן הענין הוא כך, כי בשאר העתים כשבני אדם מתפללים מעיינים בתפלה אם היא ראויה להתקבל מחמת מעשים של אדם או לאו, מה שאין כן המתפלל בבוקר, כדאיתא בזוהר בלק וכו'. עוד כתב: וכמו שיש עת רצון אז לחולי הגוף

תכלית התפילה להשיג קרבת אלוקים

וחובה עלינו לדעת מה שמבואר מפי ספרים וסופרים, שענין התפילה אינה בגדר אמצעי להשיג מבוקשו, כגון שאם יחסר לו משהו ימצא פתרונו על ידי התפילה, אלא עצם התפילה היא מטרה כשלעצמה להתדבק על ידה בחי העולמים, להגיע למעלת "ואני קרבת אלוקים לי טוב" (תהלים עג, כח), שהיא המחברת ומקשרת את האדם עם כביכול הבורא יתברך שמו להרגיש ולחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, כמו שכתב רבינו המהר"ל מפראג זי"ע (נתיבות עולם א - נתיב העבודה - פרק ד), 'התפלה הוא הדביקות בו יתברך, שהאדם מתדבק בתפלתו - בו יתברך'.

ועלינו לדעת שאף אם לפעמים באים על האדם יסורין ח"ו, אין זה אלא שמחמת מעשיו הרעים נתרופף הקשר שבינו לבין קונו, ונתרחק מדביקות הבורא, ועל כן מזכירין לו זאת מן השמים, כדי שיתעורר ויצעק אל ה' ויתאמץ בתפילה לחדש שוב את הדביקות והקירבה אל בוראו, ואז בוודאי 'שב ורפא לו'.

וזהו סוד "את אשר יאהב ה' יוכיח" (משלי ג, יב), כי עצם הצרה והתוכחה הבאה אל האדם, מורה שהקב"ה אוהבו ורוצה בתשובתו ומצפה להאזין לתפילתו, ועל כן מזכירו ומעוררו שישוב אליו להיות דבוק בו יתברך שמו"ה.

הערות והוספות

אל הקב"ה ולבקש ממנו את אכלם בעתו, וכן כתב בספר 'שם משמואל' (ויקרא תרע"ד) וזה לשונו: הגיד הרה"ק ר' יצחק זצלה"ה מווארקא במאמרם ז"ל (יומא עה). קילל את הנחש מזונותיו עמו. ולכאורה מה קללה היא זו, והגיד שזהו מפני שעשהו נפרד וניתנו לו

ה. כמבואר בשם צדיקים, שזה היה עונשו של הנחש 'ועפר תאכל כל ימי חיך' (בראשית ג, יד), שבכל מקום יהיה לו מצוי מזונו ולא יהיה לו שום קשר עם הקב"ה, ודלא כשאר הנבראים שמזונותיהם מצויים להם בטורח וצריכים תמיד להיות קשורים

ובגמרא (מגילה כז.) אמרינן 'הלוואי שיתפלל אדם כל היום כולו', והיינו מפני שאין התפילה באה כאמצעי כדי לפעול ישועות וכדומה, אלא עצם התפילה היא דביקות האדם עם בוראו, ועל כן אמרו שהלוואי תפלל האדם ויהיה בדביקות והתעלות במשך כל שעות היום. [וכמובן שקבעו חכמינו זמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד, אך צריך האדם שידע את אשר לפניו, ויכיר בערכה הרם של זמן תפילתו, שנפשו מתעלית ומתקשרת אל בוראה בדביקות עצומה].

אפילו הצדיקים הדבקים בהשי"ת מוכרחים להתפלל

והנה עצם התפילה נשגבה היא עד מאוד, ואף אם יהיה האדם צדיק ודבוק בהקב"ה בכל המעט לעת, בכל זאת מוכרח הוא להתפלל לפניו יתברך, וכמו שמצינו אצל האבות הקדושים שאמרו חכמינו ז"ל (יבמות ד). מפני מה היו האבות והאמהות עקרות מפני שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים, ולכאורה אם תכלית התפילה היא לבוא לדביקות להשי"ת, למה הוצרכו האבות והאמהות להתפלל, והלוא הם היו בדביקות עילאה בכל ימיהם, גם בלא התפילה.

אלא על כרחך שעצם התפילה גבוהה ונשגבה היא עד מאוד, ועל כן היו האבות והאמהות עקרות כדי שיתפללו, ועל פי זה יובן היטב מה שאמרו

העדות והוספות

הרי"מ ז"ל, דהקללה היה דלא יהיה להנחש שום חיבור עם הקדושה, כמו שנאמר (תהילים קד, כא) הכפירים שואגים לטרף ולבקש מא-ל אכלם, והקב"ה אמר להנחש הא לך מאכלך והלוחן מאתי, ואין לך עמי שום התחתנות וקישור.

מזונותיו בכל מקום שהוא, הכל כדי שלא יבוא לשאת עיניו השמימה, כי צורת כל הנבראים שיחסר להם די צרכם כדי שישאו עיניהם לשמים.

וראה עוד בספר 'פרדס יוסף' (בראשית ג, יד) וזה לשונו: וראיתי בשם החידושי

בספרים הקדושים (ש"ך על התורה פרשת תולדות וקדושת לוי פרשת ויצא), שלכן לא היתה לאה עקרה כמו שאר האמהות, מפני שהיא כבר שפכה דמעות כמים והתפללה תפילות הרבה, כמו שפירשו חכמינו ז"ל (בבא בתרא קכג.) על הכתוב (בראשית כט, יז) "ועיני לאה רכות" שהיתה בוכה ומרבה בתחנונים שלא תיפול בגורלו של עשיו, עד שנשרו ריסי עיניה, כי שמעה על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים: שני בנים יש לה לרבקה, שתי בנות יש לו ללכך, גדולה לגדול וקטנה לקטן.

ביטול גזירות רעות דייקא בכח התפילה

עוֹד מצינו במדרש (אסתר רבה ז, יח), שבעת גזירת המן הרשע בא אליהו הנביא אל משה רבינו וסיפר לו על הגזירה, וביקש ממנו שיתפלל לקב"ה לבטל הגזירה, שאל לו משה, האם יש איזה צדיק בעולם שישתתף עמו בתפילה, ויאמר לו אליהו שיש צדיק אחד ושמו מרדכי, אמר לו משה רבינו לאליהו הנביא, לך והודיעו כדי שיעמוד הוא משם בתפלה ואני מכאן ונבקש רחמים עליהם לפני הקדוש ברוך הוא, ועל ידי תפילת שניהם היתה אכן הגאולה.

ולבאזרה הרי בגמרא מצאנו שכל אותם הימים היה מרדכי יושב והוגה בתורה עם התינוקות ולמדו בצוותא הלכות קמיצה, ואם כן הרי היה דבוק בהשי"ת ובתורתו, ולמה היה מן הצורך שיתפלל. אלא על כרחך צריך לומר שהתפילה יש לה מעלה יתירה, ולא היו יכולים לבטל את הגזירה אלא דייקא בכח התפילה, ועל אף היותם צדיקי עולם ראשונים כמלאכים, היו צריכים לכח התפילה כדי לבטל הגזירה, ויהי רצון שנזכה להתחזק ולהאמין בגודל כח התפילה בכל עת ובכל מצב, והשי"ת ישמע שועתינו ויקבל תחנונינו אמן.

אהיה אשר אהיה

חביבים ישראל שבכל עת יכולים להתחזק ולהתחיל מחדש

אהיה שלחני אליכם

בעיצומו של גלות מצרים היה משה רבינו רועה את צאן יתרו חותנו, לאחר שברח מארץ מצרים מאימת המלכות, והנה מחזה נורא נגלה לנגד עיניו, סנה בוער באש והסנה איננו אוכל, משה רבינו ניגש לראות המראה הגדול הזה, כיצד אכן לא נשרף הסנה באש הגדול, הלא בדרך הטבע היה צריך להפוך לגל של אפר, תוך כדי שהתקרב שלושה פסיעות לקראת המראה הפלאי, התגלה אליו הקב"ה והודיע לו כי ראה את עני בני ישראל בארץ מצרים וכבר הגיע הזמן להוציאם משם ולהעלותם לארץ ישראל, ארץ זבת חלב ודבש, ולכן הוא מבקש ממשה רבינו ללכת לארץ מצרים להיות שליחו הנאמן לדבר זה.

לא לאלתר הסכים משה רבינו לקבל על עצמו את התפקיד, תחילה ניסה להשתמט מזה, קודם בטענה שהוא עצמו אינו ראוי לשליחות חשובה כמו זה, 'מי אנכי כי אלך אל פרעה' (שמות ג, יא), עוד טען, מה זכו בני ישראל שיעשו להם נסים ונפלאות להוציאם מארץ מצרים. אולם על הטענה הראשונה ענה לו הקב"ה שהוא אינו שולחו לבדו בכח עצמו, אלא הקב"ה בעצמו הולך יחד

עמו, 'כי אהיה עמך' (שם, יב), ועל מה שטען באיזה זכות ראויים בני ישראל להיגאל, ענה לו הקב"ה שזהו על שם העתיד, 'בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה'.

ועדיין היה משה מסרב ללכת, כי שמא לא ירצו בני ישראל לקבל את דבריו, כמו שכתוב שם בהמשך הפסוקים (שם, יג-יד), "ויאמר משה אל האלקים, הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרת להם אלוקי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם". אולם גם על כך עונה לו הקב"ה, "ויאמר אלקים אל משה אהיה אשר אהיה, ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם".

הנה יש להתבונן מה היתה כוונת משה רבינו באמרו 'מה שמו', מאי נפקא מינה להם לישראל באיזה שם יתגלה עליהם השי"ת לגאלם, וכך מהי הכוונה בזה שהשיבו הקב"ה 'אהיה אשר אהיה וגו' כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם^א.

השכינה שורה על כללות ישראל גם בזמן שאינם ראויים

וראה מה שפירש בזה מרן ה'חתם סופר' על דרך העבודה (תורת משה שמות ג, יד), שהקב"ה אומר להאישי הישראלי, אהיה עם מי שמחשבותיו ורעיונותיו דבוקים בי תמיד, כלומר 'אהיה' אני נמצא ומשגיח בפרטיות, עם אדם כזה שהוא בבחינת 'אשר אהיה' שמחשבתו דבוקה בי תמיד, כי השי"ת מתנהג עם האדם באופן של מדה כנגד מדה, ולכן אם האדם מדבק מחשבתו

הערות והוספות

אמר לפניו רבונו של עולם, מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו. אמר לו יפה אמרת, כה תאמר אהיה שלחני אליכם.

א. רש"י פירש הפסוק לפי פשוטו, וזה לשונו: 'אהיה אשר אהיה' - אהיה עמם בצרה זו אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות.

עם הקב"ה, בבחינת שויתי ה' לנגדי תמיד, ולא מש מזכרונו גדלות הבורא ואיך שהוא משגיח ורואה מעשיו תמיד, אזי זוכה שאף כביכול הקב"ה יהיה עמו בכל עת וישגיח עליו תמיד, וזהו שאמר הכתוב 'אהיה אשר אהיה' שאהיה עם מי שיהיה עמי, וכמאמר הכתוב (משלי ג, ו) "בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך", שמי שמייחד כל דרכיו להשי"ת, זוכה שהשי"ת איתו ומיישר אורחותיו.

אמנם מוסיף החתם סופר, דכלל זה אמור רק לגבי עבודת היחיד, אבל על כנסת ישראל משרה השי"ת שכינתו גם כאשר אין עושים רצונו של מקום ח"ו, כי כאשר בני ישראל מאוגדים בכח הרבים אזי כביכול הקב"ה מעלים עין מעוונותיהם, ועושה עמהם חסד בזכות אבותיהם שמסרו נפשם על קדושת השם.

וזהו מה שממשיך הכתוב (פסוק טו) "ויאמר עוד אלקים אל משה, כה תאמר אל בני ישראל ה' אלקי אבותיכם אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב שלחני אליכם, זה שמי לְעֵלָם וזה זכרי לדור דור", כאן מדבר הקב"ה על כללות בני ישראל - 'כה תאמר לבני ישראל', דהיינו שלכללות כנסת ישראל לא תאמר 'אהיה אשר אהיה', אלא 'אהיה שלחני אליכם', כי בזכות האבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב אהיה עמהם בכל מצב, גם כאשר יעלימו עיניהם ממני ח"ו ולא יהיו מעשיהם רצויים לפני, ולכן כתב 'זה שמי לְעֵלָם' חסר ו', מלשון העולם והסתרה, כי אפילו בשעה שיתעלמו ממני גם אז אהיה עמהם.³

הערות והוספות

שלא בטובתן כשהן משוברות שיניהם מולך אני עליהם, שנאמר (יחזקאל כ, לג) אם לא ביד חזקה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם עכ"ל... ויש לפרש עוד, דאם אמנם מלא כל הארץ כבודו, אבל הקב"ה אין מיחד שמו על

ב. וזה לשון מרן ה'חתם סופר' (שם): אהיה אשר אהיה כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם, (עיי' בסדר הפסוקים היטב) במדרש רבה פרשה ג', אמר ר' יוחנן, אהיה אשר אהיה ביחידים אבל במרובים על כרחם

פרעה לא ידע על שם הוי"ה של רחמים

ובדרך אחרת שמעתי מהגה"צ ר' נטע פריינד זצ"ל, לבאר הכתוב "אהיה אשר אהיה" באופן נפלא, והוא על פי הידוע דכל שמותיו של הקב"ה יתברך שמו רומזים על מידות עליונות, ולפעמים מתגלה הקב"ה בשם הוי"ה המורה על הנהגת הרחמים, ולפעמים בשם אלוקי"ם המורה על צמצום ודין.

והנה מבואר בכתבי האריז"ל (שער הכוונות - דרושי הפסח דרוש א) בכוונת הכתוב (שמות ה, ב) "ויאמר פרעה וגו' לא ידעתי את הוי"ה", כי פרעה לא האמין בהנהגת הרחמים, ועל כן כאשר באו משה ואהרן "ויאמרו אל פרעה כה אמר הוי"ה אלקי ישראל שלח את עמי" וגו'. השיב להם "מי הוי"ה אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את הוי"ה" וגו', וטענתו עמו שהרי זה מאות שנים משעבד הוא את עם בני ישראל בעינויים קשים, ואין פוצה פה ומצפצף

הערות והוספות

עמו, עם זה אהיה להטיב לו כל, אבל כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם ה' אלקי אבותיכם אלקי אברהם יצחק ויעקב שלחני וגו' ומסיים זה שמי לעולם, דרש"י חז"ל לְעֵלְמָּה כתיב חסר וי"ו, כדאיתא פסחים ד' נ' ע"א, ויש לומר אפילו מעלימים עצמם ממני וזה זכרי לשון זכור, מה שאזכור להם תמיד ברית אברהם זה לדור דור ביחד לרבים, לכך אפילו יהיו מעלימים עצמם ממני אהיה עמהם, וזה שכפל ויאמר ד' עוד אל משה כה תאמר לבני ישראל, שהיינו שיבאר להם הענין על זה כדי שיבינו הדבר.

אדם אחד אלא אם כן גם הוא מייחד נפשו לד', כמו שאמרו (שיר השירים ו, ג) אני לדודי ודודי לי, אבל כל זה באדם פרטי, אבל על כנסת ישראל אפילו אם חלילה מעלימים עצמו מה' הקב"ה מיחד שמו עליהם (וכדאיתא בקדושין דף ל"ו ע"א תניא בניס אתם לד' וכו'), וזכרת ברית עמנו בזכות אבותינו אברהם יצחק ויעקב שייחדו שמו ומסרו נפשם לד' וזכו להם ולבניהם אחריהם עולם, וזה שאמר שמי באמת אהיה אשר אהיה, פירוש שאני עם זה אשר אהיה עמו בלאו הכי, דהיינו שהוא מייחד נפשו לי ואני על ידי זה תמיד

למנוע ממנו מאומה, ומזה טעה לומר שח"ו לא קיים הנהגה מצד מידת הרחמים, ועל כן אמר "לא ידעתי את הוי"ה וגם את ישראל לא אשלח"^ג.

אהי"ה טוב - על ידי התשובה זוכה לרחמים

והנה ידוע מה שאמרו חכמינו ז"ל, שכלל ישראל בעת יציאתם מצרים היו בשפל המדרגה ממש רח"ל, כמובא בזוהר הק' (ח"ב קע, ב) שבשעת יציאת מצרים היו המקטרגים טוענים, מה נתקרבו אלו יותר מאלו, הללו עובדי עבודה זרה, והללו עובדי עבודה זרה. ולא עוד, אלא שבאותה שעה היו משוקעים מאד בקליפות הטומאה, כמו שכתב האריז"ל (סידור האר"י הגש"פ) על הפסוק (שמות יב, לט) "ולא יכלו להתמהמה", שאילולי היה מוציאן בזו השעה היו נכנסין ח"ו בשער הנו"ן ולא היו יוצאין משם עולמית, והקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו הקדים להוציאם טרם ישתקעו ח"ו בשער הנו"ן.

וזהו הכוונה בדברי משה רבינו 'הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלקי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו' כלומר באיזה שם משמותיו יתברך יתגלה אלינו, אם מצד הדין הרי אינם ראויים לכך, ואם כן באיזה זכות

הערות והוספות

הורד מצרימה, כי כל אחיזת הקליפות הנקרא מצרים ופרעה, אינם אלא במוחין דקטנות דאלקים... ונמצא כי כל קיומו הוא משם אלקי"ם, וכל בטולו הוא משם הוי"ה... ולכן לכתחלה הקב"ה כל שליחותו היה בשם ההוי"ה, להכניעו על ידה. ולפי שהוא לא היה נאחז שם, אמר לא ידעתי את ה'.

ג. וראה מה שכתב עוד בכתבי האריז"ל (שער הפסוקים - פרשת שמות), וזה לשונו: ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו - הנה אמרו רבותינו ז"ל, בפסוק ויחזק ה' את לב פרעה, כי בשמוע פרעה למשה, מזכיר שם ההוי"ה, היה לבו מתחזק, לפי שמעולם לא שמע שם זה בשום אלוה. וטעם הדבר מובן, עם מ"ש בפסוק ויוסף

יגאלו ממצרים והלוא נמצאים הם במדריגה התחתונה, ונשתקעו רח"ל במ"ט שערי טומאה, 'ומה אומר אליהם'.

על זה השיבו הקב"ה לך אמור להם 'אהיה שלחני אליכם', כלומר, הנני מתגלה אליהם בבחינה חדשה שנקראת 'אהיה', והוא כח התשובה, שאיש ישראל אפילו אם נפל בחטאים הרבה יכול לעצור ולומר מה דהוה הוה ומכאן והילך 'אהיה' טוב, ואם הוא עושה כן מקבלו הקב"ה בתשובה ואינו זוכר לו את מעשיו הראשונים, על כך הוסיף הקב"ה ואמר לו "זה שמי לעלם וזה זכרי לדור דור" שבחינה זו עומדת להם לישראל לעולם עד סוף כל הדורות, שבכל עת אם יאמר האדם הנני מתחרט על העבר ומכאן ואילך 'אהיה' טוב, מובטח לו שיהיה מרוצה לפני ואקבלנו בתשובה. ואכן מצינו שאף בשעה שהיו ישראל בשפל המדריגה, ועדיין היו משוקעים במ"ט שערי טומאה, קרא להם הקב"ה בלשון חיבה "כה אמר ה' בני בכורי ישראל" (שמות ד, כב).

רק בני ישראל יכולים לומר 'מעתי אהיה טוב'

שוב ראיתי דברים אלו בספר 'באר מים חיים' (פרשת שלח פרק יד) וזה לשונו: "שמעתי אומרים בזה בשם הרב איש אלקי המפורסם בישראל מורנו יעקב יצחק הלוי מלובלין, שעל כן היה יציאת מצרים בשם אהי"ה, כי כל אחד מישראל לא היה ראוי אז לגאולה רק במה שקיבל על עצמו עבודת ה' מעתי, לומר מעתי אהיה טוב אף שעתי לא כן אנכי, ועל כן בשם זה נגאלו והבן. ונראה שעל כן שם אהי"ה רומז על תשובה כי זה בחינת התשובה לומר עתי איני טוב ואך אני מקבל עלי אשר מעתי אהיה טוב".

ובחינה זו של כח התשובה מיוחדת היא ומיועדת אך ורק לעם הנבחר בני ישראל, מה שאין כן אצל אומות העולם לא שייך בחינה זו של מכאן ואילך 'אהיה' טוב, ואכן משום כך לא מהני תשובה לאומות העולם כמבואר

בספרים הקדושים, ועל כן כאשר טען פרעה הרשע לפני משה "מי הוי"ה אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את הוי"ה", לא היה יכול משה להשיבו בשם 'אהיה אשר אהיה', כי בחינה זו מיוחדת היא רק לעם ישראל, והיא למעלה מהשגת האדם, ואי אפשר להסבירו ולהבינה לשכל הגוי המגושם^ד.

המקבל על עצמו להיות טוב מעתה זוכה לעולם הבא

ומסופר ששאלו פעם את הגה"צ ר' זלמן בריזל זצ"ל מהי הכוונה בדברי הגמרא (ברכות ד): 'כל האומר תהלה לדוד בכל יום שלש פעמים - מובטח לו שהוא בן העולם הבא'. וכי איזה מעשה גדול עשה אדם זה, עד שמגיע לו משום כך שכר גדול כל כך כמו הבטחה על עולם הבא. והשיב ר' זלמן בצחות לשונו ואמר על עצמו: 'אם זלמן מסוגל מידי ביומו, שלוש פעמים ביום, להתחזק ולומר שוב ושוב ליצר הרע, מעכשיו אני עוזב את העבר ומקבל עלי התחדשות בעבודת ה', על עצם חיזוק זה לבד, כבר מגיע לו עולם הבא על כך'.

הערות והוספות

והמבי"ט, ופירשו המחברים הראשונים הטעם, דקיי"ל על פי התורה מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (כתובות ז א), ועל כן לא מהני לגוים תשובה על פי התורה, ושאני ישראל דאשתנו למעילותא דכתיב 'בנים אתם לה' אלקיכם', ונקראים עמוסים מני בטן (ישעיהו מו ג) והש"י לנו אב, ואב שמחל על כבודו מחול, אבל לאומות העולם נקרא השי"ת עליהם מלך דכתיב (תהלים מז ט) "מלך אלקים על גוים" ואין כבודו מחול.

ד. וראה מה שכתב בספר 'בני יששכר' (מאמרי חודש תשרי מאמר ד - גדולה תשובה, דרוש ז) וז"ל: ויתפרש עוד, שובה ישראל וכו', על פי מה שאמרו רבותינו ז"ל בתנחומא פרשת האזינו כתיב ישא י"י פניו אליך (במדבר ו כו), וכתוב אשר לא ישא פנים (דברים י ז), עשה תשובה נושא פנים, יכול לכל, ת"ל אליך, אליך ולא לאומות העולם עכ"ל, הרי שלא מהני תשובה רק לישראל ולא לאומות העולם, וכן פסק הקדוש הגאון הרמ"ע מפאנו

וביאר שזהו הכוונה במה שאומרים בסיום מזמור תהילה לדוד "ואנחנו נברך י-ה מעתה ועד עולם", דהיינו שבכל יום ויום עד עולם אנו אומרים 'מעתה' שמעכשיו נתחיל לעבוד את ה', ומה שהיה היה ומכאן ואילך אהיה טוב.

המחדש בטובו בכל יום תמיד - כח ההתחדשות

ובאמת זו היא עיקר עבודת האדם בעולמו, להתחזק ולהתחדש תמיד, חלילה לו להתעסק עם העבר, אלא בכל עת 'עיניך לנוכח יביטו', להביט רק על העתיד שמעתה אהיה טוב ומכאן ואילך חושבנא.

ובבל יום ויום מוטל על האדם עבודה חדשה חדשים לבקרים, והקב"ה מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. וזהו מחסדי הקב"ה עם בריותיו שהטביע בכריאה שיש צורך להאדם לנוח, וקבע את הלילה לשינה, כדי שיוכל להתחיל את היום בהתחדשות, וישכח את מה שעבר עליו תמול שלשום, אלא יתחזק עם ההוה והעתיד אשר לפניו.

ומאמר נורא מתאמרא בשם הרה"ק מקוברין זיע"א, שאמר שאף מי שנכשל בעבירות ואפילו בחמורות שבחמורות רח"ל, אם אינו יכול להתחזק מיד ולעמוד בתפילה ולהמשיך בעבודת השי"ת כמימים ימימה, ואינו מאמין שהקב"ה חפץ בעבודתו ויש לו נחת רוח ממעשיו בכל מצב שהוא, סימן מובהק היא שלא השיג כלל את עומק דרך החסידות, ואף לא דרך על מפתן החסידות.

וייש לדעת שכלל ישראל מקושרים ומדובקים לחי העולמים כביכול בכל מצב ובכל עת, כמאמר הכתוב (דברים ד, ד) "ואתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים כולכם היום" וכתוב (שם לב, ט) "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו". והיא אשר

עמדה להם לישראל להיגאל מזוהמת וטומאת ארץ מצרים, ואף שלא היה בידם מעשים טובים, מכל מקום נגלה עליהם מלך מלכי המלכים בשם 'אהיה' הרומז על התשובה, שאם אומר האדם מכאן ואילך אהיה טוב, מיד מקבלו השי"ת בתשובה.

ובחינה זו עומדת לנו לנצח נצחים כהבטחת הכתוב "זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור", שבכל עת אשר יחפוץ האיש הישראלי לעזוב דרכו הרעה ולהתקרב אל השי"ת, יחליט בלבו שמה שהיה היה והעבר אין, ואהיה טוב מכאן ואילך, ואז מיד יתרצה לפני הקב"ה ויקובל תשובתו".

כימי צאתנו מארץ מצרים

ועל כן בזמן זה של ימי הפסח הנה הזמן גרמא להתחזק ולהתחדש ולקבוע בלבנו שהעבר אין, כי הרי בימים אלו מתעוררת מידי שנה

הערות והוספות

שזה היה רמז לישראל אחרי נפלים ממדרגתם מחמת חטא העגל שלא יאמרו נואש, כי בכח החידוש שיש בישראל בכחם בכל עת להתחיל מחדש כאילו לא טעמו טעם חטא מימיהם, ורשפי' רשפי' אש שלהבתי, וע"כ נאות נמי זמן הקמתו בחודש ניסן זמן החידוש, דוגמת לידת יצחק בחודש הזה, ויתכן שכח זה בישראל נמי ירושה מיצחק אבינו כנ"ל שהוא ה' חידוש בריאה. ומעתה דברי המדרש מבוארים שהקב"ה מתכוון להעמיד המשכן בחודש שנולד יצחק.

ה. וראה בספר 'שם משמאל' (פרשת פקודי תרפ"א), שלכן ציוה הקב"ה לבנות המשכן דיקא לאחר חטא העגל, היות שבנין המשכן חשוב כבריאת שמים וארץ, ורצה הקב"ה להראות לבני ישראל שאפילו בשפל המדרגה יש להם הכח להתרומם ולהתחיל מחדש כמו בריאה חדשה, וזה לשונו: והנה במדרשים שהמשכן וכליו הם דוגמת לבריאת שמים וארץ, ובתנחומא (פ' פקודי סי' ב') אמר יעקב בר' אסי, למה הוא אומר ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך, שבביל ששקול כנגד בריאת העולם... ונראה

ושנה כל ההשפעות וההשגות שהתגלו בימים ההם, והזמן מעורר את הקדושה, ובודאי גם כח התשובה של 'אהיה אשר אהיה' חוזר וניעור כעת ביתר שאת וביתר עוז, וכפי שכבר ביארנו לעיל נוגע דבר זה גם לימינו אנו עד סוף כל הדורות, כמו שאמר הקב"ה למשה רבינו 'זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור', ובודאי יש בימים אלו עזר וסיוע מיוחד מן השמים שיוכל האדם להתדבק בבחינה זו של 'אהיה טוב מכאן ואילך', ולזכות להתחדשות בעבודת השי"ת כימי צאתינו מארץ מצרים, והשי"ת יהיה בעזרינו שנוכל להתדבק בבחינה זו, להתחזק ולהתחדש תמיד בעבודתו יתברך שמו אמן.

ואבדיל אתכם מן העמים

גאולת מצרים היתה בזכות ההתבדלות והפירוד מאומות העולם

דרגת בני ישראל בעת שהותם במצרים

כאשר נחקר ונתבונן במאמרי חז"ל המגלים לנו מה היה מצב ומעמד בני ישראל בזמן שהיו נתונים מתחת עולו של פרעה ושעבוד מצרים, ומה הייתה הסיבה אשר בשבילה נגאלו משם, נמצא כמה עניינים אשר בהשקפה ראשונה ייראו לנו כסותרים זה את זה.

דהנה, מצד אחד הכבירו חז"ל לשבח ולפאר את הנהגת בני ישראל בארץ מצרים, כדרך שאמר בעל ההגדה (וכן הוא בספרי כי תבא ה): "ויהי שם לגוי – מלמד שהיו ישראל מצוינים שם". ובמדרשות חז"ל אף מנו את העניינים שהיו מצוינים בהם, כדאיתא במדרש (שיר השירים רבה ד, כה), "רבי הונא בשם בר קפרא אמר, בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא בהן אחד פרוץ".

בך גם מצאנו עוד רבות בספרים הקדושים שפירטו את הזכויות שעמדו להם, להיגאל, וכגון בשכר האמונה הגדולה שהיה להם^כ ועוד הרבה כיוצא בזה,

ומכל אלו המאמרים עולה הציור כי בני ישראל במצרים היו במדרגה חשובה ונעלית ביותר, עד שהיו ראויים לגאולה מצד מעשיהם הטובים.

אולם מאידך גיסא מצאנו בחז"ל מאמרים אחרים שמהם נראה בתכלית ההיפוך, וכדאיתא הלשון בזוהר הק' (זוהר חדש לא.), "דודאי ישראל כד הוו במצרים, אסתאבו, ואתנפו גרמיהון בכל זיני מסאבו, עד דהוו שראן תחות ארבעים ותשע חילי דמסאבותא, וקב"ה אפיק יתהון מתחות פולחן כל שאר חילין", (-שודאי ישראל, כשהיו במצרים, נטמאו וטנפו עצמם בכל מיני טומאה, עד שהיו שרויים תחת מ"ט כוחות של טומאה, והקדוש ברוך הוא הוציא אותם מתחת עבודת כל שאר הכוחות).

ובדרך זה פירש האר"י הק' (סדור האר"י הגש"פ פסקא מצה זו) את הכתוב (בא יב, לט) "ולא יכלו להתמהמה", ומדוע לא היו יכולין להתמהמה שם, אלא שהיו ישראל כל כך משוקעים בטומאת מצרים, עד שכבר הגיעו לשער המ"ט בשערי הטומאה, ואילו לא היה הקב"ה קופץ ומדלג לגאלם באותו שעה, הרי שהיו ישראל משתקעים חלילה בשער החמישים של הטומאה שממנו לא היו יכולים לצאת לעולם.

ונמצאו הדברים כסותרים זה את זה, שמחד גיסא משמע שהיו ישראל מצוינים שם וברום המעלה, ומאידך גיסא מצאנו מאמרים אחרים שמהם נראה כי בני ישראל בארץ מצרים היו במצב שפל מאד, ורק רחמי שמים מרובים ואהבת עולם לעם עמד להם להיגאל משם.

כי בחפזון יצאת מארץ מצרים

עוד יש לנו לתמוה טובא, דהנה, אף לאחר ששמע הקב"ה את נאקת בני ישראל שעלה מעבודתם הקשה, ועלה ברצונו לגאול את בני ישראל, לא ראינו כלל שנחפז הקב"ה להוציאם משם, אלא ראשית כל היכה את מצרים

בעשרת המכות, וכבר אמרו חז"ל במתניתין (עדות ב, י), שמשפט המצריים - דהיינו עשר המכות - שנים עשר חודש, זאת אומרת ששנה תמימה חלפה מן העת שעלה הרצון לגאול את בני ישראל עד שנגאלו משם, ובמשך כל אותה התקופה לא ראינו שום חיפזון מלפניו יתברך.

אולם מה מאד נפלאת בעינינו, שדווקא בהגיע היום האחרון לשהות בני ישראל בארץ מצרים, או אז נחפו הקב"ה ביותר והוציאם משם במהירות גדול ונורא, וכפי שנאמר בתורה (שמות יב, ט) "כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה", וכן הוא אומר בסדר דברים (טז, ב) "כי בחפזון יצאת מארץ מצרים".

ומתעוררת התמיהה מאליה, ממה נפשך, אם באמת היה כל כך נחוץ להוציא את ישראל ממצרים - ולו רגע אחד קודם - כדי שלא ישתקעו בטומאת ערות מצרים, מדוע אם כן המתינו שנה תמימה עד שיסתיימו עשרת המכות, ואם לא היה חשש לגורלם, מהו פשר החיפזון והבהילות שהיה ביום האחרון!?

הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב

אך לדרכנו ייאמר, כי אלו ואלו דברי אלוקים חיים ולעולם אין שום סתירה בין הדברים, אלא שלהבנת הענין לאשורו נקדים לבאר את מהות הפירוד וההבדלה שבין ישראל לעמים, שהרי דבר זה מקובל בידינו כי עשוי מעצם טבעו הוא שונא ליעקב (רש"י בראשית לג, ד), ובכל עת מצוא הריהו מבקש אחר דרכים ואופנים כיצד להרע לעם בני ישראל, הרבה מרוורת כבר שבענו מאותה שנאת עולם לעם עולם.

אפם כי משנאה זו מסתבב גם טובה גדולה לישראל, כי אילו לא היו אומות העולם שוטמים כל כך את ישראל, היו חלילה בני ישראל מתערבים בין

הגוים ולומדים ממעשיהם, ועלולים היו להיטמע בקרב האומות עד שלא ייפקד ולא ייזכר שם ישראל עוד ח"ו, על כן אמר הקב"ה (ויקרא כ, כו) "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי", והשנאה הגדולה הזאת הוא המסך המבדיל והחוצץ בין ישראל לעמים.²

לְעֹמֶת זאת, אלו מקרב בני ישראל שבכל זאת חפצו להתחבר עם הגויים ולמצוא חן בעיניהם, היה זה להם אך לפוקה ולמוקש, ותמיד גרם זה להם ההיפוך ממש, שהגוי הוסיף שנאה על שנאתו הראשונה עד שחמתו בערה בו להשחית, ותמורת חנופתם השיבו הגויים בחמה שפוכה וקיתונות של בוז, ממש בכח לא נתנו אומות העולם לבן ישראל לשכוח את צור יסודו ושורש חוצבתו, ורכות רעות כבר מצאו את כלל ישראל על ידי אותם מתייפייפים, כאשר ראינו בעינינו אף בדורות האחרונים רח"ל.

הערות והוספות

כג, ט) וזה לשונו: צריך שתדע, כי צרות ישראל שיש להם בגלות רחמנא ליצלן הוא מחמת כי מתערבים בהגוים וילמדו מעשיהם, ומקטרג מידת הדין מה נשתנה אלו מאלו, וכו'. ועל דרך הלצה יש לפרש אחר ששמעתי בשם אא"ז זללה"ה (מרו הבעש"ט הק' ז"ע), שפעם אחת הלך למקוה בין ישמעאלים, ובחזרתו מן המקוה ירא שלא יגע בו ישמעאל, ושמע שני ישמעאלים מדברים זה עם זה אחד לחבירו שמור עצמך שלא תגע ביהודי הטמא הזה חלילה, והוא שאמר 'הן עם לבדד ישכון' ואינם מתערבים בגוים הטמאים, והוא מחמת 'ובגוים לא יתחשב' שאינם חשובים בין הגוים, וזה טובתם כנ"ל וקל להבין.

א. וכלשון הספר הק' 'ראשית חכמה' (פרק משא ומתן באמונה) שכתב: לא נגאלו ישראל אלא בשכר אמונה, שנאמר (שמות ד, לא), 'ויאמן העם', ואומר (שם יז יב), 'ויהי ידיו אמונה', ואומר (ישעיה כו ב), 'פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים', בשער זה נכנסים בעלי אמונה, וכן הוא אומר (תהלים צב ג), 'טוב להודות לה' וגו' ואמונתך בלילות כי שמחתני ה' בפעלך', מי גרם לנו לשמוח בשמחה הזאת אמונה שהאמינו ישראל בהקדוש ברוך הוא בעולם הזה שכולו לילות.

ב. ידועים דבריו של הרה"ק בעל 'דגל מחנה אפרים' (פרשת בלק ד"ה כ"ו), על הפסוק 'הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב' (במדבר

על ידי שנאת המצרים לא התערבו ישראל ביניהם

והנה, כל ירידת בני ישראל לארץ מצרים היה לצורך גדול, בכדי לתקן ולצרף את נפשותיהם מכל מיני סיגים ופגמים שנדבקו בהם במשך הדורות, כפרט בחטא אדם הראשון ובחטאי דור המבול וההפלגה, כמובא בספרי חכמת האמת (פע"ח שער חג המצות א). ובכדי שיהיו בני ישראל ראויים וזכאים לקבל את התורה, לא היה להם כל ברירה אחרת מלבד הירידה לארץ מצרים ולצרף שם את נשמותיהם ב'כור הברזל', עד שיהיו מזוקקים ככסף טהור וכזהב מנופה.

אלא שיחד עם ירידת ישראל לשכון בתוך טומאת וערוות מצרים, נולד גם החשש הגדול שמא ילמדו בני ישראל ממעשי המצרים וחלילה ימשכו אבתרייהו, על כן הקדים הקב"ה רפואה למכה, וטמן בלב המצרים שנאה עזה כלפי בני ישראל, כדכתיב (שמות א, יב) "ויקוצו מפני בני ישראל"², ופירש רש"י (ע"פ הגמרא במס' סוטה יא.) שהיו ישראל כקוצים בעיני המצרים, עד שמחמת אותה השנאה הכבידו מצרים את עולם על בני ישראל ויעבידו אותם בעבודת פרך

הערות והוספות

תועבה למצרים כי אפילו הלחם כשנגע בו הישראלי הוא מתועב להם ואינם אוכלים אותו וכל שכן שלא יתערבו בהם. עוד תועלת אחרת במכירה למצרים כדי שלא יתחתנו בהם שאם היו מתחתנים בהם לא היו יוצאים לעולם וכו', אם כן להחיות לכם ודאי לפליטה גדולה שתפלטו מהם כמו שאמרנו, לא תחשקו אתם בהם והם גם כן לא יחשקו בכם.

ג. וראה מה שכתב בספר 'שפתי כהן' על הפסוק 'ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלקים לפניכם' (בראשית מה, ד), וזה לשונו: ויש תועלת אחרת במכירת מצרים ולא למקום אחר שאילו היה הגלות למקום אחר לא הייתם יכולין לסבול עול הגלות והייתם מתערבים עמהם וכורתים להם ברית, אבל במצרים לא יקבלו אתכם כי

בחומר ובלבנים, ובאופן זה לא יתפתח שום קירוב הדעת בין בני ישראל למצרים ולא יתערבו בהם ובמעשיהם¹.

הערות והוספות

בשביל ד' דברים נגאלו ישראל; שלא היו פרוצים בעריות, ושלא היה בהם לשון הרע, שלא שנו את שמם, ושלא שנו את לשונם. ובחבור גבורות השם בארנו כי כל ד' דברים אלו היו פרישה מן מצרים, עד שהיו לעם מיוחד בפני עצמם, ולא היה להם עירוב עמהם, שמצד הזה זכו לגאולה להיות יוצאים מתוכם לגמרי. שאם היה להם עירוב וחבור אל האומות עד שיהיה להם חבור עמהם, לא היה אפשר שיהיו נפרדים ונבדלים מתוכם, כיון שכבר יש להם חבור עמהם, אין ראויים להפרד מתוכם.

וכבר בארנו במקומות הרבה, כי האומות נקראו 'מים' בכל מקום, כדכתיב (תהלים יח, יז) 'משני ממים רבים'. ועוד (שם קמד, ז) 'והצילני ממים רבים מיד בני נכר'. וכדכתיב (שיה"ש ה, ז) 'מים רבים לא יוכלו לכבות האהבה'. ועוד (ישעיה יז, יב) 'הוי המון עמים רבים כהמות ים'. ונמשלו ישראל בהפך זה, כמו שאמרו ז"ל במסכת ביצה (כה): 'מימינו אש דת למו' (דברים לג, ב), אמרו דתיהם של אלו אש. ואין לך שני הפכים יותר מן אש ומים. ולכך הכתוב מייחס האומות למים, ואת ישראל לאש. ואלו שני דברים, האש והמים, אם נתערבו ביחד - המים מכבין האש. ואם האש עומד רחוק מן המים, ונבדל ממנו, אז האש מכלה ומייבש

ד. ראה דברים נפלאים בגודל נחיצות ההפרשה וההבדלה של ישראל מאומות העולם בספר 'נצח ישראל' (כה) להמהר"ל מפראג ז"ע, והצגנו כאן כמה חלקים מתוך אריכות דבריו, וזה לשונו: ההבדל מן האומות - עד שהם אומה שלימה בעצמם - הוא קיום ישראל. שאם אין ישראל נבדלים מן האומות, הרי אינם אומה שלימה בעצמם. כי הדבר אשר הוא שלם בעצמו, הוא עומד בעצמו. ולכך הבדל ישראל מן האומות - עד שהם עומדים בעצמם ואין להם שום חבור אל האומות - הוא קיומם בגלותם.

ודבר זה יש לך ללמוד מגלות הראשון, הוא גלות מצרים. שנאמר עליהם (דברים כו, ה) 'ויהי שם לגוי גדול', מלמד שהיו ישראל מצוינים (ספרי שם). וזה כי ישראל מעטים היו, שלא היו רק שבעים נפש (שמות א, ה), והמעט בטל וטפל אצל העיקר, ונמשך אחריו. מכל מקום היו מצוינים מסומנים, ולא היה להם חבור אצל מצרים. ואם לא היה דבר זה, לפי רוב העבודה הקשה אשר היה עליהם (דברים כו, ו), והיו המצרים פועלים בהם, היו נאבדים ביניהם. אבל מפני שהיו מצוינים ביניהם, והיה אומה שלימה. והדבר שהוא שלם לא ישלט בו ההעדר, כמו שהתבאר לך למעלה. והוא שעמדה להם בגלותם גם כן, כמו שאמרו ז"ל במדרש

בך נמשך הדבר כמאתיים ועשר שנים בהם עינו המצרים את בני ישראל, כשלעומתם, כל אותם השנים שומרים בני ישראל בעוז על אמונתם הזכה, ועל אף כל הצער והעינויים שעברו עליהם, לא איבדו את צלם האלוקים שבנשמתם, ומכל משמר השגיחו שלא ללמוד ממעשי המצרים ושלא להתדמות להם כלל וכלל, אפילו את שמם לשונם ולבושם לא המירו בחוקות הגוים, עד שלסוף אותם השנים, כשנשלם זמן השעבוד אותם היו צריכים לעבור, עדיין עמדו ישראל בקדושתם ותפארתם.

ואפילו בזמן האחרון לשהות בני ישראל בארץ מצרים, כאשר כבר התחילו המכות ניחתות על ראשי המצרים בזה אחר זה, גם אז, למרות שכבר הוקל עול השעבוד מעליהם ופסקו לעבוד בעבודת פרך, עדיין שנאו המצרים את ישראל בשנאה כבושה ולא חפצו כלל להתחבר ולהתרועע עמהם, וכך נשאר בתקפו הפירוד וההבדלה שהיה בין ישראל לעמים, והיו ראויים בני ישראל להיגאל מעומק בור ודות ולהיוושע בתשועת עולמים.

'לא יכלו להתמהמה' נסוב רק על יום צאתם מארץ מצרים

אך כל זה היה נכון רק עד שאתא ובא היום האחרון לשהותם של בני ישראל בארץ מצרים, כי באותו היום הגיע העת לפרוע את הבטחת הקב"ה

העדות והוספות

נבדל האש מן המים, הרי האש בכוחו מבטל המים עד שאין נמצאים. וכך אם ישראל נבדלים מן האומות, ועומדים בפני עצמם, הרי הם גוברים על האומות, שהם נקראים "מים רבים", עד שהם מבטלים אותם, עד שאינם נמצאים.

המים, עד שלא נשאר דבר בו, ומתיש כחו. ואלו דברים ברורים, והם סגולת ישראל באמת. כי אם מתערבין ומתחברין ישראל לאומות, אז המים - שהם האומות - גוברים עליהם לגמרי, כמו שגוברים המים על האש כאשר מתערב האש לגמרי עם המים. ואם

לאברהם אבינו של "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (בראשית טו, יד), ועל כן אמר הקב"ה למשה רבנו (שמות יא, ב), "דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב", וכפי שרש"י אומר על כך: "דבר נא - אין נא אלא לשון בקשה, בבקשה ממך הזהירם על כך, שלא יאמר אותו צדיק אברהם, 'ועבדום וענו אותם' קיים בהם, 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' לא קיים בהם (ע"פ הגמרא ברכות ט.)".

הרי שהיה להם כעת מצוה וחיוב גמור ליטול מן המצרים את ממונם, אך לא בכח הזרוע וכפייה, אלא באופן של השאלה, שימסרו להם המצרים את ממונם מרצונם הטוב, "וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב". אך כיצד יחפצו המצרים למסור את ממונם לבני ישראל - שנואי לבם ונפשם, לזה אמר הכתוב (שם, א) "ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים", שהרים הקב"ה את קרן בני ישראל ונתן את חנם בעיני המצרים, עד שהתעורר בנפשם התשוקה והרצון למסור את ממונם ביד ישראל.

ברם, עתה כשהתחילו בני ישראל למצוא חן בעיני המצרים, נפרסה רשת חדשה ופח יקוש לכל עצם קדושתן וטהרתן של ישראל, וכל חומת ההתבדלות של משך כל שנות השעבוד היה בסכנה שמא תתמוטט, כי מאחר שבני ישראל קבלו חן בעיני המצרים נולד החשש שמא יבואו המצרים להתרועע עם בני ישראל, עד שיתחברו עמהם וילמדו בני ישראל ממעשיהם הרעים וחלילה יושפעו מטומאות וקליפות ערוות מצרים הקשים.

לכן דווקא כעת נתעורר הצורך הגדול והחפיזון לצאת מארץ מצרים תיכף ומיד, כדי שיחפזו וימהרו בני ישראל במאד מאד לנצל ולאסוף את רכושם של מצרים, שחלילה לא יהיה להם אפילו שהות כל שהוא לקירוב הדעת עם המצרים הטמאים, ששינו זה עתה את עורם ונכנסה בהם רוח של קירוב ופיוס עם בני ישראל.

אלו ואלו דברי אלקים חיים

השתא אתי שפיר ויתיישבו על מכונם כל מאמרי חז"ל העוסקים במעמדם ומצבם של בני ישראל בשעת יציאתם מארץ מצרים. דכל אלו האומרים שנגאלו ישראל בזכות שלא שינו שמם לשונם מלבושם, וכיוצא בזה כל המדרשים המשבחים ומפארים את ישראל ואת זכויותיהם, עוסקים במצב של בני ישראל במשך כל שנות השעבוד, שבכל השנים האלו היו באמת מצוינים ולא התערבו בגויים ובמעשיהם, עד שבזכות זה היו ראויים להיגאל בתשועת עולמים, ובמשך כל התקופה הזאת לא היה כל מקום לחיפזון, שהרי מצוינים היו במעשיהם ולא היה כל חשש לקדושתם.

ואילו אותם מאמרי חז"ל האומרים שאילו התמהמהו בני ישראל בארץ מצרים עוד רגע קט היו משוקעים שם, מוסכים על היום האחרון ששהו במצרים, אשר לצורך קיום ההבטחה של 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' נתן השי"ת את חנינם בעיני מצרים, ועל כן היה צריך להוציאם בחיפזון, שאילו היו מתמהמהים שם עוד רגע אחד עלולים היו להתחבר עמהם ולשקוע ולהיטמע בטומאת ארץ מצרים. וזהו אם כן יישוב נכון והגון והכל על מקומו בא בשלום.

לא הספיק בצקם להחמיץ עד שגאלם

ומה נעים ומה נחמד לציין, שכאותו הענין ממש שביארנו זה עתה לחלק בין המצב של בני ישראל בשנות השעבוד לבין המצב בזמן האחרון טרם היציאה ממצרים, אנו מוצאים גם אצל המצה שאנו אוכלים בחג הפסח על פי ציווי תורתנו הקדושה.

שהרי ידוע שכל עסק המצות צריך להיעשות מתוך זהירות יתירה ושמירה מעליא שלא יבוא העיסה לידי חימוץ ח"ו, והנה כבר נפסק להלכה

ב'שולחן ערוך' (הלכות פסח סימן תנט - דין מקום וסדר לישת המצות): "לא יניחו העיסה בלא עסק ואפילו רגע אחד, וכל זמן שמתעסקים בו, אפילו כל היום אינו מחמיץ, ואם הניחו בלא עסק שיעור מיל, הוי חמץ". כלומר, טבע העיסה שכל זמן שמתעסקים בה אינה תופחת ואינה מתחמצנת אפילו זמן רב, אבל ברגע שמניחים אותה בלא עסק, מיד מתחילה לתפוח ועד מהרה נעשית חמץ.

וזהו ממש כעניין בני ישראל בארץ מצרים, שכל זמן שהיו המצרים משתעבדים ומתעסקים בהם, לא היה שום חשש שיגיעו ישראל לידי חמיצות הלב, דהיינו היצר הרע שנקרא חמץ (ברכות יז.), אלא בכל אותו הזמן היו זכים וטהורים בבחינת מצה שהוא היצר הטוב (אלשיך הק' שמות יג, ט), אך בו בשעה שהניחו להם מצרים מן השעבוד, מיד נתעורר החשש שמא מתוך המנוחה ומתוך שימצאו חן בעיני מצרים יבואו לידי התחברות עמהם ולידי חימוץ ח"ו, על כן נחפז הקב"ה להוציאם מארץ מצרים תיכף ומיד.

בכך יתפרש היטב דברי בעל ההגדה: "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם". ואולי נתכוון לומר 'שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ', שמיד לאחר שהרפו מצרים את אחיזתם בישראל והתחילו לנוח מכובד השעבוד התעורר בהם חשש חימוץ כל שהוא, לפיכך הופיע עליהם הקב"ה במהרה וגאלם, כיוון שחפץ היה לגאול אותם כל זמן שעומדים בטהרתם, שחלילה לא יהא סיפק בידם להחמיץ חלילה.

והקב"ה מצילנו מידם - שחלילה לא נתערב בגויים

לסיום הדברים אמרנו בנותן טעם להמליץ אמרה נאה, ולבאר את המנהג שנהגו בליל התקדש החג בעריכת הסדר, שמגביהין את הכוס בידיים

ואומרים: "והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם".

ויתבאר כך: 'והיא שעמדה לאבותינו ולנו' – כוס יין זה שאנו מגביהים עתה בידינו, היא היא שעמדה לאבותינו ולנו שלא נתערב בגויים, כי 'בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו' – אומות העולם המנסים לעשות בנו כלה על ידי שיתחברו ויתרועעו עמנו, ועל ידי זה רוצים להדיחנו מקודשא בריך הוא ואורייתא⁷.

אבל 'הקדוש ברוך הוא מצילנו מידם' – על ידי שאסר לנו לשתות יין של עכו"ם, כמו שאמרו בגמרא (שבת יז:), שכל עיקרה של גזירת סתם יינם לא באה אלא בכדי להציל את ישראל שחלילה לא יבואו לידי התערבות בגויים ח"ו ולא יטמעו בהם ח"ו¹.

הערות והוספות

בנותיהם, הרי לך כי עיקר איסור זה שיהיו ישראל מובדלים מן העמים, ודבר זה תכלית מדריגת ישראל ומעלתן ההבדל הזה שהם מובדלים ומופרשים מן העמים שלא יהיו כגויי הארץ. ועיקר דבר זה היה כאשר גאל אותם ממצרים דכתיב (שמות ו') ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים והלוקח יין של גויים לארבע כוסות הנה הוא מבטל ההבדל הזה אשר ישראל מובדלים מן האומות. ובארבע כוסות הוא מעיד על ההבדל שהשם יתברך לקח ישראל לעם מיוחד, שהרי ארבע כוסות נגד ארבע לשונות של גאולה וכתוב ולקחתי אתכם לי לעם וגומר.

ה. כמובא במדרש (במדבר רבה ב, ד) על הפסוק בשיר השירים 'שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך' (ז, א), וזה לשון המדרש: אומרים להם האומות, 'שובי שובי השולמית', הדבקו לנו, בואו אצלנו ואנו עושין אתכם שלטונים הגמונים דוכסין אפרכין אסטרטליטין, 'שובי שובי ונחזה בך', ואין נחזה אלא שררה.

ו. ובספר 'גבורות השם' (עב) לרבינו המהר"ל מפראג מבאר את מהות האיסור של סתם יינם ושייכות הדברים לד' הכוסות של ליל הסדר, והבאנו כאן כמה שורות מתוך דבריו וזה לשונו: דאמרינן בפ"ק דשבת (יז:): גזרו על שמנם משום יינם ועל יינם משום

שלח את בני ויעבדוני

שתי בחינות בעבודת השי"ת - בחינת בן ובחינת עבד

מבוא ופתח למאמרים 'הללו עבדי השם' - 'בני בכורי ישראל'

אם כבנים אם כעבדים

במשך כל אותם השנים שהיו בני ישראל משוקעים בארץ מצרים והיו עבדים נרצעים לפרעה ולכל עמו, היה דומה כאילו ואין זה אלא עם בזוז ונעזב שאין לו כל דורש, הרשות ניתנה לרשעים להתעמר בהם ולעשות עמהם ככל העולה על רוחם, והם אכן לא בחלו בשום אמצעי בכדי להשפיל את בני ישראל ולרדות בהם בפרך באופנים שקשה להעלות על הדעת.

אולם כל זה היה עד שהקב"ה ברוב חמלתו הופיע עלינו בהדרתו וחשף את זרוע עוזו ותפארת גבורתו לעיני הבריאה כולה, ולאחר שקיים בנו את הבטחתו שהבטיח לאברהם אבינו "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם" (בראשית טו, יג), השלים הקב"ה גם את החלק השני של ההבטחה "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (שם יד), וגאל אותנו מארץ מצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול.

באותה שעה גילה הקב"ה שני גילויים נוראים ונפלאים, האחד, שבני ישראל אינם עוד גוי ככל הגויים אשר בקרב הארץ, אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו בחר בנו מכל העמים להיות לו לעם סגולה ואנו נקראים בנים למקום ברוך הוא, וכדכתיב (שמות ד, כב) "כה אמר ה' בני בכורי ישראל", וזהו הגילוי הראשון.

הגילוי השני, שלא הוציא אותנו הקב"ה מארץ מצרים להיות כציפורי דרוור וכעבדים משוחררים שפורקים מעליהם כל עול ורסן, אלא שאם עד עתה היינו משועבדים לפרעה בארץ מצרים, הרי שמרגע זה והילך אנו נעשים עבדים להשי"ת ומקבלים עלינו את עול מלכותו יתברך בכל לב ובכל נפש, לעבדו ולשמרו, וכ' הבחינות האלו התגלו לנו לעת הזאת, בחינת בן ובחינת עבד.

בן ועבד הם שני בחינות נגדיות

בהשקפה ראשונה אולי נראים שני הבחינות הללו כתרתי דסתרי, שהרי בן אינו עבד ועבד אינו בן, אלא הם שני בחינות שמתנגדים האחד אל השני ורחוקים הם כרחוק מזרח ממערב.

שאילן הבן הוא עצמו ובשרו של אביו מולידו, האב אוהב את בנו כבבת עינו באהבה שאינה תלויה בדבר, אהבת האב לבנו כוחה שרירה וקיימת גם בשעה שאין הבן צועד בדרכי אביו, ואפילו בזמן שהבן מסב לו עגמת נפש וחלישות הדעת, כי האב אוהב לבנו רק כי הוא בנו, הוא אינו צריך לשום סיבה חיצונית שתעורר את האהבה ביניהם, אם כי פשוט הדבר שכאשר הבן מרווה את אביו בנחת ובקורת רוח הרי ניתוסף אהבה על האהבה הטבעית, אבל יסוד האהבה קיימת ועומדת בכל מצב ובכל תנאי.

מה שאין כן העבד, שכל מהותו רחוקה ממהות הבן כרחוק שמים וארץ, כל הקשר של העבד עם רבו אינו קשר נפשי כלל וכלל, כל מה שהאדון מקרב אליו את העבד ומחזיקו בביתו לא נועדה אלא בכדי לשמש את הרב עצמו, לעבוד עבודה בבית ובשדה ככל אשר יצווה אותו, הכל לפי העניין והצורך שהאדון זקוק לו בשעה זאת, אבוי לו לאותו עבד אשר יעז להמרות את פי אדונו.

והגם שלמראית העין נראה שהאדון מחבב את עבדו, שהרי הוא ממציא לו מזון ומחיה ומספק לו את כל צרכיו, אך כל אחד מבין לבד שאין זה נובע מתוך אהבה וחיבה יתירה, אלא שיודע האדון כי אם לא יספק לעבד את צרכי גופו לא יהיה מסוגל לעבדו כראוי.

מעלותיהן ומגרעותיהן באים כאחד

אולם יחד עם זאת, יש לכל אחד מב' הבחינות הללו מעלה שמיוחדת רק לה, כמו גם חסרון ששייך רק בה ולא בחברתה, והם שני דברים והיפוכם, מה שיש בזה אין בזה ומה שאין בזה ישנו בזה.

המעלה היתירה שישנו לבן הוא שאביו אוהבו בכל מצב ובכל תנאי ממש נפשו קשורה בנפשו, אולם אליה וקוף בה, כי מחמת זה עלול להסתבך חסרון גדול, שהיותו והבן יודע ומרגיש שהאהבה אליו הוא ללא תנאי וללא גבול, קיים חשש גדול שיעבור על הבן רוח שטות ויחטא כלפי אביו, כי יודע הוא היטב שגם לאחר החטא ימשיך האב לאהוב אותו ולהשפיע עליו כל טוב.

העבד לעומת זה יש לו מגרעת גדולה, כי מצד הטבע אין האדון אוהב את העבד כלל וכלל, כל הקשר שיש לאדון עם עבדו הוא רק למען

התכלית, שיעשה העבד את עבודת רבו, אולם כתוצאה מזה יוצא מעלה גדולה לאדון עצמו, הוא יכול להיות סמוך ובטוח בנפשו שלעולם ימלא העבד את רצונו, בין אם ימצא חן בעיניו ובין אם לאו, שהרי כל חיותו של העבד תלוי ברצון רבו, הוא אפילו אינו מנסה להמרות את פיו כי יודע שרע ומר יהיה גורלו, ומכח זה הרי הוא מכניע את עצמו ומקבל עליו את עולו של בעליו עד לאחת.

וזהו כדרך שאנו אומרים בראש השנה אחר התקיעות, "אם כבנים רחמינו כרחם אב על בנים", כי הבן סומך על רחמי האב שייטיב בעבורו אפילו אם לא התנהג כפי הראוי, מה שאין כן העבד חושש יותר למשפטו שייצא זכאי בדין, כי עם העבד מדקדקים יותר אחר מעשיו אם היה כראוי ואין הרחמנות על העבד כמו על הבן, ועל זה אנו אומרים "ואם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא כאור משפטנו".

יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם

והגם שב' הבחינות הללו נראים לכאורה כתרתי דסתרי, אבל בעבודת השי"ת שייך ב' הבחינות האלו בהדי הדדי, המעלה של בחינת בן והמעלה שיש בבחינת עבד.

כי האהבה ששוררת בין אבינו שבשמים ואתנו כנסת ישראל הוא מדרגה של אהבת האב לבנו, אהבה שאינה תלויה בדבר, כמו שהתנבא הנביא ואמר (ירמיהו לא, א) "כה אמר ה' וכו' אהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד", אולם ההנהגה המעשית שלנו אל השי"ת צריכה להיות באופן של עבדות, כמו עבד המשמש את הרב ללא שום השתנות רק כי כן ציווה לו אדונו, כך גם אנו צריכים לעבוד את קוננו ולשמוע בקולו בין אם אנו מבינים את ציוויו ובין אם לאו, בין בשעה שהכל הולך כשורה ובין כאשר חלילה להיפך.

הווי אומר, שבבחינת העבודה אנו צריכים לעבוד בשתי המדרגות גם יחד, גם מתוך קבלת עול ומורא שמים כמו עבד שמקבל עליו את מרות אדונו, אבל גם מתוך אהבה ושמחה על שאנו זוכים לקיים את רצון הבורא יתברך שמו, וכמו שהבן כאשר הוא עושה איזה שליחות למען אביו הריהו שמח על שיש לו את הזכות לעשות לו קורת רוח, כן גם אנחנו צריכים לשמוח על שאנו זוכים למלא את רצון אבינו שבשמים.

הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים

אבן, לאחר שידענו כי ב' הבחינות הללו - בחינת בן ובחינת עבד - שייכים ונוגעים לכל אחד ואחד אשר בשם ישראל יכונה, שומה עלינו להתבונן ולו במעט בכל אחד מב' הבחינות האלו, לדעת את גודל תפארת יקרתם ורוממות מעלתם, וראשית כל נבוא להתבונן במעלה הגדולה והנפלאה שזכינו לה במתנת חנם מאת הבורא יתברך שמו, שקירב אותנו ובחר בנו מכל העמים להיות לו לבנים אהובים וילדי שעשועים.

עד כמה צריכים אנו לשוב ולשמוח על שנפל בחלקנו להיות בנים לפני המקום, הלא רק עצם הידיעה על כך צריכה למסוך בעצמותינו חיזוק ועידוד, כי על ידי כך שאנו בנים למקום יתברך שמו יתעלה ולומדים את תורתו ומקיימים את מצוותיו אנו זוכים לעשות נחת רוח לפני הבורא יתברך שמו, לא רק כמו הסיפוק שיש לאדון כאשר העבד ממלא את רצונו כראוי ועושה ככל אשר ציווה אותו, אלא ההנאה והנחת רוח שיש להקב"ה מאתנו הוא עשרות מונים יותר מזה.

קצרה דעתנו מהבין ומוגבלת שכלנו מלהשיג את גודל השמחה והשעשועין שאנו גורמים לקודשא בריך הוא ושכינתיה בכל פעולה קטנה או עבודה

כלשהו שאנו עושיין למען כבוד שמו, וכל כמה שאוהב אותנו מעצם היותנו קרובים אליו הרי הוא מוסיף עוד אהבה על אהבתו, כטבע האב שמוסיף אהבה שבעתיים כאשר הוא רואה את בנו עושה את רצונו ומתמסר אליו בכל לב.

בה יפה הוא כח הבן, שאפילו אם חלילה וחס סרחנו לפני המקום ברוך הוא, הרי שברגע כמימרא יש בנו הכח לשוב ולהתקרב אליו כמקדמת דנא, לא כמו העבד שסרח שצריך להתייגע ביגיעה עצומה עד שיתרצה אליו אדונו וישוב לקבלו וגם אז הוא צריך לרחמים רבים, אלא אנו נחשבים כמו בן המלך, שאפילו אם חטא לפניו בכל מיני חטא ופשע, אך באותו הרגע שיגלה הבן את דעתו שמתחרט על מעשיו הרעים ורוצה לשוב לדרך הטוב, מיד יקבלו אביו בשמחה גדולה וברחמים גדולים ויכניסו שוב אל ביתו אפילו בטרם הספיק להסיר את הבגדים הצואים אשר עליו, כי אצל האב אינו תופש מקום כל כך הלבושים והכיסויים, העיקר אצלו הוא נקודת ותמצית הנפש.

ומגודל האהבה שיש לאב אל הבן הריהו מיצר תמיד בצערו של בנו בשעה שבאים עליו יסורים וחולאים רעים, מה שאין כן בעבד לא שייך כל כך העניין הזה, והיות שאנו נקראים בנים למקום הרי שהקב"ה מיצר בצרתנו ומצטער בצערנו, ובכל גל וגל שעובר עלינו הקב"ה נמצא עמנו, גם בשעת הגלות שכינה גולה עם ישראל וכביכול צועקת קלני מראשי קלני מזרועי (סנהדרין מו.), והוא חיזוק גדול לכל איש אשר בשם ישראל יכונה שיוכל להתחזק בכל המצבים שפוקדים אותו ובכל הגלים והמשברים שעוברים עליו.

בן מרגיש גם במה שלא בקש ממנו האב

עוד מעלה יש אצל הבן, שהוא מקיים את מצוות האב מתוך חשק וקירוב הלב, וממילא יודע יותר לכוון אל האמת ולמלא את תפקידו בתכלית השלמות ועוד מוסיף להבין דבר מתוך דבר ולעשות גם מה שלא נצטווה עליו בפירוש.

במעשה המקובל בפי העולם על מרנא ורבנא ה'חתם סופר' זי"ע, שקרא לבתו וביקש ממנה להחזיר ולתפור כפתור שנשרה מעל שולי אדרתו, הבת אכן נטלה את האדרת מתוך כוונה לקיים את דברי אביה, אך משראתה כי השעה דוחקת לה ולא תספיק מבעוד מועד, בקשה מן המשרתת שהיא תעשה זאת עבורה, לא עבר זמן רב והמשרתת חזרה עם המעיל המתוקן ומסרה לבת, שהביאה את זה מיד לפני אביה הגדול, שיוכל ללבשו תיכף ומיד.

אולם האב הגדול לא היה שבע רצון, הוא פנה אל בתו ושאל אותה, הגידי נא לי, מי תיקן את הבגד, לבת לא היה ניחא לספר שמסרה את התיקון למישהו אחר, אבל לשאלת אביה הוכרחה לגלות שלא היא עשתה זאת כי אם המשרתת המסורה, אך יחד עם זאת לא יכלה להסתיר את פליאתה, מנין לו לאבא שלא אני עשיתי זאת, הלא לא סיפרתי על כך מילה וחצי מילה, וגם לא מצאתי שום דופי בתפירה שעשתה המשרתת.

נענה לה ה'חתם סופר' ואמר, אכן, המשרתת עשתה את מלאכתה נאמנה ואין לי חלילה שום טענות כלפיה, אבל בכל זאת ידעתי שלא את עשית את זה, כי בצדו השני של המעיל ישנו קרע קטן שכמעט ולא שמים לב לזה, אבל אם את היית לוקחת את הבגד לידיים בכדי לתפור את הכפתור, בטח היית מבחינה גם בזה ומתקנת אותו, מבלי שאבקש ממך, כי בת דורשת את טובת אביה בשלמות אפילו במה שלא מבקשים ממנה, מה שאין כן אדם אחר אינו עושה אלא את מה שבקשו ממנו בפה מלא.

לעבדה ולשמרה

אך מאידך גיסא צריכים אנו לעבוד את השי"ת גם עם הבחינה של עבד, כי גם לעבד יש מעלות שאינם בנמצא אצל הבן, כמו שכבר הזכרנו לעיל (וכפי שגם יתבאר בארוכה לקמן במאמר 'הללו עבדי ה'), שהרי כל התכלית של העבד הוא רק

לעשות את רצון אדונו ומבלעדי זה אין לאדון שום תועלת ממה שיש לו עבדים, ובעניין זה עולה העבד על הבן, כי לעבד יש יותר התחייבות לעשות את מלאכתו נאמנה.

וראה מה שכתב השל"ה הק' (מסכת תענית פרק תורה אור אות רא) במעלת עבודת העבד, וזה לשונו: "בכלל עמוד העבודה להיות עבד ה' עבד נאמן, עובדו ביראה גדולה ובאהבה רבה. וכמו שהעבד הנאמן עובד את אדונו המלך בכל לבבו ונפשו ומאודו, ולוחם ומרחיב את גבולו לכבוש עמים תחתיו, כן יהיה האדם זוכה ומזכה אחרים. כי תכלית הבריאה היתה לעובדו יתברך, כמו שכתוב (בראשית ב, טו) 'ויקח ה' אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה'. הרי התכלית היא לעבודה", עד כאן לשונו.

לעבדך באמת וביראה ובאהבה

העולה מכל אלה, שאנו צריכים לעבוד את השי"ת בב' הבחינות גם יחד, באהבה וביראה, באהבה - כי אנו בניו אהוביו של השי"ת והוא אוהב אותנו אהבה ללא תנאי וללא גבול, ביראה - כי סוף כל סוף אנו עבדים למקום ברוך הוא, וכמו עבד שבטלה דעתו אצל דעת האדון ועובדהו באימה וביראה כמו כן גם אנו, ושני הבחינות האלו גם יחד נתגלו באותה זמן של יציאת מצרים, ובמאמרים הבאים יתבאר עניינם בארוכה בסייעתא דשמיא.

מעשה הווי אומר שבאמת אין שום סתירה או התנגדות בין שני הבחינות הללו כלל וכלל, שניהם אמת אלו ואלו דברי אלוקים חיים, ותפקידנו בהאי עלמא הוא לעבוד את הבורא יתברך שמו בין עם המעלות של בן שעושה מתוך אהבה ובין עם היתרון של העבד שאימת רבו מוטלת עליו ועושה תמיד את רצון קונו.

זהו באמת סדר העבודה שמושפע עלינו בחג הפסח כנודע מן הספרים הקדושים, כי בליל הפסח משפיע עלינו הקב"ה ממרום ההארה גדולה שלא לפי ערך מעשינו כלל ובבחינת בן שמשפיעים עליו בהרחבה גדולה ללא גבול וללא קצבה, אבל מיד ממחרת היום הראשון של חג יוצאים מאתנו אלו האורות ומתנות החנם ומעתה צריכים אנו להתחיל לעבוד את השי"ת בעבודת עבד, כאשר בכל יום מימי הספירה עד לחג השבועות צריכים אנו לעבוד על עוד מידה ועל עוד ספירה עד אשר זוכים אנו להשיג שוב את האורות האלו מתוך עבודה ויגיעה.

הללו עבדי ה'

הקב"ה הוציאנו מיד פרעה להיות לו לעבדים

כמלך בגדוד

בהניע הזמן הגדול והקדוש של ליל התקדש החג מסב לו האיש הישראלי כמלך בגדוד אצל השולחן הערוך בצבי תפארה, כלים נאים ומפוארים כיד ה' הטובה עליו מעטרים אותו מכל עבר, עטוי במלבושי כבוד ובגדי חמודות כראוי וכיאות לכבוד הרגל הקדוש הזה וכל כולו מבהיק באור יקרות ובאנפאה נהירין, הן לאו יום ככל הימים היום הזה, היום יצאנו מעבדות עולם לחירות עולם, היום נחלצנו מתחת עול השעבוד הנורא בארץ מצרים והתחלנו ללכת אחרי אבינו רועינו ה' אלוקי ישראל, וכאות לזה אנו חוגגים ועורכים את הסדר הקדוש והנורא הזה בליל זמן חירותנו.

מצוות הרבה ומנהגים למכביר אנו נוהגים בלילה הזה, הנהגות שאין להם אחר ורע בכל ימות השנה כולה, יש בנמצא ספר מיוחד שנקרא 'מצוות בליל הסדר' (להגה"צ רבי שמואל הומינר זצ"ל) ובו הוא מונה לא פחות ממאה שישים וחמש מצוות שאנו זוכים לקיים בזה הלילה בלבד.

מי יתנה ומי ימלל את עומק רגשי הלב ואת גודל השמחה הנבקעת ועולה על גדות הלב של כל אחד ואחד מישראל, מהגדול שבענקים ועד לפחות שבפחותים, כל אחד שש ושמח בהאי ליליא קדישא על הזכייה הגדולה ועל פדיון נפשנו מיד עריצים וזדים, כאשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים, והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור.

חירות שנינו כאן או שמוא עבדות

אולם כאשר אך נתבונן מעט בסדר הדברים של לילה זה נראה שאין הדברים פשוטים כלל ועיקר, שהרי לכאורה כל העניין של ליל הסדר הוא לעורר ולהזכיר את חירות העולם שהוציאנו הקב"ה מעבדות לחירות, ולמען זה היינו צריכים לעשות רק פעולות ומעשים שנכנסים בגדר של חירות, כגון הישיבה בהסיבה כבני חורין וטיבול המאכל כמה פעמים, אלא שמציאות הדברים אינו כן, כי במהלך עריכת הסדר אנו מעוררים ונותנים דגש מיוחד להזכיר גם את השעבוד והגלות, כגון אכילת המרור והחזרת שבאו להזכיר את קושי השעבוד והגלות.

יתירה על זאת, גם המצווה דאורייתא שיש לנו הלילה הזה, מצוות אכילת מצה, אנו מוצאים פעם אחת בהגדה שהוא בא להורות על הגאולה והחירות, "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם". וכנגד זה אנו מוצאים גם שהמצה הוא לחם עוני וזכר לגלות ולשעבוד, וכדרך שאנו אומרים בהגדה "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים", דהיינו שהוא בכלל זכר ללחם שאכלנו בעוד והיינו שרויים בעומק הגלות והשעבוד, ונראים הדברים כתרתי דסתרי.

עוד יש לדקדק, שהרי כבר הזכרנו כי בעת עריכת הסדר הקדוש ישנם מצוות רבות לאין מספר הנוהגות רק בלילה הזה, מצוות עשה ומצוות לא תעשה,

וכל מצווה ומצווה מאלו המצוות צריכים אנו לקיימם בכל פרטותיה ודקדוקיה וגם לפי הסדר הנכון שקבעו לנו חז"ל, ואם לא נהג לפי הסדר הזה פעמים שמעיקר הדין חייב לחזור עליהם ולעשותם כתיקונם, כגון אם אכל המצה או שתה הכוסות בלא הסיבה צריך לחזור לאכול או לשתות בהסיבה (שו"ע אר"ח תעב סעיף ז), כמעט לא ימלט לערוך את הסדר כהלכתה אם לא למד ושנה את דיניה ופרטותיה מבעוד מועד, ומי כבר מדבר מהעסק הגדול והזהירות המופלגת מחשש חמץ כלשהו.

לכאורה הוי כל אלו ההנהגות מילתא דתמיהא, שהלא כל עיקרה של חג הפסח וליל הסדר לא באה אלא לזכר החירות והפורקן, וכי מדרכו של בן חורין להיות משועבד כל כך לעשרות הלכות ומנהגים על כל צעד ושעל בכל זמן עריכת הסדר, או שמא אין זה חירות כלל אלא עבדות שנינו כאן.

על כולנה יש לנו לתמוה בתמיהה רבתי הנוקבת והולכת למקצה העולם ועד קצהו, הכיצד זה יכולים אנו לשבת בליל הסדר בדרך חירות וכבני מלכים ולהכריז בקול גדול: "עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו ה' אלוקינו משם וכו'. ואילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים".

הלא זה כבר קרוב לאלפיים שנה שאנו שרויים בעומק הגלות ובחשכה נוראה, אין לנו לא חירות ולא דרור, לא פדות ולא גאולה, אלא כל הגלות המר הזה אנו משועבדים תחת ידי זדים עריצים, כמה שחיטות וכמה טביחות טבחו בנו גויי הארץ ולא חמלו עלינו ועל אבותינו, וגם כהיום הזה עשו שונא ליעקב ומבקש בכל עת לקום עלינו נפש, ועדיין לא באנו אל הגאולה המקווה ולא נושענו בתשועת עולמים.

היאך ימלא לבנו לומר שאילו לא נגאלו אבותינו ממצרים היינו משועבדים לפרעה במצרים, הלא גם כהיום הזה משועבדים אנו, ואם כי אין אנו

משועבדים לפרעה במצרים אבל משועבדים אנחנו גם משועבדים לרשעים אחרים הרוצים לכלותינו בכל עת ועונה, כלום זאת חירות תיקרא, האם זה נקרא שאין אנו משועבדים, אתמהה, חירות יש כאן או שמא עבדות.

אשר על כן, ולנוכח כל אלו הקושיות והתמיהות צריכים אנו לרדת יותר לעומקם של דברים ולהבין היטב מה היה הקושי בגלות מצרים וכמו כן מה טיבו של הגאולה והחירות משם, ואחר שנעמוד על שורש העניין כראוי נגלה שכל הקושיות והתמיהות אינם קשים כל כך עד שהיה העקוב למישור והרכסים לבקעה והכל על מקומו יבוא בשלום.

עיקר שעבוד מצרים הייתה גלות הדעת

כאשר אנו מתבוננים בפשטות הדברים אנו רואים שגלות מצרים הייתה שעבוד הגוף בלבד, פרעה כבש תחתיו אומה שלמה מנער ועד זקן והשתעבד בהם בחומר ובלבנים, בטיט ובחמר, עד שהיו כשור לעול וכחמור למשא, ולא זו בלבד אלא שעוד היה רודה בהם באכזריות נוראה ומתעלל בהם בכל מיני יסורים וצרות משונות שאין הדעת סובלתן.

בך נמשך הדבר מאתיים ועשר שנים של סבל ויסורים, עד ששמע ה' את עניינו ואת נאקתנו וירד הקב"ה בכבודו ובעצמו אל תוך ארץ מצרים ועשה בהם שפטים גדולים והוציא אותנו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול. והאמת הוא, שעל דבר זה בלבד אילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו אין אנחנו מספיקים להודות להשי"ת על רוב טובו וחסדו שהוציאנו מעבדות לחירות וגאל אותנו מבית העבדים.

אלא שאם אכן זה כל העניין של גלות וגאולת מצרים יתעוררו מאליהם כל הקושיות והתמיהות שהקשינו לעיל, כי על אף שאמת ונכון הדבר

שזכינו בשעתו לגאולה גדולה ועצומה ולחירות מפרעה ועבדיו וחייבים אנחנו להודות על כך, אבל בשל מה לנו להפליג כל כך בשמחת החירות בו בזמן שכהיום הזה איננו בני חורין כלל וכלל, ואם כי אין אנו משועבדים לפרעה במצרים אבל חזרנו ונשתעבדנו לאומות אחרות ולרשעים אחרים, וכל זמן שאין בן דוד בא נתונים אנו בגלות לעם זר ולשמחת החירות מה הוא עושה.

אלא מוכרחים אנו לומר, שמלבד הגלות הגשמית שנראה היה לעיניים ונרגש בחושים הגשמיים מכוסה הייתה גלות אחרת ועמוקה בהרבה מזה, גלות רוחנית, והגלות הזאת מכונה בספרים הקדושים 'גלות הדעת', כי באמת לא השתעבד פרעה בישראל מחמת הצורך שהיה לו בעבדים ושפחות לבנות למענו את פיתום ואת רעמסס, אלא כל תכלית השעבוד הייתה רק בשביל להעביר את ישראל על הדת ולהרחיק את לבם מאביהם שבשמים מקושי השעבוד, וכל מה שנתן להם לבנות את ערי מסכנותיו לא היה רק תירוץ ואמתלה בלבד.^א

הערות והוספות

לעבור על דתם בפומבי בלא שום טענה, כי כן לא יעשה, כי מה לו להתערב בדתם, ועל כן עשה מעשהו זר וכיסה מחשבתו במסוה השיעבוד, דסבור היה דבזה תצא מחשבתו הרעה לפועל מעצמו וממילא. והוא על דרך הכתוב (משלי י, ו) 'ופי רשעים יכסה חמס', פירושו הדחמס שהרשע עושהו מכסהו בפיו ואומר שאין כוונתו להחמס כלל רק רצונו לדבר אחר, וכן התנהג עמהם פרעה.

ולזה הראה הקדוש ברוך הוא למשה האות הראשון הרומז לשיעבוד הגוף כמו שכתבנו למעלה בנחש דוקא, דכל החיות המזיקים וטורפים עושים כן להנאתם כדי

א. ראה בספר 'בית הלוי' (שמות ד, כב; והביאו גם בשו"ת בית הלוי דרוש ו'), שהארץ לבאר בטוב טעם ודעת את עומק כוונתו של פרעה כשבא להשתעבד בישראל, שלא היה צריך לעבודתם ולשירותם כלל, אלא כל כוונתו הייתה להסיתם ולהדיחם מאבינו שבשמים, והבאנו כאן כמה דיבורים קצרים וראה שם ותמצא נחת, וזה לשונו:

והתכלית המבוקש שהיה להם להמצריים בהשיעבוד היה רק להכעיס להקב"ה, כדי שעל ידי השיעבוד יהיו מוכרחים לעזוב דתם. ורק שפרעה לא היה יכול לעשות כמחשבתו בגלוי להכריחם

ובמעט שעלתה בידו להפיק את זממו הנורא ולהכניע את קדושת ישראל לפניו עד עולם בתוך קליפת וטומאת ערוות מצרים, לולא ה' שהיה לנו בקום עלינו פרעה הרשע, כי כמעט שכבר הגיעו בני ישראל לחמישים שערי טומאה ואילו לא הוציאנו משם הקב"ה ברגע האחרון כבר לא היינו יכולים להיגאל עוד ממעמקי הטומאה עד עולם, וזאת הייתה כל מגמתו של פרעה, שיהיו בני ישראל עבדים ומשועבדים אליו ולא להבורא יתברך שמו.

יצאנו ממצרים להיות לו לעבדים

עֲתָה, לאחר שכבר עמדנו על טיבה וסוד עניינה של שעבוד מצרים, כבר יהא בידינו להבין אל נכון גם את העניין של גאולת מצרים, וכשם שעיקר גלות מצרים הייתה גלות רוחנית כך גם הגאולה משם הייתה גאולה רוחנית, ואם פרעה חשב לשעבד אותנו מתחת טומאות וגילולי מצרים, בא הקב"ה וגאל אותנו משעבודו והכניסנו תחת צל כנפיו, להיות משועבדים לעבודתו ולקדושתו יתברך שמו.

זאת אומרת, שלא הוציאנו הקב"ה מארץ מצרים רק בכדי שניפטר מעולו של פרעה ומעתה נחיה חיי הפקר ופריקת עול, אלא כל התכלית של יציאת מצרים הייתה רק בשביל שנהיה לו לעבדים לעבדו ולשמרו ולעשות רצונו בלבב שלם, כדכתיב (ויקרא כה, נה) "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ה' אלוֹקֵיכֶם".

הערות והוספות

לו הקדוש ברוך הוא למשה ברמז זה עיקר עומק כוונת פרעה, דגם השיעבוד הגוף אין כוונתו להנאת עצמו רק הוא כנחש דכוונתו רק ההיזק כדי להרע להם ולקלקלם וכמו שנתבאר.

שיאכלו את טרפם, והנחש אין לו שום הנאה בנשיכתו וכל כוונתו הוא רק ההיזק. וכמו דאיתא בריש מס' תענית (ה.) דשאלו להנחש ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך בהזיקך. וזהו שגילה

עניין זה כבר גילה הקב"ה למשה רבינו עוד בטרם נשלח לארץ מצרים להיות השליח הנאמן להוציא משם את ישראל, שהרי כבר בדיבור הראשון שדיבר הקב"ה אל משה רבינו במעמד הסנה אמר לו "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה" (שמות ג, יב), ופירש שם רש"י, "וששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים, דבר גדול יש לי על הוצאה זו, שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף שלושה חדשים שיצאו ממצרים", רצה לומר, שכל זכות היציאה ממצרים לא היה אלא בכדי שבסופו של דבר יקבלו את התורה ויעבדוהו.

אפילו פרעה הרשע הבין מיד מה רוצה הקב"ה מאתו אלא שמכובד לכו ביקש להתנגד לזה ולא הרשה לבני ישראל ללכת לעבוד את ה', הוא חפץ שישארו בני ישראל עבדים ונכנעים תחתיו ולא יהיו עבדים להשי"ת, עד שלבסוף לא נותרה בידו כל ברירה והכריז בשער בת רבים שעד כאן.

וכדאיתא בירושלמי (פסחים פרק ה הלכה ה), שבאותו הזמן שעמדו בני ישראל לצאת מארץ מצרים עמד פרעה בעצמו והכריז בקול רעש גדול, "והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום, ומה היה אומר (שמות יב, לא) 'קומו צאו מתוך עמי' - לשעבר הייתם עבדי פרעה מיכן והילך אתם עבדי ה', ואף בני ישראל לעומתו משבחים ומפארים להקב"ה על שגאלם מעבדות פרעה ולקחם לו לעבדים, וכדאיתא בהמשך לשון הירושלמי, "באותה שעה היו אומרים, הללוי-ה הללו עבדי ה' - ולא עבדי פרעה"³.

הערות והוספות

מעבודת הפרך, אלא כל יציאת מצרים הייתה רק למען יהיו עבדים להשי"ת, וזה לשונו: **אנו** מזכירים יציאת מצרים, שעל ידי זה באנו למתן תורה ולהיות עבדי ה' תחת שהיינו

ב. ראה מה שכתב בספר 'כתב סופר' (שמות יב, מב), כי עצם היציאה מארץ מצרים לא הייתה בכדי לפטור את בני ישראל מעבודת פרעה שכן כבר בתחילת המכות השתחררו

ביציאת מצרים קבלו בני ישראל עול מלכות שמים

באותו הזמן הגיע בריאת העולם ויצירת האדם אל תכליתו, שהרי כל מה שנברא העולם הוא רק למען יעבדו הבריות את הבורא יתברך שמו וישרתוהו, כדכתב השל"ה הק' (מסכת פסחים מצה עשירה - דרוש ראשון - רפה.): "ושורש הכל להיותנו עבדי ה', אשר תכלית הבריאה של אדם היתה 'לעבדה ולשמרה' (בראשית ב, טו) ולעשות משמרת, והכל למען שמו", והרי עתה הגיע הרגע הנכון בו קיבלו עליהם הבריות את עול עבדותו יתברך.

ורק בזכות שבאותה שעה קבלו עליהם בני ישראל את עול מלכותו יתברך זכו לאחר מכן לקבל את התורה, כדרך שפירש הרמב"ן (בשם המכילתא) את הדיבור הראשון של עשרת הדברות (שמות כ, ב), "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים", ויש להבין מדוע הקדים הקב"ה את ענין יציאת מצרים לפני עשרת הדברות.

אלא משל לבני המדינה שבקשו מאת המלך להטיל עליהם גזירות וחוקים ככל אומה מתוקנת, אך המלך חשש שמא בני אותה מדינה אינם מכירים די הצורך בגודל מלכותו, ואם במלכותו אינם מכירים היאך יצייתו לתקנותיו וגזרותיו, לכן אמר להם המלך, קבלו תחילה את עול מלכותי עליכם ולאחר מכן אגזור לכם גזירות.

העדות והוספות

לעשות רצונו ולעבוד עבודתו ע"י יציאתם מארץ מצרים, הוא הלילה הזה לה' בלתי לה' לבדו ולכבודו, שמורים לכל בני ישראל, דלכן שמור לילה הזה הגם שנעשה לנו עוד ניסים ונפלאות אחר כך, מכל מקום שמורים לילה זה לדורותם, להיות כי לה' היא ולכבודו קבוע.

עבדי פרעה, אשר בכל הניסים שאח"כ לא זכינו לזה. והיינו ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה', היינו שאין בלילה הזה גאולת הגוף שכבר היו חפשים מעבודת מצרים והיו לחן ולחסד בעיני מצרים, ואין לילה הזה רק לה', לשם ה'

בך היה בשעה שבא הקב"ה ליתן את התורה לישראל, שלא רצה הקב"ה למסרה להם עד שיהיה סמוך ובטוח בבני ישראל שהם מכירים במלכותו וחפצים להשתעבד תחתיו, לכן בטרם התחיל לפרט להם את כל החוקים והמשפטים אשר חקוקים בעשרת הדברות, הקדים ואמר 'אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים', ורק לאחר שהודו בני ישראל שאמת ויציב הדבר וכי הקב"ה הוא מלכם והוא הוציאם מארץ מצרים, אז המשיך הקב"ה ואמר, מעתה אני גוזר עליכם 'לא יהיה לך אלקים אחרים על פני' ומחויבים אתם לשמוע לקולי.^ג

חזינן מזה, שהתנה הקב"ה את מסירת התורה בקבלת עול עבדותו בשעת יציאת מצרים, ואילולא שהיו ישראל מקבלים עליהם את העבדות בזמן יציאת מצרים לא היו יכולים לקבל את התורה, כי קבלת העבדות הוא תנאי הכרחי לקיום התורה. ומחמת זה הטעם ציוו לנו חכמינו ז"ל (ברכות יג.) להקדים בקריאת שמע את פרשת 'שמע ישראל' לפני 'והיה אם שמוע', 'כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך מקבל עליו עול מצוות'.

הערות והוספות

אתה. כך כשפדה הקדוש ברוך הוא את זרע אברהם אוהבו לא פדאם לשום בנים אלא לשום עבדים, כשיגזור ולא יהיו מקבלים עליהם יאמר להם עבדיי אתם. כיון שיצאו למדבר התחיל לגזור עליהם מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות חמורות כגון שבת ועריות ציצית ותפילין, התחילו ישראל להיות מנתקים, אמר להם עבדיי אתם על מנת כן פדיתי אתכם על מנת שאהיה גוזר ואתם מקיימים.

ג. ראה גם מה שכתב ב'ספרי' (פרשת שלח פיסקא קטו) וזה לשונו: למה מזכירים יציאת מצרים על כל מצוה ומצוה, משל למה הדבר דומה, למלך שנשבה בן אוהבו וכשפדאו לא פדאו לשום בן חורין אלא לשום עבד, שאם יגזור ולא יהיה מקבל עליו יאמר לו עבדי אתה. כיון שנכנס למדינה אמר לו נעול לי סנדליי וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ, התחיל הבן ההוא מנתק, הוציא עליו שטר ואמר לו עבדי

האדון אינו סומך על איש אחר שיקנה עבד עבדו

ויתבן לומר, שזהו העניין מדוע ירד הקב"ה בכבודו ובעצמו אל ארץ מצרים ולא סמך על שליחים אחרים, וכדרך שאנו אומרים בהגדה 'ויוציאנו ה' ממצרים, לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח, אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו'.

אלא שכן הוא דרך העולם שכאשר האדון צריך לקנות עבד לעצמו אינו סומך על אנשים אחרים שילכו לחפש עבדו, אלא הוא בעצמו דורש וחוקר היכן נמצאים העבדים היותר מעולים, ואז הולך בעצמו לאותו מקום ובוחר בעצמו את העבד שנראה בעיניו טוב מכולם, שיהא לבו סמוך ובטוח שישרתהו נאמנה לאורך ימים ושנים טובים.

על אחת כמה וכמה כאשר היה צריך הקב"ה לבחור לעצמו עבד נאמן שיעבוד אותו באמת וישרתהו באמונה, ישמור את כל חוקותיו ומשפטיו ולא ימירנהו בעד כל הון שבעולם, על כן צמצם הקב"ה את שכינתו וירד בכבודו ובעצמו אל תוך ארץ מצרים ובחר שם בבני ישראל, אותם ראה לפניו כמובחרים שביצירה שיהיו ראויים לשרתו ולעבדו נאמנה כל הימים.

עבדות שהוא חירות

אלא שאם אכן אמת ונכון הדבר שיצאנו מעבדות פרעה רק בשביל שנהיה עבדים להש"ת, אם כן מהו הרבותא הגדולה בכל הגאולה הזאת, והלא עבדים היינו ועבדים נותרנו ומה לי עבדות כזאת או עבדות אחרת.

אשר על כן צריכים אנו להעמיד כאן את הדברים על דיוקם, ולברר את החילוק הגדול שיש בין עבד בידי מלך בשר ודם לבין העבדות אצל

הבורא יתברך שמו, שהם שני דברים מחולקים ורחוקים האחד מן השני כרחוק מזרח ממערב, כי עבד לבשר ודם מחפש כל העת עצות איך להיפטר מעולו של זה ולברוח מאדונו, מה שאין כן עבד למלך מלכי המלכים דורש כל העת אחר עצות ודרכים כיצד להתקרב יותר ויותר אל ריבון כל העולמים, וכפי שמצאנו בדברי ה'שפת אמת' (פסח תרס"ג ד"ה 'הללו עבדי') שהיטיב לבאר החילוק בין ב' מיני העבדות.

ובה כתב בקדשו: "כל עבדות מביא עצבון, שכל עבד מבקש תחבולות לצאת מן העבדות, לבד עבדות הבורא יתברך שמו מביא שמחה". וה'שפת אמת' ממשיך להביא ראיה והוכחה על אמיתות דבריו: "הרי כל איש ישראל מבקש כל מיני עצות ותחבולות לקבל עליו מלכות שמים, היפוך עבד מלך בשר ודם שמבקש עצות לברוח מן העבדות. והם עדים על הבורא יתברך שמו שהוא בלבד לו יאה ולו נאה המלוכה, לכן בפסח עיקר השמחה בקבלת מלכות שמים שזכינו להיות עבדי ה'", עד כאן דבריו הברורים.

ולמה באמת עבדות הבורא יתברך מביא שמחה בלב, היות שאין זה כדרך שאר כל העבדות המשעבדת את גופו ואת דעתו של האדם, אלא הוא מין עבדות המשחררת משאר מיני דאגות וטרדות המבלבלות את דעתם ומוחם של כל האנשים, ורק מי שמקבל עליו עול מלכות שמים הוא הבן חורין האמתי, וכדשנינו במסכת אבות (פרק ו' משנה ב) 'אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה'.

מה שאין כן, "מי שמבלה ימיו בהשתדלות להרבות הון וברדיפת התאוה, הנה הוא עבד משועבד לכסף וזהב ולתאוות שונות, וירדוף אחריהם ביום ובלילה בצינים ופחים ובסכנות באין מנוחה כאשר ירדוף הקורא בהרים, וגם ברדיפת התאוה בנשף בערב יום אצל כל פינה יארוך, הנה הוא עבד ממש, כמו עבד שאימת רבו עליו עובדו ביום ובלילה באיבוד כוחותיו, כן האיש הזה

מאבד כל כוחותיו בשעבוד יום ולילה להשיג תאוותו", (לשון רבינו ה'בני יששכר' - מאמרי חודש ניסן מאמר ד - טיול בפרדס, דרוש ד) ¹.

אני עבדך - לך אזבח זבח תודה

על דבר זה אנו מודים ומשבחים ומפארים בלילי פסחים להבורא יתברך שמו, על שהוציאנו וגאלנו מן העבדות אצל פרעה, והכניסנו תחת כנפי השכינה להיות עבדי השי"ת שזהו החירות האמתית, ועל כן מצאנו המצוה לומר הלל בלילי פסחים מה שלא מצאנו בכל המועדים והרגלים האחרים, כי בכל המועדים אנו אומרים הלל רק ביומו של חג ואילו בפסח אנו אומרים גם בליל התקדש החג.

אין זה אלא כי חפצים אנחנו לגלות את עומק השמחה וההודאה להשי"ת על אשר ביום זה בחר בנו הבורא יתברך שמו מכל עם ורוממנו מכל לשון, והוציאנו מעבדות אצל בשר ודם אל חירות אמת, דהיינו עבדות השי"ת, ועל דבר זה איננו יכולים להמתין עד אור הבוקר ולומר אז את ההלל, אלא כבר בתחילת הלילה עולה בנו רגשי ההודאה והשבח על גדות הלב ואנו אומרים שירים והלל בשמחה ובצהלה.

הערות והוספות

אמרה 'כי עבדי הם ולא עבדים לעבדים'. אבל העוסק בתורה לשמה הוא הנקרא בן חורין, כמאמרם ז"ל 'אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה'. וזה שאנו מבקשים 'לשנה הבאה נהיה בני חורין' כמו בשעת מתן תורה במעלה העליונה. כמו שאמרו רז"ל 'חרות על הלוחות', אל תקרי חרות אלא חירות על הלוחות.

ד. כיוצא בזה ראה גם בספר 'תפארת שלמה' (רמזי פסח ד"ה 'א"י השתא'), שכתב לפרש את הנוסח שאנו אומרים בהגדה 'השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין'. וזה לשונו: דהנה באשר בעוונותינו הרבים היצר הרע מושל על האדם, הנה נעשה עבד לו וסר למשמעתו בכל אשר יפתנו חלילה, וזהו נקרא בחינת עבדים לעבדים, והתורה

ואם נתבונן בגופה של תפילת ההלל, נראה שכל עיקרה של תפילה זו לא באה אלא בכדי להודות על העבדות למען שמו יתברך, כי כבר בפסוק הראשון של הלל אנו משבחים ואומרים (תהלים קיג, א) 'הללו עבדי השם', ואת השבח הזה כבר אמרו בני ישראל בארץ מצרים בשעה שאכלו את פסחיהם בליל פסח, והתכוונו לתת בזה שבח כפול ומכופל להשי"ת, מחד גיסא שבח על שזכו לצאת מתחת עבדות פרעה, ומאידך גיסא הודאה על שזוכים להיכנס ולקבל עליהם את עול מלכותו יתברך, וכדרך שדרשו רבותינו ז"ל בפסוק הזה 'הללו עבדי ה' - ולא עבדי פרעה' (מגילה יד. ובעוד כמה מקומות)⁷.

וגם אנו משבחים ומפארים להשי"ת על שהוציאנו מעבדות פרעה והכניסנו תחת עול מלכות שמים, וכפי שחרט עלי גוויל הקדמון רבי אליעזר אשכנזי זי"ע בספרו 'מעשי השם' (מעשי מצרים פרק כד), וזה לשונו: "עלינו להלל [להשי"ת] שהוציאנו מעבדות והכניסנו לעבודתו יתברך כי ממנה ימשך כל החירות המוחלט, כמו שאמר (עירובין נד, א) 'אל תקרי חרות אלא חירות'⁸.

הערות והוספות

טובים של תשרי וניסן עוד שבוע של בין הזמנים עד לתחילת הזמן, אלא היות שבתוך כלל הציבור ישנם גם כאלו שסדרי הישיבה והכולל דומים קצת בעיניהם למשא ולעול, ותמיד עומדים ומצפים אימתי כבר יגיע בין הזמנים 'ויגאל' אותם מעולה של הישיבה, על כן נותנים להם את התקופה של בין הזמנים שיוכלו להתנהג אז כטוב בעיניהם וינהלו בעצמם את סדר היום שלהם.

אך לבסוף, כאשר כבר מגיעים הימים המקווים, נוכחים הם לראות שאין כל

ה. וראה מה שכתב בספר 'שפת אמת' (חנוכה תרמ"ו): אמרו חז"ל 'הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה וכו'. היינו שיש ליתן שבח על שניהם, על שיצאנו משיעבוד עבדות בשר ודם ועל אשר נכנסנו בכלל עבדי ה', וזהו בהלל והודאה. הודאה על החירות והלל על העבדות. וזהו עיקר השמחה כדכתיב 'הללו עבדי ה', כי מי שעובד השי"ת באמת מתמלא שמחה וחדוה. וכל תכלית היציאה משעבוד מלכיות הוא רק כדי להיות עבדי ה'. ו. אחד המגידים אמר בשנינות, מדוע נהגו בהילי התורה להוסיף אחר הימים

זהו מה שהיה שגור בפיו של דוד המלך עליו השלום נעים זמירות ישראל וזהו גם מה שאנו אומרים בהלל בלילי פסחים, שהיה דוד רגיל לומר "אנה ה' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי", ועל זכיה זאת משבח ואומר "לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא". פירוש הדברים, שהיה דוד מקלס ומהלל להשי"ת על שזכה להיות לו לעבד, ולא עבד סתם, אלא בבחינה של 'עבדך בן אמתך', כלומר, העבדות הזאת מושרשת בו וירושה הוא לו מדורי דורות.

וידיויק עוד בלשונו שאמר 'אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי', שלא זו בלבד שאין אני מרגיש כאילו העבדות הזאת אוסרת אותי בשלשלאות ובכבלי ברזל, אלא אדרבה ואדרבה, העבדות הזאת הוא בבחינת 'פתחת למוסרי', רק בזכות העבדות הזאת אני מרגיש בן חורין ומשוחרר מן המוסרות הקושרות ומגבילות על העבד שלא יברח, ועל דבר זה לבד עלי להודות להשי"ת ולהקריב לפניו עולות וזבחים.

חירות עולמית מפרעה ועבדות נצחית להשי"ת

לאור הדברים האלה יתיישב לנו היטב מדוע במהלך עריכת הסדר אנו עושים זכר ומציינים גם את השעבוד והעבדות, וכבר גם לא יקשה בעינינו מדוע עריכת הסדר עצמו הוא בבחינה מסוימת של עול ושעבוד לעשותו ככל משפטו וחוקתו בלא לסטות ימין ושמאל, ואין זה אלא מחמת שזהו גופא עניינו של הסדר, להורות לנו שביציאת מצרים לא נעשינו כציפורי דרוור

הערות והוספות

לישב באהלה של תורה עם סדר יום ברור, ונפקח עיניהם לראות שמה שבתחילה נראה היה להם כעול וכמשא אינו אלא טובה וברכה ובחינת חירות.

חפץ בפריקת עול ואין להם מה לעשות במשך היום, בבוקר אומרים מי יתן ערב ובערב אומרים מי יתן בוקר, או אז מתחילים לייקר ולהחשיב את הטובה הגדולה שזכו

המשוחררים מכל עול ומכל עבדות, אכן נעשינו בני חורין מפרעה ומשעבוד מצרים אבל תחת זאת נעשינו משועבדים תחת עול הבורא יתברך שמו, שזהו החירות האמתי כמו שביארנו באר היטב.

זהו גם הטעם מפני מה התקינו את ליל הסדר באופן של חירות ושעבוד בחדא מחתא, כי לעולם יש כאן את שניהם גם יחד, מצד אחד הגאולה ממצרים ומן הצד השני קבלת עול מלכות שמים, ומשום כך אנו עורכים את הסדר בשמחה עצומה ובהודאה גדולה, כי אין לך שמחה גדולה ממה שזכינו להיגאל מידי עריצים ולהיכנס תחת עול מלכותו יתברך.¹

ועל כולם יתיישב לנו התמיהה הגדולה שתמהנו לעיל, הכיצד זה יכולים אנו לשמוח בשמחת יציאת מצרים, והלא מאז כבר עבר עלינו כמה וכמה

הערות והוספות

היציאה, ויש לומר שכל דברי חכמים קיימים, ובאמת הוא מאכל עבדים ובאכילת מצה מורה על עבדות, אבל איננו מורה על העבדות לפרעה אלא להשי"ת וכמו שנאמר כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, ועבדות השי"ת היא תכלית החירות וכאמרם ז"ל אין לך בן חורין אלא העוסק בתורה, וידועין דברי האבן עזרא בפרשת נזיר (במדבר ו, ז) כי כל העולם עבדי התאוות הם כו' עיין שם (וזה לשון האבן עזרא: דע כי כל בני אדם עבדי תאוות העולם, והמלך האמתי, שיש לו נור ועטרת מלכות בראשו, כל מי שהוא חפשי מן התאוות), ואם כן זה שמקבל עליו מלכות שמים שלימה הוא נעשה חפשי מעבודת התאוות.

ז. ומה שהקשינו על הסתירה בין טעמי אכילת מצה, שמחד גיסא משמע שהוא זכר לעבדות ומצד השני משמע שהוא זכר לחירות, כתב בספר 'שם משמואל' ליישב (הגדה של פסח ד"ה הא לחמא), שלעולם מורה המצה על עבדות השי"ת אלא שזהו תכלית החירות, וזה לשונו: הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, מהרי"א פירש דמצה היא מאכל עבדים שמאכילין אותם מצה מחמת שהיא קשה להתעכל ולא ירעבו כל כך מהרה, וזה די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, היינו בעודם בשעבודם היה פרעה מאכיל אותם מצה, והמהר"ל חולק על זה כי מצה היא מורה על חירות, ופירש די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים היינו בליל

גלויות ושעבודים ועדיין לא זכינו לחירות עולם, זה כבר קרוב לב' אלפים שנים שאנו נמצאים בתוך גלות אדום ומשועבדים תחת ידי האומות ואין בני חורין כלל וכלל ומה לנו לשמוח בגאולה שחלפה מן העולם.

אולם לפי דרכנו לא יקשה כלל וכלל, שהרי עיקר גאולת מצרים לא הייתה גאולת הגוף אלא גאולת הנפש, שנעשינו בני חורין מקליפות מצרים וטומאות גילוליהם, ודבר זה לא נשתנה ולא יתבטל עד עולם, שהרי מאז יצאנו מארץ מצרים יצא נפשנו לחופשי ולחירות עולם, ואין היא משועבדת לשום אומה ולשון שבעולם, זולת אל הקב"ה לבד שאליו לבד אנו עבדים, ואפילו שאומות העולם רודים בנו ומושלים עלינו, אין זה אלא שעבוד הגוף בלבד ולא שעבוד הנפש שהוא חופשי עד עולם ואין להם שליטה עליו.

ובלשונו של ה'שפת אמת' (פסח תרס"א): "קודם יציאת מצרים היינו באמת עבדים לפרעה ולא היינו יכולין לקבל עול מלכות שמים וכו'. ועכשיו שהוציאנו הקדוש ברוך הוא משם. אף על פי שעדיין אנחנו בגלות מצד שאומות מושלין עלינו שלא כדת בעונותינו. אף על פי כן אין אנחנו משועבדים באמת להם וכו', ונקראין עבדי ה' ולא עבדי פרעה. כדכתיב (ויקרא כה, מב) 'עבדי הים'. וזה עיקר השמחה שנכנסנו בכלל עבדי ה'. ועתה שנכנסנו בכלל עבדי ה' אין שום מלכות יכול לבטל מאתנו זה העבדות"^ת.

הערות והוספות

עליהם עולו של פרעה ולא היה באפשרי לחול עליהם גם עול מלכות שמים, וכלשון הזוהר שם: "והאי עול לא שריא במאן דאיהו כפית באחרא, ועל דא עבדין פטורין מעול מלכות שמים".

ובזה נבוא להבנת דברי ה'שפת אמת' שכתב כלשון הזה: 'עבדים היינו לפרעה במצרים' - פירוש, קודם יציאת מצרים היינו

ת. להבנת שלמות הלשון של ה'שפת אמת' יש להביא תחילה את תוכן דברי הזוהר הק' בפרשת בהר (ח"ג קח.) בעניין עבדים שאינם יכולים לקבל עליהם עול מלכות שמים, היות שכבר מונח עליהם עול אחד ואי אפשר שיחול עליהם עול שני, ועל כן בשעה שהיו בני ישראל משוקעים בארץ מצרים פטורים היו מן המצוות, כי כבר מונח היה

שעבוד ועבדות מצרים היה הכנה לעבדות השי"ת

ובספרים הקדושים מבואר, שכל תכלית הירידה לארץ מצרים וההשתעבדות בה לא היה אלא הכנה לבני ישראל והכשרת הלבבות לקראת הזמן בו יקבלו עליהם את עול עבדות השי"ת, שקודם כל יטעמו את טעם העבדות וגם ידעו מהו חובת העבד לרבו, ואחרי כן כבר יוכלו להיות עבדים נאמנים לה' ולתורתו.

במו שכתב השל"ה הק' (פרשת לך לך תורה אור) וזה לשונו: "והנה בשבעים נפש ירדו אבותינו למצרים (דברים י, כב), ונזדככו שם, ועבדים היו במצרים, ולקחם הקדוש ברוך הוא מעבדות מצרים להיות לו יתברך לעבדים, כמו שנאמר (ויקרא כה, מב) 'כי עבדי הם' וגו'. וכוונת הענין הוא, רצה הקדוש ברוך הוא להטביע בלבם ענין העבדות, להרגילם בעבדות, כדי שיהיה להם נקל אחר כך לעבודת הבורא יתברך ולקיים התורה לעבדה ולשמרה. וזהו שאמר (שמות כ, ב; דברים ה, ו) 'אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים', כלומר, כדי שתהיו עבדים", עד כאן לשונו.

והעניין שרצה השי"ת שנעבוד אותו דייקא בבחינת עבדים, הוא היות שהעבד אין לו רצון משל עצמו כלל וכל כולו תלוי בדעת אדונו, אפילו רשותו

הערות והוספות

אנחנו בכלל 'כפית באחרא' ונקראין עבדי ה' ולא עבדי פרעה. כדכתיב (ויקרא כה, מב) 'עבדי הם'. וזה עיקר השמחה שנכנסנו בכלל עבדי ה'. והלא הדברים קל וחומר, מה מאן דכפית באחרא לא מצי קביל מלכותא דלעילא. מכל שכן עתה שנכנסנו בכלל עבדי ה' אין שום מלכות יכול לבטל מאתנו זה העבדות.

באמת עבדים לפרעה ולא היינו יכולין לקבל עול מלכות שמים, כדאיתא 'מאן דכפית באחרא לא מצי קביל עול מלכותא דלעילא'. ועכשיו שהוציאנו הקדוש ברוך הוא משם. אף על פי שעדיין אנחנו בגלות מצד שאומות מושלין עלינו שלא כדת בעוונותינו. אף על פי כן אין אנחנו משועבדים באמת להם ואין

חשוב כרשות רבו וכל מה שקונה העבד שייך לאדונו, כדאמרין בגמרא (בבא מציעא צו.) שיד העבד כיד רבו וכל מה שקנה עבד קנה רבו (פסחים פח:). ועל זה האופן צריך האיש ישראל לעבוד את השי"ת, דהיינו, שיבטל כליל את דעתו ואת רצונותיו ומאווייו אל השי"ת, ויידע נאמנה שמלבד רצון השי"ת אין לו שום רצון עצמי כלל, כל תכליתו הוא רק לעשות נחת רוח לבורא יתברך שמו.

ק"י אומר, שגם בזמנים שאין האיש ישראל מרגיש כל כך קרבת השי"ת לי טוב, וכל דבר שבקדושה עולה לו ביגיעה עצומה ובקושי, גם אז לא ירפה ולא ישתמט מחובתו בעולמו, שהרי כך הוא סדר העבודה, עליות וירידות, ימי הגדלות וימי הקטנות, ועל אף שבימי הגדלות עושה את העבודה מתוך התעוררות וחיות ומתוך רצון וחשק, אבל גם בימי הקטנות עליו לזכור שבסופו של דבר הוא עבד ה', ועבודת העבד כידוע אינו תלוי כלל ברצון עצמו אלא כי כן ציווה לו אדונו^ט.

הערות והוספות

ט. כיצא בזה ראה גם מה שכתב בספר 'שם משמואל' (פרשת משפטים תרע"א) שמבאר מהו ההגדרה של עבד ה', וזה לשונו: דהנה יסוד כל המצוות וראשיתן לקבל עליו עול מלכות שמים, והיינו לעשות ככל אשר נצטוו בלי שום התחכמות וידיעת הטעם כמו עבד העושה צוואת רבו, ואחת הוא לו אם הדבר נראה בעיניו שטוב ונכון לעשות כן או להיפוך, מכל מקום הוא אדעתיה דרביה קעביד, וכן צריך להיות בעשיית המצוות שאפילו שכלו יגיד לו שאין הדבר נכון ושלא יצמח לו מזה רק רע ח"ו, מכל מקום עושין המצוות

ט. ולהבין מהו הגדר של 'עבד ה' ראה מה שכתב בספר 'בני יששכר' (מאמרי השבתות מאמר ח) שכתב בזה הלשון: הנה כתב הרב החסיד בחובת הלבבות (שער עבודת האלקים פ"ה) גדר העבד הנאמן, לא יעמוד וכו' ולא ישב וכו' ולא יחפוץ כי אם רצונו (היינו רצון האדון כי העבד אין לו רצון בפני עצמו כי אם רצון האדון אם כן האדון נקרא אצלו בעל הרצון), והנה כן הוא הענין בעבודת הבורא, הנה בראנו לכבודו ועלה ברצונו ית"ש לברוא את העולם הנה לא נחפוץ כי אם רצונו כי אין לנו רצון בפני עצמנו כי אם רצונו. עד כאן לשונו של ה'בני יששכר'.

ועצה טובה קא משמע לן, שכאשר מרגיש האדם שעייפות נופלת עליו וכבר אין לו את ההתלהבות והחשקות שהיה לו מקדם בעבודת השי"ת, יצייר לנגד עיניו היאך היו נראים אבותינו במצרים, וכיצד היו משלימים שם את חוק עבודתם מדי יום ביומו בחומר ובלבנים, בין אם היה להם חשק לזה ובין אם לאו, כי ידעו היטב שאם לא ימלאו את חובתם כראוי אחת תהיה דתם. ומחשבה זו תסייע לנו לעבוד את עבודת בוראנו, מתוך הידיעה שהקב"ה הוציאנו ממצרים להיות לו לעבדים שעושים את רצון קונם בין אם חפצים אנו בזה ובין אם לאו, ואם עושה כן יזכה שיאיר עליו השי"ת אור חדש וסופו להרגיש שמחה וחשק בעבודתו.

ההכנה הראויה לפסח הוא מתוך עבודה קשה

בשולי הדברים נציין עוד עניין שתמיד היה לפלא בעינינו, והוא החילוק בין פסח לשאר המועדים, דהנה בכל הימים טובים יש לנו די והותר זמן להתכונן בהכנה דרבה לקראת החג הממשמש ובא, בכדי שבהגיע היום טוב לא נהיה כסומים בארובה אשר אינם יודעים מימינם ומשמאלם ולא מצאו את ידיהם ורגליהם בענייני החג, וכגון לפני המועדים של חודש תשרי יש לנו את חודש אלול להתכונן ברעותא דליבאי, לפני חג השבועות ומתן תורה יש לנו את ימי הספירה, וכן הוא גם בשאר המועדים שיש בהם די זמן והותר בכדי לעשות להם הכנה ראויה.

הערות והוספות

מחמת צוואת השי"ת, ואחת היא אם נבין הטעם ואיך זה מביא לאושר האמתי או ח"ו אפילו נראה בעיני אדם להיפוך, מכל מקום עושין מחמת ציווי השי"ת. וזהו

מחמת הביטול האמתי שישראל בטלן להשי"ת שאין להם בחינת עצמם כלל, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קלא, ב) 'נפשי כגמול עלי אמו'.

אך פלא הוא שלקראת חג הפסח כמעט ואין לנו שום פנאי לעשות בהם איזה הכנה ראויה בשום שכל ודעת, אלא הכל טרודים ועסוקים בטורח העבודה בבית ובשוק, בין אם זה בקינוח הבית והדחתו מכל חשש חמץ ובין אם זה בשאר מיני טרחות וטרדות האופפים בכל בית יהודי לפני החג המשמש ובא, דומה שלא נותר לנו אפילו זמן כל שהוא בכדי לעיין בספרי הקודש וכל כיוצא בהם, עד שבליל התקדש החג כמעט שלא פרח נשמתנו מרוב העבודה והיגיעה.

ואתמהה, מדוע באמת לא מצאו לנכון לקבוע את חג הפסח באופן שנוכל להתכונן אליו כראוי וכנכון ובשלוות הנפש כמו שהיה ראוי לקראת זמן כל כך נעלה ונקדש, שנקבל את פני החג באנפהין נהירין ובישוב הדעת מתוך הכנה והתבוננות לעילא ולעילא.

אלא שלפי דברינו כבר לא יקשה לך בזה כלל וכלל, שהרי זה עתה למדנו כי כל עניינו של חג הפסח הוא עניין העבודות, שביום הזה גאל אותנו הקב"ה מבית עבדים והכניסנו תחת צל כנפיו להיות לו לעבדים, וכמו כן בכל שנה ושנה בהגיע הזמן של חג הפסח מתעורר בקרבנו שוב עניין היציאה מעבודות פרעה והכניסה בעול עבדות הבורא יתברך שמו, וזהו אם כן כל עבודתנו בחג הפסח, לקבל על עצמנו להיות עבדים נאמנים שעושים את רצון רבם אפילו בלי הבנות או השגות, אלא עבדות לשם עבודות.

הואיל וכן נמצאת אומר שכל עבודתנו הקשה ובלבול הדעת שיש לנו בערב פסח אינם טרדות בעלמא, אלא הם המה ההכנה הראויה ביותר לקראת חג הפסח, שכן זהו מה שאנו צריכים ללמוד כעת, להיות עבדים נאמנים ומשרתי ה' באופן שהוא למעלה מטעם ודעת, כשור לעול וכחמור למשא, ובכדי להשיג עניין זה לא יועיל אם כל ההכנה לקראת הפסח יהיה רק בדרך של חכמה בינה ודעת, אלא גם צריך להטות שכם ולעבוד עבודת עבד, לא מכח

הרצון וההשגה אלא כי כן ציווה לנו המלך, וזהו פשר העבודה והיגיעה הגדולה בערבי פסחים.

עבד ה' - השבת הגדול ביותר

יעזור השי"ת שנזכה גם אנו לצאת מארץ מצרים ומעבדות פרעה, שהרי מבואר בספרים הקדושים שבכל שנה ושנה מתעורר ענין יציאת מצרים אצל כל אחד ואחד מישראל, וכל איש ישראל זוכה שוב לאותם הבחינות כדרך שהתגלו בימים ההם, ומי יכול לומר זיכיתי לבבי ואין בקרבי שמץ מקליפת פרעה שהיה צועק 'לא ידעתי את ה'' (שמות ה, ב), על כן משליכים אנו את יהבנו על השי"ת שגם בהאי שתא יוציאנו ויגאלנו מקליפת וטומאת ערוות מצרים ויכניסנו תחת צל כנפיו להיות לו לעבדים נאמנים'.

אין לנו כל חפץ שבעולם מלבד לזכות ולהיות עבדי ה' באמת ובתמים, ואכן אין לך שבת גדול בישראל יותר מזה, שהלא משה רבינו היה 'מובחר

הערות והוספות

אומרו 'א-ל מוציאם' כי לא יציאה ראשונה לבד אלא בכל שנה ושנה מוציאם כזכר, עד כאן לשונו (וראה עוד בזה הדרך בספר 'אור המאיר' - דרוש לפסח).

וראה גם מזה שכתב בספר '**שפת אמת**' (פסח - תרל"ו) וזה לשונו: אכן כל הנסים שנעשו לאבותינו במצרים הם לדורות לכל איש ישראל בפרט לעובד ה' שיש לו כמה מיני מצרים מסט"א בעבודת הבורא. לכן מזכירין יציאת מצרים בכל יום.

י. וכפי שכתב ה'אור החיים' הק' (במדבר כג, כב) על הפסוק 'א-ל מוציאם ממצרים' וזה לשונו: אמר 'מוציאם' (-לשון הוה) ולא 'הוציאם' (-לשון עבר) וכו', ונראה על דרך אומרם ז"ל (פסחים קטז:): 'בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים', על כן אמרו יודעי פנימיות התורה כי כל ליל פסח מתבררים כוחות הקדושה מהקליפה ונוספים בעם בני ישראל והיא הבחינה עצמה של יציאת מצרים, והוא

המין האנושי' (לשון המופיע בספרים הקדושים) והצדיק בכל הדורות, ויותר מכל התוארים והשבחים שיש בעולם עיטרה אותו התורה הקדושה לאחר הסתלקותו בתואר "וימת משה עבד השם" (דברים לד, ה), הווי אומר שזהו המדרגה העליונה ביותר ששייך להשיג בהאי עלמא^נ, ואין לך זמן מוכשר

הערות והוספות

מדת כל השלמים, ועל כן נקראו כל הנביאים עבדים. ומזה תוכחת מוסר לכל איש שיש לו התעוררות של שמחת מצוה, לא יספיק זה בעיניו, רק אז יקבל עליו עול מלכות שמים שלימה לקשור עצמו בקשר אמיץ להיות רק ביראת השם כל היום.

ובדרך אחר קצת כתב בספר 'תולדות אהרן'
(זיטאמיר - ליקוטים), כי הגם שמשה רבינו והאבות הקדושים היו בנים למקום והיו יכולים לקבל סיוע בעבודת השי"ת, אף על פי כן העדיפו לעבוד את קונם ביגיעה עצמית ועמל כפיים כמו עבדים, וזה לשונו: ועוד נוכל לומר שיש בחינת בן ויש בחינת עבד, וכשהבן משמש ועובד את אביו נקרא בן ונקרא גם כן עבד, והחילוק הוא כך, שזה ידוע כשנקרא בן בוודאי יש לו אב, והבן הוא חלק מן האב, שמוח הבן הוא נמשך ממוח האב (עי' פרדס שער ח' פי"ז), וכשהבן מעורר את עצמו למטה הוא מביא התעוררות לאב, ואח"כ בא מן האב התעוררות להבן בדרך אור החוזר, וזה הוא אתערותא דלעילא ואתערותא דלתתא ביחד...

ואבות הקדושים היו להם בחינה אחרת שלא היו רוצים שיייע להם הבורא

יא. בספר 'שם משמואל' (וזאת הברכה - תרע"ב) ביאר באופן נפלא את המעלה הגדולה שהשתבח בו משה רבינו בתואר 'עבד השם', דלמרות שעל ידי בחינת בן היה יכול לזכות לתענוג גדול בעבודת השי"ת, בכל זאת כפף עצמו להיות כעבד שעובד את רבו בלא ליהנות לעצמו, וזה לשונו: וימת שם משה עבד ה' - בספרי (וזאת הברכה פיסקא שנו), 'לא בגנותו של משה הכתוב מדבר אלא בשבח, שכן מצינו בנביאים הראשונים שנקראו עבדים שנאמר (עמוס ג, ז) כי לא יעשה ה' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים'. ויש להבין מאי סלקא דעתך שזאת גנות. ונראה דהנה יש בחינת בן ובחינת עבד, כמו שאנו אומרים אם כבנים אם כעבדים, ומשה רבינו ע"ה שהיה מובחר המין האנושי בודאי היה בבחינת בן, ואם לא הוא היה בבחינת בן מי יהיה זאת, ובכן יכול שזאת גנות למשה, על זה אמר שאינו כן, שאדרבה זה שבח גדול למשה שעם כל דביקותו היה מקבל עליו בכל פעם יותר ויותר עול מלכות שמים כעבד העושה הכל רק לטובת רבו, ולא השתמש עם הדביקות והאהבה לעצמו להתענג על ה' רק הכל לעבודת ה', וזאת היא

יותר מחג הפסח בכדי להשיג, ולו באפס מה, את המעלה הקדושה הזאת כל אחד לפי ערכו.

הערות והוספות

האבות הקדושים ולכך נקראים עבדים, 'משה עבדי' (יהושע א, ב), 'אברהם עבדי' (בראשית כו, כד), 'ישראל עבדי' (ישעי' מא, ח), שלכאורה הוא תימה שבוודאי היו בבחינת בנים, אבל כמו שאמרנו הוא נכון. ואבות העולם נקראו בונים שמהם הושתת העולם והם היו עיקר בנין העולם, ואפילו עכשיו אנו חיים בזכותם.

רק התחזקו מאליהם, כמו שאמרו נח היה צריך סעד לתמכו - אבל אברהם היה מתחזק מאליו (רש"י בראשית ו, ט). וכשנוטלין האתערותא דלעילא שהוא אור החוזר נשאר האדם בבחינת עבד, אבל זאת הבחינה הוא בא מבחינת בן שעובד אותו באהבה גדולה ובהתחזקות גדול שאינו רוצה שיסייעו לו מלעילא. וזאת היתה הילוך של

בני בכורי ישראל

ביציאת מצרים נודע שבני ישראל חשובים כבנים לפני המקום

על ידי הפסיחה והדילוג ניכרה האהבה לבני ישראל

שנינו במסכת פסחים (זק), "רבן גמליאל היה אומר, כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן, פסח, מצה, ומרור. פסח - על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים וכו'". ולגודל נחיצות הדברים שילב בעל ההגדה את הדיבורים האלה בתוך סדר ההגדה וזהו אכן מה שאנו אומרים בכל שנה ושנה כליל התקדש החג במהלך עריכת הסדר.

מתוך כך נוכחים אנו לדעת עד היכן מגיעה החשיבות המכרעת של מכת בכורות בכל מהלך ההשתלשלות של יציאת מצרים, כי במהלך אותה המכה היה משוטט הקב"ה בכל ארץ מצרים והורג את כל הבכורים אשר בארץ, אך כאשר הגיע אל בית אשר יושביו היו מזרע ישראל לא נכנס בבית זה אלא דילג מעליו והמשיך אל בית של מצרים, ומכוח זה נקבעה שמו של החג דנן בשם 'חג הפסח', על שם הפסיחה והדילוג של הקב"ה בעיצומה של מכת בכורות, ולא רק זו, אלא שמכל השמות והכינויים המופיעים בתורה על שם החג הזה, כגון 'חג המצות' או 'חודש האביב', השם היחיד שנשתרש בקרב ישראל הוא 'חג הפסח' על שם אותו הנס.

ולעולם יש כאן מקום הרבה לתמוה על מה ולמה נתנו חשיבות כל כך דווקא למכת בכורות, אם משום שמכה זו פסחה על בני ישראל ולא הכתה אלא במצרים, הלא לא רק מכת בכורות היה כן, כל המכות פגעו רק במצריים ודלגו על בני ישראל, כמבואר במדרש (שמות רבה וארא ט, במדבר רבה נשא ט, ועוד) שאפילו כאשר איש ישראל ואיש מצרי היו שותין מתוך ספל אחד, היו עולין לישראל מים חיים ואילו המצרי שתה מתוכו דם עכור ומעופש, וכן היה גם בשאר כל המכות שהפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים, וקשה אם כן, מפני מה ראו לנכון לציין כל כך את הדילוג והפסיחה של מכת בכורות ולא את של שאר המכות, כך הקשה רבינו המהר"ל מפראג (בספר 'גבורות השם' פרק ט) ^א.

הערות והוספות

ראה עוד (במדבר רבה פרשת נשא פרשה ט): וכן את מוצא כל נסים שעשה האלקים לישראל במצרים לא עשה אלא על ששמרו עצמן מן הערוה, שהיה המצרי משלשל דליו והיהודי משלשל דליו זה ממלא דם וזה ממלא מים, שניהם שותים מן החביות זה שותה דם וזה שותה מים, צפרדע רואה ליהודי והיא בורחת ממנו ורואה למצרי וקופצת עליו, בהמתן רועות כאחד והיה הברד מניח לזו והורג לזו, ראה פלאים שהיה שם וכן כל "מכות.

כך גם איתא במדרש, שאפילו אם חלק קטן בלבד בהמה היה שייך לישראל כבר לא היה ניזוק אותו בהמה מן המכות, וזהו לשון המדרש (שמות רבה פרשת וארא פרשה יא): מהו 'לא ימות מכל לבני ישראל דבר' (שמות ט, ד), אפילו בהמה שהיתה ביד מצרי והיה לו

א. להלן כמה לשונות מן המדרשים שמהם עולים ומבצבצים גודל הנסים והנפלאות שנעשו לישראל באותו פרק זמן שהיכה הקב"ה למצרים בעשרת המכות, שאפילו באותו רגע ובאותו מקום שהזיק המכה למצרים היו מבדילים ביניהם ובין ישראל ולא פגעו בישראל לרעה כלל וכלל, וכה איתא במדרש (שמות רבה פרשת וארא פרשה ט): אמר ר' אבין הלוי ברבי, ממכת דם העשירו ישראל, כיצד, המצרי וישראל בבית אחד והגגית מלאה מים, ומצרי הלך למלאות הקיתון מתוכה מוציאה מליאה דם וישראל שותה מים מתוך הגגית, והמצרי אומר לו תן לי בידך מעט מים ונותן לו ונעשו דם, ואומר לו נשתה אני ואתה מן קערה אחת וישראל שותה מים והמצרי דם, וכשהיה לוקח מישראל בדמים היה שותה מים, מכאן העשירו ישראל.

הוא מותיב לה והוא מפרק לה בתירוץ נפלא ויקר עד למאד, דהנה, אף על פי שגם שאר המכות לא נגעו ולא פגעו לרעה בישראל, אך עדיין לא היה בזה שום רבותא ושום גילוי מצד הקב"ה שהוא אוהב את בני ישראל יותר מכל העמים, היות שבשאר כל המכות לא ירד הקב"ה בכבודו ובעצמו אל ארץ מצרים, אלא רק שילח לתוכה את המכה לבדה שתחולל שמות בקרב הארץ, ומטבע הבריאה לא יכלה המכה להזיק לישראל שהרי בני ישראל חשובים יותר ומעולים מן המכה ואין לה למכה שום שליטה על ישראל.

אבל שונה מזה היה מכת בכורות, שבו צמצם הקב"ה את שכירת עוזו וירד בכבודו ובעצמו אל תוך ארץ מצרים להרוג את כל הבכורים אשר בארץ, וכעת כבר היו גם בכורי ישראל בכלל הסכנה, שהלא הקב"ה מלא כל הארץ כבודו וכל הברואים כולם כאין וכאפס לפניו, בין בני ישראל ובין אומות העולם, ובכל זאת הרג הקב"ה רק את בכורי מצרים ואילו לבכורי ישראל נשא את פניו ולא הרס בהם, כאן התגלה הגילוי הנורא של אהבת השי"ת אל בני ישראל, כי אם הקב"ה בעצמו שהוא גדול מעל הכל פסח ודילג על בני ישראל והותירם לפליטה, אין לך ראייה גדולה מזו שהקב"ה אוהב אותם כרחם האב לבנו אפילו בשעת הדין ומפלה ביניהם ובין האומות.

מבאן אתה למד, שמכל השמות והכינויים שיש לחג הזה אין לך שם יותר נאה מ'חג הפסח', כי דייקא בשם הזה נרגש ביותר אהבת וחמלת השי"ת על בניו יותר משאר כל הנבראים שעל פני הארץ.

הערות והוספות

הזה' (שם, ו), 'וישלח פרעה וגו'" (שם, ז), מהו 'עד אחד' (שם, ו), אפילו בהמה חציה של ישראל וחציה של מצרי לא מתה.

לישראל תרעומות עליה שיש לו חלק בה היתה ניצולת ובכך ידעו דינן של ישראל, 'וישם ה' מועד' (שם, ה), 'ויעש ה' את הדבר

'דא וואוינט א יוד'

האהבה שגילה הקב"ה אל בני ישראל היה עד אין שיעור ועד אין גבול, והיה שמח בכל אחד ואחד מישראל, אפילו שבאותו הזמן עדיין היו נתונים בתוך ערות מצרים וקרוב לחמישים שערי טומאה, כמעט שלא היה ניכר שום חילוק בינם לבין מצרים, כמובא במדרשים (ע"פ הזוהר הק' ח"ב קע: וכן הוא בעוד מדרשים) שבשעת יציאת מצרים היו המקטרגים קופצים בראש ואומרים לפני הקב"ה מה ראית להציל את אלה יותר מאלה - הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה, ואפילו הכי לא שעה הקב"ה אל דבריהם ובכל מקום שהיה שם אחד מישראל הציל אותו מכליה ואבדון רק משום שהוא יהודי ותו לא.

בעניין זה מקובל המעשה הנפלא עם הרה"ק רבי משה לייב סאסובער זי"ע, שפעם אחת היה מיסב בחברת הרה"ק הרבי ר' אלימלך מליזענסק זי"ע וכבדו הרבי ר' מיילעך לומר דברי תורה, פתח הרה"ק מסאסוב ואמר, הנה, במכת בכורות כתוב בתורה הקדושה (שמות יב, כז) "אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים", והביאור הפשוט בזה, שכל אימת שהגיע הקב"ה לבית של ישראל דילג מעליה ולא נכנס שם להזיק, אלא שלפי זה נכון יותר לומר הלשון 'אשר פסח מעל בתי בני ישראל', ומה זה 'על בתי בני ישראל'!?

אלא יש לומר, שבשעה שהיה הקב"ה מסבב בארץ מצרים והגיע לבית של איש ישראל, אזי מתוך שמחה והתפעלות היה הקב"ה כביכול פוסח ומרקד 'על בתי בני ישראל' ומראה באצבעו ואומר 'דא וואוינט א יוד, דא וואוינט א יוד' [- כאן מתגורר יהודי]. ומדי דברו את הדיבורים האלה התלהב הרה"ק מסאסוב זי"ע, עד שלא עצר ברוחו ודילג מעל השולחן מפוז ומכרכר 'דא וואוינט א יוד, דא וואוינט א יוד' !!

במכת בכורות בקע האור של 'בני בכורי ישראל'

לא לחינם הייתה ההתראה הראשונה לפרעה על דבר מכת בכורות, עוד בתוקף השעבוד כאשר עדיין היו משועבדים בני ישראל בארץ מצרים בעבודה קשה ובחומר ובלבנים, כבר התגלה הקב"ה למשה רבינו במעמד הסנה וציווה אותו לילך לפרעה הרשע ולהתרות בפניו, "כה אמר ה' בני בכורי ישראל, ואומר אליך, שלח את בני ויעבדוני, ותמאן לשלחו הנה אנוכי הורג את בנך בכורך" (שמות ד, כב), והוא פלאי, על מה ראה הקב"ה להקדים את המאוחר ולהתרות על המכה האחרונה עוד בטרם שהתרה על המכות הראשונות.²

אלא היות שבמכת בכורות היה הגילוי הנפלא של 'בני בכורי ישראל', שאז התברר לעיני העמים שהקב"ה אוהב את עמו ישראל יותר מהכל, וכי האהבה שיש להקב"ה על בני ישראל אינה תלויה בדבר מלבד העובדה שהם בניו רחומיו, על כן בחר הקב"ה להתרות את פרעה בראשונה על מכה זו, וכבר באותו מעמד גילה הקב"ה לפרעה שיידע נאמנה כי בני ישראל בנים הם למקום והמתגרה בהם כמתגרה בהקב"ה ואחריתו תהיה עדי אובד.

'בני בכורי ישראל' - אפילו בשעת החטא

ומן ההתבוננות בפרק הזמן שבו בחר הקב"ה לבשר את כשורת 'בני בכורי ישראל' יוכל כל איש מישראל - באיזה מצב שרק יהיה - לקחת מזה

הערות והוספות

הזאת לפרעה מיד כעת, או שמא ימתין עד שיגיע הזמן של המכה ואז יתרה בו.

ב. ואכן יש נידון במפרשים האם התכוון הקב"ה שמושה רבינו ימסור את ההתראה

חיזוק גדול ונורא, שהרי בשעה שהתגלה הקב"ה למשה רבינו ואמר לו 'בני בכורי ישראל' עדיין היו בני ישראל בשפל המצב ובתחתית המדרגה, כי מגודל השעבוד לפרעה ולמצרים כמעט שלא היה חילוק בין ישראל למצרים, לאחר שלמדו ממעשיהם הנלוזים ויטמאו בגילוליהם.

יתר על כן, על הפסוק (שמות יג, יח) "וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים" כתב רש"י בשם המדרשים, שמנין בני ישראל היוצאים מארץ מצרים לא היו אלא חמישית מתוך כללות ישראל, שכן ארבעה חלקים מתוכם - שהם רוב מנין ובנין של כלל ישראל - מתו בשלושת ימי האפילה ונקברו בארץ מצרים, מחמת שהיו רשעים גמורים ולא היו ראויים להיגאל משם, ואפילו אלו שכבר זכו להיגאל גם לא היו בשיא תפארתם, שהרי אנו רואים שהיו המקטרגים אומרים עליהם שהם עובדי עבודה זרה.

ובבל זאת לא המתין הקב"ה עם הגילוי של 'בני בכורי ישראל' עד לסוף המכות, לאחר שכבר מתו כל רשעי ישראל וגם הנותרים כבר היו מזוככים מעט לאחר שראו את ידו הגדולה ואת האותות והמופתים, אלא עוד בזמן שהיו כל רשעי ישראל בחיי חיותם וגם שאר כל ישראל שהו בקוצר רוח ולא שמעו אל משה עבד ה', כבר אז גילה השי"ת את הגילוי הזה למשה רבינו.

אין זה אלא לומר לך שכל איש ישראל באשר הוא שם, אפילו מי ששקוע במ"ט שערי טומאה ללא שום לחלוחיות של קדושה וטהרה, ואפילו אם הוא רשע גמור, גם אז הריהו מנושא ומרומם מכל העמים והוא מובחר היצירה עד שהקב"ה קורא עליו 'בני בכורי ישראל', ודבר זה נותן חיזוק עצום לכל אחד ואחד שיידע כי הוא אהוב ורצוי לפני המקום ברוך הוא, ועל אף שהתרחק במאוד מאוד מן התורה הקדושה ומכל לחלוחית של יראת שמים, עדיין שם

'בני בכורי ישראל', נקרא עליו ואם רק יחפוץ הדלת פתוחה לפניו לשוב אל חיק אביו שבשמים.^ג

וכבר הארכנו במקום אחר (במאמר 'זאחרי כן יצאו') שכל סיבת הירידה למצרים לא היתה אלא בשביל להוכיח לאברהם אבינו שנצח ישראל לא ישקר וכי לא ידח ממנו נדח, אפילו במצב הגרוע ביותר שיהיו עדיין יישארו קשורים ואגודים להשי"ת, גם אם ייכשלו בתוך הטומאות הגרועות ביותר יזכו לצאת הימנה ולהתנער מעפר כאילו לא היה, ועל כן הקדים הקב"ה לומר 'בני בכורי ישראל' בשעה זאת, בכדי לגלות על הקשר המיוחד שבין ישראל לבני ישראל אפילו כאשר לעיני בשר ודם נראה להיפך.

אמור מעתה, שהתכלית של מכת בכורות לא הייתה רק בכדי להעניש את מצרים ולהרוג את בכוריהם, אלא שעוד יותר מזה נתכוון הקב"ה לגלות בפועל ממש את הבחינה של 'בני בכורי ישראל', ומאחר שעל ידי

הערות והוספות

ובודאי שמידה טובה מרובה, כי אם הרשעים שונאים אותנו רק הודות לסיבה אחת ויחידה, על שאנו בנים לעם הנבחר אפילו מי שכבר לא ניכר כלל צורת ישראל עליו, כל שכן וכל שכן שאין אנו יכולים לשער את האהבה הגדולה שאוהב אותנו השי"ת רק בגלל שאנו בניו אהוביו, בני בכורי ישראל, ובכל עת ובכל שעה יכולים אנו להתקרב אליו בכל לב ולשוב לדרכיו בכל מאד, ואם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה, ונזכה בקרוב ממש להתגלות כבוד השי"ת בארץ ויקום את נקמתנו לעינינו.

ג. ולדאבוננו ראינו את זה בעינינו בדור האחרון בחורבן הנורא שאירע לעמנו, בעת קם עלינו קליפה נוראה רשע מרושע צורר כל היהודים, אשר בקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים, ואז ראו הכל שאין עצה ואין תבונה נגד ה' ולא יוכל איש ישראל להמיר את כבודו בעד שום הון שבעולם, כי אותו רשע לא הבדיל בין קודש לחול ובין צדיקים לרשעים, אלא היה חוקר ודורש אפילו אחר יהודים שנטמעו כמה וכמה דורות בין האומות רח"ל, וגם הם היו בחשבוננו ראויים לשמד ה"י.

הפסיחה והדילוג במכת בכורות התגלה הגילוי הזה לעיני כל, וראו כל בשר יחדיו שאוהב השי"ת את בני ישראל יותר מכל הברואים האחרים, על כן קרא לכל החג הזה על שם הפסח, כי זהו המהות והשורש של נס גאולת מצרים, אותו הגילוי הנורא של בני בכורי ישראל.

בכל שנה מתעורר מזאליו הבחינה של בני בכורי ישראל

לאור הדברים האלו נבוא להבין את הציווי שציווה השי"ת לבני ישראל באותו הלילה של יציאת מצרים: "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר, ועבר ה' לנגוף את מצרים וכו', ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף" (שמות יב, כב - כג).

שהיו בני ישראל חוששים שמא מרוב עוונות שבידם אינם ראויים להינצל מן המשחית המסוכב בארץ מצרים, ואפילו אם יעסקו בתשובה עד כמה שידם מגעת ואף יגבירו חילים למען שמו יתברך עדיין לא יצאו בזה את מקצת ידי חובתם, והיאך ינצלו מן המשחית. לפיכך פייס הקב"ה את דעתם ואמר להם איני מבקש מכם אלא דבר זה - 'ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו' - בואו בחדריכם וסגרו דלתותיכם בעדכם ותינצלו, שהרי כל העניין שאני מציל אתכם מן המשחית הוא לא מחמת רוב זכויות שבידכם אלא רק משום שאתם בְּנֵי - 'בני בכורי ישראל'.

ומכאן חיזוק עצום גם עבורנו ותקווה גדולה לנשמתנו, שהרי דברים אלו לא לשעתם בלבד נאמרו אלא לדורות עולם, כדכתיב שם מפורש (שם, כד) "ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם", וגם כפי הנודע לנו מן הספרים הקדושים, שבכל שנה ושנה מתעורר שוב מעמד יציאת מצרים ממש באותו הבחינה כמו שהיה בימים ההם, ומן המפורסמות המה דבריו של רבינו ה'אור החיים' הקדוש בפסוק (במדבר כג, כב) 'א-ל מוציאם ממצרים', שיש לדקדק

מדוע אמר 'מוציאם' לשון הווה, הרי יציאת מצרים הוא מאורע שכבר היה מזה זמן וזמנים טובא, יותר נכון היה לכתוב בלשון עבר - 'א-ל הוציאם ממצרים'.

אלא אומר ה'אור החיים' הק' בזה הלשון: "ונראה על דרך אומרם ז"ל (פסחים קטז), בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, על כן אמרו יודעי פנימיות התורה כי כל ליל פסח מתבררים כוחות הקדושה מהקליפה ונוספים בעם בני ישראל, והיא הבחינה עצמה של יציאת מצרים, והוא אומרו 'א-ל מוציאם', כי לא יציאה ראשונה לבד אלא בכל שנה ושנה מוציאם כנזכר".

הווי אומר, שכמו הפדות שפדה אותנו הקב"ה בזמן של יציאת מצרים הגם שמצד מעשינו לא היינו ראויים לזה כלל וכלל, כן גם עתה בזמן הזה מוציאנו הקב"ה מתוך גלות הדעת ומקרבנו אליו אף על פי שאיננו ראויים לזה, וראה דיבורים כאלה חקוקים באותיות של אש בספה"ק 'עבודת ישראל' להמגיד מקאזניץ זי"ע, שכתב לבאר את מאמר בעל ההגדה "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו", וזה לשונו: "פירוש, שבעל הגדה סידר לספר בזמן גאולתינו, בכדי שלא יאמר אדם הואיל והרעותי את מעשי עד הנה אין לי תקנה להתקרב אל ה', אלא אדרבה יתחזק האדם על כל פנים לשוב מהיום ויאמר בלבו הלא מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ואף על פי כן קרבנו המקום לעבודתו".

כי בזמן הנעלה הזה של חג הפסח, אפילו כאשר מצד עצמינו איננו ראויים לזה כל כך, גם אז יש לנו הזכיה לשוב ולהתקרב אל השי"ת בכל לבב רק כי בנים אנו לה' אלוקינו, עד כמה צריכים אנו לשמוח בזה ולהשתוקק אל השי"ת בכל לבב, וכי יש לך דבר גדול מזה כאשר ממעמקי הלב פורצת הקריאה מאליו 'טאטע איך בין א יוד' - 'אבי שבשמים, עד כמה אני שמח שאני יהודי', כי רק בשביל זה גואלנו השי"ת מכל הטומאות ומכל הגילולים ולא מחמת שום דבר אחר.

קל וחומר מזמן יציאת מצרים

והלא הדברים קל וחומר, כי אם בהיותנו בארץ מצרים כשהיינו משוקעים שם בטומאת וערוות הארץ עד שהיה מצב של 'הללו והללו עובדי עבודה זרה', ובכל זאת לא שעה השי"ת לכל זה אלא הגביה ונשא אותנו על כפיים וקירבנו אליו יתברך שמו, על אחת כמה וכמה במצב שלנו כהיום הזה, שכבר יש לנו את התורה הקדושה ואת תרי"ג מצוותיה, ולא עוד אלא שאנו משתדלים לקיים את דברי התורה הזאת בכל כוחנו, על אחת כמה וכמה שאנו ראויים להתגלות האור של 'בני בכורי ישראל' ולהיגאל מכל החשכויות ומכל ההסתרות¹.

בכרי להבין עד היכן הדברים מגיעים יש לנו להתבונן בספרים הקדושים (של"ה הק' מסכת פסחים מצה שמורה קנ"ח, אור החיים שמות ג, ז ועוד) שכתבו על פי חכמת

הערות והוספות

התורה קודם ואחר כך יוציאים ממצרים, כי הכלל זה שעובד מיראה נקרא בבחינת עבד והעובד מאהבה נקרא בבחינת בן, ונמצא אם היה נותן להם קודם יציאת מצרים אז היו ישראל מקבלים התורה מחמת יראה, כי אם חס ושלום לא יקבלו התורה לא יוציא הקדוש ברוך הוא אותם ממצרים והיה להם בחינת עבד, לזה הוציא הקדוש ברוך הוא אותם ממצרים קודם ואחר כך קבלו התורה בוודאי קבלו ישראל התורה מאהבה והם בבחינת בן. וזהו אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ועתה אני נותן לך התורה. והוצאתיך מבית עבדים, שלא יהיה בבחינת עבד, כי אם בחינת בן.

ד. בספר הק' 'קדושת לוי' (פרשת יתרו) מבאר, שלכן התחיל הקב"ה את מעמד קבלת התורה עם הפסוק 'אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים', כי בזה רצה הקב"ה ליתן טעם מדוע המתין עם קבלת התורה עד לאחר שיצאו מארץ מצרים, כיוון שרק לאחר שיצאו ממצרים וכבר היו בני חורין היה ניכר לכל שהם מקבלים את התורה באהבה וברצון ובבחינת 'בנים', ולא מתוך יראה כמו 'עבד', וזה לשונו: **אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים.** עיין רש"י מבית עבדים. והנראה, כי זה שנתן הקדוש ברוך הוא תורה לישראל אחר יציאת מצרים ולא נתן להם

האמת, כי אילו היו בני ישראל משתהים אפילו עוד רגע קט בתוך ארץ מצרים, מגיעים היו רח"ל עד שער החמישים של הטומאה, וחי' לא הייתה תקומה לשונאיהם של ישראל, אלא שהקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו מילט אותנו משם ברגע האחרון ממש וקרבנו לעבודתו יתברך שמו וקדשנו במצוותיו, וזהו ביאור הכתוב (שמות יב, לט) 'כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה', כי אילו היו מתמהמהין אפילו עוד רגע אחד כבר לא היו יכולים להיגאל משם.

הוסיף על זה ה'אור החיים' הק' (שמות ג, ח) ואמר, שכל זה היה נכון רק לאותו זמן של יציאת מצרים, אבל בדורותינו אנו, לאחר שכבר זכינו לקבלת התורה ולקדושת התורה, אפילו אם חלילה יילכד איש ישראל בשער החמישים שבטומאה, הרי שבכח התורה יש בידו הכוח לצאת, ולחיבת הקודש נעתיק את לשונו: "וטעם שנסתכנו ישראל במצרים בכירור שער הנ', לצד שלא היו בני תורה, מה שאין כן דורות האחרונים באמצעות תורתם ישיגו ליכנס לשער הנ' ולהוציא בולעו מפיו, ואז ספו תמו בחינת הטומאה".

והרי זה לימוד זכות גדול לדורנו אנו, כי אם הדור של יציאת מצרים היו ראויים לצאת משם אפילו שלא היה בידם שום מצוות ומעשים טובים, הרי אנו, שיש בנו תורה ומצוות לרוב ומשתדלים בכל כוחנו לעסוק בשלושת עמודי העולם, תורה עבודה וגמילות חסדים, למרות שאש היצר הרע בוער בכל תוקף ומנסה אותנו בנסיונות קשים ומרים אשר לא שיערום אבותינו, כל שכן וכל שכן שגם אנו נזכה שיאיר עלינו האור הגדול והקדוש של 'בני בכורי ישראל' ונזכה לראות בישועתן ונחמתן של ישראל.

מזכירין יציאת מצרים בלילות

על פי זה באנו ליתן טעם הגון מדוע מזכירים את זכר יציאת מצרים ברוב התפלות ובהרבה מצוות, כי על פי הרוב, כאשר נעמד האדם להתפלל או

בשעה שניגש לקראת עשיית איזה מצווה כדבעי, הרי הוא מבקש לעשות הכנה ראויה שחלילה לא תהיה המצווה כמצוות אנשים מלומדה, אולם אליה וקוץ בה וקרוב הדבר לומר שמתוך ההכנה וההתכוננות עלול לבוא חלילה לידי רפיון, כי כאשר יתבונן בגדלות הבורא יתברך שמו ובשפלות עצמו תחלוש דעתו ואף יבוא לידי שברון לב, מי אנוכי ומה חיי לגשת לפני הבורא יתברך שמו ולקיים את מצוותיו, בושתי וגם נכלמתי, הן ידעתי כי כשלתי בעוונתי עד למעלה ראש ואיך אשא פני לבוא אל המלך בלבוש שק.

לפיכך, תיכף בעשיית המצווה אנו מזכירים את זכר יציאת מצרים, ומן הזכרון הזה אנו שואבים את הכוח והעוז לגשת אל המצווה, כי אנו נושאים קל וחומר בנפשנו, ומה אם בני ישראל ביציאת מצרים היו יכולים להתקרב אל השי"ת בכל מיני קירוב אף על פי שעד עתה היו משוקעים בתוך הטומאה ולא היה בידם שום מצוות ומעשים טובים, ובכל זאת קרא עליהם הקב"ה 'בני בכורי ישראל', על אחת כמה וכמה אנחנו, שאנו מסובלים בתורה ובמצוות ובכל מיני מעשים טובים, בוודאי ובוודאי ששמח הקב"ה ביותר בעבודתנו ובמצוותינו, שהרי אנו בניו אהוביו ורחומיו וחלילה לנו מלקיים את המצווה בחולשה או ברפיון".

הערות והוספות

מטריסק ז"ע, שמכח העלייה והתרוממות הגדולה שהיה לבני ישראל בשעת יציאת מצרים, אף על פי שהיו שקועים במ"ט שערי טומאה, יכולים גם אנו להתחזק מזה בעת ירידה, וזה לשונו:

אך אפילו כשהאדם מגיע למדרגה זו לתקן הז' מדות, עם כל זה אינו מובטח עוד שלא ימוט ויפול ממדרגתו, כמו שכתוב

ה. ראה מה שכתב בספר 'מגן אברהם' להרה"ק המגיד מטריסק ז"ע (פרשת צו), על מאמר בעל ההגדה, "אמר רבי אלעזר בן עזריה, הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא, שנאמר, 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך'. ימי חייך - הימים, כל ימי חייך - הלילות". וביאר המגיד

כנגד ארבעה בנים - גם הרשע בכלל בן

עניין זה שכל ישראל ללא שום יוצא מן הכלל נכנסים בכלל 'בני בכורי ישראל' מתגלה ביותר בנוסח שתיקן לנו בעל ההגדה לומר בלילי פסחים: "ברוך המקום, ברוך הוא וכו', כנגד ארבעה בנים דיברה תורה, אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול". ומזה נראה בפירושו שלא שינתה התורה בין הבנים כלל ולא הוציאה את הבן הרשע מכלל בן, ואפילו שלעת עתה עדיין עומד ברשעו אבל שם בן נקרא עליו, וכשהקב"ה קורא לבני ישראל 'בני בכורי ישראל', גם הוא נכלל בתוכם.

יתירה על זאת, מלשונו של בעל ההגדה נראה בעליל שהוא נותן חשיבות לכל אחד ואחד מן הבנים בפני עצמו, שהריהו הולך ומונה את הבנים כסדרן: "אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול". הרי לנו שכל בן נחשב ל'אחד' ומיוחד, אפילו אותו הבן שלעת עתה אינו צדיק גם הוא חשוב אצל הבורא כל העולמים כבן יחיד ממש.

ואנו אין לנו אלא לקרב את אותו הבן באהבה וחיבה ולמשוך את ליבו בדיבורי אמונה וחיממות ובסיפור יציאת מצרים, שגם הוא ידע ואף יבין

הערות והוספות

הנביא (מכילתא פ"ג), וזה 'שתאמר יציאת מצרים בלילות', מרומז לזמן החשכות בעת שנופל האדם ממדרגתו שיוכל להחזיר עצמו למדרגתו כמו שהיה בעת יציאת מצרים שיצאו מכל המ"ט שערי טומואה והשיגו השגות גדולות, לא זכיתי לזה 'עד שדרשה בן זומא שנאמר למען תזכור וגו'".

(משלי כד, טז) 'כי שבע יפול צדיק, שיכול עוד ליפול מתיקון השבע מדות, וזה 'ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות', כי בעת יציאת מצרים אף על פי שהיו הנסים על ידי אתערותא דלעילא ולא על פי זכותם, עם כל זה השיגו אז השגות גדולות בלי שיעור וערך, וראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל

שבכל מצב שהוא התואר 'בני בכורי ישראל' לא סר מעליו, וכשם שבני ישראל בארץ מצרים יכלו להתנער ברגעא חדא מתוך טיט היוון שהתבוססו בתוכה ולהעפיל עד למדרגות הגבוהות ביותר, כך גם הבן הרשע של זמננו יש בו הכח לשוב אל השי"ת ברגע אחד, כמו בן המלך שסורח אצל אביו ומגרשו מעל פניו, אבל מיד אחר כך מתעוררים הגעגועים והכיסופים בלב שניהם, ובו ברגע שיגלה הבן כי חפץ לשוב אל אביו מיד מקבלו בשמחה.

הא לך דברי קדשו של הרה"ק בעל ה'ישמח ישראל' (הגדה של פסח, י) שכתב כהלשון הזה: "ברוך המקום ברוך הוא כנגד ארבעה בני דברה תורה - היינו שדברי התורה המה רפאות תעלה לכל האנשים הנמצאים בעולם, אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול, וכולם יכולים לצאת מאפילה לאור גדול לזכות לתשובה שלימה על ידי סיפור יציאת מצרים בלילה הזאת".

בסיפור ההגדה מתהפך מגוי לישראל

אך לא נאמרו הדברים האלה רק כלפי הבן שמגלה את רשעתו בריש גלי, אלא נכונים שבעתיים גם לשאר הבנים, שהרי בלבו של כל אחד ואחד טמון

הערות והוספות

רבו, אבל על ידי שמבטלים היצר הרע והשלושה קליפות הנ"ל, אנו נעשים בבחינת בני, ונאה לבן לספר בשבחו של אביו, וזהו 'וכאן הבן שואל', כלומר כאן יכולים לשאול מהקב"ה שנהיה נקראים בבחינת בני למקום, ועל ידי זה 'מגיד' נוכל לפתוח פה ולספר ביציאת מצרים ובשבחו של מקום, ונוכל להתפלל עבורנו ועבור אוהבינו ומיודענו ועבור כל אחינו בני ישראל.

ו. וראה דברים נפלאים שכתב בן אחיו, הרה"ק רבי יצחק מנחם מאלכסנדר זצוק"ל הי"ד בספרו 'עקידת יצחק' (פסח אות לג), וזה לשונו: ובפרט היום שהוא יום המלוכה, שהקב"ה נעשה מלך על כל הארץ, בטח נעשה שמו ית' שלם וכסאו שלם, ואנו נעשים בבחי' בני, כי בזמן שאין עושים רצונו של מקום אז אנו בבחינת עבדים (עי' קידושין לו.), ומה לו לעבד לספר בשבחו של

איזה בחינה כלשהו של רשע שצריך לתקנו ולשוב עליו בתשובה, ולב יודע מרת נפשו, כמו שכתב הרה"ק מאפטא (אוהב ישראל פרשת כי תצא ד"ה ואתה עיף) "כל איש ישראל צריך למחות חלק הרע הטמון בלב כל אדם המכונה בשם עמלק ולשרש אחריו שלא ימצא בו שום שמץ ממנו אף משהו בעלמא... כיון דהאדם הוא עולם קטן אז בודאי נמצא בכל אחד כח עמלק וחלק הרע המתעורר בכל פעם להחטיא את האדם".¹

ואין לך זמן מוכשר יותר מן הזמן הגדול והקדוש של ליל הסדר, שבו פתוחים כל השערים לשוב אל אבינו שבשמים עד מאד, שהלא זהו כל המהות של חג הפסח - על שם שפסח, ובזמן הנשגב הזה יכול אחד לשוב ולהתקרב בדרך של דילוג וקפיצה מבלי לעבור דרך ארוכה ומיגע, כנודע מספרי המקובלים (פע"ח שער חג המצות פרק א) שבליל פסח מאיר עלינו ההארות הגדולות ביותר בדרך של דילוג וקפיצה בבחינת "מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות" (שיד השירים ב, ח)².

הערות והוספות

כן חלק ההיפך וזה לעומת זה עשה האלקים שנגד כל צדיק יש רשע אחד כנגדו בחלק הרע. והצדיק צריך לברר עצמו ולהפריד הרע ממנו שישאר כולו לחלקו של רשע ולקלוט חלק הטוב שבאותו רשע שהוא שייך לו ובוה נשתלם הוא כולו בקדושה ונפרד הטוב מהרע שנשאר כולו רע והולך לאבדון.
ח. ראה הלשון בספר 'מאור ושמש' (רמזי פסח ופירוש על ההגדה): ויראה, כי הנה ידוע מספרי קודש, שחג המצות נקרא עבור זה פסח על שם פסח, שפסח פירושו דילוג, שהמוחין מתגלין בו בדילוג בלי סדר

ז. ובספר 'פרי צדיק' (קדושת שבת מאמר ד) לרבי צדוק הכהן זי"ע ביאר מדוע אכן יש חלק הרע בכל אחד ואחד, וזה לשונו: היינו כידוע שמחטא אדם הראשון שנתערב טוב ורע אין שום טוב וקדושה שלא יהיה בו גם כן ערבוב מההיפוך. וכן בהיפך בכל תוקף רע יש גם כן איזה ניצוצות קדושות. ועל זה הוא כל עבודת אדם בעולם הזה לברר הטוב מרע ולהפריד כל אחד בפני עצמו שעל זה אמרו (חגיגה טו.) כל אחד ואחד יש לו שני חלקים וכו' וזה צדיק נוטל חלקו וחלק חבירו וכו'. היינו דאף דברא צדיק ורשע בכל אחד יש גם

בה גדול ונורא הוא ההתעלות שאנו מאמירים כליל זה בדילוג וקפיצה, עד שיכולים אנו להתהפך ממדרגה של ערל ובן נכר עד לבחינה של ישראל גוי קדוש, כידוע מדברי מרן בעל ה'חתם סופר' זי"ע (תורת משה - הגדה של פסח) שהביא את דעת 'שבולי הלקט' (סדר פסח סימן ריח) בעניין הברכה 'אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים' שאנו מברכים כליל פסח לאחר אמירת ההגדה, וסבר ה'שבולי הלקט' שברכה זו הוא ברכה על מצוות סיפור יציאת מצרים, וכשם שעל כל מצוה ומצוה יש לברך ברכה על עשייתה כך גם יש לברך גם על סיפור יציאת מצרים שהוא מצוה מדאורייתא.

אפם כי על פי הסברא הזאת צריכים אנו להבין מדוע מברכים את ברכת 'אשר גאלנו' רק לאחר שכבר סיים לומר את ההגדה וסיפור יציאת מצרים, והלא כלל זה נקוט בידינו, שברכת המצוות יש לברך עוד בטרם יקיים את המצוה ועובר לעשייתן (פסחים ז:), ומדוע את הברכה על סיפור יציאת מצרים מברכים רק לאחר שכבר סיים לספר.

הלכך בא ה'חתם סופר' ומחדש לנו חידוש גדול ונפלא ביותר, והיינו שבשעה שמתחיל האיש ישראל לספר את סיפור יציאת מצרים הריהו דומה לגוי ותוך כדי הסיפור הריהו עולה ממדרגה של גוי למדרגה של ישראל, כגר שנתגייר דמי, וראיה לזה יש להביא מעצם הסיפור שמתחיל בגנות - 'מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו', ורק לאחר מכן ממשיך בסיפור הגאולה שגאל אותנו הקב"ה ממצרים ולקח אותנו להיות לו לעם, ומאחר שכבר אמרו (פסחים קטז:): "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", אם כן כל אחד

הערות והוספות

מפני שהאורות באין מעילא לתתא בלי מיין נוקבין, דהיינו בלא איתערותא דלתתא, רק שהיחוד הוא מיניה וביה.

המדריגות, שסדר המדריגות הוא קטנות ראשון, גדלות ראשון, קטנות שני, גדלות שני. ובפסח בחינת הגדלות מתגלין תחילה,

צריך לראות את עצמו כאילו הוא היה עובד עבודה זרה ועכשיו הוא יוצא ממצרים ונעשה לבן ישראל.

ולפי זה אין לנו ביכולת לברך את ברכת 'אשר גאלנו' לפני הסיפור, כי בזמן זה עדיין דומה המספר לגוי, והגוי פטור מן המצוות, רק בשעה שמסיים את הסיפור, שאז כבר נחשב לאיש ישראל, צריך לברך למפרע על הסיפור שסיפר זה עתה. והרי זה דומה לגר שנתגייר שאינו מברך על הטבילה אלא לאחר שעלה מן הטבילה, כי מקודם לכן היה גוי ולא היה בידו לברך, ובאופן כזה תיקנו שיברך לאחר המצוה ולאחר שכבר נתחייב במצוות.

הרי לנו מפורש שבליל זה מתעלה ומתרומם האיש ישראל אפילו מן הבחינות הנחותות והשפלות ביותר עד למדרגות הקדושות והנעלות ביותר אשר אין לנו שום השגה בהם, וכל אחד ואחד מסוגל לעלות מעלה מעלה ולהימנות על לגיונו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא בתוך אמוני עם סגולה - ישראל אשר בך אתפאר.

הניח הקב"ה את כל העולם ובחר בנו

הבלל העולה מכל הדיבורים האלה, שנחוקק על לוח ליבנו היטב היטב את הידיעה הפשוטה, שבפרוס עלינו הליל הגדול והקדוש הזה זוכים אנו להתגלות הנוראה של 'זבמורא גדול זו גלוי שכינה', ובגילוי הזה הולך הקול מקצה הארץ ועד קצהו ומכריז בתנוכי אוזניו של כל אדם מישראל, דע לך כי לאו ככל הבריות ההמוניות שמסתובבות בעולם התוהו אתה, אלא מקודש אתה בכל מיני קדושות ומאיר באנפאה נהירין ובנהירו עילאה, כי אותך בחר ובך חשק בורא כל העולמים וממלא כל עלמין להיות לו "בני בכורי ישראל" יותר מכל העממין.

ברכתניב בתורתנו הקדושה (דברים ז, ו-ח): "כי עם קדוש אתה לה' אלקיך בך בחר ה' אלקיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה, לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים, כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותיכם הוציא ה' אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים".

עצם הידיעה והמחשבה על כך תעורר בקרבנו כאור חוזר את האהבה ואת הרשפי אש אל אבינו רוענו, הן לאו מילתא זוטרתא שכביכול הטריח הקב"ה את עצמו וירד עד לשאול תחתיות בכדי לבקש אותנו משם, להשיא אותנו על כנפי נשרים ולהביאנו אליו רק משום שאנו הם בנו מחמדו וכבבת העין העליון.

ונעתיק בזה את הלשון בספר ה'תניא' קדישא (ליקוטי אמרים פרק מו), ודיבורים אלו בוודאי יעוררו וילהיבו כל לב להתבונן בגודל אהבתו אלינו, בניו רחומיו, וזה לשונו: "וכלם שואלים איה מקום כבודו ועונים מלא כל הארץ כבודו הם ישראל עמו. כי הניח הקדוש ברוך הוא את העליונים ואת התחתונים ולא בחר בכולם כי אם בישראל עמו, והוציאם ממצרים ערות הארץ מקום הזוהמא והטומאה לא על ידי מלאך ולא על ידי כו', אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו ירד לשם, כמו שנאמר 'וארד להצילו וגו'', כדי לקרבם אליו בקירוב ויחוד אמיתי בהתקשרות הנפש ממש, בבחי' נשיקין פה לפה לדבר דבר ה' זו הלכה ואתדבקות רוחא ברוחא היא השגת התורה וידיעת רצונו וחכמתו דכולא חד ממש".

עוד כתב בעל ה'תניא' (ליקוטי אמרים חלק שני - חינוך קטן), שכאשר יתבונן האדם במחשבות הללו, "אזי כמים הפנים אל פנים תתעורר האהבה בלב כל משכיל ומתבונן בענין זה בעומקא דלבא לאהוב את ה' אהבה עזה ולדבקה בו בלב ונפש".

בנים אתם לה' אלוקיכם

בן יעזרנו ה' אלוקינו על דבר כבוד שמו יתברך, שנזכה לחוש בקרבנו את האהבה והקירבה הגדולה שאוהב אותנו השי"ת, שנרגיש באמת ובתמים שאנו בניו והוא אבינו, ומתוך קדושת הלילה הזו וההתעוררות של בחינת 'בני בכורי ישראל' נוכל ליקח כח ועוז לשאר כל הזמנים, שנזכור תמיד שאיננו ככל הגוים בית ישראל אלא בני מלכים הם, שמצד אחד אהובים הם תמיד ובין כך ובין כך קרויים הם בנים, ומאידך גיסא הרי זה מחייב אותנו להתנהג בהנהגה של בן מלך, בגינוני מלכות ובאצילות הנפש, לעשות נחת רוח לבורא יתברך שמו.

וספרתם לכם ממחרת השבת

קדושת יום הראשון של פסח מאיר באיתערותא דלעילא כמו שבת

פסח איקרי שבת

נתעטרה חג הפסח בנזר תפארה והתורה הקדושה מכנה את החג הזה בתואר מיוחד, תואר שלא מצאנו דוגמתו אצל כל המועדים והרגלים האחרים, דהנה בפרשה של ספירת העומר, כאשר התורה הקדושה באה לצוותינו על החיוב למנות חמשים יום ממחרת היום הראשון של חג הפסח, לא נאמר 'וספרתם לכם ממחרת הפסח', אלא כתבה התורה (ויקרא כג, טו) בזה הלשון - "וספרתם לכם ממחרת השבת", מכאן אתה למד שהיום הראשון של פסח נקרא בשם 'שבת'.

ואם כן, צריכים אנו להבין אל נכון את פשר הדבר, מה נשתנה המועד הזה מכל המועדים, שכל המועדים לא נקראו כן ורק חג הפסח בשם של 'שבת' יכונה.

קדושת שבת מתעורר מלעילא וקדושת המועדים מלתתא

אפם כי יתבאר הכוונה על פי דברי הגמרא במסכת פסחים (קז:), שמחלקת בין סדר הקידוש של שבת לבין סדר הקידוש של ימים טובים. דאילו בקידוש של שבת קודש אנו מזכירים רק את שמו של הקב"ה ומברכים 'ברוך אתה ה' מקדש השבת', אבל בברכת הקידוש של המועדים, אנו מוסיפים מלבד שמו של הקב"ה גם את קדושת ישראל ומברכים 'ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים'.

הגמרא שם מבארת את פשר השינוי בין שבת קודש למועדים, היות שקדושת השבת היא 'קביעא וקיימי' - בזמן קבוע וביום קבוע, השבת אינה תלויה בשום סיבה חיצונית, אלא בכל שבוע ושבוע בהגיע היום השביעי מתעוררת מאליה קדושת שבת קודש, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש, וכן הוא מדי שבת בשבתו בלא שיהיה שום כח שבעולם שיכול למנוע את הופעת הקדושה, וכדכתיב בפרשת בראשית (ב, ג) "ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו - כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות", שהקב"ה בירך את היום השביעי שיהיה קדוש בעצמותו.

שונה מזה הוא קדושת המועדים והרגלים, שקדושה זו אינה מתעוררת על פי סדר ימות השבוע הקבועים, אלא הזמן של המועד תלוי ביום מסוים לחודש, וכל קביעות החודשים תלויה ועומדת בחשבונם של בני ישראל, שבית דין מכריע אימתי לקדש את החודש, ולפי זה נקבע באיזה יום יחול המועד באותו החודש.

זהו אם כן הסיבה שבקידוש היום של המועדים מוסיפים להזכיר גם את בני ישראל ואומרים 'ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים', היות

שהקב"ה הפקיד את קביעות החודשים ביד ישראל והם מכריעים באיזה יום תתעורר הקדושה והאור של המועדים, מה שאין כן בקידוש של שבת אין מזכירים את בני ישראל, כי קדושת השבת אינה תלויה בבני ישראל כי אם בהשי"ת לבדו.

כיוצא בזה איתא בכתבי רבינו האר"י ז"ל (פרע"ח שער מקרא קודש פ"א), שביאר את השינוי בין קדושת השבת קודש ובין המועדים, שהשבת מכונה בתורה בשם 'קודש' לבד, כדכתיב (שמות לא, יד) "ושמרתם את השבת כי קודש הוא לכם", מה שאין כן המועדים מכונים 'מקראי קודש', כדכתיב (ויקרא כג, ד) "אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדם". והחילוק ביניהם הוא כדאמרן, שקדושת השבת היא קבועה וקיימת מצד עצמה, מה שאין כן קדושת הרגלים תלויה במעשיהם של בני ישראל, ולפיכך נקראו המועדים 'מקראי קודש', על שם הקריאה וההזמנה שישראל צריכים להזמין ולקרוא לקדושת המועדים שתבוא.

על פי זה ביארו בספרים הקדושים את פנימיות החילוק שבין קדושת שבת קודש לקדושת המועדים, שקדושת השבת מאירה את הנפש גם אצל מי שאינו ראוי לכך, אפילו אם לא הכין את עצמו בכדי לזכות לזה, כי קדושת השבת אינה תלויה במעשי בני האדם אלא היא באה באתערותא דלעילא, וכדאמרין בגמרא (שבת י:) שהקב"ה קרא לשבת מתנה - 'מתנה טובה יש לי בבית גזני ושבת שמה', ומתנה הוא דבר שאין האדם מתייגע עליה אלא זוכה בה ללא תמורה.

מה שאין כן קדושת המועדים אינה מאירה על הבריות באקראי, כי אם על מי שהכין וזיכך את נפשו להיות ראוי לקבל את השפעת וקדושת המועד, שהרי כל קביעות המועד לא באה אלא על ידי מעשי האדם בתחתונים ובאתערותא דלתתא, ומי שמעשיו אינם כדבעי לא יוכל

להמשיך עליו את קדושת המועד, כמו פועל שאינו מקבל שכר אלא לפי ערך עבודתו^א.

קדושת פסח קביעה וקיימא באתערותא דלעילא כמו שבת

יוצא מן הכלל הוא האור וקדושת יום טוב הראשון של חג הפסח, כי בעוד שבכל המועדים אי אפשר לו לאדם להשיג את קדושת המועד אלא אם כן הכין את עצמו באתערותא דלתתא שיהיה נפשו ראוי לקבל את אור

הערות והוספות

שורש א ענף א), שבו מבאר בבאר היטב את החילוק בין קדושת שבת לקדושת יום טוב, והיות שדבריו ארוכים ביותר הצגנו כאן רק את התמצית שכתב בתחילה, ומן הראוי לעיין היטב בתוך הספר פנימה את כל דבריו המאירים, וזה לשונו:

ידבר מעשיו מענין גודל תוקף קדושת השבת יתר על כל הימים והחגים וזמני המועדים ושאר כל המצוות שבתורה, כי בשאר המצוות ומועדי הזמן כל פעולת החסדים והתגלות האורות ותיקוני העולמות הנעשה בכוחם הכל נעשה על ידינו בבחי' אתערותא דלתתא, כידוע, מה שאין כן יום שבת קדשנו נשתנה למעליותא, שאור קדושת ה' מאיר ומופיע בו לכל העולמות עליונים ותחתונים בחסדי המקום ב"ה לבד בלי שום אתערותא דידין, וכל פעולת החסדים ועליות העולמות הכל נעשים מאליהם.

א. ראה בספר '**בני יששכר**' (מאמרי חודש ניסן מאמר ד - טיול בפרדס, דרוש ג) שביאר זאת במתק לשון: ידוע הוא החילוק שבין שבת ליום טוב, בשבת נאמר בו 'כי קודש הוא לכם' (שמות לא, יד), דבשבת הקודש בא אלינו שלא על ידי מעשינו רק קדושת היום וסגולתו גורם אל התגלות הקודש באורות עליונים והשפע נשפע אלינו, מה שאין כן יום טוב 'מקרא קודש' מלשון 'ואחרי כן יאכלו הקרואים' (ש"א ט, ג) היינו המזומנים שמזמינים אותם, כן הוא הקודש ביום טוב שאנחנו מזמינים אותו על ידי מעשינו בתפלה ומצוות החג הנהוגות בו [שעה"כ דרושי ר"ה דרוש ה'] (על כן שבת נקרא מתנה טובה [שבת י:]: שהוא דרך מתנה מבלי מעשינו, על כן שבת קביעה וקיימא ואינו תלוי בבית דין משא"כ קביעת המועדים תלוי בבית דין בקידוש החודש), עד כאן מספר 'בני יששכר'.

ולא ניכלא מהביא את פתח דבריו יאיר של ספר '**סידורו של שבת**' (חלק א

הקדושה, מכל מקום בחג הפסח זוכה כל אחד ואחד מישראל להרגיש בנפשו ולהשיג את השפעת וקדושת חג הפסח, אפילו אם מצד מעשיו אינו ראוי לזה כל כך.

שורש הדבר נובע עוד מזמן היות בני ישראל שרויים שם בעמק הבכא, בתוך טומאת וערוות ארץ מצרים, ולא זו בלבד שלא היה בידם שום מצוות ומעשים טובים, אלא עוד היו מטונפים מטומאות וגילולי ארץ מצרים, אבל הפלא הוא, שלמרות שמצד עצמם לא היו ראויים כלל וכלל ואף לא היה בידם שום הכנה לקראת השגת הקדושה, אף על פי כן בהגיע ליל התקדש חג הפסח התנוצץ עליהם אור קדושתו של השי"ת והוציאם משם ביד חזקה ובזרוע נטויה, ומתוך מ"ט שערי הטומאה נטלם הקב"ה ונישאם להיות לו לעם.

מבח הדברים האלה נקבע ענין זה לדורות עולם, שבכל שנה ושנה בפרוס עלינו חג הפסח לטובה, מתנוצץ אור קדושת השי"ת על עמו ישראל באתערותא דלעילא, אפילו במי שלא הכין את עצמו כדבעי ואינו ראוי לזה.

אך לא כן הוא בשאר המועדים והרגלים, שהם ניתנו לישראל בשעה שכבר היו שרויים בתוך ענני הכבוד, ולאחר שכבר רחצו וטיהרו את נשמותיהם מטומאות וגילולי ערוות מצרים, ובאותו השעה בוודאי שכבר היו ראויים מצד עצמם לזכות להארת הקדושה על נפשותיהם, אי לכך, בהגיע שאר המועדות, נוהג בהם הסדר הרגיל ואין ביכולת האדם להשיג את קדושת המועדות, אלא על ידי אתערותא דלתתא ובהכנה ראויה וברורה עד שיהיה ראוי להשראת הקדושה עליו.

בזה נבוא אל המכוון להבין מדוע מבין כל המועדים מכנה התורה רק את הפסח בשם 'שבת', היות שבשעת הנס של יציאת מצרים לא היו ישראל ראויים לזה מצד עצמם, ולא היה בידם הכח לקדש את הפסח ולקבלה עליהם

כראוי, על כן קידשה הקב"ה לשעתה ולדורות שתהיה קדושתה קביעא וקיימא מצד עצמה, כעין קדושת השבת שבאה על ידי איתערותא דלעילא ולא על ידי פעולת מעשיהם של ישראל, הלכך כינתה התורה רק את הפסח בשם של שבת, כי שאר המועדים אין קדושתם קביעא וקיימא אלא הכל תלוי לפי מעשיהם והכנתם רק על ידי איתערותא דלתתא².

בפסח זוכים למדרגות והארות בדרך דילוג וקפיצה

שורש נביעת הדברים ממקור טהור יהלכון, בכתבי רבינו האר"י ז"ל (פע"ח שער חג המצות פרק א), שם כתב מפורש את החילוק היסודי שבין חג הפסח

הערות והוספות

ב. וראה עוד בספר 'בני יששכר' (מאמרי חדש סיון - מאמר א) שם ביאר זאת היטב היטב, וזה לשונו: וזהו שקראה התורה ליום טוב הראשון של פסח בשם שבת, דהחילוק הוא בין שבת ליום טוב, דבשבת כתיב 'קודש הוא לכם' (שמות לא, יד), רצה לומר הקודש העליון (מוחין דחכמה) נשפע אפילו שלא על ידי מעשינו, רק שהוא מתנה מאת הש"י לישראל עם קרובו, כמו שאמרו רבותינו ז"ל 'מתנה טובה יש לי בבית גזי ושבת שמה' (שבת יז,); על כן שבת קבועה וקיימת ואינה צריכה לקדושת בית דין (פסחים קיז,); על כן אין אנו מברכין 'מקדש ישראל והשבת' רק 'מקדש השבת', מה שאין כן יום טוב נקרא 'מקרא קדש' (ויקרא כג ג), שאנחנו קוראין ומזמנין את הקדש ע"י מעשינו, ועל כן קדושת יום טוב תלוי בקידוש בית דין, על כן מברכין

'מקדש ישראל והזמנים' (ברכות מט.) ישראל דקדשינהו לזמנים. והנה לענין זה מעלת יום ראשון של חג הפסח יש לו מעלת השבת, שההשגות הנשפעות לנו והמוחין לקבלת התורה הנה הוא בדרך מתנה תורת חסד ושלא על ידי מעשינו, על כן לא נשאר לנו הדבר בקיום וצריכין אנו לספור יום אחר יום במצות הש"י להשתלם שיעור קומתינו על ידי מעשינו, על כן בכדי להודיע לנו טעם למצות הספירה אמרה התורה 'ספרתם לכם', להנאתכם ולטובתכם, שיבואו המוחין לכם על ידי מעשיכם, ולמה כזאת, להיות שהיא 'ממחרת השבת', הגם שכבר היה לכם שלימות המוחין ביום הראשון של פסח זה לא נשאר לקיום, שהוא כעין פעולת שבת שהיא שלא על ידי מעשיכם.

לשאר המועדים, ומתבאר שם שהיות ובחג הפסח היו צריכים בני ישראל להיגאל מתוך מעמקי הקליפות והטומאות של ארץ מצרים, ולא היה בהם שום כח ושום זכות מצד עצמם, על כן הרימם ונישאים הקב"ה ברגע אחד עד לקדושות הגדולות ביותר, בבחינת 'מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות' (שיר השירים ב, ח), ובכוח זה היו יכולין למלט את נפשם לגמרי מבין קליפות הטומאה, אך לאחר שכבר זכו להינצל מהם ומהמונם החזירם הקב"ה למעמדם הרגיל, כשמעתה יש להם להתייגע בכדי להשיג שוב את כל אלו הקדושות.

ולהשלמת הענין נעתיק כאן את לשון הקודש בספר 'פרי עץ חיים': "כשרצה המאציל העליון לתקן הכל ולהוציא ישראל ממצרים, הוצרך להביא גדלות ומוחין עליונים מאד מאד, כדי שיתבטלו החיצונים ולא יוכלו להתדבק ולהתאחזו שם, וזה היה נס גדול של יציאת מצרים, אך עתה בפסח נכנס הכל ברגע אחד ובפעם אחת, וזהו 'כי בחפזון יצאת', וכדי לשבר כח הקליפה, מה שאין כן בפעם אחרת רק במדריגה כנודע, אמנם ביום א' של פסח מתקיימים כל אלו המוחין וכו', לכן אנו אומרים הלל גמור ביום א' דפסח וכו', אך אחר כך מסתלקין לגמרי כמתחילה, אחר כך חוזרים ונכנסים אחד לאחד עד חג השבועות".

"מה שאין כן בליל פסח ראשון, כי אז נכנסו כולם ביחד, מה שאין כן בשום זמן מן הזמנים, והענין, כי אז הוצרך לעשות זה ברגע ההוא שלא כדרך הטבע, כדי להוציאן מבית עבדות לחרות, ואחר שיצאו לא הוצרך הענין ההוא, וחזר הדבר לטבע הראשון להכנס כשאר המדרגות עד חג השבועות", עד כאן דבריו הקדושים.²

הערות והוספות

א. הדיבורים הקדושים השווים לכל נפש ככתבם וכלשונם.

ג. השמטנו מבין הדברים אילין רזיא והסודות אשר לאו כל אחד רגיל בכך, והבאנו רק

הבלל העולה מן הדברים האלה הוא כדרך שאמרנו לעיל, שביום טוב הראשון של פסח מתעורר בחינת הקדושה באופן נורא, דהיינו לא לפי ערך מעשיהם ודרגתם של ישראל, אלא בכחינה של 'מתנה טובה' ובשלימות כמו בשבת קודש, דלא כשאר המועדים שאז מתנוצצת אור הקדושה אך ורק לפי העבודה וההכנה של ישראל לפני יום טוב, ורק זה שהכין את נפשו כראוי יכול לזכות להארת הקדושה לפי ערכו.

שלא יהא כנהמא דכיסופא

אלא שעתה, לאחר שכבר ידענו את עוצם מעלת היום הראשון של חג הפסח ויקר תפארת גדולתה, אשר תוקף קדושתה קביעא וקיימא לעד ממש בדומה לקדושת השבת, ובו יכולים אנו לזכות ולהשיג את הארת הקדושה שלא כפי ערכנו אפילו ללא הכנה כלל וכלל, עדיין צריכים אנו לדעת מדוע באמת כאשר באה התורה הקדושה לגלות לנו על המעלה העליונה הזאת, לא אמרה זאת אלא ממחרת, לאחר שכבר עבר וחלף לו היום הראשון של חג הפסח.

דהנה, בדרך כלל כאשר התורה עוסקת בשאר המצוות והעניינים הנוגעים לחג הפסח, מכונה חג הפסח בשם 'חג המצות', ורק בשעה שבאה התורה הקדושה לצוות אותנו על מצוות ספירת העומר, הנוהגת למחרת היום הראשון של הפסח, אז אומרת התורה 'וספרתם לכם ממחרת השבת', כשמתוך כך נתגלה לנו למפרע כי אותו החג שעבר עלינו אתמול לטובה, גדלה קדושתה למעלת קדושת השבת קודש, ויש לנו להבין ולהתפלא מדוע לא גילתה לנו התורה עוד בטרם חג הפסח את גודל ענין החג הממשמש ובא שהוא בבחינת 'מתנה טובה ושבת שמה'.

ואינה ה' לידי את ההגדה של פסח 'אתה בחרתנו', שם מצאתי ישוב נפלא על תמיהה זו, על פי מעשה שהיה אצל מרא דארעא דישראל מרן הרי"ח

זוננפעלד זצוק"ל, שבאחת השנים בפרוס חג הפסח באו אליו כמה אורחים חשובים תושבי חוץ לארץ, ובקשתם בפיהם שאחת חפצם להסב בליל הסדר אצל שולחנו הטהור וליהנות מזיוו, ותוך כדי כך הוסיפו כי מוכנים הם לשלם טבין ותקילין עבור כל הוצאות הסעודה עד לפרוטה אחרונה, מרן הגר"ח הסכים לקבלם על שולחנו במאור פנים והם עמדו אכן בדיבורם ושילמו על הכל במיטב כספם עוד לפני יום טוב.

המעמד הנורא הוד של ליל הסדר עבר עליהם בהתרוממות הרוח ובהתעוררות רבה במחיצת אותו צדיק וקדוש, גם הסעודה, שערוכה הייתה להפליא ומתוקנת בטוב טעם ודעת נעמה לחיכם, כפי שראוי לזמן המרומם שבו מסובים ישראל כבני מלכים, ורק עם סיום עריכת הסדר, כשמורה השעות כבר הראה על שעה מאוחרת ביותר, אז שבו האורחים לביתם ולמקום אכסנייתם כשהם מדרושני עונג ושבעי רצון ברוחניות ובגשמיות.

אך מה מאד נפלאו האורחים החשובים, כאשר ביום הראשון של חול המועד, בעוד ואצלם היה עדיין יום טוב שני של גלויות, והנה הם רואים כי לא אחר מאשר מרן הגר"ח מטריח את עצמו והגיע לבקר אותם במעונם, כמובן שהם נחרדו לבואו וקיבלו את פניו ביותרת הכבוד, אך לגודל תדהמתם ראו כיצד מרן הגר"ח שולף את אמתחת הממון אשר הם עצמם מסרו לו בערב פסח ומניחה אחר כבוד במקום המשתמר באכסנייתם.

הללו שהשתוממו מאד לפשר הדברים ניסו לטעון לפניו: 'הלא הענקנו לרב את הכסף בכדי לשלם על ריבוי ההוצאות של סעודת החג שאנו נהנינו ממנה, ומדוע זה ישיב לנו הרב את הממון שמן הדין שייך לו?' אך מרן הגר"ח ענה להם במאור פנים ובמתק לשון: 'דעו לכם כי מלכתחילה לא התכוונתי ליטול מכם ממון כלל, כל חפצי היה אך ורק לקיים את מצוות הכנסת אורחים ככל משפטו וחוקתו, אך מתוך שידעתי כי לפי כבוד מעלתכם הרמה לא יערב

לכם להרגיש בביתי כאוכלי לחם חינום, על כן הסכמתי בדעתי ליטול הכסף מכם בתורת פיקדון בלבד, אבל עתה, כשכבר חלפה הסעודה, אין כל ענין להשאיר את הממון אצלי והרי שלכם לפניכם'.

על פי המעשה הנפלא הזה יתיישב לנו תמיהתנו על נכון, שעל אף שנתן לנו הקב"ה מתנה גדולה בחג הפסח, שבו כל אחד ואחד מישראל זוכה להאיר את נפשו בהארת קדושת החג, ואפילו מי שאינו ראוי לזה גם הוא זוכה לריבוי הארת הקדושה שלא על פי הסדר כלל ומתענג על נועם השי"ת ואור קדושתו.

אולם יחד עם זאת רצה הקב"ה שנרגיש בליל הסדר כבני מלכים, להתענג על זיו השכינה הקדושה ללא הרגשה של נהמא דכיסופא ומתנת חינום, על כן לא גילה לנו הקב"ה רז זה לפני המועד, רק כעבור היום הראשון, לאחר שכבר התענגנו על הארת קודשא בריך הוא ושכינתיה, או אז מגלה לנו הקב"ה ואומר 'וספרתם לכם ממחרת השבת', הַיְיִ יודעים כי הקדושה והאור של אתמול הייתה מתנה טובה ובבחינה של שבת.

אין כל חפץ בהשגות שלא התייגע עליהם בעצמו

ואם ישאל השואל מדוע אכן אין אנו זוכים למתנת השי"ת אלא ביום הראשון של הפסח, הלא מוטב היה שהקב"ה יזכה אותנו במתנה זו לאורך זמן, שנזכה תמיד ליהנות מן האור הבהיר בשחקים של השכינה הקדושה ללא שום פירוד והרחקה, ומדוע רק בחג הפסח זוכים אנו לזה ולא בכל השנה כולה.

ויתבאר על פי מעשה שהיה, פעם אחת הגיע הרה"ק בעל 'אהבת שלום' מקוסוב זי"ע לבקר אצל גיסו הרה"ק רבי אורי מסטרעליסק זי"ע, ובתוך הדברים שאל ה'אהבת שלום' את גיסו מדוע אינו משפיע שפע פרנסה והרחבה לחסידיו, שכנודע היו חסידי סטרעליסק דלים ורשים, נענה לו

הסטרעליקער: 'וודאי רוצה אני להשפיע, אבל מה אעשה שהם אינם חפצים בזה'. שאל אותו שוב ה'אהבת שלום': 'ומניין לך שאינם חפצים בזה'.

הרה"ק מסטרעליסק, שביקש להוכיח את צדקת דבריו, קרא תיכף לאחד מחסידיו המופלגים, וגילה לו שהשעה הזאת הוא שעת הכושר, כעת הוא יכול לבקש ככל העולה על רוחו ותתמלא בקשתו, מה שאלתך וינתן לך, מיד נתלהב החסיד על ההזדמנות הנדירה שנקרתה לפניו והשיב לרבו ואמר: "כל ימי הייתי משתוקק להתפלל ולומר לפחות פעם אחת 'ברוך שאמר' כמו הרבי, ברכני נא אך הפעם הזה שאזכה לך".

לאחר המאורע הזה כבר ידעו הכל שחסידי סטרעליסק אינם מוצאים שום חפץ בעסקי ממוץ ושאר דברי חומריות, כל מאווייהם וכיסופיהם הינם אך ורק לדברים שבקדושה ועבודת השי"ת.

וחזיתי בקובץ מאמרי חיזוק להגה"צ רבי צבי מאיר זילברברג שליט"א, שהעמיק להתבונן בעומק תשובתו של אותו חסיד, והיה מתמה ושואל, הלא מתשובת החסיד וגם מעצם הדבר שדווקא אותו בחר הרה"ק מסטרעליסק לשאול, מוכיח כי חסיד זה היה איש מורם מעם ובר דעת והשגה, ולכאורה יש לתמוה עליו, מדוע ביקש לזכות רק פעם אחת להתפלל כמו הרבי, הלא היה לו לבקש שיזכה בכל יום תמיד להתפלל בדרגה של הרבי והייתה מתמלאת בקשתו.

אלא הביאור בזה הוא, שאותו וותיק וחסיד לא חפץ כלל שתהיה תפילתו גבוהה ונעלית מכח ברכתו של הרבי, שהרי איזה רבותא יש לה למדרגות כאלו שלא באו מכח יגיעת עצמו, אולם אך את זאת הוא ביקש, שיזכה לטעום פעם אחת בלבד מיערת הדבש ומהשגת תפלתו של הרבי, בכדי שעל ידי זה יידע וגם יבין עד היכן הדברים מגיעים ועד לאלו מדרגות והשגות מסוגל ילוד

אשה להעפיל אליהם, ואחר ששיג את זאת ימשיך להתאמץ בעבודת קונו ולהתייגע בכוחות עצמו, עד שיזכה לעלות למעלה למעלה בקודש ולהתפלל בזכות עצמו ולא מחמת הברכה והמתנת חנם.

בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים

זהו אם כן ביאור הדבר אשר דיברנו, אשר בגין כך אין אנו זוכים לאלו האורות הנפלאים אלא ביום הראשון של הפסח בלבד, שהרי כל המטרה שבגינה יצאנו מארץ מצרים לא היה אלא למען נעבוד את השי"ת, וכפי שאמר הקב"ה בעצמו (שמות ג, יב) "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה", אך כיצד נדע להתייגע על דבר שאין לנו כל השגה בזה, על כן מיד עם היציאה מגלות מצרים ועול שעבודה, נותן לנו הקב"ה מתנת חנם ומטעימנו בגילויים נפלאים והאורות גדולות שהם למעלה הרבה מערך מעשינו, אפילו שאיננו ראויים לזה.⁷

אך מיד למחרת החג נוטל מאתנו את כל אלו ההשגות והמתנות חנים להם זכינו מאתמול, כי לאחר שכבר טעמנו מקדושת הפסח ואנו יודעים עד

הערות והוספות

כחודו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם'. אולם מבאר הר"ב ממעזבוז, שכל זה הוא רק בשאר ימות השנה, אך בפסח נאמר 'ופסח ה' על הפתח', דהיינו שבהגיע חג הפסח פוסח הקב"ה ואינו מביט על האדם אם פתח פתח לתשובה או לאו, אלא אפילו אם לא עשה ולא כלום גם אז ראוי להתקרבות וההארה מצד אתערותא דלעילא.

ד. וכדרך שפירש הרה"ק הרבי ר' ברוך ממעזבוז זי"ע את הפסוק (שמות יב, כג) 'ופסח ה' על הפתח'. וביאר שליל הפסח משונה משאר כל הימים, שהרי הדרך הרגיל למי שבא לשוב אל השי"ת, שצריך קודם לפתוח האדם מצד עצמו בתשובה ותיקון המעשים ורק אחר כך משלים השי"ת בידו ופותח בפניו את שערי התשובה, כדאיתא במדרש (שיר השירים רבה ה, ג) 'פתחו לי פתח

היכן מסוגל בן אנוש להשיג ולהגיע, החובה עלינו להתייגע בכוחות עצמנו וללכת מדרגה בטר מדרגה עד שנזכה להשיג שוב את כל אלו המדרגות שהיה לנו בחג הפסח, וכמבואר בכתבי האר"י ז"ל (המובאים לעיל) שזהו העבודה של ימי הספירה, שבכל יום ויום מימי הספירה יש לנו לתקן מדה אחת, עד שבהגיע חג השבועות ומתן תורה זוכים אנו שוב להשיג את אלו האורות שהיה לנו, אבל עתה לא באופן של מתנת חינוך ונהמא דכיסופא, אלא מתוך עבודה ויגיעה.

וזהו אם כן מה שאמר הכתוב (ויקרא כג, טו) "וספרתם לכם ממחרת השבת", דהיינו שמיד למחרת חג הפסח שבו זכינו לקדושה וההארה במתנה ובאיתערותא דלעילא בכחינת שבת, חייבים אנו להתחיל להתאמץ בעבודה רבה וביגיעה עצומה עד שנזכה לקנות בנפשנו את מדות הקדושה, לא בתורת מתנת חינוך, אלא 'וספרתם לכם' - **שיהא משלכם**.⁷

הערות והוספות

שבתון זכרון תרועה וביום הכפורים שבת שבתון. כי שם שבתון הונח על קדושת שבת שמצד התעוררות האדם. לכן נכתב ב' הקיטון שהוא להקטין הענין כמו נ' של אישון כידוע. זולת בחג המצות ובחג השבועות לא נזכר שם שבתון.

רק על חג הפסח נזכר ברמז שם ממחרת השבת. והיינו כי יום יציאת מצרים מופיע בו בעצם קדושת שבת מלעילא דקביעא וקיימא. כאומרם על ליל שימורים המשומר ובא מששת ימי בראשית (ראש השנה יא:). אמנם הארה זו מיד חולפת ועוברת מה שאין כן בשבת שנשאר הארה

ה. וראה בספר 'פרי צדיק' (חג השבועות) להרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין שם כתב בזה הלשון: יום השבת הוא הכולל מבחינת פרטות של ששת ימי המעשה כי ששת ימים עשה ה'. וחג השבועות הוא השבת הכולל של שבע שבתות. וגם כל שבוע של ספירה נקרא שבת על שם השבת שמופיע בכל ימי השבוע. וזהו לשון שבע שבתות.

וכבר דיברנו מזה שבכל המועדים ומקראי קודש נקראים בתורה הקדושה בשם שבתון כמו ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון (ויקרא כג, טז). ובראש השנה

ועבדתם עבודת מתנה

במאמר המוסגר צריכים אנו להוסיף על כל האמור, שחג הפסח הוא בחינה של 'מתנה טובה' גם מעצם הגילוי של 'לא ידח ממנו נדח' (שמואל ב יד, יד), וישראל אף על פי שנפלו בחטאים ונתרחקו ממקור הקדושה, מכל מקום ימציא הקב"ה את עצמו אליהם ויקרב אותם בכל מיני קירוב, יטעימם מדשן ביתו עד כי ירצו מעצמם לשוב אל השי"ת, וכמו שהיה במצרים, שהיו ישראל שרויים במעמקי הקליפות ובכל זאת התגלה אליהם הקב"ה ונתן להם החשק והטעם לשוב אליו ולעבודתו יתברך שמו, ואין לך מתנה טובה גדולה מזה.

הערות והוספות

השבת. וכשבאים ליום החמישים נכלל בו בעצם כללות הקדושת שבת של כל השבע שבתות. והיינו כללות קדושת שבת של כללות השבע ספירות ועל זה נקרא חג השבועות.

על ימי השבוע הבאה כידוע. אכן על ידי הספירת שבע שבתות אנו באים להארת קדושת השבת של יום יציאת מצרים. לכן נזכר שם השבת זו רק אצל מצות הספירה וספרתם וגו' ממחרת

לא יחרץ כלב לשונו

פה סח - חובת שמירת הפה מלשון הרע

פסח - זמן גאולת הדיבור

אחד העבודות הנוגעות ביותר לימים הללו של ימי הפסח הוא הנושא של שמירת הלשון, לא לדבר חלילה דיבורים רעים על הזולת, כפי הנודע מן הספרים הקדושים שהשם פסח מורה על שמירת הפה מדיבורים רעים מחד גיסא, ומאידך גיסא לקדש אותו בדיבורים קדושים ומועילים, כמבואר בכתבי האר"י ז"ל (שער הכוונות דרושי הפסח דרוש יא) שהשם 'פסח' נוטריקון פה - סח'.

מה גם שמובא בכתבי הקודש, שכל כח הדיבור היה משועבד אצל טומאת וערוות מצרים מתחת עולו של 'פרעה' שהוא 'פה רע', וכאשר זכינו לצאת מארץ מצרים נגאל עמנו גם כח זה שיצא לחירות עולם ולסיטרא דקדושה, על כן מובן מאד מדוע יש לנו לעמוד על המשמר שלא תיפגם חלילה הדיבור על

ידי דיבורים שאינם מהוגנים, אלא אך ורק דיבורים ראויים וטובים, בבחינת 'פה טוב', ההיפך של פרעה שהוא 'פה - רע'⁸.

אכן נודע הדבר

מספרת לנו התורה הקדושה (שמות ב, יא), "ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם", והנה בדרך הליכתו הוא רואה איש מצרי המכה איש עברי מאחיו בני ישראל, משה רבינו לא היה יכול לראות כבלע את הקודש ולעמוד כמחריש, אלא בכח קדושתו גירש את המצרי מארץ החיים והרגו.

ביום השני כאשר יצא משה שוב לסוכב בין אחיו, והנה הפעם הוא רואה שני אנשים עברים ניצים ביניהם, משה רבינו מוכיח את האיש המכה וגוער בו 'רשע למה תכה רעך'?

אולם אותו רשע לא די שלא התעורר מדברי מוסרו של משה רבינו, אלא עוד העיז פניו על משה רבינו באמרו (שם יד): "מי שמך לאיש שר ושפט עלינו, הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי?" ואכן לא עצר הלה בנפשו עד שהלך לאכול קורצא בבית המלך והלשין על משה רבינו אצל פרעה.

הערות והוספות

הקדושה הראויות לירד על הכנסת ישראל, ופרעה היתה מגמתו לעשוק הקול היוצא ממיצר הגרון לבוא לבחינת דיבור על ידי שיבלבלם בשקרים ודומיהן כדי שישתעבדו תחת הסיטרא אחרא על ידי שלא ידברו הדיבור בקדושה.

א. ראה בספר 'מאור ושמש' (פרשת מצורע) : והנה איתא בכתבי האר"י ז"ל שאחיות פרעה היה במיצר הגרון, ו'פרעה' אותיות 'הערף' שהיה לו אחיזה בעורף, והוא כי כל החיצונים מגמתן לבלבל את ישראל מעבודת ה' כדי שתרד אליהם השפעת

מיד, אומר המקרא, "ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר" !

ויש להבין ממה התיירא משה כל כך, ומה נודע לו עתה מה שלא היה ידוע לו מקדם?

רש"י עונה על כך בזה הלשון: "ויירא משה - דאג לו על שראה בישראל רשעים דילטורין [בעלי לשון הרע ורכילות], אמר, מעתה שמא אינם ראויין להגאל", עוד אומר רש"י: "אכן נודע הדבר - נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו, מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבודת פרך, אבל רואה אני שהם ראויים לכך".

על ידי לשון הרע מענישים אותו על כל חטאיו

ה'חפץ חיים' בספרו 'שמירת הלשון' (חלק ב פרק ד) מתקשה מאד בדבריו אלה של רש"י, מה מצא משה רבינו לתלות את כל צרותיהם של בני ישראל בחטא הלשון, וכי לא היו בהם חטאים נוספים מלבד חטא לשון הרע, הלא בני ישראל בהיותם בערוות מצרים נשתקעו שם בגילוליהם וטומאותיהם כמבואר בספר יחזקאל (פרק כ), ומדוע לא תלה משה רבינו את סיבת סבלותיהם בשאר החטאים החמורים זולת חטא לשון הרע בלבד? !

אלא מתרץ ה'חפץ חיים' על פי המבואר בווהר הקדוש (חלק ב דף רסה:), שכאשר נכשל האדם בלשונו ומדבר לשון הרע, מתעוררת בשמים רוח רעה המקטרגת ומזכירה את כל עוונותיו של המדבר, אפילו אלו הישנים והנשכחים, ונמצא שעל ידי שמדבר האדם לשון הרע פונים לעיין בשאר עוונותיו, גם באלו שעד עתה לא עסקו בהם.

לכן, בשעה שראה משה כי עוון לשון הרע שכיח בין בני ישראל, נתיירא ונתפחד ביותר ואמר, 'אכן נודע הדבר', כי עתה נתחוויר לו סיבת הסבל

והייסורים שהם מנת חלקם של ישראל יותר משאר כל אומות העולם, כי על ידי חטא זה של לשון הרע מתעוררים בשמים לעיין בשאר עוונותיהם של המדברים, ונפרעים מהם על כל מעשיהם הרעים, ובדבר זה גרוע לשון הרע יותר משאר עוונות כי הוא מעורר הרבה דינים ח"ו.

מסיים ה'חפץ חיים: "והנה מכל זה יוכל האדם להתבונן כמה צריך להיות זהיר מזה החטא, שלא יקלקל לעצמו - כי בעת שהוא מספר לשון הרע על חברו, נענש מדה במדה שמספרים עליו למעלה, וכמו שכתב רבנו חיים ויטאל ז"ל בשער הקדושה וזה לשונו, 'בהזכירך רעת חברך, יספרו עוונותיך' - וגם לא יקלקל לכל העולם כולו, וכנזכר לעיל בשם הזוהר הקדוש", עד כאן לשונו.

המדבר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים

הגמרא במסכת פסחים (ק"ח.) דנה בענשו של המדבר לשון הרע, ואומרת שכל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים, ודרשינן זאת ממה שנאמר בתורה (שמות כב, ל) "לכלב תשליכון אותו", ומיד אחר כך נאמר (שם כג, א) "לא תשא שמע שוא", הנסוב על האיסור של לשון הרע, מכאן שהמדבר לשון הרע אחת דינו להיות מושלך לפני הכלבים.

אף בענין זה ביאר ה'חפץ חיים' (שם פרק יד) את פשר העונש החמור כל כך של המדבר לשון הרע, ומה מדה כנגד מדה יש בזה.

ובך הוא כותב: "כי דרכו של כלב תמיד להגביה קולו ולהבעית, ולפעמים גם לנשוך למי שעובר לפניו, אפילו אם אותו האיש הולך לפי תומו. כן דרך בעל לשון הרע, לקלקל בקולו על הכל, על כולם הוא מוצא עוולות ומבזה אותם, ועל כן ראוי הוא שיושלך לפני הכלבים וינשכוהו וכדמותו".

"ומהר"ל מפראג כתב עוד טעם, כי הכלבים היו שומרים את עצמם בעת הצורך מלחרוץ לשונם, כמו שכתוב (שמות יא, ז), 'ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו', והוא, אשר חלק לו ה' בינה ודעת, לא יוכל לעצור את יצרו מזה, ועל כן הוא גרוע מזה".

ואתא כלבא ונשך לשונרא

רואים אנו את הדמיון המובהק שדימו חז"ל את המדבר לשון הרע אל הכלב, אבל יש להוסיף בזה עוד ביאור ביתר עומק, ויובן על פי הדקדוק הנודע בפיוט 'חד גדיא' - שהתקבל בתפוצות ישראל לאמרו בסיום עריכת הסדר, ומקשים העולם על סדר השתלשלות העניינים בפיוט זה, דהנה האב קנה גדי בתרי זוזי, ובא השונרא ועשה מעשה אשר לא ייעשה וטרף את הגדי, מובן מאליו שהשונרא ראוי להיענש בכל חומרת הדין, ואכן, מיד בא הכלב לעשות צדק ונשך לשונרא.

לכאורה, יש להניח שהכלב נהג כהוגן בכך שהשיב לשונרא כגמולו בראשו, ואם כן, לא טוב עשה החוטרא שהיכה לכלבא, ממילא, טוב עשה האש ששרף את החוטרא, ולא בצדק נהג המים כשכיבה את האש, וצדק התורא ששתה את המיא, ואסור היה לשוחט לשחוט את התורא, ומובן מאד מעשה מלאך המות ששחט לשוחט שנהג שלא כראוי.

אם כן קשה מאד, מדוע שחט הקב"ה למלאך המוות, הלא מלאך המוות עשה נכון כאשר שחט לשוחט, איה הצדק!?

ומתרצים בשם הגה"ק הרבי ר' יהונתן אייבשיץ זי"ע, שבאמת צריך לחשב את כל הסדר באופן אחר ואז לא תקשי ולא מידי (וכעין זה מובא ב'בן איש חי' או"ח ד"ה 'ברוך שומר' ועי"ש מה שפירש בזה).

דהנה, למרות שכולי עלמא מודי שהשונרא עשה מעשה אסור ומגונה עד למאד, ולא היה לו שום היתר שבעולם לאכול את הגדיא, מכל מקום אין זה מצדיק את הנהגת הכלב שהשיב לחתול כגמולו, כי גם כאשר רואה שהשונרא מתקוטט עם הגדי, מה לו להתערב בריב שאינו שלו?!

מעתה צא וחשוב, אם הכלב לא צדק, הרי שהחוטרא עשה כהלכה, האש לא, והמים כן, לא טוב עשה התורא, ואילו השוחט נהג כהוגן, אם כן, המלאך המוות הוא זה שלא עשה כשורה כאשר שחט את השוחט, ונמצא שהקב"ה עשה דין צדק ושחטו למלאך המוות.²

מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו

על כל פנים חזינן מכאן שזהו מהות הכלב, להתערב בדברי ריבות שאינם קשורים אליו, וכמובא במדרש (שמות רבה לא, ט) שכן הוא דרך הכלבים,

הערות והוספות

א. סיפור נאה זה היה נוהג לספר מרנא ורבנא החתם סופר זי"ע מדי שנה בשנה לאחר עריכת הסדר הק', באמרו שקיבל זאת מרבו הגה"ק רבי נתן אדלער זצוק"ל, וגופא דעובדא הכי הוי (ישנו עוד גירסא לסיפור זה אך אנו הבאנו את המעשה כפי השגור בפי העולם). היה זה בזמן המחלוקת הידועה של הני תרי מצוקי ארץ וקדושי עליון, היעב"ץ והרבי ר' יונתן אייבשיץ זכותם הגדולה תגן בעדנו, פעם אחת שהה הרבי ר' יונתן על אם הדרך ונכנס לפונדק דרכים לפוש מעמל הדרך, בשעה שישב בתוכה שמע כמה אנשים העוסקים בענין המחלוקת ובין דבריהם נשמע זלזול גדול בערך תורתו, הם לא הכירו

אותו ולא ידעו שהצדיק עליו הם מדברים יושב בתוך ד' אמות שלהם. פנה אליהם הרבי ר' יונתן והקשה להם את הקושיא הזאת, מדוע שחט הקב"ה למלאך המוות, הלא לכאורה הוא נהג כשורה, ומשלא ידעו להשיב אלו האנשים תשובה לשאלתו, הבינו שלא איש פשוט הוא אותו אדם שיושב ביניהם, לכן ביקשו הימנו שהוא עצמו יתרץ להם את קושייתו, או אז השיב להם את התשובה הידועה שהכלב לא עשה כהוגן, כי מי בקש ממנו להתערב בריב לא לו, וסיים הרבי ר' יונתן שאותו הדבר הוא בשעה שיש מחלוקת בין שני גדולי עולם, שאסור לשאר האנשים להתערב על ריב לא להם.

שכאשר יתחיל אחד מהם לנבוח ינבחו כולם, והניחא הכלב הראשון שהתחיל לנבוח צדק בנביחתו, כי הוא עומד בבית אדוניו ומתוקף תפקידו מוטל עליו לנבוח כאשר מבחיך בגנבים ואינשי דלא מעלי שמתפרצים לביתו, אבל הכלבים האחרים מה להם לנבוח, מה להם עם הגנב הנמצא בבית של אדם אחר?

לפיכך באמת אמרו שעונש המדבר לשון הרע הוא 'לכלב תשליכון אותו', שהיות והמדבר לשון הרע התעבר על ריב לא לו, על כן ענשו הוא בכלבים שאף הם דרכם להתעבר על ריב לא להם.

וכבר אמר החכם מכל האדם במשלי (כו, יז), "מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו". ופירש רש"י, "מחזיק באזני כלב - העובר להתעבר על ריב לא לו הרי הוא כאוחז באזני כלב הגורם שישכנו על חנם".

מעתה, יובן ביותר מדוע נתיירא משה רבינו כל כך לאחר שהלשינו עליו רשעי ישראל אצל פרעה, כדכתיב שם 'ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר', כי עתה הבין שכל זמן שעוון לשון הרע שורר בין שלומי אמוני ישראל, הרי הם נתונים למשיסה בין שונאיהם ואינם ראויים להיגאל מארץ שביה.

בני ישראל תיקנו את ברית הלשון

אכן, לבסוף שבו בני ישראל בתשובה שלימה על חטא זה ותיקנו את המעוות עוד בהיותם משועבדים מתחת יד פרעה, וכמובא במדרש (שיר השירים רבה

הערות והוספות

הנם באשמת התערבות האנשים מבחוץ שאינם קשורים כלל לגופו של אותו מחלוקת, וד"ל.

ג. ומתאמרא משמיה של הגאון הצדיק רבי חיים שמואלביץ זצוק"ל שרובא דרובא מתוקף ועוז המחלוקות המשתוללות בחוצות

ד, כה): "רבי הונא בשם בר קפרא אמר, בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא בהן אחד פרוץ", רואים אנו שאחד מן המעלות המנויות שם הוא הזהירות מלשון הרע, ובזכות זה אכן זכו להיגאל מארץ מצרים.

בוה אפשר לפרש מדוע בזמן מכת בכורות כתוב בתורה (שמות יא, ז) "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו", דמאחר שבני ישראל תקנו את קדושת הפה ונצרו לשונם מדיבורים רעים, לכן, מדה כנגד מדה שתקו אותם הכלבים המרמזים על בעלי לשון הרע שדרכם לנבוח, ואף הם לא חרצו את לשונם לבני ישראל הנוצרים את לשונם⁷.

אין הקב"ה מקפח שכר בריה ובריה

ובשם שהמדבר לשון הרע ראוי להיות מושלך לפני הכלבים, הרי שמדה טובה מרובה, ומי שנזהר מלשון הרע שכרו הרבה מאד על פי פעלו, ולמדים אנו זאת מהכלבים עצמם, שזכו לשכר מהוגן על שבצאת ישראל ממצרים נצרו הכלבים את לשונם, שבשכר זאת ציוותה התורה שכל אימת שנזדמן אצל איש ישראל בשר טריפה הריהו משליכו לכלבים להיות להם למזון ומחיה, ככתוב (שמות פרק כב, ל) "ואנשי קודש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו".

הערות והוספות

של דבר, שכל המספר לשון הרע נדמה ככלב המנבח וחורץ בלשונו, ולפיכך ישראל במצרים שלא היה בהם לשון הרע, כתיב (שמות יא ז) 'ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו', מדה כנגד מדה.

ד. ראה בספר 'כלי יקר' (בראשית לו, ב) שכתב כדברים האלו: אמרו רבותינו ז"ל (פסחים קיח.), כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים. שנאמר (שמות כג, א) 'לא תשא שמע שוא' וסמוך ליה לכלב תשליכון אותו, וטעמו

אומר המדרש (שמות רבה לא, ט), "אמר הקב"ה, חייבים אתם לכלבים, שבשעה שהרגתי בכורי מצרים והיו המצריים יושבין כל הלילה וקוברין מתייהם והכלבים נובחין להם ולישראל אינן נובחין, שנאמר (שמות יא, ז) 'ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו', לפיכך אתם חייבים לכלבים, שנאמר 'לכלב תשליכון אותו', מה הכלבים אחד נובח וכולם מתקבצים ונובחים על חנם, אבל אתם לא תהיו כן, מפני שאתם אנשי קדש שנאמר ואנשי קודש תהיון לי".

ואם לבהמות הולכי על ארבע מגיע שכר על שנצרו לשונם, הרי שלבני אדם שהם בצלם דמות תבניתו על אחת כמה וכמה, וכן כתב על זה מפורש במכילתא (פרשת משפטים מסכת נזיקין פרשה כ): "והלא דברים קל וחומר ומה אם חיה כן, אדם לא כל שכן שאינו מקפח שכרו".

על כן, הבה נקבל על עצמנו להתחזק בימים אלו בנושא זה של שמירת הלשון, שלא לדבר סרה על הזולת, ובשכר זאת נזכה לכל ההשפעות והנחמות, כדכתיב בתהלים (תהילים לד, יג - יד), "מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב, נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה", וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות.

דרך אמונה בחרתי

על ידי החיזוק באמונה בטלו המקטרגים ונבקע להם הים

תשובת הצדיקים

אִיתָא בספר הק' 'קדושת לוי' (פרשת וירא), וכיוצא בזה מצאנו בהרבה מכתבי רבותינו הקדושים מאורי העולם, שכתבו, כי שני דרכים ישנם בבעלי תשובה, הדרך הראשון והידוע הוא של אלו האנשים אשר נכשלו ל"ע בחטאים עוונות ופשעים, וכאשר נחה עליהם הרוח טהרה ממרום, אזי הם מתמרמרים על מעשיהם הרעים ושבים בתשובה שלימה לפני הבורא כל עולמים, עד שמקבלים עליהם שלא יחטאו עוד ויחדלו ידיהם מפשע רב.

בְּרַם, מלבד אלו הראשונים יש בנמצא עוד אופן של בעלי תשובה, אשר גם הם עוסקים תמיד בתשובה, אך לא על עבירות שבידם הם שבים, שכן באנשים צדיקים עסקינן שלא טעמו טעם חטא מעולם, אלא היות שדרך הצדיקים הוא לעלות תמיד במדרגות חדשות, ובכל יום משיג הצדיק השגה חדשה אשר אתמול לא נודע לו, ונמצא שהעבודה שעובד את השי"ת היום הזה הוא מעולה בהרבה מן העבודה של אתמול, ואם יִדְמוּ בין עבודתו של היום לעבודה של אתמול, הרי שעבודת האתמול אך לפגומה תיחשב לפי ערך העבודה של היום, כי אילו היה עובד אתמול את בוראו עם המדרגות וההשגות

של היום הרי שהייתה עבודתו נעלית וגבוהה לאין ערוך, ועל דבר זה שב הצדיק בתשובה שלימה, על העבודה של אתמול שלא הייתה כראוי^נ.

אבן, על אף שמדריגה זו של תשובה לא נאמרה אלא אצל הצדיקים וברי הלבב, אולם בחינת הדבר נוגעת לכל אחד ואחד, כי כאשר האיש הנלבב בא לעבוד את השי"ת בעבודה תמה, הריהו חייב להיות נזהר שלא יהיה עומד תמיד באותו דרגה, אלא בכל עת ועונה יעלה במעלות העבודה, לרכוש בנפשו עוד מידה טובה ועוד התגברות על היצר, עד שכעבור הזמן יהיו אלו הדברים כקנין עולם בנפשו, ומכאן והילך יראה להתגבר ולהתחזק בעניינים נוספים שעדיין לא נגע בהם ולא הצליח עד עתה.

ובחרת בחיים למען תחיה

להבנת הענין לאשורו, נרחיב קצת ביאור הענין של כח הבחירה שנמסר ביד האדם, דהנה בעולם הזה משמשים הטוב והרע בערבוביא, ותפקיד האדם עלי האדמות הוא להתגבר על הנפש הבהמית המנסה למשוך אותו אל הרע והמאוס, ותחת זאת עליו לבחור רק בטוב האמתי והנצחי, וכח זה של הבחירה מסור אצל האדם כחומר ביד היוצר, וכאשר הוא בוחר בטוב הריהו זוכה להתעלות בדרך הצדיקים וזוכה לרב טוב הצפון להם, ואם לאו אזי להיפך ח"ו, וזהו מה שאמרה התורה (דברים ל, יט), "החיים והמות נתתי לפניך, הברכה והקללה, ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך".

הערות והוספות

שאירע עמו, ממנו למד שלא רק על העבירות יש לשוב, אלא גם על עבודת ה' שלא הייתה בתכלית השלימות. מחמת האריכות לא הבאנו כאן את כל הדברים, וראה שם את דבריו בטוב טעם ודעת.

א. בספה"ק 'סידורו של שבת' (חלק ב דרוש ג פרק ג) הביא מעשה נפלא מרבינו סעדיה גאון, שבכל יום היה מסגף את עצמו ושב בתשובה על עבודת היום האתמול, והסביר רבינו סעדיה גאון את מעשיו על ידי מאורע

אכן, בשום לב והתבוננות נראה, כי כח הבחירה מתחלקת לשלשה דרגות, ואצל כל אדם היא משתנה לפום דרגה דיליה, ותחילה נבאר את הדרגה האמצעית והשכיחה ביותר, דהיינו שהרבה פעמים מזדמן לו לאדם שעת נסיון בו הוא ניצב לפני פרשת דרכים, ואינו יודע אם לילך בדרך הטוב או להיפך, באותה שעה מתעוררת אצלו כח הבחירה, והוא צריך להתיישב בדעתו ולהכריע באיזה דרך ללכת - ימין או שמאל, ואם זכה, הריהו מתגבר על יצרו הרע ובוחר בדרך הטוב והנכון.

אבל חוץ מזה ישנם עוד ב' חלקים בענין הבחירה, יש דברים שהם למטה מן הבחירה, ומאידך גיסא ישנם גם דברים שהם למעלה מן הבחירה. ודברים שהם למטה מן הבחירה, הכוונה הוא, שיש הרבה מצוות או עבירות שלרובא דעלמא אין להם שום נסיון אם לא לקיימם חלילה, כגון הנחת תפילין ושמירת שבת וכל כיוצא בזה, שדברים אלו חקוקים בנפש הישראלי משחר טל ילדותם שכך צריך לעשות עד שנעשו כטבע שני, ודברים אלו הם למטה מבחירתו של האדם, שלגודל פשטות ורגילות הדברים אין כח הבחירה מתעורר אצלו כלל בנוגע לעניינים אלו.

לעומת זה, ישנם עוד עניינים, וכגון הנהגות של צדיקים או שאר דקדוקי הלכה שאין הרבים רגילים בזה, שגם עליהם אין לו נסיון אם לקיימם ואם לאו, ולא מחמת שהוא רואה איזה פסול בהנהגות אלו ח"ו, אלא מחמת שהוא אינו רואה את עצמו ראוי לאלו ההנהגות, ומדמה בדעתו שלא נאמרו אלו העניינים אלא בצדיקים מופלגים ובחסידים ואנשי מעשה והוא לא נמנה ביניהם, ואף כאשר בידו לקיים את ההנהגה הזאת, מכל מקום אין מתעורר בו כח הבחירה האם לקיימה, ודבר זה נקרא למעלה מן הבחירה, שהוא למעלה מהשגתו.

ומשתנה הדבר בין האחד לחבירו, כי בעוד שישנם אנשים פשוטים שאפילו על המצוות היסודיות יש להם נסיון וצריכים לבחור בדעתם אם

לקיים הדבר, הרי שכנגד זה ישנם צדיקים, אשר מחמת גודל קדושתם וזיכוכם, הרי שאפילו בדקדוקי הלכה והנהגות שלרוב אינשי דעלמא אין בהם השגה כלל, גם באלו אין להם כל נסיון ובחירה אם לקיימם, ובהם מתעוררת כח הבחירה רק בדברים שהם כדקה מן הדקה, שלעיני אנשים פשוטים אינו נראה אפילו כסרך של עבירה.

עבודת האדם הוא לרומם השגותיו מזמן לזמן

זהו אפוא עבודת האדם כל זמן שהנשמה בקרבו, לשבר את הטבע, לבחור בטוב ולמאוס ברע, ובכל יום ויום צריך לעלות - ולו באפס מה - במדרגה אחת יותר מהמדרגה שהיה בו אך אתמול, ואם מרגיש בנפשו שהצליח להתגבר על ענינים שמלפנים היה צריך להילחם עליהם עם היצר, וכבר זכה שיהיו אצלו כטבע שני וכרגילות, אזי תיכף צריך לרומם את ההשגות שלו ולגלות שאיפות חדשות, בענינים יותר נעלים ובדקדוקי הלכה, שעד עתה היו נראים בעיניו כרחוקים ממנו ומופלגים ממדרגתו.

בלומר, שצריך האדם להתייגע על דברים שיש לו בחירה עליהם ולהפכם לדברים שהם למטה מן הבחירה, שלא יהיה לו כל נסיון עליהם, ואילו הדברים שהם למעלה מן הבחירה, צריך להורידם ולקרבם אליו שיהיו נכללים בתוך הבחירה, ובסדר הזה עולה מעלה מעלה, מדרגה בדרגה, עד שמקדש ומטהר עצמו להיות קרוב יותר אצל השי"ת.

ובלשון רבינו ה'שפת אמת' זי"ע (לך לך תרנ"ו) שכתב: "אדם נקרא מהלך, וצריך לעולם לילך ממדריגה למדריגה ולצאת מן ההרגל והטבע, ואפילו כשזוכין לאיזה מדריגה בעבודת הבורא יתברך, מכל מקום גם בזה ההרגל נעשה טבע שני, ולכן צריכין בכל עת לחדש דרכים בעבודת ה' בנפשו", אלו דבריו הנעימים.

בזה אנו חוזרים לדבריהם הקדושים של רבותינו, שדיברו מענין תשובת הצדיקים, שבכל יום עושים תשובה על העבודת ה' של אתמול, כי מאחר שהשיגו השגה חדשה וההארה שלא נודע להם עד הנה, נמצא שהעבודה של אתמול לאין תיחשב ובבחינת עוון כנגד העבודה של היום שהוא יותר בשלמות ויותר בהידור, ומתוך כך ביארנו השייכות שיש לעבודה זו אל כל אחד ואחד אשר בשם ישראל יכונה, שכל אחד צריך להעלות ולהגביה את השגותיו מזמן לזמן, עד שדבר שמלפנים היה אצלו בגדר נסיון ובספק אם לקיים אם לאו, היום יהיה אצלו דבר זה כמילתא דפשיטא³.

הללו והללו עובדי עבודה זרה

עם הבנת הדברים הללו בא נבוא לביאור מעמד קריעת ים סוף ושביעי של

הערות והוספות

אלא שהוא רוצה לפרוש לו מצודה, וכל שהוא נכנס יותר בעבודת השי"ת - צריך לדקדק על עצמו יותר ויותר אפילו בדבר שהוא כחוט השערה צריך לכבוש היצר הרע ולהגביר עליו.

ולכן הקדוש ברוך הוא מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה (יבמות קכא:), שזו היא מלחמתם עם היצר, כי בדברים הגשמיים כבר כבשו אותו - ואין זו עבודה; לכן הוא בחינת 'הולך' שעבודתו בכל יום גדולה מיום אתמול, ומלאך הוא בחינת 'עומד' כי אין ביניהם שום יצר הרע, וכאשר עובד את השי"ת היום - כן אתמול תמול שלשום, וכן מחר. אבל האדם הוא בחינת 'הולך' - שהולך וגדול בכל יום ויום בעבודת האל יתברך שמו.

ב. בספה"ק 'מאור ושמש' (פרשת משפטים) ביאר את הענין בשפה ברורה ובנעימה, וזה לשונו: אך הענין הוא כך, שהאדם הוא בבחינת 'הולך', דהיינו שבכל יום ויום הוא כובש את יצרו ומשבר תאותו מעט, והיצר הרע עומד נגדו והוא מתחזק יותר בעבודת ה', ומכניע את היצר הרע עוד מעט. וביום מחר הוא עומד נגדו בענין אחר, והאדם מתגבר נגדו וכובש את יצרו גם בזה הוא מכניע עוד מעט. לכן מתחלה בנערותו כשמתחיל לכוון בעבודת השם - צריך לשבר תאוות הגשמיים; ואיש אשר כבר כבש היצר הרע בענינים אלו - צריך לדקדק על עצמו אולי מסיתו היצר הרע באיזה ענין דקה שלפי הנראה היא מצוה ובאמת אינו כן

פסח, שבשעה שעמדו בני ישראל על הים ומצרים רדפו אחריהם, לא היה להם היכן להימלט, באותו שעה ציוה הקדוש ברוך לים להיבקע לפניהם ויעברו בו בני ישראל בתוך היבשה, אולם הים סירב להיבקע להם, כי באותו הזמן עמדו המלאכים לקטרג על בני ישראל, ואמרו שאין ישראל ראויים לנס מופלג שכזה, והיו טוענים ואומרים 'הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה', ומה ראית להציל את אלו יותר מאלו (כן הוא בזהר הק' ח"ב קע: ובשאר מדרשים).

וכאן המקום לשאול ולתמוה, היאך היו מעיזין אותם מקטרגים לפצות פיהם כנגד ישראל ולדבר עליהם סרה כל כך, כיצד דימו לומר על בני ישראל שהם עובדי עבודה זרה, הן כל אלו שיצאו מארץ מצרים אנשים כשרים היו, שהרי אותם שלא היו ראויים לצאת כבר מתו בתוך ארץ מצרים, כמו שנאמר (בשלח יג, יח) "וחמושים עלו בני ישראל", ואמרו עלה במדרש (שם במכילתא) שרק אחד מחמשה חלקים של ישראל יצאו מארץ מצרים, ואילו כל השאר שהיו רשעים מתו שם במכת חושך, ומדוע זה קטרגו על הנותרים שהם עובדי עבודה זרה.

אלא חייב אתה לומר, כי לעולם לא היה כאן תביעה על בני ישראל שהם עובדי עבודה זרה כפשוטו, כי אפילו אם תמצי לומר שבעת שהיו משוקעים בארץ מצרים היו עובדים שם את גילוליהם ושיקוציהם, אולם זה היה רק עד שעה שהתחילו עשרת המכות, כי לאחר שכבר התחילו לראות בעיניהם את ישועת השי"ת, שהיכה למצרים במכות נאמנות אשר לא היו כדוגמתם לעולמים, קרוב הדבר לומר שמתוך הרחמים והחסדים הנגלים זנחו את מעשיהם הרעים והיו מייחדים את לבם לאביהם שבשמים.

וביותר מוכרח הדבר לומר שהיו מעשיהם רצויים לפני המקום ברוך הוא, לאחר שכבר זכו בני ישראל לקבל כמה מצוות, דם פסח ודם מילה,

כך שאינו מתקבל על הדעת לומר על בני ישראל בשעת קריעת ים סוף שעדיין היו עובדי עבודה זרה כפשוטו.

צדיק באמונתו יחיה

אולם מאחר שבכל זאת אנו רואים שהיו המלאכים זועקים חמס על ישראל ואומרים 'הללו והללו', מוכרח אתה לומר שאכן היה איזה תביעה עליהם, אבל וודאי שלא כפשוטו, אלא ענין עמוק יותר.

ויתבאר הדבר על פי הידוע והמקובל לנו מרבותינו שבכל הדורות, שהיסוד והשורש לכל התורה ולכל היהדות כולה הוא נקודת האמונה התמימה בהשי"ת, אשר מבלעדי זאת אין ערך לשאר כל הדברים האחרים, וכדרך שאמרו חכמינו ז"ל בגמרא (מכות כד.), שבא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר (חבקוק ב, ד) "וצדיק באמונתו יחיה", וכדמפרש שם הריטב"א, "בא חבקוק והעמידה על אחת - שהמקיים אותה מקיים כל התורה, והיא האמונה בשם כראוי בקבלת אלקותו ויחודו ועול מלכותו"^א.

הערות והוספות

כך גם מצאנו להרמב"ן שכתב בהשגותיו לספר המצוות, וזה לשונו: המצוה הראשונה שנמנענו שלא ישכח אחד ממנו אמונת האלקות. וענין המניעה הזאת שנצטוינו מצוה ראשונה בקבלת מלכות שמים, כלומר, שנאמין שיש אלוה פועל כל הנמצאות מוציאן מאין מוחלט אל היש שהם עליו ואל היש שיחפוז בו בכל זמן מן הזמנים, והוא שאמר יתב' ויתעלה 'אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית

ג. בגודל חשיבות ושורשיות ענין האמונה, מצאנו כבר ברבותינו הראשונים שהפליגו בזה באופן שאין בדומה לה, וליקטנו לפניכם כמה לשונות שמהם נראה גודל נחיצות הענין, וכה כתב הרמב"ם בפירושו למשניות (ברכות פרק ט משנה ז) וזה לשונו: אלא שדרכי תמיד, בכל מקום שיש איזה רמז בעניני אמונה אבאר משהו, כי חשוב אצלי להסביר יסוד מהיסודות יותר מכל דבר אחר שאני מלמד, ע"כ.

והגם שעדיין בהיות בני ישראל בארץ מצרים כבר היה להם האמונה הטהורה בהשי"ת, וכה איתנה הייתה אמונתם, עד שמכוח אותו האמונה זכו להיגאל משם, כדאמרו רבותינו ז"ל (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה ו), "שלא נגאלו ישראל ממצרים אלא בשכר האמונה שהאמינו, שנאמר (שמות ד, לא) 'ויאמן העם וישמעו'".

מבל מקום לא היה די באמונה הזאת שיהיו ראויים שתיקרע להם הים בשביל זה, שכן לא התייגעו כלל על אותו האמונה בכדי להשיגה, אלא ירושה הייתה זאת להם מאבותיהם ואבות אבותיהם, שהיו מחנכים אותם ומשרישין בהם האמונה בהקב"ה עוד משחר טל ילדותם, אבל על פי הדרך הנכונה בעבודת השי"ת לא היה די להם באמונה הזאת, כי גם לאחר שזכה האדם לאיזה מעלה טובה אין לו להישאר ולעמוד באותו מצב, אלא עדיין צריך להתאמץ בכח עצמו עד שיגיע למעלה שגדולה הימנה, וכלשון הרה"ק בעל התניא (ליקוטי תורה - פרשת נצבים), "חדשים לבקרים רבה אמונתך (איכה ג, כג), שבכל יום צריך לקנות בנפשו אמונה חדשה מהמקור... שיתגלה ויתרבה הארה באמונה בתוספת חדש בכל יום...".¹

הערות והוספות

(מצוה כה), וזה לשונו: שורש מצוה זו אין צריך ביאור, ידוע הדבר ונגלה לכל כי האמונה הזאת יסוד הדת, ואשר לא יאמין בזה כופר בעיקר, ואין לו חלק וזכות עם ישראל.

ד. וכלשון קדשו של הרה"ק בעל 'מאור עיניים' ז"ע, שכתב (בפרשת תולדות) כהלשון הזה: אף שהיה לה (לשרה אמנו) אמונה מקודם, מכל מקום כמה וכמה מדריגות יש בזה עד אין סוף.

עבדים', שהיא מצוה באמונה כמו שכתב הרב (מ"ע א) וביארנו אנחנו (מ"ע א) אותו בראיה מדבריהם ז"ל, צוה אותנו בזאת האמונה שהיא יסוד התורה וכפל לנו מניעה בכפירה ממנו שהוא בטול כל אמת. והוא אמרו (ואתחנן ו, יב) השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים', ע"כ.

כיוצא בזה כתב בספר החינוך במצוות האמונה במציאות השם 'תברך

ועל דבר זה נזעקו המלאכים ואמרו 'הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה', שהיו טוענים כלפי בני ישראל, כל זמן שאינם מוסיפים לעלות במדרגות האמונה עוד ועוד, אזי לפי גודל מעלתם נחשב להם הדבר כפגם גדול, כאילו עבדו עבודה זרה בבחינת מה, ואם כן אינם ראויים לעשות להם נס גדול ונורא כל כך, שהים ייבקע לפנייהם בחרבה ובאותו הזמן יצילו המצרים במים אדירים⁷.

דבר אל בני ישראל ויסעו - לא לעמוד באותו מקום

לפיכך, כאשר צעקו בני ישראל אל השי"ת שיושיעם מן הצרה האיומה שנקלעו אליו, שהיו המצרים מאחוריהם והים מלפניהם ולא היה

הערות והוספות

שאברהם אבינו שהיה יסוד האמונה, כל שמץ קל של חסרון באמונה כבר היה נכלל אצלו במסכת עבודה זרה. ויסוד הדברים כבר כתב בספה"ק 'מאור עינים' בשם מרן אור שבעת הימים הבעל שם טוב הק', וזה לשונו: כי מרגלא [בפומיה] דהרב בעל שם טוב נשמתו בג"מ זכותו יעמוד לנו, על מה שכתוב (דברים יא, טז) וסרתם ועבדתם אלהים אחרים, תיכף כשסרתם מאת ה' מיד ועבדתם אלהים אחרים, כי זהו עיקר הדעת, לידע שכל כחותיו וחיותו הוא הבורא ברוך הוא שהוא תקיף ובעל היכולת ובעל הכחות כולם, והוא יתברך מנענע כל הכחות שלו, ותיכף כשסר מדעת זה נעשה עובד אלהים אחרים, כחות אחרים זולת הבורא ברוך הוא, שאין לו דעת זה שכל הכחות שלו הוא הבורא ברוך הוא.

ה. בספר 'חשוקי חמד' (הקדמה למס' עבודה זרה) מביא ביאור בשם מרן הגאון רבי אהרן קוטלר זצלה"ה, לבאר מדוע חסרון אמונה כלשהו אצל הצדיק נחשב כעובד עבודה זרה, וכן כתב שם: והגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל ביאר למה לאברהם אבינו היה ד' מאות פרקים, דאברהם הכיר את בוראו והתרחק בתכלית מכל שמץ עבודה זרה, למשל כל חסרון בטחון בהשי"ת, כל חלישות בהכרת השגחה פרטית וכל מחשבה לתלות המאורעות בסיבות ומקרים, הכל היה אצלו בבחינת שמץ של עבודה זרה, והתרחק ממנו בתכלית הריחוק, וכמו ענין החנופה דמדמה אותה החובת הלבבות בשער הבטחון לשמץ ע"ז דעובד לבני אדם, וכן ענין הבוטח באדם ובכל ענינים אלו יש דברים דקים ורחוקים יותר, עכ"ד. כלומר

להם היכן להימלט, אמר הקב"ה למשה רבינו (שמות יד, טו), "מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו", וכוונת הדברים, שהיה הקב"ה אומר למשה שאין זה עתה הזמן הנכון לצעוק ולהתפלל אלי, שהרי כל הקטרוג שיש על בני ישראל הוא רק מחמת היותם עומדים על אותו מקום במדרגות האמונה, ואילו היו ישראל מתחזקין ומתעלים יותר במעלות האמונה הטהורה הייתה הקטרוג סרה מאליה, שלא היו יכולין המקטרגים לטעון 'הללו והללו', כי וודאי יש חילוק גדול בין ישראל עם קדושים לבין המצרים, שהלא בני ישראל הולכים ומתעלים במדרגה בתר מדרגה.

על כן אמר לו הקב"ה למשה רבינו 'דבר אל בני ישראל ויסעו', כלומר, אמור לבני ישראל שאל יעמדו באותו מדרגת האמונה שהיו בו מקודם, אלא יִיְסְעוּ - שייסעו וילכו למדרגה שלמעלה מזה, ועל ידי שיעלו ויתחזקו במדרגות האמונה, ממילא יסור מהם הקטרוג והטענה של 'הללו והללו' ויתחייב הים להיבקע לפניהם!'

אמונה עד כדי מסירות נפש

אבל בכדי להשיג המדרגה העליונה של אמונה היו צריכים למסירות נפש ממש, ועל כן אמר להם הקב"ה לבני ישראל שימשיכו בדרכם אפילו שאינם רואים לפניהם שום דרך לילך בו, שהלא רק מי הים משוכה היתה

הערות והוספות

האמינו בהשי"ת על ידי הניסים, ואמונת משה לא היתה תלויה בדבר אחר רק באמת ובתמים בלי שום הוראות אות ומופת, ועל כן אמר הקב"ה למשה דבר אל בני ישראל ויסעו, ולא פירש לו להיכן יסעו, אבל פירוש הדבר שצוה לו לומר לישראל שיסיעו את

ו. ראה בספר 'מנחם ציון' (פרשת בשלה) להרה"ק מורימנוב זי"ע, שם פירש כי מקודם קריעת ים סוף תבע הקב"ה מבני ישראל שיעלו לדרגה גבוהה יותר באמונה, וזה לשונו: והנה אמונת ישראל בהשי"ת לא היתה כאמונת משה רבינו ע"ה, שהישראל

לפניהם עד שכל הנכנס לתוכה טובע במים אדירים, ובכל זאת 'דבר אל בני ישראל ויסעו', בלי התפעלות ובלי מחשבה, רק עם האמונה התמימה והפשוטה בהקב"ה שכן ציוה לעשות, ורק באופן הזה זכו לקבוע את תוקף האמונה בחקיקה בתוך נפשם, ועל ידי זה נשמטה כל טענות המקטרגים.

נפלאות ראה בלשונו של ה'אור החיים' הקדוש שפירש בדרך זה את הכתוב, וכה כתב בקדשו: "דבר אל בני ישראל - פירוש, זאת העצה היעוצה להגביר צד החסד והרחמים, דבר אל בני ישראל ויתעצמו באמונה בכל לבם, ויסעו אל הים קודם שִׁיחֶלֶק על סמך הבטחון כי אני אעשה להם נס, ובאמצעות זה תתגבר הרחמים. 'ואתה הרם את מטך' - פירוש, באמצעות מעשה הטוב נעשה להם הנס ובקע הים, כי גדול הבטחון והאמונה הלז להכריעם לטובה. ותמצא שכן היה, וצדיק הראשון הוא נחשון בן עמינדב ונכנס עד גרונו ולא נבקע הים עד שאמר כי באו מים עד נפש, כמאמרם ז"ל (סוטה לז.)", עד כאן.

זהו מה שאמרו חכמינו שרק בזכות האמונה האיתנה זכו ישראל לקריעת ים סוף, וכדאיתא במדרש (שמות רבה בשלח פרשה כא), "אמר הקדוש ברוך הוא, כדי היא האמנה שהאמינו בי ישראל שאקרע להם הים, שלא אמרו למשה היאך נחזור לאחורינו וכו', אלא האמינו בי והלכנו אחר משה". דהיינו, שבזכות

הערות והוספות

למראה עיניהם איך הפלה ה' בין מחנה ישראל למחנה מצרים, ועל כן היתה אמונתם על ידי הניסים, אבל כאן לא ראו שום נס בשעת מעשה, שהם היו בים סוף עם המצריים שרדפו אחריהם, ועל כן נאמר ויאמינו בה' ובמשה, שאמונתם בה' היתה כמו אמונת משה, והיינו על ידי שקשרו ודבקו מחשבתם בדעתו.

מחשבתם מבחינת האמונה הזאת, רק יקשרו ויכוונו דעתם לדעת משה, ובעתיקא תליא מלתא (זוה"ק פ' בשלח מח.), שיעתיקו מדעתם מחשבות האלה, רק להאמין באמונה שלימה בלי טענת אות ומופת באחדות וקדושת הבורא ברוך הוא וברוך שמו, ועל ידי זה יוושעו לעין כל, ועל כן כל הניסים שהיו ישראל רואין עד הנה, נעשו

האמונה החזקה שניתוספה על דרגת האמונה שהייתה להם זה מכבר, זכו בני ישראל לנס הגדול של קריעת ים סוף.

איך בין א נאר און גלייב

אך כאן המקום לומר, כי בכל זאת שונה הוא ענין השגת מדריגת האמונה משאר כל ענייני ההשגות בעבודת השי"ת, כי בעוד שבכל העניינים השאיפה צריכה להיות להשיג יותר בעמקות ויותר בפנימיות, אבל כאשר הדבר נוגע לאמונה צריך הדבר להיות בהיפך ממש, וכל הגדלות בזה הוא להשיג האמונה הפשוטה ביותר עד כמה שידו מגעת, יותר בתמימות ויותר בפשטות, ואפילו אם זוכה להשיג השגות גדולות ונפלאות באמונה, מכל מקום האמונה למעשה צריך שיהיה בתכלית הפשטות, להשליך על ה' יהבו ולקבל את דרכיו בתמימות בלא להרהר אחר מידותיו בזיו כלשהוא.

מי לנו גדול מאדונינו מרן הבעל שם טוב הקדוש, אשר כל רז לא אניס ליה והיה צופה בכל דבר עד לשורשו העליון, ובכל זאת כתב בספה"ק "יסוד העבודה" (ח"ב מכתב כד) ששמע מפה קדושת הרה"ק רבי נח מלעכאוויטש זי"ע, שמרן הבעל שם טוב אמר לתלמידיו, "אחרי כל השגות שהשגתי למעלה בשורשי התורה והמצוות, ואחר כל התענוג מהשגותי, אני מניח את כל ההשגות ומחזיק אני באמונה פשוטה - 'איך בין א נער און גלייב' (= מאמין אני כאילו והייתי נבער מדעת)".¹

הערות והוספות

לשוננו: זכרתי לך חסד נעוריך (ירמיה ב, ב), רצה לומר, כשהיית עדיין בבחינת ניעור וריק מכל חכמה ולא היה בך רק אמונה, והוא יותר ממי ששכלו הגיע להשליך על ה' יהבו.

ז. וראה כיוצא בזה לשון נפלא שכתב מרן ה'חתם סופר' זי"ע (על התורה במדבר כט, ו), בו הוא מפליא במעלת האמונה הפשוטה שהוא הרבה יותר חשוב מאמונה שכלית, וזה

כמו כן, בענין האמונה אינו די כאשר אומר שיש לו אמונה, אלא צריך לקנות מדה זאת בתוך שיטי הנפש בקנין גמור, וכהמעשה הידוע בהרה"ק מבארדיטשוב זי"ע כאשר התקרב לאור החסידות ונסע לשהות אצל רבו הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג זי"ע, לאחר ששב אל ביתו ביקש חותנו לברר מה למד שם, ענה לו רבי לוי יצחק, למדתי שיש בורא כל העולמים בעולם, גיחך החותן, האם בשביל כך צריך היית לנסוע למרחקים, הלא גם המשרתת הפשוטה יודעת דבר פשוט כמו זה, ותיכף קרא למשרתת שאישרה בפה מלא כי בוודאי היא יודעת שיש ה' בעולם, נענה רבי לוי יצחק ואמר, 'היא אומרת אבל אני יודע גם יודע'.

וירא ישראל את היד הגדולה ויאמינו בה'

היוצא לנו למעשה, וכפי שתמכנו יתדותינו בדברי רבותינו הקדושים, שבכל דבר וענין הנוגע לעבודת השי"ת, אסור לו לאדם להישאר באותו מקום ובאותו מצב, אלא כל זמן שהנשמה בקרבו, שומה עליו להיות בבחינת הולך ולעלות למעלה למעלה, בין בדברים שהם בסור מרע ובין בעניינים של עשה טוב, עד שבמשך הזמן יפעל בנפשו שיהיו אלו ההשגות חקוקים בנפשו בקנין עולם.

אך עולה על כולנה הוא ענין נקודת האמונה, שדבר זה הוא יסוד החסידות ושורש העבודה, ובעבודה זו מחויב האיש הנלכב להתעלות בה במדרגה בתר מדרגה, עד שתהיה האמונה הפשוטה חרותה על לוח לבו כיתד בל תימוט ועד כדי מסירות נפש.

וראוי האי יומא רבא של שביעי של פסח - היום שבו התחזקה ונקבעה האמונה השלימה בקרב עם בני ישראל - להשפיע עלינו שפע השפעות טובות מלא חופנים ולהרעיף על ראשינו טללי אמונה ותחיה ממעינות

האמונה ששפעו בימים ההם ובזמן הזה, וכדפירש ב'שפת אמת' (פסח - תרל"ט) את הכתוב (שמות יד, לא) "וירא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו", ושואל, אם אכן ראו בני ישראל את ה' הגדולה אם כן היאך שייך לומר בזה 'ויאמינו', שהרי האמונה הוא רק בדבר שאינו נראה לעין, ואילו על מה שראה כמו עיניו אין זה אמונה אלא ידיעה בחוש.

אלא אומר ה'שפת אמת', כי אכן באותה התגלות של קריעת ים סוף הגיעו למדרגה של ידיעה, אולם מתוך כך קבלו עליהם כללות בני ישראל אמונה לשעה ולדורות, שאפילו כאשר יבואו עליהם עתות של צרה וחושך אפילה, גם אז לא יתרפו מן האמונה, והתורה הקדושה מעידה על כך ואומרת 'ויאמינו בהשם' - מכאן והילך, ומסיים שם ה'שפת אמת' בזה הלשון, "ובכח אותה האמונה יש לנו קיום בכל הגלויות גם עתה, וכמו שגאולת מצרים היה נכלל בה כל הגאולות, כמו כן בכל המעשים הצעקה והאמונה והשירה הכל פתח ושער לכל הדורות".

אשירה לה'

מגודל האמונה ורגשי הלב בקריעת ים סוף פרצה השירה מאליה

בכבודו נגלה עליהם - גילוי האמונה

הרבה האריכו בספרים הקדושים לבאר בַּמָּה נתייחד הנס של קריעת ים סוף שדווקא אז נתעוררו בני ישראל לומר שירה, והלא כבר ראו לעיניהם כמה וכמה ניסים ונפלאות שעשה להם השי"ת במצרים, ומדוע רק בקריעת הים נתעוררו לומר שירה.

וביאר בזה הרה"ק מרוזין זיע"א, דהנה בעת קריעת ים סוף זכו בני ישראל להתגלות האמונה באופן נפלא, כאשר עין בעין ראו גילוי אלוקותו יתברך, וכמו שהביא רש"י מדברי המדרש: 'זה א-לי - בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע, וראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים'. ועל ידי גודל תוקף האמונה שנתגלה להם באותה השעה, זכו להשגת השירה. וזהו שאמר הכתוב "ויאמינו בה' ובמשה עבדו - אז ישיר משה" שבכח גודל האמונה בה' זכו לשירת הים.

בקריעת ים סוף האמינו למפרע שהכל מאת ה'

וראה עוד מה שהקשו בספרים הק' בביאור הכתוב (שם פסוק לא) "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו" דלכאורה אם ראו בעיניהם את היד הגדולה ואת האותות והמופתים, מה מקום לאמונה, כי הלוא הרואה בעיניו אין צריך לאמונה שיאמין למה שראו עיניו, ומה זה שמסיים הכתוב 'ויאמינו בה' וגו'.

ותירין הרה"ק מקאצק זיע"א שעד ביאתם אל הים היו עדיין אצלם ספקות באמונה אולי האותות שבמצרים היו בדרך מקרה, אך בראותם את הנס הנפלא של קריעת הים, יחד כולם הודו שאצבע אלוקים היא 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו^א.

לפי גודל ההתגלות הבינו שאין חקר לגדולת הקב"ה

והרה"ק מטשארטקוב זי"ע ביאר, שהגם שראו בני ישראל את היד הגדולה במצרים, ואכן חשבו בדעתם שראו והשיגו כבר גדלות השי"ת, אמנם בהגיעם על שפת הים וראו את נסי קריעת ים סוף שהיה פי חמש

הערות והוספות

מצרים. ולכן לא נמשכו אחר הארת הנסים. ובקריעת ים סוף שכבר היו בני חורין קיבלו הארת הנסים. וזה ענין ויאמינו בה' ואחר כך הבינו למפרע כל ההנהגה. שהיה כל ירידתם למצרים גם כן לטובה. וירא כו' היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים הוא הגלות והגאולה. ואז שייך לשיר השירה.

א. וכתב בספר 'שפת אמת' (בשלח תרמ"א) שבקריעת ים סוף התעלו בני ישראל להאמין גם על כל המאורעות הקשות שעבר עליהם במצרים, ועתה הבינו שאפילו הגלות וההסתר היו לטובה, וזה לשונו: כבר כתבתי במקום אחר ענין קריעת ים סוף. כי ביציאת מצרים היו בני ישראל נוגעין. שהיו בצרת

מהמכות שלקו המצריים במצרים, [כמו שאנו אומרים בהגדה שעל הים לקו חמישים מכות וכו'] וראו את גילוי אלוקותו יתברך שנגלה אליהם על הים, או אז נוכחו לראות שרחוקים הם כרחוק מזרח ממערב מלהשיג את עוצם גדלות השי"ת, ועדיין צריכים הם לכח אמונה כמאמר הכתוב 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו².

על הים ראו את עומק הדין כיצד דנים כל אחד לפי דרגתו

ושמעתי ממו"ז הגאון רבי לוי רבינוביץ זצ"ל, שאמר בשם החפץ חיים זיע"א, על פי מה שאמרו חז"ל (תנחומא בשלח יד) מדוע במקום אחד אמר הכתוב 'ירדו במצולות כמו אבן' ובמקום אחר 'יאכלמו כקש' ובמקום אחר 'צללו כעופרת', ותירצו שהרשעים כקש הולכים ומטורפין עולין ויורדין, בינונים כאבן, והכשרים כעופרת שנחו מיד. וביאר החפץ חיים שכאשר ראו

הערות והוספות

השגתו וראותו, ובאמת לגדולתו יתברך אין חקר, על כן העיקר וסוף דבר הכל נשמע להאמין יותר ויותר ממה שהשיג וראה בעיניו. וזה שאמר וירא ישראל את ה'יד הגדולה וגו', ועם כל זה לא הספיקו בזה לבד, כי אם ויאמינו בה' (בבחינת אמונה, שהוא למעלה מראיה והשגה) ובמשה עבדו, ר"ל שכמו כן היה במשה עבדו, אם שבעיניהם ראו גדולתו שעל ידו עשה ה' להם נסים ונפלאות, וראו יראתו שעל פניו ועבודתו וצדקתו, עם כל זה האמינו בו שעוד יש בו בפנימיות לבו יותר ויותר דבקות בה' ממה שראו בעין הרואה.

ב. וכדרך שכתב בספר 'יטב לב' (פרשת פינחס ד"ה קח לך) וזה לשונו: כתיב למעלה בפרשת בשלח (שמות יד, לא) וירא ישראל את ה'יד הגדולה וגו' ויאמינו בה' ובמשה עבדו, וקשה, הלא אמונה הוא שמאמין מה שאין העין רואה, אבל הם שראו בעיניהם ה'יד הגדולה איך אמר אחר זה ויאמינו. אבל הענין מבואר אצלנו למעלה ריש פרשת לך (ד"ה ולכאורה) כי גם מי שראו עיניו הנסים ונפלאות של הבורא ב"ה צריך גם לאמונה, כי אם יספיק באשר השיג גדולת הבורא ממה שראה בעיניו לבד, הרי זה נותן קצבה ח"ו לגדולתו לפי קוצר

בני ישראל את הנהגת השי"ת האיך שהוא דן כל אחד לפי דרגתו, או אז האמינו בה' ובמשה עבדו.

רק לבני ישראל הותר לומר שירה כי הם יצאו מצרה לרוחה

ומעלה נפלאה מצינו בענין שירת הים, שרק לעם בני ישראל ניתנה רשות לומר שירה, ואפילו למלאכי השרת לא הותר לומר שירה באותו מעמד, כדאיתא בגמרא (מגילה י:): "אמר רבי יוחנן מאי דכתיב (שמות יד כ) 'ולא קרב זה אל זה כל הלילה', בקשו מלאכי השרת לומר שירה, אמר הקדוש ברוך הוא, מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה?!". וכבר תמהו המפרשים בביאור מימרא זו, מדוע לא ניתנה רשות להמלאכים לומר שירה באותה שעה, ומה נשתנו ישראל שמותרים לומר שירה אף על פי שמעשי ידיו טובעין בים.

וייש שתירצו על דרך משל, שבעיר אחת התגורר איש בליעל מוסר שהציק רבות לכל תושבי העיר ומסר את ממונם לשלטונות, ויהי היום החליט אותו מוסר לעקור דירתו לעיר אחרת, ותהי הרוחה, וכמובן ששמחת התושבים פרצו כל גבול, וכל בני העיר חגגו בחוצות בתופים ובמחולות, וכאשר הגיע שמע השמחה אל הישובים הקרובים, נתקבצו גם הם ובאו לשמוח אתם. פנה אליהם חכם אחד בתמיהה ואמר: בשלמא אנשי העיר הזאת שעבר עליהם כוס התלאות והצרות מאותו מוסר שפל, שמחים הם ומהללים על גאולת נפשם, אבל אתם מה מקום לרינה זו ושמחתכם מה זו עושה.

כמו כן עם בני ישראל שנשתעבדו בשעבוד מצרים ועבר עליהם כוס התרעלה, לכן שפיר ראויים הם להלל ולשבח על גאולתם, ולומר שירה על מפלת שונאיהם, אבל אתם המלאכים מה לכם לומר שירה וכי למצרים ירדתם והאם לפרעה השתעבדתם, שמחה למה תהא לכם.

עלה בלבו שישיר שירה - מתוך רגשי הלב

אמנם אצל חסידים היו אומרים בזה רעיון נפלא בביאור פנימיות השירה, כי ענין השירה אינה איזו נוסח או פיוט שקובעין להאדם לאומרו בזמן מסוים, אלא השירה היא תוצאה של רגשי לב העולים על גדותיו ומתוך כך מתפרצת לחוץ בקול רעש גדול והתלהבות, להודות ולהלל למי שעשה לנו את כל הטובות האלו.

נמצא איפה שאצל השירה אין שייך לומר 'בקשו לומר שירה', כי עצם השקלא וטריא אם לומר שירה או לאו הוא היפך מהות השירה, כי שירה הוא דבר שצריך לעלות מאליו, מתוך התלהבות ורצון פנימי שאין האדם יכול לעצור בנפשו מלהודות להשי"ת, ואם מבקש לומר שירה חסר הנקודה הפנימית של השירה.

וזהו כוונת הגמרא 'ביקשו מלאכי השרת לומר שירה' דכיון שהיה זאת אצלם על דרך 'ביקשו' אם כן לא השיגו כלל את עומק ענין השירה, ולכן לא ניתנה להם רשות לומר שירה, כי לא כך מהללים ומשבחים להקב"ה.

ויסוד זה נוגע לכל אדם מישראל שכאשר יתבונן בחסדי השי"ת ועל כל הטוב שגמל אתו מעודו, בוודאי מיד יעלה בלבו לומר שירה, ומעצמו יתפרץ מלבו זמירות שירות ותשבחות למלך א-ל חי וקים.

ובזה יבואר מה שאנו אומרים בתפילת שחרית 'שירה חדשה שבחו גאולים לשמך הגדול על שפת הים', דלכאורה מהו הכוונה של 'שירה חדשה' ולמה צריך בזה דייקא שירה חדשה. ולפי דברינו יובן שפיר, כי לא יתכן שתהיה השירה של היום בדיוק כמו שנאמרה ביום שלפניו, כי כאמור השירה אינה נוסח של איזה פיוט שצריך לצאת ידי חובת אמירתו, אלא צריכה שתבוא

ברגשת הלב מעמקי דלבא, ועל כן צריך שתהיה כל יום ויום התעוררות של שירה חדשה, ולא כמצות אנשים מלומדה².

מרוב התלהבות פרצה מפיהם זעקת 'מי כמכה באלים בה'

ועל זה הדרך מבואר בספרים הק' לפרש הכתוב (שמות טו יא) "מי כמוך באלים ה'", דבפשטות פסוק זה אין לו שייכות באמצע השירה, דהרי כל השירה מדבר ממה שעשה השי"ת עם המצריים, ופסוק זה מספר בשבח הקב"ה לבד, ולכאורה אין כאן מקומו.

ובתבו לבאר על פי מה דאיתא בשם הצדיקים, דלכן הפסיק דוד המלך ע"ה באמצע מזמור ברכי נפשי בפסוק (תהלים קד כד) "מה רבו מעשיך ה'" אשר גם כן אין לו שייכות עם מה שלפניו, כי הרי כל המזמור הולך ומפרט סדר הבריאה ומעשי הנבראים, ומדוע הפסיק באמצע בהזכרת ענין 'מה רבו מעשיך', ותירצו שדוד המלך בעת הזכירו מעשי ה' ונפלאותיו התלהב כל כך

הערות והוספות

כל השבת השתדלו אכן החסידי להתפלל במתינות כפי הוראת הקודש שלא להרעיש בתפלה, אולם בבוקרו של יום השבת, כאשר הגיעו לתפלת 'נשמת כל חי', נתלהב לבם בקרבם כיורה רותחת ובלבת אש, עד ששכחו היכן הם נמצאים והתחילו להתפלל בקול חוצב להבות אש כפי דרכם תמיד.

תיכף לאחר סיום התפילה תפסו את עצמם שלא כהוגן עשו, כי המרו את פקודת הצדיק שהורה להם בפירוש

ג. מסופר על שני חסידי קארלין שהזדמנו על שבת קודש אצל הרה"ק מהר"ש מבעלזא זי"ע, והיות שדרכם של חסידי קארלין להתפלל מתוך התלהבות עצומה וקול רעש גדול, נכנסו לפני שבת אל הרה"ק מבעלזא לקבל רשותו להתפלל כאן כפי שהם רגילים מאז ומתמיד, אולם הרבי אמר להם שלא נהגו כן במקומותינו, כאן מתפללים בהתלהבות ובחיות אבל לא בצעקה וגם אתם צריכים לנהוג כאן כפי מנהג המקום.

באהבת ה', עד שמרוב התלהבות הבווער בקרבו לא יכול עוד להתאפק והוכרח לזעוק 'מה רבו מעשיך ה'', וכמו כן הדבר הזה כאן אצל שירת משה וישראל, דכיון שהגיעו באמצע השירה להתלהבות גדולה ויתירה בדביקות ה', מיד פרצה מפיהם זעקת 'מי כמוך באלים ה''.

ואמר הרה"ק משינאווא זי"ע שענין זה מרומז בנוסח הפיוט 'יום ליבשה' (גאולה לשביעי של פסח): 'ידידים רוממוך, בשירה קדמוך, מי כמוכה, ה' באלים, שירה חדשה שבחו גאולים', 'ידידים רוממוך' כלומר שבני ישראל רוממו את השי"ת, בזה ש'בשירה קדמוך' שהקדימו לצעוק קודם גמר שירתם 'מי כמוך באלים ה'', וזהו שבחן של ישראל שמרוב התלהבות ודביקות פרצו ואמרו 'מי כמוך' טרם גמרו השירה על הניסים⁷.

הערות והוספות

הבעש"ט, אתה נוסע לביתך דרך עיר פלונית, אבקשך שתהיה אצל רבי בערל ותמסור לו פריסת שלום ממני, והבטיח האיש למלאות בקשתו, וכאשר בא לעיר שאל האיש את בני העיר היכן דר רבי בערלי, הוא צייר לעצמו מסתמא הוא מחשובי העיר, כיון שהבעש"ט פורס בשלומו, ושום אחד לא ידע ממנו. ענה אחד אולי כוונתו על בערלי מלמד.

והלך שם ומצא שם חדר קטן ומלמד לומד ברכי נפשי עם ילדים, ובאמצע כאשר הגיע לפסוק 'מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית מלאה הארץ קניניך', שאל את הילדים למה הפסיק דוד המלך באמצע דבריו שסידר סדר הבריאה ונפלאותיו, היה לו להמשיך זה הים גדול ורחב ידים וגו' ולבסוף לומר מה רבו מעשיך ד' וגו'. אלא התירוץ

לא לצעוק בשעת התפלה, לכן ננסו שניהם לבקש מחילה ולהתנצל על מעשיהם שהיה רק בשגגה, אולם הרה"ק המוהר"ש קבלם בסבר פנים יפות ופייס אותם לבל יהיה להם עגמת נפש ח"ו, כי מה שאסר להם מערב שבת היה רק על מין צעקה שידעו מלכתחילה שהולכים לצעוק, ועל כך לא היה נחא דעתיה, אבל מעולם לא עלה בדעתו לאסור צעקה שבאה מאליה, מתוך לב המתלהב ומתלהט לאבינו שבשמים, ולעולם שפיר קעבדי.

ד. מאמר זה מביא מרן הגה"ק משינאווא זי"ע על פי סיפור: שפעם אחת בא נגיד אחד חסיד ממרחקים להבעש"ט זי"ע, וכאשר נסע בחזרה לביתו, אמר אליו

האומר שירת הים בשמחה מוחלין לו עונותיו

וזו היא עבודת השירה שתקנו חכמינו ז"ל לאמרה בכל יום, שלא תהיה נאמרת כנוסח בעלמא כמצוות אנשים מלומדה, כי ענין השירה הוא דייקא מעומק הלב ובהתלהבות, וכך כתבו הקדמונים [הביאו במשנה ברורה סימן נא]: 'ויאמר שירת הים בשמחה וידמה בדעתו כאילו באותו היום עבר בים, והאומרו בשמחה מוחלין לו עונותיו'.

וראה מה שכתב בספר חרדים (פרק עג): יש לנו לבקש בשדה אשר ברכו ה' היא הגמרא, מיני סגולות ורפואות קלות לרפאות חולי הנפש החלושים שאין בהם כח לסבול הרפואות הקשות [והולך ומונה שש סגולות קלות לכפרת עונות עיי"ש]. והסגולה השלישית: **יכוון בשירת הים שאומרים בכל יום, לאומרה בקול ובשמחה רבה, כאילו אותה שעה יצא ממצרים. שהרי אמרו**

הערות והוספות

ועל פי דברים האלה אמר מרן ז"ל יובן גם כן הפשט בשירה, כי גם כאן קשה כי משה ובני ישראל התחילו לסדר שבחו של מקום על גודל הנסים שעשה עמהם, אם כן למה הפסיקו באמצע לומר 'מי כמוכה באלים וגו', היה להם להמשיך השירה על גודל הנסים והנפלאות ולומר נטית ימינך וגו' ולבסוף לומר מי כמוכה באלים ד'. אכן בני ישראל אמרו השירה בהתלהבות ודביקות ושמחה עד שבאמצע היו מוכרחים להפסיק ולצעוק מנהמת לבם 'מי כמוכה באלים ד', כי לא יכלו עוד להתאפק, כדברי הרבי ר' בער על דוד המלך בברכי נפשי.

כשסידר דוד המלך שבחו של מקום על סדר הבריאה ונפלאותיו הגיע להתלהבות גדולה ותיקד בקרבו כאש בעצמותיו שלא היה יכול להתאפק לגמור שבחי השי"ת בסדר הבריאה, שראה השגחת ה' ונפלאותיו שהשמים מספרים כבוד אל, והיה מוכרח להפסיק ולצעוק בקול 'מה רבו מעשיך ד', ושוב היה יכול להמשיך הלאה שבחי השי"ת בסדר הבריאה. וכאשר ראה ושמע החסיד איך המלמד רבי בערל מדרוך את הילדים ודבריו הלפידים פלחו ללבו הבין מדוע שלח אליו הבעש"ט פריסת שלום, והמלמד היה הרבי ר' בער ממלא מקומו של הבעש"ט.

במדרש (ילקוט שמעוני שופטים רמז ט) "וַיִּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּם סוּף" (שמות טו, כב) שהסיעם מעונותיהם, שנמחלו על ידי השירה שאמרו, שכל מי שנעשה לו נס ואומר שירה מוחלין לו על כל עונותיו".

"וְהִנֵּה אַחַר שְׁצוּנוֹ ה' לֹמַר שִׁירָה זֶה בְּכָל יוֹם כְּדַכְתִּיב 'וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר', וכדכתב רשב"י (זוהר ח"ב נד): שרוצה לומר שנאמר אותה בכל יום בשמחה רבה כשעה ראשונה שאמרנו אותה, ודאי כח סגולתה כל יום כשעה ראשונה למהדרין".

וידועים דבריו הנוראים של הרה"ק בעל בית אהרן זיע"א על גודל מעלת וסגולת שירת הים, וכה דבריו (שביעי של פסח): "כי בשירת הים יש הכל, מה שהיה ומה שעתיד להיות, וכל הגאולות וכל הענינים שצריך האדם הכל נכלל בשירת הים, ואם יאמר האדם שירת הים בכל לב ובמסירת נפש, כל אחד לפי מה שהוא, יתוקן כל עניניו בגוף ונפש".

ובפרט בהאי יומא קדישא של שביעי של פסח שבו עברו בני ישראל בתוך הים ביבשה, ובו חוזר וניעור הנס הנפלא שאירע לאבותינו בשעה שעמדו על הים, בוודאי הזמן גרמא להתבונן היטב בפירוש השירה ולאומרו בכוונה הראויה, ויהי רצון שאכן נזכה לומר את השירה בפנימיות הלב ובהתעוררות, ולדמות בנפשינו כאילו היום הזה עברנו את הים, בבחינת שירה חדשה בכל יום ויום, ונזכה לכל ההבטחות והתיקונים הנזכרים אמן.

ואתקדש בקדושה של מעלה

תכלית ושגב גדולת ימי הספירה להתקרב בהם אל השי"ת ולעבדו

ימי הספירה קדושים בקדושת חול המועד

כתוב בתורה (ויקרא כג, טו), "וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהינה, עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום", וכתוב עוד (דברים טז, ט), "שבעה שבועות תספור לך, מהחל חרמש בקמה", בכתוב זה נצטוונו לספור ולמנות חמשים יום, מיום הבאת קרבן העומר שהוא ביום ט"ז לחודש ניסן, ועד לחג השבועות, שהוא יום החמשים - יום קבלת התורה.

הנה כבר נודע למשגב בקרב אמוני עם סגולה את יקר תפארת ורוממות הימים האלה של ספירת העומר, דבר נפלא כתב הרמב"ן בפירושו על התורה (ויקרא כג, לו), בכנותו את קדושת הימים האלו בשם 'חולו של מועד', ומבאר שהימים האלו נמצאים בין שתי קדושות, חג הפסח הם הימים הראשונים של חג, וחג השבועות הוא האחרון של חג, ושבע השבועות שביניהם הם בבחינת חול המועד, וממליץ על זה את הפסוק (במדבר טז, ג) "כי כולם קדושים ובתוכם ה'".

בוה נותן טעם הרמב"ן מדוע נקרא חג השבועות בפי חז"ל בשם 'עצרת', כי כשם ש'שמיני עצרת' הוא היום טוב האחרון החותם את חג הסוכות, ובאמצע חול המועד, כך הוא גם חג השבועות שמשלימה וחותמת את קדושת חג הפסח, כשהימים שביניהם - ימי ספירת העומר - הם חולו של מועד.

הנהגת האדם בימי הספירה עושה רושם

ימי הספירה הללו אינם ימים רגילים כלל ועיקר, אלא הם ימי בנין מכריעים וגורליים, וכלשונו של האור החיים הק' (במדבר כח, כו) על ימי ספירת העומר: "כי הוא תיקון גדול לנשמות עם בני ישראל, כאמור בספרי אנשי אמת".

נוהג היה הרה"ק ה'חידושי הרי"ם' זי"ע לומר (שיח שרפי קודש - ימי הספירה ⁽¹⁾), שבחג הפסח הוא עת הזריעה של הנקודת ישראל, ובמשך המ"ט יום של ימי הספירה צומחת קמת ישראל וגם ניצבה כדרך שדות התבואה, עד שמבשילה ונשלמת בחג השבועות, שאז הוא עת הקצירה והשלמת קומת ישראל.

מבוח זה, היה החידושי הרי"ם מזהיר להסרים למשמעתו, כי כשם שעל שדה תבואה צריך להשגיח בשמירה מעליא בתקופת הצמיחה, שיהיה לה לשדה את כל מיני ההצטרכויות שלה, כגון מים וכדומה, וגם זהירות שלא יפלו בה כל מיני מזיקים המחבלים בשדות, כך גם צריך להשגיח בימים אלו בשמירה מעליא, שלא תיפגם ולא תינזק חלילה קמת ישראל העומדת באמצע זמן הגידול והצמיחה. לפיכך יש להיזהר ביותר שלא להתבטל חלילה בימים אלו מעבודת השי"ת ותלמוד תורה, שיהיו כל הימים מהשבע שבועות בתכלית השלימות והתמימות וללא שום סיג ופגם.

עוד זאת אמרו, כי הנהגות ותהלוכות האדם בימים אלו עושים רושם על הנהגת האדם על פני כל השנה, וכפי הנהגתו לעת הזאת כך ייראו הנהגותיו כל השנה כולה, ומטו משמיה של הגה"ק רבי שלום שרעבי זי"ע, שכל שעה מימי הספירה האלו חשובים כיום שלם משאר ימות השנה, על כן היזהר נא עד למאוד לחיות את הימים האלו מתוך התחזקות ויגיעה בתורה ועבודת השי"ת^נ.

להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו

ולעולם יש לומר עוד, כי כל הענין והטעם שאנו סופרים את ימי העומר, הוא כדי להביע ולגלות את צפייתנו וכמיהתנו לקבלת התורה, כדכתב בספר החינוך (מצוה שו), שכל התכלית שלשמו הוציאנו השי"ת ממצרים, הוא בכדי שבחג השבועות יקבלו ישראל את התורה, כמו שאמר הקב"ה למשה רבינו (שמות ג, יב) "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר

הערות והוספות

אאז"ל אמר שבע שבתות תמימות היינו כדכתיב (תהלים לו, יח) 'יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה ואיתא (בראשית רבה ח"י שרה נח, א) כשם שהן תמימין כך שנותם תמימים וזהו אימתי הן תמימות וכו' כי נשאר מזה על כל השנה וזהו ונחלתם לעולם תהיה, איתא בכתבי האר"י ז"ל כי כמו שב' החדשים הללו הם זמן גידול הפירות על כל השנה כמו כן הנפש מתגדלת בימים אלו על כל השנה.

א. ראה כדברים האלה שכתב הרה"ק בעל 'אמרי אמת' זי"ע (אמור תרס"ה) בשם אביו הרה"ק השפת אמת' זי"ע, וזה לשונו: התורה קוראת לימים אלו שבע שבתות תמימות ואיתא במדרש (ויקרא רבה כח, ג) אימתי הן תמימות בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, היינו שימי הספירה נותנים כח וחיות על כל השנה כי כל ימי הספירה נקראים שבת, שבע שבתות, עד ממוחרת השבת, כמו שיהיה לעתיד יום שכולו שבת, והמ"ט יום הם כנגד מ"ט שבתות שבשנה.

הזה", הַיְי אומר שרק בחג השבועות נשלמת התכלית של חג הפסח, וימות הספירה הם המביאים את האדם אל התכלית הנרצה.²

עוד אמרנו לדקדק בזה, על פי הידוע שישנם בתורה ארבעה לשונות של גאולה, 'והוצאתי', 'והצלתי', 'וגאלתי', 'ולקחתי', והנה, ג' הלשונות הראשונות עוסקים בעצם היציאה והגאולה ממצרים, אך שונה הוא הלשון האחרון, 'ולקחתי', שהוא כבר עולה על קבלת התורה, שכן כתוב בתורה (שמות ו, ז) "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים", ופירשו כל המפרשים שהכוונה לקבלת התורה, שאז לקח אותם הקב"ה להיות לו לעם. הרי לנו שוב, שבחג הפסח בעת יציאת מצרים עדיין לא הושלמה הגאולה, ורק בחג

הערות והוספות

לקבלת התורה, כי התפל עושין אות לעולם אל העיקר.

ומפני כן, כי היא כל עיקרן של ישראל ובעבורה נגאלו ועלו לכל הגדולה שעלו אליה, נצטוונו למנות ממחרת יום טוב של פסח עד יום נתינת התורה, להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו, כעבד ישאף צל, וימנה תמיד מתי יבוא העת הנכסף אליו שיצא לחירות, כי המנין מראה לאדם כי כל ישעו וכל חפצו להגיע אל הזמן ההוא. וזהו שאנו מונין לעומר, כלומר כך וכך ימים עברו מן המנין, ואין אנו מונין כך וכך ימים יש לנו לזמן, כי כל זה מראה בנו הרצון החזק להגיע אל הזמן, ועל כן לא נרצה להזכיר בתחילת חשבוננו ריבוי הימים שיש לנו להגיע לקרבן שתי הלחם של עצרת.

ב. הא לך לשונו הזהב של ספר החינוך: משרשי המצוה על צד הפשט, לפי שכל עיקרן של ישראל אינו אלא התורה, ומפני התורה נבראו שמים וארץ וישראל, וכמו שכתוב (ירמיהו לג, כה) 'אם לא בריתי יומם ולילה וגו''. והיא העיקר והסיבה שנגאלו ויצאו ממצרים כדי שיקבלו התורה בסיני ויקיימוה, וכמו שאמר השם למשה (שמות ג, יב) 'זוה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה', ופירוש הפסוק כלומר, הוציאך אותם ממצרים יהיה לך אות שתעבדון את האלקים על ההר הזה, כלומר, שתקבלו התורה שהיא העיקר הגדול שבשביל זה הם נגאלים והיא תכלית הטובה שלהם. וענין גדול הוא להם, יותר מן החירות מעבדות, ולכן יעשה השם למשה אות צאתם מעבדות

השבועות כשקבלו ישראל את התורה אז הושג התכלית הנרצה של יציאת מצרים, 'שאינן לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה' (אבות ו, ב).

עתה, כשנודע לנו שחג השבועות ומתן תורה המה ההשלמה והתכלית של חג הפסח ויציאת מצרים, וימי הספירה הוא הזמן הנועד לצפות ולהמתין לקבלת התורה, הרי שיש לנו להתכונן כראוי ולהשלים נפשותינו בתורה ובמצוות לקראת היום הגדול והקדוש, שאכן נהיה ראויים לקבל את התורה, וכבר אמר הגה"ק בעל ה'חידושי הרי"ם' זי"ע (שפתי צדיק - שבועות), שבכל יום מתוך מ"ח ימי הספירה צריך לתקן מדה אחת מן המ"ח דברים שהתורה נקנית בהם (אבות ו, 1)¹, ובהגיע היום המ"ט יחזור וישנן את כל המ"ח דברים יחד, כך שבהופיע עלינו חג השבועות ומתן תורה כבר יהיו לקניין בידו כל המ"ח דברים².

הערות והוספות

ג. מן הכבוד, ולא מגיס לבו בתלמודו, ואינו שמח בהוראה, נושא בעל עם חברו, ומכריעו לכף זכות, ומעמידו על האמת, ומעמידו על השלום, ומתישב לבו בתלמודו, שואל ומשיב שומע ומוסיף, הלומד על מנת ללמד והלומד על מנת לעשות, המחכים את רבו, והמכונן את שמועתו, והאומר דבר בשם אומרו.

ד. הפליא עשות הגה"צ המקובל רבי דניאל פריש זצ"ל, אשר בספרו 'וספרתם לכם' המיועד להדריך ולהאיר את דרכי העבודה בימים מקודשים אלו באופן השווה לכל נפש, בין שאר הדברים שבספר, אסף וקיבץ כאמיר גורנה את המ"ח דברים שהתורה נקנית בהם, וחילק לכל יום את המדה

ג. ואלו המ"ח דברים המנויים שם במסכת אבות (ו, ו): התורה נקנית בארבעים ושמונה דברים, ואלו הן, בתלמוד, בשמיעת האזן, בעריכת שפתיים, בנינת הלב, באימה, ביראה, בענוה, בשמחה, בטהרה, בשמוש חכמים, בדקדוק חברים, בפלפול התלמידים, בישוב, במקרא, במשנה, במעוט סחורה, במעוט דרך ארץ, במעוט תענוג, במעוט שנה, במעוט שיחה, במעוט שחוק, בארך אפים, בלב טוב, באמונת חכמים, בקבלת היסורין, המכיר את מקומו, והשמח בחלקו, והעושה סיג לדבריו, ואינו מחזיק טובה לעצמו, אוהב את המקום, אוהב את הבריות, אוהב את הצדקות, אוהב את המישרים, אוהב את התוכחות, ומתרחק

גם הזמן מצד עצמו מסוגל ומוכשר להכין את הנפש להתכונן לקראת קבלת התורה, וכשיתחזק בנפשו לקבל עליו עול תורה, וודאי הדבר שיזכה לסייעתא דשמיא כבאותם ימים בהם יצאו אבותינו ממצרים וזכו להתקין נפשותיהם ורוחם לקראת מתן תורה^ה.

ימים המסוגלים לטהרה ולרפואת הנפש

ב'אור החיים' הק' (ויקרא כג, טו) ביאר (ע"פ הזוה"ק ח"ג צו.) מפני מה לא מסר הקב"ה את התורה לישראל מיד עם צאתם מארץ מצרים, מדוע היו צריכים להמתין חמישים יום עד לחג השבועות. ומיישב, כי למרות שהשתוקק הקב"ה עד למאד להנחיל את התורה לישראל, מכל מקום לא היו ישראל ראויים לכך, היות שעדיין טמאים היו מגילולי ערוות מצרים, לכן ציווה הקב"ה למנות שבע שבתות, כנגד שבע ימים שהדרך למנות לטהרה, ורק אחר כך מסר להם את התורה.

על פי זה אף פירש את לשון הכתוב (שם) "וספרתם לכם", שאמר הקב"ה לישראל שהספירה הוא 'לכם' לטובתכם, כדי שבמשך הימים האלו תטהרו לפני ה' אלו קיכם ותהיו ראויים לקבל את התורה.

הערות והוספות

לאדם להתקדש ולהיטהר, וזה לשונו: ימי הספירה מסייעין לאדם שבאותן הימים נהפכו אבותינו משעבוד חומר ולבנים עד להיות מוכן לקבל התורה, ממילא גם עתה הזמן מסייע, וכן שמעתי ממו"ז ז"ל על הגמ' (שבת קמז:): 'כולהו שקיינא מפסחא עד מעצרתא כו'.

התואמת לאותה הספירה, ואף שילב שם את המידות טובות בהם יש להתחזק בימים אלה, ומאוד ראוי לכל ירא שמים שילמוד בספר זה ויתחזק לאורה.

ה. ראה מה שכתב בעל 'שפת אמת' (אמור תרל"ג) בשם זקנו הרה"ק ה'חידושי הרי"ם' זי"ע במעלת הימים האלה המסייעים

אשר על כן, כתב הרה"ק ה'אוהב ישראל' (ר"ח אייר) מאפטא זי"ע, נהגו בקרב שלומי אמוני ישראל ללמוד פרקי אבות בשבתות שבין פסח לעצרת, כי בימים האלו מחויב כל איש ואיש מישראל לטהר את עצמו בימי הספירה כמו שנטהרו ישראל מאז מטומאת מצרים, כנודע מהזוה"ק, ולכך אומרים אז מסכת אבות, כדי לראות ולהביין כל המידות טובות הנזכרים שם, ולכסוף ולהשתוקק מתי אעשה כן גם אני, ולשוב בתשובה שלימה לפני השי"ת", ומסיים שם, "והעיקר הוא שהימים האלה הם טובים ומסוגלים לרפואות הנפש".¹

וספרתם לכם - כספיר ויהלום

לא בכדי אמרו בספרים הקדושים כי הלשון של 'ספירה' הינו מלשון 'סנפרינון' - ספיר ויהלום, המבהיקים כאבנים טובות ומרגניתא דלית ביה טימי, וכדרך שכתב ב'אור החיים' הק' (שם), שנשמות בני ישראל עשויים כדוגמת שני לוחות הברית שהיו עשויים מאבן יקרה הנקרא 'סנפרינון', ורק על ידי החטאים ותחלואי הנפש נעכרו הנשמות וחשך תוארם, על כן אמרה תורה 'וספרתם לכם', פירוש, שעל ידי שתהיו מונים וסופרים מניין זה ומזככים עצמכם, אז תשוב נשמתכם לזרוח כבראשונה באור יקרות וכמראה הסנפרינון.

הערות והוספות

נקראים אצל אומות העולם מ'י, וגם הם מודים שהימים האלה הם טובים ומסוגלים לרפואה, ומ"י הוא מנין חמשים. והעיקר הוא שהימים האלה הם טובים ומסוגלים לרפואות הנפש, ויה"ר שירפאינו ה' ונרפא. אמון, עכ"ל.

1. בהמשך הדברים כותב הרה"ק בעל 'אוהב ישראל' שתקופת ימי הספירה מסוגלים לרפואה, וזה לשונו: ולזאת יש במסכת זו חמשה פרקים נגד ה' שערי בינה הכוללים, וכל אחד כלול מעשר הם נ' שערי בינה, עולם התשובה. וימים האלה

בסגנון זה העלה בספר הק' 'עבודת ישראל' (ליום שני של פסח), וגם כתב בקדשו: "וספרתם לכם ממחרת השבת' (ויקרא כג, טו), 'וספרתם' - מלשון 'ספיר ויהלום', שאתם צריכים להאיר 'לכם' - עצמיכם - בתשובה מכל עוונות".

וספרתם לכם - לעורר את הספירות על ידי עבודתכם

עתה בא נא, וראה גם ראה מה שכתב בספה"ק 'קדושת לוי' (פרשת אמור), שם מבאר כי ימי הספירה משונים הם בתכלית השינוי מחג הפסח, שאילו בחג הפסח זכינו באמת להארות נפלאות ועצמות, אבל לא בזכות מעשינו הטובים זכינו לזה, אלא היה זה התגלות וההארה באיתערותא דלעילא, בכדי לעורר אותנו לעבודתו יתברך שמו.

אולם התכלית האמתי של הארת חג הפסח, הוא אך בכדי שלאחר הפסח נתחזק בכוח גדול לעבוד את הקב"ה באתערותא דלתתא, עד שנהיה ראויים לאלו ההארות וההשגות מצד מעשינו הטובים, ובשביל דבר זה באו לעולם ימי הספירה האלה, וזהו מה שאמרה התורה "וספרתם לכם", כלומר, שאין הדבר תלוי אלא בכם, שתהיו אתם מעוררים את הספירות העליונות על ידי עבודתכם, ואז תזכו שכבוד ה' עליכם יראה.

באן הולך ומונה ה'קדושת לוי' את שבע הספירות ואת דרכי העבודה היוצאים מהם באופן השווה לכל נפש, ומורה אותנו לדעת מה יעשה האדם באלו הימים וחי בהם, והא לך לשון קדשו: "וזה סוד הספירה, שבשבוע הראשון אנחנו חפצים באהבתו, ובשבוע השניה אנחנו חפצים ביראתו, ובשבוע השלישית אנחנו חפצים שיתפאר בנו כאב המתפאר בבנו, ובשבוע הרביעית והחמישית שנאמין באמונת הבורא ברוך הוא, ובשבוע השישית שנהיה אנחנו דבוקים ומקושרים בעבודתו, ובשבוע השביעית שאנחנו ממליכים אותו על כל העולם כולו ועלינו".

"לבן, אחר שאלו המדות נמשכים מהבורא ברוך הוא באלו ימי הספירה, יש לאדם בימי הספירה להתבודד ולעבוד את ה' אלקינו, כיון שבאלו הימים נמשכים אלו המדות הישרים לעמו בית ישראל, ובפרט בעת הספירה יש לאדם לשמוח ולדבק את עצמו באלו המדות ישרים, כיון שאדם חפץ שמידות ישרים ימשוך בו אהבה ויראת הבורא ימשוך בו כמאמר חכמינו ז"ל (מכות י:), בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו", עד כאן לשון קדשו.

דע את אלקי אביך ועבדהו

על כן אחי ורעי בואו נא חשבון, בינו והתבוננו נא מה ה' שואל מעמנו לעת הזאת, הלא חפץ הוא שנתקרב אליו שנקדש ונטהר את עצמינו, להתרומם בטפח וטפחיים מעל גבי הקרקע ומעל הארציות, ועל דבר זה היה כ"ק מרן אדמו"ר הגה"ק רבי בנימין רבינוביץ זצוק"ל מעורר אותנו כסדר, להתבונן כראוי ולדייק היטב הדק במה שאנו אומרים בכל יום ויום בנוסח של 'רבונו של עולם' שלאחר הספירה.

"רבונו של עולם, אתה ציוויתנו על ידי משה עבדך לספור ספירת העומר כדי לטהרנו מקליפותינו ומטומאותינו וכו', כדי שיטהרו נפשות עמך ישראל מזוהמתם, ובכן יהי רצון מלפניך שבזכות ספירת העומר שספרתי היום יתוקן מה שפגמתי בספירה, ואטהר ואתקדש בקדושה של מעלה, ועל ידי זה יושפע שפע רב בכל העולמות ולתקן את נפשותינו ורוחותינו ונשמותינו מכל סיג ופגם".

חלילה לא יאמרנה כמעשה קוף בעלמא, אלא יתבונן ויכוון בפירוש המילות וכוונת הדברים, עד שיתלהב לבו ויבער בתשוקה ובגעגועים אל השי"ת, לעבדו בלבב שלם מתוך טהרת הלב והמוח. ובכל ספירה וספירה יעיין בספרים הקדושים לדעת מהו הענין והעבודה המיוחדת לאותו היום, לפי זה

יידע נאמנה את הדרך אשר ילך בה. ואם אתה עושה כן אשריך בעולם הזה
וטוב לך בעולם הבא.

משלו משל למה הדבר דומה

אוי לו ואבוי לנפשו של המבלה את ימי הספירה ללא עיון והתבוננות במהות
הפנימית של אלו הימים, מתוך שמדמה בנפשו כי על ידי שמונה ומברך
מדי יום את הספירה ואף אומר את כל הנוסח שמלפניו ולאחריו יצא ידי חובתו
ושלום עלי נפשי, לא ולא, אין פני הדברים כך כלל וכלל, ואמשול לך זאת על
ידי משל נאה.

בתוך גינת בוסתן משובכת כל לב, שכנה לה טירה נאה והדורה, צריחי
מגדליה מתנשאים ונראים עד למרחוק, ובתוך הבית פנימה, חדרים
לפנים מחדרים מלאים במשכיות וכל כלי חמדה, כאשר לצד כל אלה שכנו להם
ביברין רחבים בתוכם קיננו כל מיני ציפורים ודגים, מינים ממינים שונים,
חלקם מזנים נדירים ויקרי המציאות אשר כמעט ואינם בנמצא בעולם, יגיעה
רבה טרח עליהם בעל הבית בכדי להמציאם ממדינות רחוקות בעוד שהוא
מודיל עליהם ממוך הרבה.

מדי יום ביומו היה בעל הבית טורח ומתאמץ מסביב לאילנותיו ובעלי החיים
אשר לו, מאכילם ומשקם כל אימת שצריך, מקפיד היה להשקות את
הגן לפי סדר קצוב, כל אילן כפי מידתו לא יותר מדי ולא פחות מן הראוי
לו, כך יום אחר יום, והיה הגן נאה למראה והציפורים מתעופפים במלוא
החיות, הדגים שטו להם בנחת וברגיעה, כך אמור היה הסדר הזה להימשך
ימים רבים נוספים.

ויחי היום, בעל הבית היה צריך להפליג אל מעבר לים לתקופה ממושכת, אך
לבו לא היה עמו, ביתו וטירתו על כל מה שנמצא בהם מה יהא עליהם?

על כן הגה ברוחו פתרון מושלם, הזמין אליו את אחד מאנשי שלומו וביקש ממנו שבעת העדרו מביתו יבא הוא מדי יום לעקוב אחר כל משק ביתו, להשקות את הגן, להאכיל את הציפורים והדגים, לנקות את הבית וכל חפציה מן האבק והלכלוך המצטבר.

הוא מסר ביד נאמנו רשימה מפורטת עם כל ההוראות בדיוק רב, יש פעולות שצריך לעשותם מדי יום ביומו, דברים אחרים רק פעם בשבוע, וכן הלאה, תוך שהוא מבקש ממנו חזור והפצר, שבכל יום יעיין היטב ברשימה ויעבור עליו מרישא לסיפא, בכדי שיידע אל נכון מה צריך לעשות על צד היותר טוב ולתועלת הענין, בעל הבית לא שכח לציין, שכפי המובן מאליו, הרי שבשובו לביתו ייתן לו שכרו משלם על רוב יגיעו וטרחתו עבורו.

בך נפרד ממנו לשלום והפליג לדרכו בלב רגוע ושמח על שעתה הוא יודע כי ביתו מופקד בידיים טובות והגונות, והיה סמוך ליבו ובטוח שכאשר ישוב לביתו ימצאהו מסודר על מכונו, בעלי החיים יהיו שבעים ומדושני עונג, האילנות ילבלבו ויפרחו והבית יהיה ממורק ומצוחצח, עתה זמנו בידו להתפנות לענייניו ועסקיו ללא דאגות וטרדות אחרות.

הזמן עובר וחולף לו, ומגיע היום בו שב לו בעל הבית מדרכו הרחוקה, הוא מצפה כבר לשוב לביתו הנאה והמרווח, ולמצוא שם את כל מקנת ביתו בשלום ובשלווה, אך ייכנס לביתו, כך הוא חושב לעצמו, ומיד יפנה לנוח ולהינפש ממסעו המייגע והמפרך, כל כך שמח שהפקיד על ביתו אדם נאמן שוודאי עשה מלאכתו נאמנה ונתן לו את היכולת לנסוע בלב רגוע.

כאשר תקום מן הספר תחפש אם יש בו דבר שתוכל לקיים

עודו מציג רגלו על מפתן ביתו, טרם הספיק לפתוח את הדלת אלא כדי חרך צר, והנה ריח עז ונורא מכה באפו בעוז, משאך התחיל להיכנס אל תוך

הבית פנימה, התברר לו שהריח לא היה אלא הקדמה בלבד למה שיתגלה לו לאחר מכן, עיניו חשכו ורוחו נפל בקרבו, כל בעלי החיים מוטלים היו כפגרים מתים, כל האילנות וצמחי הנוי שהיו בביתו קמלו והתייבשו, וכל משכיותיו מלאו לכלוך וזוהמה, ניכר היה בעליל שזה זמן רב שאיש לא דאג לצרכי הבית, ממש בוקה מבוקה ומבולקה.

תיבה הזעיק את האדם אשר לתומו חשב כנאמן עבורו ללא סייג, איך שהלה נכנס לביתו מיד נתן עליו את קולו בקולות וברקים, אחד למעלה ושבע למטה, הוא זעק בפניו על החורבן הגדול שבמו ידיו המיט על ביתו, כל יגיעו ועמלו רבת השנים הלכו לטמיון תוך זמן קצר בלבד, כך הוסיף הוא להרעים עליו כהנה וכהנה ולבכות לפניו בשל מה עולל לו את כל הרעה הזאת, איזה עוול עשה לו שכן גמל עמו.

הלה לא טמן את ידו בצלחת, והשיב לו מנה אחת אפיים, שאינו יודע כלל על מה ומדוע נטפל אליו באופן שכזה, הוא טען להגנתו שהוא מילא את חובתו בשלימות וכראוי דבר אחד מהם לא נפל ארצה, כל יום, כך הוא אומר, נכנסתי לתוך הבית והוצאתי מאמתחתי את הרשימה המפורטת עם כל ההוראות, והייתי קורא בה מרישא ועד סיפא, מדי יום ביומו הייתי חוזר על כך וקורא שוב את דף ההוראות בדיוק רב, ממש כפי שהורה לי בעל הבית טרם נסע לדרכו, ואינני מביין כלל בשל מה כל הסער הזה...

הנמשל נראה כמובן מאליו, הקב"ה נתן לנו את מצוות ספירת העומר בכדי שנמנה אותה מדי יום ביומו מן השבע שבתות, אך פשיטא, שאין הכוונה שנהיה כאותו שוטה הקורא את ההוראות גרידא ואינו מתבונן כלל כיצד לקיים את הכתוב בה, אלא וודאי שיש ליתן את המוח והלב ולהתבונן כראוי מה ה' דורש מעמנו, כיצד יש בכוחנו לקיים את הכוונה האמתית של ספירת העומר, כיצד אתחזק במידות הטובות ובקניינים השייכים לכל יום כפי עניינו, שהרי אינו דומה העבודה של היום להעבודה של יום המחרת.

אבן, כאשר נשתדל להתנהג באופן הזה, וכל יום לילך במדרגה בתר מדרגה בהתבוננות ובשום לב, אזי נזכה באמת לקיים את התכלית האמתית של ספירת העומר, ולעבוד את השי"ת כראוי ובלבב שלם ונעשה נחת רוח ליוצרינו וקוננו.

וקמת ועלית

המורם מכל האמור, שעל האיש הנלבב להתאמץ ולהתחזק בכל יום מימי הספירה ללכת ולהתעלות מעלה מעלה, להתייצב על הדרך הסלולה העולה בית א-ל, כי לא לימים אלו בלבד הוא זוכה, אלא ההשפעה והרשימו דקדושה של עבודה זו נחקקת אף לשאר כל הימים, וממנה יתד וממנה פינה להצלחה בעבודת השי"ת בכל ימות השנה כולם.

ובררך שהיה הרה"ק בעל ה'מאור ושמש' מפרש את הכתוב בפרשת הקרבת העומר (ויקרא כג, יב), "ועשיתם ביום הניפכם את העומר כבש תמים בן שנתו לעולה לה", והיה מבאר את המקרא הזה ואומר, 'ביום הניפכם את העומר' - בעת אשר הנך מתחיל למנות את העומר, 'ועשיתם כבש' - תתקין כבש העשוי לעלות עליו מעלה מעלה בדרגות הקדושה, 'בן שנתו לעולה לה' - שיישאר הרושם של כבש זה לכל השנה כולה, שתוכל לעלות במעלות ובמדרגות הקדושה עוד ועוד להתקרב ולהידבק אל השי"ת!

הערות והוספות

ז. וכה כתב בספר 'מאור ושמש' (פרשת אמור): 'ועשיתם ביום הניפכם את העומר כבש תמים בן שנתו לעולה לה'. יש לרמוז בפסוק זה כי הנה ידוע בספרים הקדושים אשר בלילי פסח נפתחין מוחין עילאין ואחר כך במשך ימי הספירה בכל יום צריך האדם ליכנס בשער אחד משערי הקדושה עד חג

לפיכך לא נותר לנו אלא להתפלל ולהפיל תחינתנו לפני השי"ת, שיתן בנו דעת נכונה ורוח נבונה שנוכל להשיג בימים אלו את התכלית הרצויה, ובזכות ספירת העומר שאנו סופרים ומתייגעים להבין את משמעה ולקיים את דרכי העבודה היוצאים מהם, ניטהר ונתקדש בקדושה של מעלה, ועל ידי זה יושפע שפע רב בכל העולמות ולתקן את נפשותינו ורוחותינו ונשמותינו מכל סיג ופגם, ולטהרנו ולקדשנו בקדושתך העליונה, אמן סלה.

הערות והוספות

וזהו ועשיתם ביום הניפכם את העומר - שאז היא ההתחלה מימי הספירה וליכנס בשערי הקדושה, כבש - מלשון עלה בכבש, שתעשה לך מעלה ומדריגה שתמשוך על עצמך קדושה כל כך, בן שנתו - שתהיה לך על כל השנה כולה מהשארית הקדושה, לעולה - שתוכל לעלות.

השבועות שאז היא הקדושה הגדולה קדושת קבלת התורה, ומי שערב לבו לגשת אל הקודש והוא מעובדי ה' ושומרי מצוותיו יוכל לשער בעצמו שנתוסף לו תוספת קדושה בימים ההם. אכן צריך האדם להמשיך על עצמו הקדושה שתהיה לו השארה על משך כל השנה.

כעבד ישאף צל וימנה

החשיבות והעליה הגדולה שיש בכל יום מימי הספירה

בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים

התכלית והמטרה היחידה אשר לשמה יצאו בני ישראל מארץ מצרים, הייתה אך ורק בכדי שיקבלו ישראל את התורה, הקב"ה בכבודו ובעצמו כבר גילה זאת למשה רבינו במעמד הסנה, כשאמר לו (שמות ג, יב): "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה". כי זהו כל התכלית וכל הענין בגאולת כלל ישראל מידי עריצים, בכדי שיעבדון את השי"ת ויקבלו ממנו את התורה בהר הזה - הר סיני.

לעולם, כל עיקר בריאת העולם לא הייתה אלא על תנאי שיקבלו ישראל את התורה, וכדאמרו חז"ל במסכת שבת (פח.), "שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית, ואמר להם, אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו". והוא מקרא מפורש בירמיה (לג, כה): "כה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי", ודרשו מזה חז"ל במס' פסחים (סח:), "אילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ".

ואכן, למן אותו הזמן של קבלת התורה ועד עצם היום הזה, לא פסקה תורה מישראל אפילו לרגע כמימרא, וכמו שכתב ה'נפש החיים' (שער ד, פרק כה), "אם היה ח"ו העולם פנוי לגמרי אפילו רגע אחת ממש מעסק והתבוננות עם סגולה בתורה הקדושה, תיכף כרגע היו כל העולמות נחרבים ונבטלים ממציאיות לגמרי ח"ו, ואף גם איש אחד מישראל לבד, רב כחו, שבידו להעמיד ולקיים את כל העולמות והבריאה בכללה על ידי עסקו והתבוננותו בתורה הקדושה לשמה"^א.

להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו

אשר על כן, ולגודל חביבות ונחיצות התורה לישראל, הרי שמיד עם יציאת ישראל מארץ מצרים, החלו למנות את הימים והשבועות עד לקבלת התורה, וכבר נודע עד למאד לשונו הצח והמצוחצח של בעל ה'חינוך' (במצוה שו), שמגדיר בטוב טעם ודעת את סיבת המצוה של ספירת העומר, ואת גודל הצפייה והכיסופין שהשתוקקו בני ישראל בקוצר רוח לקראת מתן תורה, ומפועל זה נמשכה מצוות ספירת העומר שבין פסח לעצרת, והא לך לשונו:

הערות והוספות

מצוות היום, מלבד הגה"צ מביאלא שישב ולמד באותה שעה, ונעשה מזה רעש גדול בשמים, שבזכותו ניצל העולם שלא יהיה רגע אחד בלי תורה, ובעבור זה זיכו אותו מן השמים בבן גדול וקדוש, הלא הוא הגה"ק ה'אבני נזר' זי"ע, שהאיר את העולם בכח תורתו וקדושתו.

א. וידוע מה שסיפר הרה"ק מקאצק זי"ע על מחותנו הגה"צ מביאלא זצוק"ל, אבי חתנו הגה"ק בעל 'אבני נזר' זי"ע, כיצד זכה לבן גדול וקדוש כמותו, שבאחד מימי הפורים הזדמן שעה אחת שלא היה איש אחד בעולם שעסק בתורה, היות שבאותו העת היו כולם עסוקים בסעודת פורים ובשאר

"מִשְׂרָשֵׁי הַמִּצְוָה עַל צַד הַפֶּשֶׁט, לְפִי שְׂכַל עֵיקָרְן שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֵינּוּ אֵלָא הַתּוֹרָה, וּמִפְּנֵי הַתּוֹרָה נִבְרָאוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְיִשְׂרָאֵל, וְכִמוּ שִׁכְתוּב (ירמיהו לג, כה) 'אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וּלְיָלֵה וּגּוֹ'". וְהִיא הָעֵיקָר וְהַסִּיבָה שֶׁנִּגְאָלוּ וַיִּצְאוּ מִמִּצְרַיִם כְּדֵי שִׁיקְבְּלוּ הַתּוֹרָה בְּסִינַי וַיִּקְיִימוּהָ, וְכִמוּ שֶׁאָמַר הַשֵּׁם לְמֹשֶׁה (שְׁמוֹת ג, יב) 'זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי אֲנִי שֶׁלַּחֲתִיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעַם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹקִים עַל הָהָר הַזֶּה', וּפִירוּשׁ הַפְּסוּק כְּלוּמַר, הוֹצִיאֲךָ אוֹתָם מִמִּצְרַיִם יִהְיֶה לְךָ אוֹת שֶׁתַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹקִים עַל הָהָר הַזֶּה, כְּלוּמַר, שֶׁתִּקְבְּלוּ הַתּוֹרָה שֶׁהִיא הָעֵיקָר הַגְּדוֹל שֶׁבִשְׂבִיל זֶה הֵם נִגְאָלִים וְהִיא תְּכַלִּית הַטּוֹבָה שֶׁלָּהֶם. וְעֵנִין גְּדוֹל הוּא לָהֶם, יוֹתֵר מִן הַחִירוֹת מִעֲבָדוֹת, וְלִכֵּן יַעֲשֶׂה הַשֵּׁם לְמֹשֶׁה אוֹת צֵאתָם מִעֲבָדוֹת לְקַבְּלַת הַתּוֹרָה, כִּי הִתְפַּל עוֹשֵׂיין אוֹת לְעוֹלָם אֶל הָעֵיקָר".

"וּמִפְּנֵי כֵן, כִּי הִיא כָּל עֵיקָרְן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וּבַעֲבוּרָה נִגְאָלוּ וְעָלוּ לְכָל הַגְּדוּלָה שֶׁעָלוּ אֵלֶיהָ, נִצְטוּיְנוּ לְמִנּוֹת מִמַּחֲרַת יוֹם טוֹב שֶׁל פֶּסַח עַד יוֹם נְתִינַת הַתּוֹרָה, לְהִרְאוֹת בְּנַפְשֵׁנוּ הַחֶפֶץ הַגְּדוֹל אֶל הַיּוֹם הַנִּכְבָּד הַנִּכְסָף לְלִבֵּנוּ, כַּעֲבַד יִשְׂאָף צֵל וַיִּמְנָה תְּמִיד מֵתֵי יְבוּא הָעֵת הַנִּכְסָף אֵלָיו שִׁיֵּצֵא לְחִירוֹת, כִּי הַמִּנִּין מֵרָאָה לְאָדָם כִּי כָל יִשְׁעוֹ וְכָל חֶפְצוֹ לְהַגִּיעַ אֶל הַזְּמַן הַהוּא. וְזֶהוּ שֶׁאֵנוּ מוֹנִין לְעוֹמֵר, כְּלוּמַר כֵּךְ וְכֵךְ יָמִים עָבְרוּ מִן הַמִּנִּין, וְאֵין אֵנוּ מוֹנִין כֵּךְ וְכֵךְ יָמִים יֵשׁ לָנוּ לְזִמְן, כִּי כָּל זֶה מֵרָאָה בְּנוּ הַרְצוֹן הַחֲזָק לְהַגִּיעַ אֶל הַזְּמַן, וְעַל כֵּן לֹא נִרְצָה לְהַזְכִּיר בְּתַחִילַת חֲשׁוֹנֵנוּ רִיבּוּי הַיָּמִים שִׁישׁ לָנוּ לְהַגִּיעַ לְקִרְבֵּן שְׁתֵּי הַלֶּחֶם שֶׁל עֲצֵרֶת", עַד כֵּאֵן לְשׁוֹנוֹ.

נִמְצָאת אוֹמֵר, שֶׁבְּזֶה שְׁסוּפֵר וּמוֹנָה אֶת הַיָּמִים עַד לְיוֹם קַבְּלַת הַתּוֹרָה, מִבֵּיע הוּא בּוּזָה אֶת צְפִייתוֹ וְקוֹצֵר רוּחוֹ לְקִרְאַת הַיּוֹם הַנִּכְסָף וְהַנְּחָשֶׁק שֶׁל קַבְּלַת הַתּוֹרָה, כִּי זֶה טַבְעוֹ שֶׁל הָאָדָם שֶׁכֵּאֲשֶׁר יִתְקַרֵּב לְקִרְאַת יוֹם אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ בּוֹ חֶפֶץ גְּדוֹל, לֹא יַעֲצוֹר בְּרוּחוֹ הַסּוֹעֵרָה וַיִּמְנָה אֶת הַיָּמִים עַד לְאוֹתוֹ מְאוּרַע בּוֹ חֲשָׁקָה נִפְשׁוֹ.

אם תבקשנה ככסף וכמטמוני"ם תחפשנה

אך לפי הטעם האמור יש לדקדק טובא על הסדר שאנו מונים בספירת העומר, שהלא טבע האדם המשתוקק, שכאשר הוא מונה את הימים לקראת היום הנכסף אליו, הריהו מחשב תחילה את כל הימים שנותרו לו עד היום המקווה, ובכל יום ויום הולך ופוחת יומא חדא מן החשבון, עד שלסוף מניינו מתקרב ומגיע אל הזמן אשר לו ייחל.

לפי זה, גם בספירת העומר צריכין היינו להתחיל ממחרת הפסח ולמנות תחילה את הימים הנותרים, כשביום הראשון אומר - 'היום תשעה וארבעים יום', ולמחרתו פוחת ואומר - 'היום שמונה וארבעים יום', עד שהיו הימים מתחסרים ומתקרב אל היום הגדול והנשגב של קבלת התורה. ואם כן, מדוע זה התקינו לספור רק את הימים שיצאו כבר, שהרי ביום הראשון אנו אומרים - 'היום יום אחד לעומר', ולמחרתו - 'שני ימים לעומר, הלא סדר המניין של האיש המתאוה ומשתוקק אינו כן?

והנה, בעל ה'חינוך' - בדבריו דלעיל - כבר עמד על דקדוק זה, ותירץ לומר, שמגודל השתוקקות אין האדם יכול לסבול ולשמוע בתחילת הספירה שעדיין יש לו ימים הרבה עד לחג השבועות, ועל כן ניחא ליה שימנו וישמחו על הימים שכבר יצאו וחלפו.

אבל לדרכנו נוסיף וננייב הענין בעוד אנפין, ובכדי להבין את זאת על נכון נקדים במשל לְשַׁבֵּר את האוּזוֹן, מעשה בעני ואביון שלא היה לו אפילו מעט מן המעט לכדי חיותו, והנה, ביום אחד הוא זוכה להתבשר בכשורה טובה מבית המלוכה, שהמלך הרחמן, ברוב חמלתו וטובו נטה לבו לגמול עמו חסד ואמת, ובעוד מאה ימים יעניקו לו מאוצר המלוכה סכום עתק של מאה אלף דינרי זהב טבין ותקילין, בכסף זה יוכל להתפרנס בהרחבה גדולה למשך כל ימי חייו.

אין לשער את שמחתו ואושרו של אותו אדם, אשר מיד יתחיל למנות את הימים שנותרו לו עד הזמן המיוחל בו יזכה לאוצר הגדול, וכך יהיה סדר מניינו, 'היום מאה ימים', 'היום תשעים ותשע ימים', בסדר פוחת והולך, כי הוא שמח על כל יום שכבר נפטר הימנו, שהרי מאה הימים האלה הם לו כגדר וחומה המונעים ומבדילים בינו ובין האוצר המצפה לו בגנזי המלך, ואילו הדבר בידו, היה מוותר על ימים אלו בכל לב ומדלג מיד ליום האחרון, ועל כן מובן ביותר שהוא סופר ומונה רק את הימים שעדיין נותרו לו ולא את הימים שבילה להבל ולריק שאינם חשובים בעיניו.

אבל לו יצויר אותו המעשה בשינוי קצת, שהיו באים אצל אותו עני מרוד, ואומרים לו, שהמלך ברוב טובו וחסדו בחר לתת לו אוצר גדול של מאה אלף דינרי זהב, אבל תמורת זה יהיה עליו לעבוד איזה עבודה עבור המלך למשך מאה ימים, כששכר יגיעתו מדי יום ביומו יעמוד על אלף דינרים, עד שבהגיע היום המאה יתקבץ אצלו הסכום העצום של מאה אלף דינרי זהב.

אדם זה, לעומת הקודם לו, כבר לא יחפוץ כל כך שיעברו הימים חיש גז ונעופה, שהרי בכל יום הוא מרוויח אלף זהובים, וכל יום ויום שעובר עליו חשוב בעיניו עד למאוד, האדם הזה, למרות שאף הוא מצפה ליום האחרון בו יתקבץ בידו הסכום המלא, מכל מקום הוא ימנה את הימים שכבר עברו עליו, שהרי כל יום לעצמו חביב בעיניו עד למאד, על כל יום הוא זוכה באוצר של אלף דינרי זהב.

כל יום מימי הספירה רוכש קניינים בתורה ובמידות

ממש כזה הוא הענין של ספירת העומר, כי הניחא אם היו נועדים אלו המ"ט יום רק להמתנה וציפייה לקבלת התורה ולא היה להם ערך בפני עצמם,

הרי שהיו אכן צריכים למנות רק כמה ימים עדיין נותרו לנו עד לקבלת התורה, מתוך תקווה שיחלפו ימים אלו במהירות הגדול ביותר.

אבל כאשר ימי ספירת העומר לא נתקנו להמתנה וצפייה גרידא לקראת היום הגדול בו נזכה לאוצר הגדול והקדוש – התורה הקדושה, אלא ימים אלו נועדו בכדי שנוכל לעבוד בהם עבודה תמה לפני המלך – מלכו של עולם, כשבעבודה זו משיג האדם בנפשו עוד ועוד חלקים מקנייני התורה, עוד מצוות ומעשים טובים ושאר מידות טובות, ובאופן הזה עולה ומתעלה בדרך העולה בית ק-ל, וקובץ על יד ירבה, עד שבהגיע חג השבועות זוכה להשלים את נפשו ולקבל בקנין גמור את כל התורה כולה.

מעתה יובן לנו אל נכון מדוע התקינו חז"ל לספור את הימים שכבר עברו עלינו, כי כל הימים שיצאו וחלפו הם ימי חפץ ויקרים בעינינו עד למאד, שהלוא בכל יום רכשנו בנפשנו קנין נצחי בתורה ובמצוות ובמידות טובות, וכל יום ויום שעבר עלינו לטובה יש לו חשיבות מיוחדת בפני עצמה.

זהו אם כן הסיבה והטעם אשר בגינה אנו מונים ביום הראשון – 'היום יום אחד לעומר', ולמחרתו – 'היום שני ימים לעומר', וכן הלאה בסדר מוסף והולך, כי באופן זה אנו מגלים דעתנו, שכל יום ויום מימי הספירה שכבר עבר עלינו חשוב בעינינו ביותר, ואין אנו רוצים להיפטר הימנה כלל וכלל, אלא אנו מאספים כעמיר גורנה את כל המ"ט הימים הקדושים, ונוטלים אותם עמנו לקראת היום החמישים בו נזכה להשלים עצמנו ולקבל את כל התורה כולה.

לפיכך, והיות שנתקנו אלו הימים לשמש כהכנה דרבה לקראת היום הגדול והנכבד של קבלת התורה, מוטל עלינו במשנה תוקף החובה הנעימה להתעלות בכל יום עוד ועוד, עד שנשלים נפשנו במ"ח הקניינים שהתורה נקנית בהם, ובכלל זה יש להתחזק גם במידות טובות שבין אדם לחברו, שאף

המה מן התנאים לקבלת התורה, כמו שכבר אמרו חז"ל 'דרך ארץ קדמה לתורה' (תנא דבי אליהו פרק א).

בימי הספירה מתעלה מבהמה למדרגת אדם

ומתוך דברי המהרש"א במס' ראש השנה (חידושי אגדות טז.) נשכיל להבין עד היכן צריכה להגיע עבודת ויגיעת הימים האלו, שהיה המהרש"א משתאה ושואל על פשר השינוי בין הקרבנות, מדוע את קרבן העומר בחג הפסח מביאין היו מן השעורים, ואילו את קרבן שתי הלחם בחג השבועות היו מקריבין מן החיטים.

מבח זה היה הולך ומבאר, כי בחג הפסח, בשעה שיצאו בני ישראל ממצרים היו ממש כבהמות נדמו, שעדיין ערומים היו מן התורה והמצוות, ועל כן הצטוו אז להביא קרבן מן השעורים שהוא מאכל הבהמות, אבל כאשר הגיע חג השבועות ומתן תורה, היה זה לאחר שכבר ספרו שבע שבתות תמימות ובהם הזדככו והתקדשו עד שהתעלו למדרגת אדם, ולפיכך כבר היו ראויים להקריב קרבן מן החטים הרומז לדעת, שזהו מאכל בני האדם בעלי בינה ומדע².

הערות והוספות

ובשר לחמורים, עד ספירת ז' שבועות ע"ש 'וכמטמוני"ם תחפשנה' שהוכנו אז לדעה שמביא מאכל חטים שאז קבלו התורה, וע"כ מביא ב' הלחם מחטים שמביא הדעת כדאמרינן בפרק בן סורר (סנהדרין ע:), וע"כ אמרו בפרק מי שמת (ב"ב קמז.) 'יום טוב של עצרת ברור זרעו חטין' כמפורש שם, וע"כ

ב. וזה לשון המהרש"א: אמר הכתוב 'מהחל חרמש גו" שהוא קציר שעורים, תחל לספור שבעה שבועות שהוא יום קציר חטים שהם ב' הלחם, והכונה בו, כי בצאתם ממצרים שנקראו חמורים והיו ישראל גם כן בלא מצות לא היו ראויים רק למאכל בהמה שהן שעורים, כמו שאמרו (פסחים ג:)' צא

והעולה מן הדברים, שכל כך צריך האיש הנלבב לקדש ולטהר עצמו בימים אלו, עד שיתהפך ממדרגת הבהמה הפחותה, ויתעלה להיות במדרגת אדם שנברא בצלם אלקים, ואשר על כן, הבה ונשכיל לנצל את ימי ספירת העומר כראוי ולהיות מן החכמים שעניניהם בראשם, להתכונן בהכנה דרבה מתוך ערגה וכיסופים, ולזכך ולקדש עצמנו כראוי לקראת היום הנשגב של קבלת התורה, בכדי שבהגיע חג השבועות נהיה אכן ראויים לקבל את התורה ולא נהיה באותה שעה כעני בפתח, ואזי נזכה באמת לקבל את התורה באופן הנשגב ביותר, להבין בה ולהשכיל, לשמור ולעשות, למען לא ימוש מפינו ומפי זרענו עד עולם.

הערות והוספות

לשוננו: כי כשהאדם חוטא אין בחינתו בחינת אדם, על דרך אומרם ז"ל (סוטה ג.) 'אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות', ונעשה בהמה וביום שחזר בתשובה רוח היא באנוש ועלה ממדרגת בהמה למדרגת אדם.

אמר 'מהחל חרמש בקמה' שהוא קציר שעורים מאכל בהמה תספור נ' יום עד הבאת ב' הלחם שבאה מן החטין לקבל דעה וחכמת התורה, עכ"ל.
וראה עוד את לשון ה'אור החיים' הק' בפרשת שמיני (ויקרא ט, ח), וזה

כלל גדול בתורה

מחובת הימים הללו להתחזק בענינים שבין אדם לחברו

דרך ארץ קדמה לתורה

ימי העומר מיוחדים ומקודשים להכנה רבה, להתקין ולהשלים את הנפש בכל מילי דמיטב, שנהיה מוכנים ומזומנים לקראת האי יומא רבה של קבלת התורה, וכלשונו הזהב של בעל החינוך: "נצטוונו למנות ממחרת יום טוב של פסח עד יום נתינת התורה, להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו, כעבד ישאף צל".

אבל ישנו תנאי הקודם למעשה, שלולא זה אינו באפשרי כלל לאיש הישראלי לקבל את התורה, והוא הענין של המידות הטובות שבין אדם לחברו, שהוא יסוד ובסיס לכל התורה כולה, רק לאחר השלמת ותיקון הנפש בדברים אלו יהיה כלי מוכן לקבל ברכת השם ולנחול את התורה כראוי, כמו שכבר ידוע מאמר ה'תנא דבי אליהו רבה' (פרק א) "דרך ארץ קדמה לתורה", דהיינו שתיקון המידות קודמים לעצם התורה, ורק לאחר שיהיו מידותיו מתוקנות ומושלמות אזי יוכל להשיג בתורה.

שלא נהגו כבוד זה לזה

באופן מיוחד יש להתבונן בענין זה בימים שבהם אנו נוהגים מנהגי אבלות על מיתת כ"ד אלף תלמידי רבי עקיבא, שהסתלקו בתקופת זמן קצרה זו שבין פסח לעצרת, ואמרו חז"ל (יבמות סב:) שהיה זה כעונש על שלא נהגו כבוד זה לזה. כמובן שאין לנו השגה כלל בדרגתם ומעלתם של תלמידי רבי עקיבא ואין הדברים ניתנים להבין בשכל הפשוט, אבל תורה היא וללמוד אני צריך. ועל כן יש לנו להבין מפני מה הגיע עליהם הפורענות הגדולה הזו, ומדוע דווקא בפרק הזמן שבין פסח לעצרת?

אך את זאת ייתכן לומר, כי לעולם לא היו ראויים לעונש חמור ונורא כל כך, אבל היות שהימים האלו שבין פסח לעצרת התייחדו להיות זמן של תיקון המידות, ובכל זאת הם לא נהגו כבוד זה לזה, על כן דווקא הזמן הזה גרם שיהיה עליהם תביעה מיוחדת והביא העונש החמור, אבל בשאר תקופות השנה אולי לא היה מתעורר הקטרוג ולא היו נענשים עד כדי כך.

מעתה אמור, שלא הסתלקות תלמידי רבי עקיבא היא הסיבה שקבעה את הימים האלה לזמן של תיקון המידות, אלא להיפך, היות וכבר התייחד הזמן הזה לתיקון המידות להכנה לקבלת התורה, היא זאת שהביאה להסתלקותם טרם עת, ברם, ברור הדבר, שכדאי הוא הפורענות הזאת שתעורר אותנו מתרדמתנו ונחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה אל ה' לתקנם כראוי וכנכון.

והיה העולם שמם

ובבדי לקבל מושג והבנה בגודל ההפסד והחשיכה הנוראה שירדה על העולם עם הסתלקותם של תלמידי רבי עקיבא, ראוי לנו לעיין במקור הדברים

במסכת יבמות (ב:), שם מובא שלאחר שמתו כ"ד אלף תלמידי רבי עקיבא היה העולם שמם מתורה, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום, והעמיד שם חמשה תלמידים בלבד, רבי מאיר, רבי יהודה, רבי יוסי, רבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע, ואלו החמשה תלמידים העמידו שוב את דברי התורה בעולם.

עתה בואו חשבון עד היכן הייתה מגעת כח התורה בעולם אילו כ"ד אלף תלמידי רבי עקיבא לא היו מתים בחטף, והלא הדברים קל וחומר, אם על ידי חמשה תלמידים בלבד זכה רבי עקיבא להעמיד את מסורת התורה באופן שאין לה אח ורע בכל הדורות, על אחת כמה וכמה אם היו אלו הכ"ד אלף תלמידים נותרים בחיים, הרי שכח התורה היה מתעלה עשרות מונים עד אין לשער ואין לתאר, ורק בעבור שלא נהגו כבוד זה בזה חסרנו כל אלה.

אמר רבי עקיבא זהו כלל גדול בתורה

בבך יובן שפיר מדוע רבי עקיבא הוא זה שאמר (ירושלמי נדרים ל:): 'ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט, יח) זהו כלל גדול בתורה', כי מאחר שרבי עקיבא הרגיש בעצמו את החורבן הגדול שהתרגש מן החיסרון בכבוד חברים, שבעוון זה הסתלקו כ"ד אלף תלמידיו מן העולם, ויחד עמהם התדלדל כל כח וקדושת תורתם עד שהיה העולם לצייה ושממה. לפיכך אמר רבי עקיבא 'ואהבת לרעך כמוך זהו כלל גדול בתורה', כלומר, רק בזכות אהבת וכיבוד חברים ישנו קיום והמשך לתורה ואילולא זה אין תורה בעולם.

דברים אלו עולים בקנה אחד עם דבריו הנוקבים של רבינו חיים ויטאל זי"ע, שכתב בזה הלשון (ספר שערי קדושה - חלק א שער ב): "אין המידות מכלל התרי"ג מצוות, ואמנם הן הכנות עיקריות אל תרי"ג המצוות בקיומן או בביטולם, ולפיכך ענין המידות הרעות קשים מן העברות עצמן מאד מאד, ולהיותם עיקרים ויסודות לא נמנו בכלל תרי"ג המצוות התלויות בנפש

השכלית, ונמצא כי יותר צריך לזוהר ממידות הרעות יותר מן קיום המצוות עשה ולא תעשה, כי בהיותו בעל מידות טובות בנקל יקיים כל המצוות."

אהבת חברים במשנת הרשב"י תלמידו של רבי עקיבא

ולחיות שעומדים אנו סמוך ונראה להאי יומא דהילולא קדישא של התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי, תלמידו המובהק של רבי עקיבא, הרי שאפשר להוסיף בזה ולומר, כי כידוע, דרכו בקודש של רבי שמעון הייתה להרבות חביבות ואהבת חברים עד אין קץ, כנראה בספר הזוהר הק', שם מובאים הרבה לשונות של חיבה ורעות בהם היה מכנה רבי שמעון את החברייא דיליה, כמו שהעיד רבי שמעון על עצמו ב'אידרא רבא קדישא' (זוה"ק ח"ג קכח). 'אנן בחביבותא תליא מילתא', וכדרך שמצאנו הרבה בזוהר הק' כיצד היה רבי שמעון היה מעורר את החבריא קדישא ומזרזם תמיד על ענין השלום^א.

ואפשר לומר, שהיה בהנהגות אלו משום תיקון הפגם שנגרם על ידי התלמידים הראשונים של רבו רבי עקיבא, שלא הקפידו לנהוג כבוד זה בזה, אשר זה לעומת זה היה התלמיד האחרון - רבי שמעון בר יוחאי - משתדל להרבות באהבת חברים ולהוסיף שלום ושלווה בין אדם לחברו.

הערות והוספות

אמר רבי שמעון, כל חברייא דלא רחמין אלין לאלין, גרמין דלא ליהך בארח מישר. ועוד דעבדין פגימו בה, דהא אורייתא רחימו ואחוה וקשוט אית בה. אברהם רחים ליצחק, יצחק לאברהם, מתחבקן דא בדא, יעקב תרווייהו אחידן ביה, ברחימו, ובאחוה, יבין רוחיהו דא בדא. חברייא כהוא דוגמא אצטריכו, ולא למעבד פגימו.

א. ראה בספר הזוהר הק' (ח"ב קצ): שמדבר הרבה על גודל החיוב באהבת חברים ועונש מי שמתנהג חלילה בהיפך מזה, וזה לשונו: אמר רבי אבא, כל אלין חברייא, דלא רחמין אלין לאלין, אסתלקו מעלמא עד לא מטא זמנייהו, כל חברייא ביומוי דרבי שמעון, רחימו דנפשא ורוחא הוה בניייהו, ובגין כך בדרא דרבי שמעון באתגלייא הוה, דהוה

שמא זהו הטעם שנהגו ביותר להרבות רעות על ציון הרשב"י, שמתאספים חברות קודש של עובדי ה' יחד, ועולים בצוותא חדא לאתרא קדישא מירון, ומתאחדים שם כולם יחד כאיש אחד בלב אחד, למן פשוטי העם ועד הגדולים והצדיקים חשובי העדה, ומטים שכס אחד לעבוד עבודתם בקדושה ובטהרה, באחוה, בשלום, ברעות, ללא שום חילוקי דעות ופירוד לבבות.

שם על ציון הרשב"י מרבים בסעודות מריעים ושמים ושמים כולם כאחד לעשות רצון קונם, עליונים ששו ותחתונים עלזו, וכל זה בכח השלום וגודל מעלתה כמבואר בזוהר הק' בכמה מקומות, ובזכותיה דרשב"י מתעורר שם ענין השלום האחוה והריעות ביותר בין בני ישראל, ובכח השלום ובזכות הצדיק פועלים כל מיני ברכה וישועה.

אהבת חברים - אבן הבוחן על כל הרוחניות

ידועים הדברים שכתב המהרש"א (ראש השנה טז.), כי בזמן של פסח דומה האדם לבהמה, שהרי בו בזמן יצאנו מארץ מצרים אחר שהיינו משוקעים במ"ט שערי טומאה, ועבודת האדם במשך כל ימי הספירה, הוא לצאת ולעלות ממדרגת הבהמה, עד שבהגיע חג השבועות וזמן מתן תורה כבר היא בדרגה העליונה של האדם שהוא נזר הבריאה (ראה דבריו בהרחבה במאמר 'כעבד ישאף צל וימנה')².

והנה, אחד החילוקים היסודיים שבין האדם לבהמה הוא, שהאדם יכול לחשוב ולדאוג גם עבור חברו וטובת הזולת, מה שאין כן הבהמה אינה דואגת אלא לעצמה בלבד ומלבדה אין היא רואה ולא כלום.

הערות והוספות

ג. ראה ביתר ביאור במאמר "כעבד ישאף צל וימנה תמיד".

ולפי דברי המהרש"א, שבימים אלו צריך להתהפך מהדרגה הנמוכה של בהמה עד למעלה העליונה של אדם, הרי שזוהי עבודתנו לעת הזאת, לחדול מלהיות כבהמה הדואגת לעצמה בלבד, אלא להתעלות למדרגת אדם החושב ודואג על שלומו וטובתו של חברו.

הנה כי כן אמרו בשם הצדיקים, שאם חפץ האדם לבחון את עצמו ולדעת היכן הוא עומד ברוחניות ומהו מצבו בעניינים שבין אדם למקום, הרי שקודם לכל יעיין בעצמו לראות כיצד הוא מתנהג במצוות שבין אדם לחברו, וכפי זה יידע להעריך נאמנה את דרגתו בדברים שבין אדם למקום.

ומעמא במילתא, שהרי כל אדם מישראל הינו חלק אלוך ממעל, וכאשר הוא אוהב ומכבד את השני הריהו מוכיח בזה שאוהב את השי"ת ואת הצלם האלוקים שנמצא בחברו, ואהבה זו מעידה על כל מהותו כי אוהב הוא את הקב"ה בכל לבבו ובכל נפשו, וכפי השיעור שאוהב את זולתו כך מידת אהבת השי"ת שבקרבו, וכפי שכתב ה'פלא יועץ' לגבי אהבת לומדי התורה ויראי ה' וחושבי שמו, שגם היא נמשכת מאהבת המקום, 'כי מי שיש לו אוהב נאמן הוא אוהב גם את בניו ובני ביתו'.

על כן עם ה' חזקו ונתחזקה בימים אלו במצוות שבין אדם לחברו, להרבות אהבה ואחוה ורעות וכבוד חברים, ויהיה זאת להכנה ראויה לקראת קבלת התורה, כדרך שהורונו חכמינו שהמידות הטובות הם היסוד והתנאי לקבלת התורה, וכוודאי על ידי שנתחזק ונתאמץ בזה נזכה לקבל את התורה מתוך רוב נחת וכל טוב סלה.